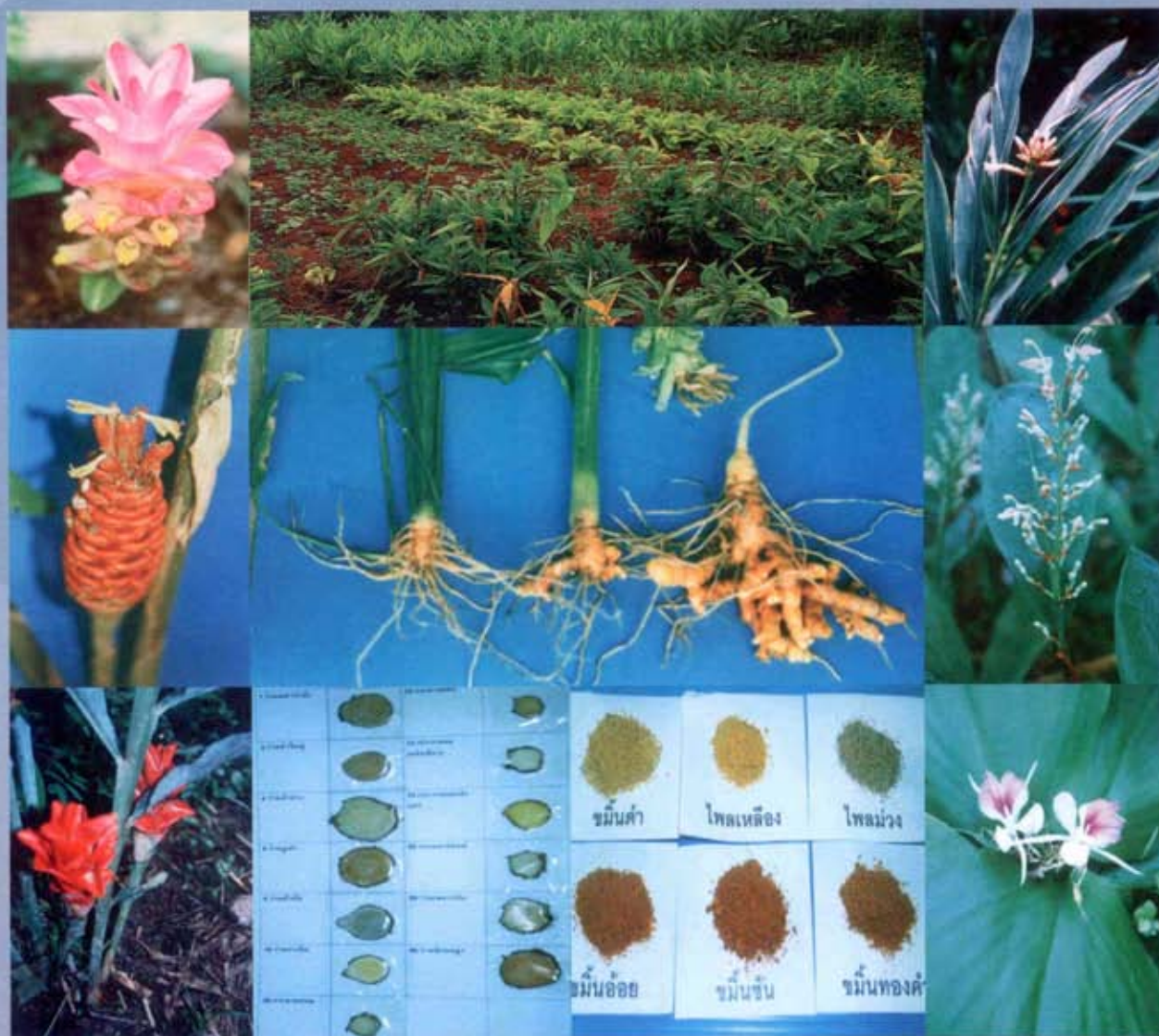

พืชสมุนไพร วงศ์ ZINGIBERACEAE

โดย
สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ
กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ISBN : 974-436-516-1

พืชสมุนไพรวงศ์ ZINGIBERACEAE

เอกสารวิชาการ

ISBN : 974-436-516-1

ผู้เขียน : อรณัฐ เกษประเสริฐ

ผู้จัดพิมพ์ : สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ

กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ถ.พหลโยธิน จตุจักร กรุงเทพฯ 10900

โทร. 0-2940-7457, 0-2561-3445, 0-2904-6885

ลิขสิทธิ์ของกรมวิชาการเกษตร

ห้ามคัดลอกข้อความ หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนี้ไปเผยแพร่เป็นการค้า

พิมพ์ครั้งที่ 1 กันยายน 2550

จำนวน 500 เล่ม

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด

โทร. 0-2561-4567 แฟกซ์ 0-2579-5101

พืชสมุนไพร

วงศ์ ZINGIBERACEAE

สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ
กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
(สงวนลิขสิทธิ์)
กันยายน 2550

คำนำ

ประเทศไทยและหลาย ๆ ประเทศในแถบเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสภาพภูมิอากาศร้อนชื้น เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ทางพันธุกรรมของพืชวงศ์ขิง (Zingiberaceae) และประชาชนของทุกประเทศในเขตร้อน รู้จักใช้ประโยชน์เป็นอาหารและสมุนไพรกันมาช้านาน แต่จะให้ความสำคัญในด้านเป็นอาหารหรือเครื่องเทศปรุงแต่งกลิ่นรสอาหารในชีวิตประจำวันมากกว่าคุณค่าทางสมุนไพร จึงมีการเพาะปลูกและใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย อยู่เพียงไม่กี่ชนิด แต่เมื่อกระแสนิยมอาหารและผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรแพร่กระจายไปทั่วโลก คนไทยจึงมองเห็นคุณค่าและให้ความสำคัญพืชวงศ์ขิงทางด้านสมุนไพรเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนิด/พันธุ์ที่ใช้ประโยชน์จากเหง้าแห้งหรือหัวเป็นยาสมุนไพร ได้มีการค้นคว้าสืบเสาะค้นหากัญญาพื้นบ้านทางสมุนไพรและมีการนำเหง้าแห้งหรือผลิตภัณฑ์แปรรูปสมุนไพรชนิดใหม่ๆ ของพืชวงศ์นี้ออกมาจำหน่ายมากขึ้น หลายชนิดยังไม่มีข้อมูลทางพฤกษศาสตร์หรือมีก็ไม่ชัดเจนเพราะแต่ละชนิดหรือพันธุ์ของแต่ละสกุลในวงศ์นี้มีลักษณะต้น ใบ และเหง้าแห้งที่คล้ายคลึงกันมาก ประกอบกับชื่อเรียกก็อาจจะเหมือนหรือแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นทำให้เกิดความสับสนและไม่มั่นใจในความถูกต้องและตรงตามสรรพคุณทางสมุนไพรที่กล่าวอ้างกัน

เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจและสนับสนุนให้ประชาชนหันมาใช้ประโยชน์จากเหง้าแห้ง หรือส่วนต่างๆ ตรงตามชนิดหรือพันธุ์และสรรพคุณที่ภูมิปัญญาไทยได้ระบุไว้ นักวิชาการของสำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพจึงได้รวบรวมพันธุ์มาศึกษาค้นคว้าวิจัยด้านพฤกษศาสตร์ การเพาะปลูก รวมทั้งทำการตรวจเอกสารองค์ความรู้จากภูมิปัญญาสมุนไพรไทยทั้งด้านสรรพคุณการใช้ประโยชน์ทางยาและด้านอื่นๆ เพื่อให้เอกสารนี้มีเนื้อหาสาระที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ จึงหวังว่าเอกสารเรื่องพืชสมุนไพรวงศ์ zingiberaceae เล่มนี้จะเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับประชาชนและผู้สนใจที่จะนำพันธุกรรมของพืชวงศ์นี้ไปพัฒนาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป

ห้องสมุด กรมวิชาการเกษตร
วันที่รับ.....
วันที่ลงทะเบียน 27 พ.ย. 2550
เลขทะเบียน..... 10000
เลขเรียกหนังสือ 615.321
0174
ปี 2550
ค.ย.

ทรงดิ จิระสุทัศน์

(นายดำรงค จิระสุทัศน์)

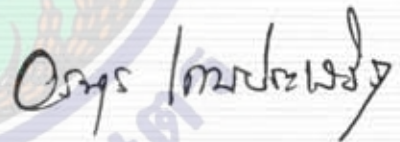
ผู้อำนวยการสำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ

กันยายน 2550

คำนิยม

ความสำเร็จของเอกสารเรื่องพืชสมุนไพรวงศ์จิง "ZINGIBERACEAE" เล่มนี้ เกิดจากความมุ่งมั่นที่จะได้ทราบถึงความแตกต่างที่หลากหลายทางด้านพันธุกรรมของพืชวงศ์นี้กับสรรพคุณทางยาในการบำบัดรักษาอาการของโรคต่างๆ ตามภูมิปัญญาไทย แต่เนื่องจากทั้งลักษณะพืชและสรรพคุณที่กล่าวถึงมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงอยู่บนความแตกต่างของพืชแต่ละชนิดในสกุลเดียวกันที่หาข้อมูลจำแนกความแตกต่างได้ยาก ทำให้ต้องเสาะหาพันธุ์มาปลูกเปรียบเทียบความแตกต่างและสอบถามองค์ความรู้ที่ได้จากเอกสาร หรือคำบอกเล่าจากผู้รู้หลากหลายอาชีพที่เกี่ยวข้องกับพืชและสมุนไพร ซึ่งก็มีทั้งแพทย์แผนโบราณ หมอพื้นบ้านผู้ปลูกและเก็บหาสมุนไพร ชุมชนผู้ผลิตสมุนไพร ผู้ค้าสมุนไพร ผู้ผลิตยาสมุนไพร ผู้นิยมนำยาไทย นักวิชาการเกษตร เกษกรผู้สนใจสมุนไพรและผู้พัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรจากหลายจังหวัดและหลายภูมิภาคที่ท่านเมตตาให้ความอนุเคราะห์ความรู้ อันหาที่ยังเกี่ยวกับพืชสมุนไพรในวงศ์นี้ หลายท่านยังให้ความอนุเคราะห์พันธุ์พืชและได้สอบถามติดตามผลการดำเนินงานอยู่เสมอจึงเป็นเสมือนขวัญกำลังใจในการทำงานเป็นความซาบซึ้งซึ่งที่ต้องขอกราบขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ และขอขอบคุณผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพืชสวนดอยมูเซอร์ จ.ตาก ที่ให้ความอนุเคราะห์พื้นที่แปลงทดลองที่ อ.พบพระ ให้ดำเนินการปลูกศึกษาพันธุ์และลักษณะทางการเกษตรทั้งในสภาพกลางแจ้งและสภาพร่มเงา

สุดท้ายขอขอบคุณ คุณมงคล เกษประเสริฐ คุณวรกิจ ห่องแซง ผู้ร่วมงาน ที่เป็นกำลังสำคัญในการค้นหารวบรวมพันธุ์ ปลูก เก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ โดยเฉพาะคุณมงคล เกษประเสริฐ ยังช่วยวิเคราะห์ข้อมูลตรวจทานแก้ไข และเป็นกำลังใจให้การดำเนินงานจัดพิมพ์จนสำเร็จเป็นรูปเล่มดังปรากฏนี้

(นางอรนุช เกษประเสริฐ)

นักวิชาการเกษตร 8 ว

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	1
หลักเกณฑ์ที่ใช้บันทึกลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของพืชวงศ์ขิง	3
ลักษณะทางการเกษตร	7
การประเมินคุณค่าของพืชสมุนไพรวงศ์ขิงที่ใช้ประโยชน์จากเหง้าแงง	8
บทที่ 2 ภูมิปัญญาไทยกับความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชสมุนไพรวงศ์ขิง	10
จำนวนพืชสมุนไพรวงศ์ขิงและสรรพคุณทางสมุนไพรที่รวบรวมได้จากแหล่งต่างๆ ในเดือนมีนาคม 2547 - พฤษภาคม 2549	11
บทที่ 3 ลักษณะของพืชสมุนไพรวงศ์ขิงแต่ละกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามสกุล	16
1. สกุล Zingiber	
1.1 กะทือ	16
1.2 กะทือป่าดอกสีครีม	18
1.3 ขิง	20
1.4 ขิงแครง	24
1.5 ขิงเล็ก	26
1.6 ตะไคร้พราน (ต้นเขียว)	28
1.7 ตะไคร้พราน (ต้นแดง)	29
1.8 ไพลหรือไพลเหลือง	31
1.9 ไพลขาว	34
1.10 ไพลชมพู	36
1.11 ไพลดำ	38
1.12 ไพลปลุกเสก	41
1.13 ว่านเพชรกลีบ	42

2. สกุล Alpinia

2.1	กาگی๊ก	45
2.2	ข่า	46
2.3	ข่าคม	49
2.4	ข่าจืด	51
2.5	ข่าตาแดง	53
2.6	ข่าน้ำ	55
2.7	ข่าลิง	57
2.8	ข่าลิงชิงแห้ง	59
2.9	ข่าเล็ก	60
2.10	ข่าเหลือง	62
2.11	ข่าใหญ่	64
2.12	ชิงแดง	66
2.13	ว่านพญามือเหล็ก	67

3. สกุล Curcuma

3.1	ขมิ้นขาว	69
3.2	ขมิ้นขาวใบดกตลอด	71
3.3	ขมิ้นชัน	73
3.4	ขมิ้นชัน	75
3.5	ขมิ้นด่าง	79
3.6	ขมิ้นดำ	82
3.7	ขมิ้นดำตาก	84
3.8	ขมิ้นทอง	86
3.9	ขมิ้นอ้อย	88
3.10	จำว่าน	90
3.11	พญาว่าน	92
3.12	ว่านกงจักรพระอินทร์	93

	หน้า
3.13 ว่านแก้พิษงู	96
3.14 ว่านขอทองแก้	98
3.15 ว่านคันทมาลา	100
3.16 ว่านงูเห่า	102
3.17 ว่านใจดำ	104
3.18 ว่านชักมดลูกดำ	106
3.19 ว่านชักมดลูกตัวผู้	108
3.20 ว่านชักมดลูกตัวเมีย	110
3.21 ว่านระหนังกอง	113
3.22 ว่านนางคำ	114
3.23 ว่านปลาไหลขาว	117
3.24 ว่านปลาไหลม่วง	119
3.25 ว่านปลาไหลสอด	121
3.26 ว่านพระตะบะ	122
3.27 ว่านเพชรม้า	124
3.28 ว่านมรกคชา	126
3.29 ว่านมหากำลิ่ง	128
3.30 ว่านมหาปราบ	130
3.31 ว่านมหาเมฆ	132
3.32 ว่านม้าขาว	134
3.33 ว่านม้าขาวดาก	136
3.34 ว่านม้าแดง	138
3.35 ว่านม้าหือ	140
3.36 ว่านม้าหือมั่ง	141
3.37 ว่านม้าเหลือง	144
3.38 ว่านร้อยหัว	146
3.39 ว่านรางจืด	147

	หน้า
3.40 ว่านสามพันดิ่ง	149
3.41 ว่านหัวใหญ่	151
3.42 ว่านหัวร่อนนาง	153
3.43 ว่านเอ็นเหลือง	155
4. สกุล Boesenbergia	
4.1 กระชาย (แกง)	157
4.2 กระชายแดง	160
4.3 กระชายป่า	162
4.4 กระชายหอม	164
5. สกุล Kaemferia	
5.1 กระแจะจันทน์	165
5.2 กระชายดำ	167
5.3 กระชายอีโก้	170
5.4 ว่านเด่าหนังแห้ง	172
5.5 ว่านทิพยเนตร	174
5.6 เปราะป่า	176
5.7 เปราะหอม	177
5.8 มหาหิงคุ์	180
5.9 ว่านดักแด้	182
5.10 ว่านถอนโมกษศักดิ์	184
5.11 ว่านปราบสมุทร	185
5.12 ว่านเพชรน้อย	188
5.13 ว่านทาวนอน	189
5.14 เสือสามทุ่ง	191
6. สกุล Amomum	
6.1 เรว์น้อย	193
6.2 เรว์หอม	195

มหาวิทยาลัยเกษตร

	หน้า
6.3 ว่านสาวหลง	197
7. สกุล Hedychium	
7.1 มหาหงส์	199
8. สกุล Globba	
8.1 ว่านร้อนทอง	201
บทที่ 4 สักยภาพในการผลิตและการใช้ประโยชน์ทางยา	203
เอกสารอ้างอิง	213
ภาคผนวก	249

ภาพที่ 1 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Zingiber	
1.1 กะทือ	217
1.2 กะทือป่าดอกสีครีม	217
1.3 จิง	217
1.4 จิงแครง	218
1.5 จิงเล็ก	218
1.6 ตะไคร้พราน (ต้นเขียว)	218
1.7 ตะไคร้พราน (ต้นแดง)	219
1.8 ไพลหรือไพลเหลือง	219
1.9 ไพลขาว	219
1.10 ไพลชมพู	220
1.11 ไพลดำ	220
1.12 ไพลปลูกเสก	220
1.13 วานเพชรกลับ	221
ภาพที่ 2 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Alpinia	
2.1 กาگی๊ก	221
2.2 ข่า	221
2.3 ข่าคม	222
2.4 ข่าจืด	222
2.5 ข่าตาแดง	222
2.6 ข่าน้ำ	223
2.7 ข่าลิง	223
2.8 ข่าลิงจิงแห้ง	223
2.9 ข่าเล็ก	224
2.10 ข่าเหลือง	224
2.11 ข่าใหญ่	224
2.12 จิงแดง	225
2.13 วานพญามือเหล็ก	225
ภาพที่ 3 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Curcuma	
3.1 ขมิ้นขาว	226
3.2 ขมิ้นขาวปิดตลอด	226
3.3 ขมิ้นจีน	226
3.4 ขมิ้นชัน	227
3.5 ขมิ้นด่าง	227

	หน้า
3.6 ขมิ้นดำ	227
3.7 ขมิ้นดำตาก	228
3.8 ขมิ้นทอง	228
3.9 ขมิ้นอ้อย	228
3.10 จำว่าน	229
3.11 พญาว่าน	229
3.12 ว่านกงจักรพระอินทร์	229
3.13 ว่านแก้พิษงู	230
3.14 ว่านขอทองแก้	230
3.15 ว่านคันทมาลา	230
3.16 ว่านงูเห่า	231
3.17 ว่านใจดำ	231
3.18 ว่านชักมดลูกดำ	231
3.19 ว่านชักมดลูกตัวผู้	232
3.20 ว่านชักมดลูกตัวเมีย	232
3.21 ว่านระหนังกอง	232
3.22 ว่านนางคำ	233
3.23 ว่านปลาไหลเผือก	233
3.24 ว่านปลาไหลม่วง	233
3.25 ว่านปลาไหลสอด	234
3.26 ว่านพะตะบะ	234
3.27 ว่านเพชรม้า	234
3.28 ว่านมรกตขาว	235
3.29 ว่านมหากำลัง	235
3.30 ว่านมหาปราบ	235
3.31 ว่านมหาเมฆ	236
3.32 ว่านม้าขาว	236
3.33 ว่านม้าขาวตาก	236
3.34 ว่านม้าแดง	237
3.35 ว่านม้าห่อ	237
3.36 ว่านม้าห่อมัง	237
3.37 ว่านม้าเหลือง	238
3.38 ว่านร้อยหัว	238
3.39 ว่านรางจืด	238
3.40 ว่านสามพันดิ่ง	239

	หน้า
3.41 ว่านหัวใหญ่	239
3.42 ว่านหัวร่อนนาง	239
3.43 ว่านเอ็นเหลือง	240
ภาพที่ 4 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Boesenbergia	
4.1 กระจายแกง	240
4.2 กระจายแดง	240
4.3 กระจายป่า	241
4.4 กระจายหอม	241
ภาพที่ 5 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Kaemferia	
5.1 กระแจะจันทร์	241
5.2.1 กระจายคำตันแดง	242
5.2.2 กระจายคำตันเขียว	242
5.3 กระจายอีโก้	242
5.4 เด่าหนังแห้ง	243
5.5 ทิพยเนตร	243
5.6.1 เปราะป่า	243
5.6.2 เปราะป่าใบม่วง	244
5.7.1 เปราะหอมหลังใบเขียว	244
5.7.2 เปราะหอมหลังใบแดง	244
5.8 มหาหิงค์	245
5.9 ว่านดักแด้	245
5.10 ว่านถอนโมกษศักดิ์	245
5.11 ว่านปราบสมุทร	246
5.12 ว่านเพชรน้อย	246
5.13 ว่านหวานอน	246
5.14 เสือสามทุ่ง	247
ภาพที่ 6 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Amomum	
6.1 เร่วน้อย	247
6.2 เร่วหอม	247
6.3 ว่านสาวหลง	248
ภาพที่ 7 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Hedychium	
7.1 มหาหงส์	248
ภาพที่ 8 แสดงลักษณะของต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกพืช สกุล Globba	
8.1 ว่านร้อนทอง	248

บทที่ 1

บทนำ

พืชวงศ์ขิง หรือ Zingiberaceae ตามเอกลักษณ์ (สมภพ 2539; ราชบัณฑิตสถาน, 2541) เป็นพันธุ์พืชที่มีลักษณะนิสัย (habitat) เป็นพืชล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นอยู่ใต้ดินเป็นแบบเหง้า (rhizome) หรือแบบหัว (tuber) มีกลิ่นน้ำมันหอมระเหยง่าย ใช้เป็นเครื่องเทศสมุนไพร ใบยาว โคนก้านใบแผ่ออก มีหูใบแบบลิ้นใบ (ligule) ดอกช่อแบบ spike หรือ แบบช่อกระจุก (raceme) มีบางชนิดเป็นดอกเดี่ยว เป็นดอกแบบสมมาตรด้านข้าง (zygomorphic symmetry) เกสรตัวผู้ (stamen) มี 5 อัน แต่ทำหน้าที่ได้สมบูรณ์เพียง 1 อัน เกสรตัวผู้ 4 อันเป็นหมันแปรรูปเป็นคล้ายกลีบดอก (petaloid staminode) โดยมี 2 อันที่แปรรูปเป็นแผ่นแบนกว้างห้อยลงมา เรียกว่า กลีบปาก (labellum ; lip) เกสรตัวเมีย (pistil) มี 3 ช่อง (locule ; locules) มีรังไข่ (ovule) จำนวนมาก รังไข่แบบรังไข่ใต้วงกลีบ (inferior ovary) ผลเป็นแบบผลมีเนื้อหลายเมล็ด (berry) หรือแบบแคปซูล (capsule) จากรายงานการศึกษาเกี่ยวกับพืชพรรณในป่าไม้ของประเทศไทย (Weerachai, 2004) พืชวงศ์ขิงเกือบทั้งหมดจะมีนิเวศน์หรือแหล่งแพร่กระจายพันธุ์อยู่บริเวณที่ชื้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้างลำน้ำ เป็นไม้พุ่มชื้นล่างในเขตป่าดิบชื้น (evergreen forest) ประเภทป่าฝนเขตร้อน (tropical rain forest) ที่เป็นพื้นที่ลาดเอียง และเทือกเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลต่ำกว่า 1,000 เมตร มีปริมาณน้ำฝนรวมตลอดปี 2,000 - 4,500 มิลลิเมตร (ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงพฤศจิกายน) เช่น ป่าเขาสอยดาว (จันทบุรี) และในเขตภาคใต้ ได้แก่ ป่าคลองนาคา (ระนอง) ป่าคลองแสง (พังงา) ป่าเขาโศก ป่าเขี้ยวหลาน (สุราษฎร์ธานี) ป่าเขาพระแทว (ภูเก็ต) ป่าเขาหลวง (นครศรีธรรมราช) ไปจนถึงป่าประเภทกึ่งผลัดใบ (semi evergreen forest) ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 100 - 800 เมตร ปริมาณน้ำฝนประมาณ 1,500 - 2,000 มิลลิเมตร ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ (มีน้อยมากในเขตภาคใต้) เช่นป่าในเขตจังหวัดตาก ป่าในเทือกเขาภูเขียว (ชัยภูมิ) ป่าเทือกเขาตะนาวศรี (ภาคใต้ฝั่งตะวันตกจนถึงกาญจนบุรีและอุทัยธานี) ป่าแถบเขตแดนจังหวัดนครราชสีมาถึงปราจีนบุรี เป็นต้น ส่วนป่าประเภทอื่นๆ ทั้งที่อยู่ในเขตป่าดิบชื้นและเขตป่าผลัดใบ (deciduous forest) พบพืชในวงศ์นี้อยู่น้อยมาก หรืออาจจะไม่พบเลย ตามรายงานของ Puangpen (2537) คาดว่ามีพืชวงศ์ขิงอยู่ในประเทศไทยประมาณ 30 สกุล (genus) จำนวน 200 ชนิด (species) แต่เอกสาร ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทยโดยเต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (2544) จำแนกพืชวงศ์ขิงที่พบอยู่ในประเทศไทยไว้ 114 ชนิด ใน 15 สกุล ได้แก่ สกุลข่า (Alpinia) สกุลเร่ว-กระวาน (Amomum) สกุลกระชาย (Boesenbergia) สกุลเปราะหิน (Caulokaempferi) สกุลขมิ้น (Curcuma) สกุลกระวานเทศ (Elettaria) สกุลปุดหนู (Eletteriopsis) สกุลดาหลา (Etlingera) สกุลปุดก้านยาว (Geostachys) สกุลหงษ์เหิน (Globba) สกุลมหาหงส์ (Hedychium) สกุลปุดเขียง (Hornstedtia) สกุลเปราะ (Kaempferia) สกุลกาหลง (Scaphochlamys) และ สกุลขิง (Zingiber) ซึ่งเมื่อพิจารณาตามข้อมูลการนำมาใช้ประโยชน์ จากรายชื่อพืชแต่ละชนิดของแต่ละสกุล (ผนวก 1) พบว่ามีทั้งพืชที่ยังเป็นพืชป่าไม้ได้นำมาใช้ประโยชน์ และพืชที่นำมาพัฒนาใช้ประโยชน์ด้านต่างๆ แล้วทั้งในอดีตและปัจจุบันซึ่งมีหลายชนิดในหลายสกุล ได้แก่ สกุลขมิ้น เช่น ขมิ้นชันใช้ประโยชน์ทั้งด้านอาหาร ด้านสมุนไพรหรือการแพทย์และ

เภสัชกรรม ด้านอุตสาหกรรมเครื่องสำอาง สกฤกระเจียว เช่น กระเจียว ปทุมมา ใช้เป็นไม้ตัดดอก หรือสกฤปุด เช่นปุดหวานใช้หน่ออ่อนเป็นพืชผัก สกฤมหาหงษ์ เช่นมหาหงษ์ปลูกเป็นไม้ดอกไม้ประดับ หัวใช้เป็นสมุนไพร สกฤเปราะ เช่น เปราะหอมเป็นยาสมุนไพรหรือใช้สกัดน้ำมันหอมระเหยใช้ในการทำเครื่องสำอาง พืชในวงศ์จึงอีกหลากหลายชนิดก็เรียกว่า ว่าน เชื่อกันว่ามีคุณทางเสน่ห์เมตตามหานิยมอยู่ยงคงกระพัน คัมภีร์ต่างๆ และบางชนิดก็มีคุณค่าทางสมุนไพร แต่ที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง มีการค้นหากุมิปัญญาท้องถิ่นและกุมิปัญญาไทย แต่โบราณ ก็คือการใช้ประโยชน์จากพืชวงศ์นี้ทางด้านสมุนไพร ซึ่งมีลู่ทางมีศักยภาพและโอกาสที่จะพัฒนาสร้างมูลค่าเพิ่มสูงขึ้น เพราะประเทศไทยมีข้อได้เปรียบทั้งองค์ความรู้ ความหลากหลายทางพันธุกรรม (species diversity) และทางด้านนิเวศวิทยา (Eco system diversity) พืชวงศ์จึงหลายสกุลหรือหลายชนิดหรือพันธุ์ที่มีนิเวศน์กว้าง เจริญเติบโตดี โรคแมลงศัตรูน้อย มีการปลูกกันแพร่หลายในทุกภาคของประเทศ ตรงกันข้ามกับที่มีนิเวศน์จำกัดหรือค่อนข้างจำกัด มีการปลูกน้อย ชนิดที่ใช้เป็นยาสมุนไพรในครัวเรือนหรือท้องถิ่นจึงเป็นที่หวงแหน แต่เมื่อพันธุ์พืชที่เป็นสมุนไพรได้รับความนิยมนั้น มีค่าทางธุรกิจจึงเกิดการสืบเสาะซื้อหานำเหง้าหรือหัวสมุนไพรชนิดใหม่ที่อาจจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะรูปร่าง ขนาด สีเนื้อ กลิ่นต่างๆ กันมาจำหน่าย และบ่งบอกสรรพคุณทางยาแตกต่างกันไป ซึ่งสร้างความแปลกใหม่และสับสนให้กับผู้สนใจเป็นอันมาก ประกอบกับหลายชนิดมีเอกสารตำราแพทย์แผนโบราณหรือคำบอกเล่าสืบทอดกันมาและบางชนิดก็มีข้อมูลทางเภสัชวิทยา พิษวิทยายืนยันชัดเจน แต่ส่วนใหญ่ยังขาดข้อมูลการวิจัยทางด้านนี้ ถ้ามีการวิเคราะห์วิจัยที่เป็นรูปธรรมให้ได้ข้อมูลทางวิชาการที่เป็นวิทยาศาสตร์สามารถยืนยันได้ทั้งลักษณะพืชและสรรพคุณดังกล่าวอย่างครบถ้วนสามารถจะนำไปพัฒนาต่อยอดแล้ว ก็คาดว่าพันธุกรรมและกุมิปัญญาที่หลากหลายของพืชวงศ์นี้จะช่วยสร้างอาชีพสร้างรายได้ เพิ่มการพึ่งพาตนเอง จะลดปัญหาความยากจน และช่วยลดรายจ่ายด้านเวชภัณฑ์ที่ต้องนำเข้าได้เป็นอันมาก

นอกจากปัญหาและอุปสรรคทางวิชาการดังกล่าวแล้ว ความสับสนในเรื่องพันธุ์ยังเป็นปัญหาใหญ่เพราะปัจจุบันยังขาดข้อมูล ลักษณะประจำพันธุ์ที่มีรายละเอียดชัดเจนพอที่ประชาชนทั่วไปจะใช้จำแนกความแตกต่างได้อย่างมั่นใจ อีกทั้งพืชวงศ์นี้ส่วนใหญ่มีลักษณะแปรตามอายุและสภาพแวดล้อมค่อนข้างสูง หลายชนิดยังไม่มีผู้ศึกษาบันทึกไว้ บางชนิดมีชื่อซ้ำซ้อนกับชนิดอื่นหรือมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่นชื่อคามแหล่งกำเนิด ชื่อตามสรรพคุณ หรือมีการตั้งชื่อใหม่เพื่อดึงดูดใจในเชิงการค้า การขาดแหล่งพันธุ์และแหล่งผลิต เพราะเก็บหาจากป่ามาจำหน่ายจนใกล้สูญพันธุ์จากพื้นที่ บางชนิดก็เป็นพืชท้องถิ่นที่ปลูกไว้ใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น บางชนิดต้องปลูกเลี้ยงดูแลใกล้ชิดเพราะมีความจำกัดทางสภาพแวดล้อมที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ และหลายชนิดปัจจุบันได้มีการคัดเลือกพันธุ์เพื่อปลูกเป็นการค้าและอุตสาหกรรมอย่างแพร่หลาย จากการรวบรวมพันธุ์มาปลูกเลี้ยงอนุรักษ์ไว้เพื่อการวิจัยพัฒนาใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพรที่เรือนทดลองงานวิจัยพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ กองพฤกษศาสตร์และวัชพืช(เดิม) หรือกลุ่มวิจัยและพัฒนาธนาคารเชื้อพันธุ์พืช สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพปัจจุบัน และได้ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์พร้อมทั้งตรวจสอบข้อมูลพันธุ์พืช ข้อมูลทางสมุนไพรจากเอกสารต่างๆ ไว้บ้างแล้วตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา โดยไม่มีการเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าว แต่เนื่องจากในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา(ปี พ.ศ.2545-2549)ได้มีการนำพันธุ์พืชสมุนไพรวงศ์จึงชนิดใหม่ๆ ออกมาจำหน่ายอย่างแพร่หลาย จึงทำการสำรวจรวบรวมข้อมูลและเก็บตัวอย่างพันธุ์เพิ่มเติม นำมาขยายพันธุ์และปลูกศึกษาในสภาพแวดล้อมเดียวกันทั้งใน

สภาพรรมเงารำไรโดยปลูกได้ตายพรางแสง 50% และ/หรือปลูกกลางแจ้ง สำหรับชนิดหรือพันธุ์ที่มีปริมาณน้อย จะปลูกในเรือนทดสอง เพื่อหาข้อมูลลักษณะทางพฤกษศาสตร์และลักษณะทางการเกษตร ผลการดำเนินงาน ระหว่างปี 2546 - 2549 ทำให้ทราบถึงลักษณะทางพันธุกรรม สรีรวิทยา และศักยภาพในการผลิตของทรัพยากร พันธุกรรมพืชวงศ์นี้ เฉพาะที่ใช้ประโยชน์จากเหง้าแก่ทางสมุนไพรรวมทั้งสิ้น 92 ชนิด (จาก 95 ตัวอย่างชนิด/พันธุ์) จึงได้รวบรวมข้อมูลจัดทำเป็นเอกสารทางวิชาการไว้เป็นข้อมูลพื้นฐานทางพันธุกรรมของพืชวงศ์ซึ่งที่มีคุณค่าทางสมุนไพร ซึ่งจะเป็ประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจจะทำการค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติม หรือใช้ประกอบการ พิจารณาหาแนวทางนำผลผลิตมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางเภสัชกรรมอาหาร อาหารเสริมสุขภาพ เครื่องสำอาง หรือ อื่น ๆ ที่จะส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนไทยให้ดีขึ้นต่อไป

อย่างไรก็ดีนอกเหนือจาก 92 ชนิดดังกล่าวยังมีอีกหลายชนิดที่ได้รับการบอกเล่าว่ามีคุณค่าทางสมุนไพร แต่หาแหล่งพันธุ์และข้อมูลไม่พบ หรือพบว่ามิพันธุ์แต่ไม่มีแหล่งข้อมูลทางภูมิปัญญาอ้างอิง หรือมีแหล่งภูมิปัญญา แต่หาพันธุ์ไม่ได้ หรือบางครั้งภูมิปัญญาก็ทำให้สับสนทางด้านพันธุ์ เช่นเปราะป่าที่หัวมีรสขมก็มีอยู่หลายชนิด แตกต่างไปตามภูมิประเทศใช้ทดแทนกันได้โดยไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ที่ชัดเจนได้

หลักเกณฑ์ที่ใช้บันทึกลักษณะทางพฤกษศาสตร์^{1/} ของพืชวงศ์ขิง

ไม้ล้มลุก (herb) มีลำต้นอ่อนนุ่ม เนื่องจากประกอบด้วยเนื้อเยื่อที่เป็นไม้เพียงเล็กน้อย ลำต้นจะตายไป เมื่อหมดฤดูเจริญเติบโต

ลำต้นใต้ดินแบบไรโซม (rhizome) ลำต้นอยู่ใต้ดิน ทำหน้าที่เก็บสะสมอาหาร ส่วนมากมักมีปล้องสั้นๆ ชนิดที่เป็นเหง้า (rhizome) ลำต้นมักขนานไปกับพื้นดิน มีปล้องและข้อสั้นๆ มีเกล็ดใบ (scale leaf) คลุมที่ข้อ มีตาที่ข้อ ซึ่งจะเติบโตเป็นใบและแทงขึ้นสู่พื้นดิน

รากที่ดัดแปลงไป (modified root) คือ รากสะสมอาหาร (Storage root) เป็นรากที่มีลักษณะอวบ อุ่มน้ำ ตา (bud) เป็นไปตามตำแหน่งที่เกิด เช่นตายอด ตาข้าง ตาใบ ตาดอก

ใบ (leaves) ใบประกอบด้วย

1. แผ่นใบ (blade หรือ lamina) ลักษณะเป็นแผ่น มีขนาด รูปร่าง และเนื้อใบแตกต่างกันไป ประกอบด้วย เส้นกลางใบ (midrib) เส้นใบ (vein) ปลายใบ (apex) โคนใบ (base) ขอบใบ (margin)

2. ก้านใบ (petiole หรือ leaf stalk) ติดกับโคนใบตรงโคนใบ ใบที่มีก้านใบ เรียกว่า petiolate ใบที่ไม่มีก้าน เรียกว่า sessile ส่วนโคนของก้านใบหรือก้านใบทั้งหมดแผ่เป็นกาบหุ้มลำต้น เรียกว่า กาบใบ (leaf sheath)

3. หูใบ (stipules) เป็นระยางค์หนึ่งคู่อยู่ที่โคนก้านใบ ใบอาจจะไม่มีหูใบเรียกว่า stipulate หรือไม่มีหูใบ เรียกว่า exstipulate

ชนิดของใบ

ใบแบ่งออกเป็น 2 ชนิด

1. ใบเดี่ยว (simple leaf) คือใบที่มีแผ่นใบเดี่ยวและมีก้านเดี่ยว

2. ใบประกอบ (compound leaves) คือใบที่ประกอบด้วยแผ่นใบมากกว่า 1 เรียกว่า ใบย่อย (leaflets)

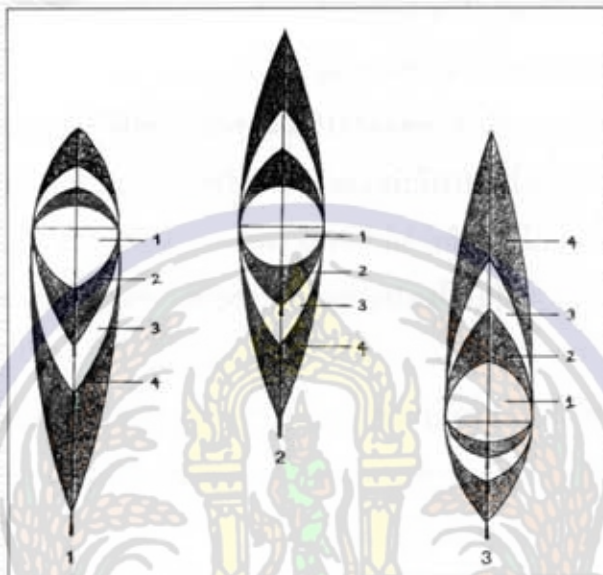
^{1/} ก่องกานดา, 2541 และราชบัณฑิตยสถาน, 2541

มีหลายแบบ คือ ใบประกอบแบบขนนก เป็นใบประกอบที่มีใบย่อยออก 2 ข้างของแกนกลาง ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อจากก้านใบ มีทั้งที่ปลายใบคี่ และปลายใบคู่

เส้นใบ

- เส้นใบขนานตามความยาวของใบ
- เส้นใบร่างแห

รูปใบ

ก. กลุ่มใบรูปไข่กลับ (obovate-series)

1. ใบรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดหงาย (obrhombic)
2. ใบรูปไข่กลับ (obovate)
3. ใบรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ (obovate-oblong)
4. ใบรูปใบหอกแกมรูปไข่กลับ (obovate-lanceolate)

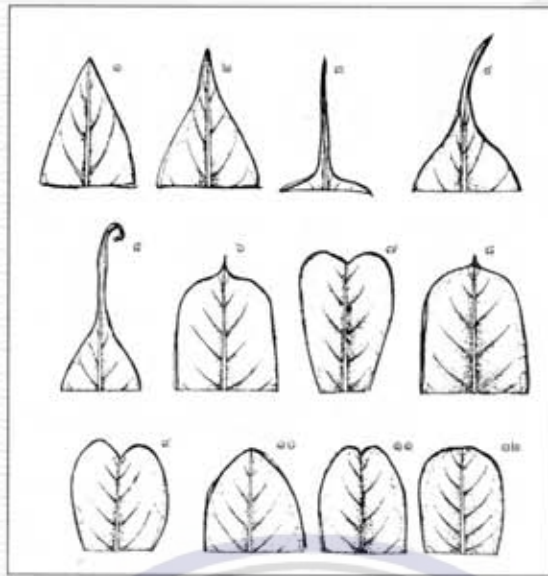
ข. กลุ่มใบรูปรี (elliptic-series)

1. ใบรูปทรงกลม (globose)
2. ใบรูปรี (elliptic) ส่วนกว้างที่สุดอยู่กึ่งกลางใบ แบ่ง 2 ข้างจะเท่ากัน
3. ใบรูปขอบขนาน (oblong)
4. ใบรูปใบหอก (lanceolate) โคนใบกว้างค่อยๆ แคบสู่ปลายใบ กว้าง:ยาว = 3:1

ค. กลุ่มใบรูปไข่ (ovate-series)

1. ใบรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด (rhombic)
2. ใบรูปไข่ (ovate) ส่วนกว้างที่สุดอยู่ต่ำกว่ากึ่งกลางใบ กว้าง:ยาว = 2:3
3. ใบรูปขอบขนานแกมรูปไข่ (ovate-oblong)
4. ใบรูปใบหอกแกมรูปไข่ (ovate-lanceolate)

ลักษณะปลายใบ

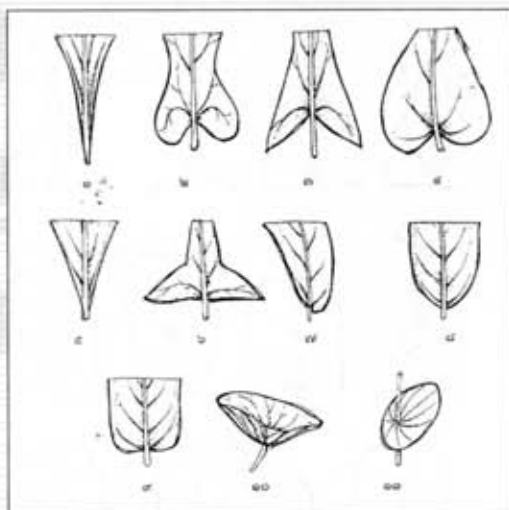
1. แหลม (acute)	7. เว้าตื้น (emarginate)
2. เรียวแหลม (acuminate)	8. เป็นติ่งแหลม (mucronate)
3. แหลมเข็ม (aristate)	9. รูปหัวใจกลับ (obcordate)
4. ยาวคล้ายหาง (caudate)	10. มน (obtuse)
5. ม้วน (cirrose)	11. เว้ามุม (retuse)
6. เป็นติ่งแหลม (cuspidate)	12. ตัด (truncate)

ลักษณะขอบใบ

1. เป็นขนครุย (ciliate)	7. เป็นหยัก (lobed)
2. หยักมน (crenate)	8. เป็นแฉก (parted)
3. หยักซี่ฟัน (dentate)	9. หยักแบบขนนก (pinnatifid)
4. จักฟันเลื่อยซ้อน (double serrate)	10. จักฟันเลื่อย (serrate)
5. เรียบ (entire)	11. จักฟันเลื่อยถี่ (serrulate)
6. จักลึก (incised)	12. เป็นคลื่น (undulate)

ลักษณะโคนใบ

1. สอบเรียว (attenuate)	7. เฉียง (oblique)
2. รูปร่างหู (auriculate)	8. มน (obtuse)
3. รูปร่างลูกศร (sagittate)	9. ตัด (truncate)
4. รูปหัวใจ (cordate)	10. แบบก้นปัด (peltate)
5. รูปร่างสามเหลี่ยม (cuneate)	11. รอบข้อ (perfoliate)
6. รูปร่างใบหอก (hastate)	

การเรียงใบ

1. สลับ (alternate)	4. ตรงข้ามสลับตั้งฉาก (decussate)
2. ตรงข้าม (opposite)	5. เวกวน (spiral)
3. เป็นวงรอบ (whorl)	6. สลับระนาบเดียว (distichous)

เนื้อใบ (leaf texture)

1. ใบอวบน้ำ (succulent)
2. ใบคล้ายแผ่นหนัง (coriaceous)
3. ใบคล้ายกระดาษ (chartaceous)
4. ใบบางคล้ายเยื่อ (membranaceous)

สิ่งปกคลุมใบ (indumentum)

- เกลี้ยง (glabrous)
- ขนสั้นนุ่ม (pubescent)
- ขนกำมะหยี่ (velutious)
- ขนสั้นหนานุ่ม (tomentose)
- ขนหยาบแข็ง (hirsute)
- ขนรูปดาว (stellate)
- หนามเกิดจากผิว (prickly)

ดอก (flower)

ดอกมีส่วนประกอบ 4 วง คือ

1. วงกลีบเลี้ยง (calyx)
2. วงกลีบดอก (corolla)
3. วงเกสรเพศผู้ (androecium)
4. วงเกสรเพศเมีย (gynoecium)

สมมาตรของดอก

สมมาตรของดอก แบ่งได้เป็น 2 แบบ

1. ดอกสมมาตรตามรัศมี (regular flower)
2. ดอกสมมาตรด้านข้าง (irregular flower)

ช่อดอกแบบต่างๆ

1. ช่อกระจุกแน่น (capitulum ; head)
2. ช่อแบบหางกระรอก (ament ; catkin)
3. ช่อเชิงหลั่น (corymb)
4. ช่อกระจุก (cyme)
5. ช่อกระจุกชั้น (dichasium)
6. ช่อวงแฉกเคี้ยว (helicoid cyme)
7. ช่อกระจุกด้านเดียว (monochasium)
8. ช่อแยกแขนง (panicle)
9. ช่อกระจุก (raceme)
10. ช่อกระจุกแยกแขนง (racemose panicle)
11. ช่อวงแฉกคู้ (scorpioid cyme)
12. ช่อเชิงลดมีกาบ (spadix)
13. ช่อเชิงลด (spike)
14. ช่อดอกย่อย (spikelet)
15. ช่อช่อ (umbel)
16. ช่อช่อเว้ากลาง (umbilicate)
17. ช่อช่อย่อย (umbellet)
18. ช่อจัด (verticillate cyme)

ลักษณะทางการเกษตร

1. ลักษณะและสภาพการเจริญเติบโตของลำต้นเหนือดินของพืชวงศ์ขิง ในสกุลต่างๆ ที่ปลูกในร่มเงาระดับ 50% และ/หรือกลางแจ้งในแหล่งปลูกเดียวกันและปฏิบัติรักษาเหมือนกัน

- ลักษณะ ขนาดต้น ใบ ความสูงต้น
- การแตกกอหรือแตกหน่อ
- การออกดอก
- ลักษณะดอกและผล

2. ลักษณะลำต้นใต้ดิน (rhizome) และลำต้นเหนือดิน

2.1 ลักษณะเหง้าแก่ และทิศทางการเจริญเติบโต

- แผ่ขนานกับพื้น
- แผ่ออกด้านข้างคล้ายพัด
- ช้อนกันเป็นชั้นลดด้านล่าง
- ช้อนกันเป็นชั้นขึ้นบน

2.2 ขนาด

- เหง้า
- แก่ง

3. อายุการเก็บเกี่ยวและใช้งาน สีของเหง้าแก่ กลิ่น รส

4. ผลผลิตต่อไร่เมื่ออายุเก็บเกี่ยว 8 เดือนหลังปลูก โดยประเมินที่ระยะปลูก 30x30 เซนติเมตร

การประเมินคุณค่าของพืชสมุนไพรวงศ์ขิงที่ใช้ประโยชน์จากเหง้าแก่

การพิสูจน์คุณค่าของพืชสมุนไพร เพื่อให้ได้มาซึ่งพืชสมุนไพรที่มีคุณภาพไม่ผิด้ต้นผิด้ส่วนหรือมีสิ่งปลอมปนเปื้อน ซึ่งทำให้คุณภาพในการรักษาหรือประโยชน์ที่ใช้ลดลงได้ มีขั้นตอนดังนี้

1. การตรวจเอกลักษณ์

1.1 การตรวจลักษณะภายนอก ได้แก่การตรวจสัณฐาน (shape) ขนาด (size) สี (color) และรส (taste) เป็นการศึกษาสังเกตให้ความคุ้นเคยเฉพาะบุคคลเพื่อความชำนาญในการพิจารณา โดยใช้ประสาทสัมผัส

1.2 การตรวจลักษณะเนื้อเยื่อภายใน การตรวจเอกลักษณ์เนื้อเยื่อพืชสมุนไพรโดยวิธีตัดเป็นชิ้นหรือบดเป็นผงผ่านกล้องจุลทรรศน์ ลักษณะผง สี กลิ่น รสของพืชสมุนไพร

2. สารองค์ประกอบในพืชสมุนไพร

สารต่างๆ ที่พืชสร้างขึ้นเรียกว่า สารพฤกษเคมี ซึ่งสารที่สกัดได้ส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับรสและสรรพคุณโบราณของพืชสมุนไพร เช่น รสฝาด จะมีสารพวกแทนนิน เช่นกระชายดำ ขมิ้นชัน ขมิ้นดำ รสหวาน จะมีพวกน้ำตาล เช่นว่านรางจืด กระแจะจันทร์ รสเค็ม เช่นใบกระชาย รสขม มีแอลคาลอยด์ เช่นเปราะป่า ว่านเพชรมา รสเมาเบื่อ เช่นทิพยเนตร รสเผ็ดร้อนที่ทำให้เกิดการระคายเคือง เช่นขิง ข่า รสจืด เช่น ม้าห้อ ม้าแดง ม้าขาว การศึกษาองค์ประกอบของพืชสมุนไพรต้องทราบแหล่งที่มาของพืชสมุนไพรให้แน่ชัด และควรมีการตรวจสอบทุกครั้งที่สภาพแวดล้อมต่างกัน

3. ชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชสมุนไพร

การใช้ชื่อพื้นเมืองทำให้เกิดความสับสนเพราะในแต่ละท้องถิ่นยังเรียกชื่อไม่เหมือนกันในพืชชนิด

เดียวกัน จึงจำเป็นต้องตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ (scientific names) คือ ชื่อสกุล (Genus) ชื่อชนิด (species) หรือ ชื่อพฤกษศาสตร์ (Botanical names) เป็นชื่อย่อกลางให้สามารถสื่อความหมายเดียวกัน

4. การเก็บพืชสมุนไพร

การเก็บพืชสมุนไพรต้องคำนึงถึงปริมาณสารที่สะสมสูงสุด เช่น

- ราก ต้องเก็บในระยะเวลาที่พืชเริ่มออกดอก
- เหง้า ต้องเก็บในระยะต้นใบแก่แห้งตายแล้ว เหง้าแก่เข้าสู่ระยะพักตัวโดยสมบูรณ์
- ต้น (เปลือก แก่น) ต้องเก็บระยะที่พืชเริ่มแตกกิ่งหรือใบใหม่
- ใบ ต้องเก็บในระยะเวลาที่พืชเริ่มออกดอก และเวลาที่เก็บต้องขึ้นอยู่กับสารที่ต้องการใช้ประโยชน์
- ดอก เก็บในระยะที่พืชให้ดอกตูม หรือแรกแย้ม
- ผล เก็บในระยะที่ผลแก่เต็มที่แต่ไม่สุกงอม
- เมล็ด ต้องเก็บในระยะที่ให้ผลสุกงอม

5. การทำให้สมุนไพรแห้ง

ควรคำนึงถึงสารองค์ประกอบที่สำคัญที่ต้องการใช้ประโยชน์ โดยเลือกวิธีที่เหมาะสม เช่น

- ผึ่งลม สำหรับพืชสมุนไพรที่มีสารระเหยง่าย
- ผึ่งแดด ใช้สำหรับพืชสมุนไพรที่มีสารองค์ประกอบทั่วไป
- อบแห้ง อุณหภูมิไม่เกิน 60 องศาเซลเซียส สำหรับสมุนไพรที่แห้งยาก

6. การเก็บรักษาพืชสมุนไพร

ควรคำนึงถึงสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญเพื่อรักษาคุณภาพด้านปริมาณสารสำคัญ เช่น

- ลม ไม่ควรเก็บในที่มลมพัดผ่านเพราะอาจจะนำเชื้อราและแมลงทำลายได้
- แสงแดด ไม่ควรเก็บในที่แดดส่องถึงเพราะความร้อนจะทำให้เป็นไอและทำให้เกิดเชื้อราได้
- ความชื้น ควรน้อยกว่า 10%
- อากาศ ถ้าเป็นไปได้ควรเป็นสุญญากาศ เพื่อป้องกันมอดเข้าทำลาย

7. การตรวจสอบความบริสุทธิ์

สิ่งสำคัญที่ต้องตรวจ

- การปลอมปนของผลผลิตที่อาจจะเกิดขึ้นได้ง่ายทั้งในแปลงปลูกระหว่างการเก็บเกี่ยว การทำความสะอาด การเก็บรักษาหรือเมื่อเคลื่อนย้ายเพื่อศึกษาวิจัย เนื่องจากมีลักษณะเหง้าแก่ที่คล้ายกันยากต่อการตัดสินใจของผู้ไม่มีความรู้ความชำนาญพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชในสกุล *Curcuma*

ภูมิปัญญาไทย กับ ความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชสมุนไพรวงศ์ขิง

ปัจจุบันมีผลการค้นคว้าวิจัยใหม่ๆ ในระดับสากล พบว่า สมุนไพรประเภทที่มีเหง้าแก่หรือลำต้นใต้ดินของพืชในวงศ์ขิง (Zingiberaceae) หลายชนิดมีสารสำคัญที่มีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ ชะลอความแก่ ป้องกันโรคสมองเสื่อม ช่วยลดคลอเลสเตอรอล ลดอาการเหนื่อยล้า ลดอาการปวดตามข้อ ลดอาการอักเสบ ช่วยบำรุงกำลัง ช่วยเพิ่มสมรรถภาพทางเพศ ช่วยย่อยอาหาร (นิรนาม, 2548) ซึ่งผลการวิจัยเหล่านี้สอดคล้องและสนับสนุนองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยที่ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางพันธุกรรมของพืชวงศ์ขิงมาทำยาสมุนไพรบำรุงสุขภาพและรักษาโรคต่างๆ มาแต่โบราณ ซึ่งพันธุ์พืชและวิธีการใช้ประโยชน์จะรู้จักอยู่เฉพาะในกลุ่มหมอพื้นบ้านหรือแพทย์แผนโบราณเท่านั้น เมื่อเกิดภาวะเลื่อมถอย (หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา) เพราะประชาชนหันมานิยมใช้ยาฝรั่งหรือยาแผนปัจจุบันเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ภูมิปัญญาและพันธุ์สมุนไพรต่างๆ จึงกระจัดกระจายอยู่ในกลุ่มผู้สนใจเท่านั้น แต่เมื่อกระแสโลกหันมานิยมผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติและสมุนไพรเพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา ต้นพันธุ์พืชสมุนไพรต่างๆ รวมทั้งเหง้าแก่และหัวพันธุ์พืชสมุนไพรวงศ์ขิงได้รับความสนใจจากประชาชนที่หาซื้อไปเพาะปลูกหรือไปใช้ประโยชน์มากขึ้น จากการตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพรรณไม้ (เต็ม, 2544) และภูมิปัญญาสมุนไพรไทยหลายเล่มที่พิมพ์เผยแพร่ในช่วงเวลาต่างๆ กันตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา (เสงี่ยม, 2522 ; เชมฐาและทิชาณุ, 2522) เป็นที่น่าสังเกตว่ามีพืชสมุนไพรชนิดใหม่ๆ ในวงศ์นี้เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ แสดงว่าภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านจากภูมิภาคต่างๆ ถูกนำออกมาเผยแพร่ให้สังคมรับรู้มากขึ้นและส่วนใหญ่ยังขาดข้อมูลทางวิชาการในหลาย ๆ ด้านมาสนับสนุนเพื่อให้มีข้อมูลพื้นฐานทางวิชาการที่เอื้อต่อการพัฒนาในอนาคต นักวิชาการของกลุ่มงานวิจัยพัฒนาธนาคารเชื้อพันธุ์พืชและจุลินทรีย์ สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ (สทช.) กรมวิชาการเกษตร ที่รับผิดชอบงานวิจัยอนุรักษ์เชื้อพันธุ์พืชและประสานงานกับศูนย์วิจัยหรือศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตการเกษตรในเรื่องการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชสมุนไพรเพื่อการใช้ประโยชน์ จึงได้ดำเนินการค้นหารวบรวมภูมิปัญญาพื้นบ้านและพันธุ์พืชวงศ์ขิงในสกุลต่างๆ โดยเน้นเฉพาะที่ใช้เหง้าแก่เป็นยาสมุนไพรปลูกศึกษาหาข้อมูลลักษณะทางทางสัณฐานวิทยา ลักษณะทางการเกษตร และพฤกษเคมีที่สำคัญบางประการจากผลการดำเนินงานตั้งแต่เดือนตุลาคม 2546 ถึง พฤษภาคม 2549 สามารถรวบรวมข้อมูล สรรพคุณทางสมุนไพรพื้นบ้านที่รู้จักในท้องถิ่นนั้นและพันธุ์พืชสมุนไพรวงศ์ขิงจากแหล่งต่างๆ ได้ 92 ชนิด โดยพบว่าส่วนใหญ่เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรโดยหมอแผนโบราณพื้นบ้าน ผู้สนใจเรื่องว่านและว่านยามิพื้นที่เพาะปลูกค่อนข้างจำกัดต้องอาศัยความเอื้ออำนวยของธรรมชาติในพื้นที่ ยกเว้นชนิดที่ใช้เป็นอาหารจะปลูกกันทั่วไป บางชนิดปลูกกันเป็นการค้ากันอย่างแพร่หลาย เช่น ขิง ข่า กระจ่างแดง รวมทั้งกระชายดำที่ใช้ในรูปสมุนไพรซึ่งมีศักยภาพสูงที่จะนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรชนิดต่างๆ บางชนิดจัดเป็นพืชสมุนไพรที่หายากที่ผู้ปลูกหวังแทน เช่น ขิงแครง ข่าเล็ก มหาหิงค์ และว่านยาต่างๆ หลายชนิดไม่มีการเพาะปลูกจะเก็บหาจากป่ามาใช้ประโยชน์ หรือจำหน่ายจนอยู่ในสภาวะใกล้สูญพันธุ์จากแหล่งธรรมชาติ เช่น กระจ่างแดง กระจ่างป่า เปราะหอม นอกจากนี้ยังพบว่า เหง้าแก่หรือหัวสมุนไพรวงศ์ขิงที่วางขายในตลาดสมุนไพร ชนิดที่หายากมีราคาแพง อาจจะมี

การปลอมปน (โดยเจตนาหรือจากความไม่รู้ของผู้ขาย) ด้วยเหง้าแก่ของพืชในสกุลเดียวกันแต่ต่างชนิดกันที่มีขนาดและสีทั้งภายนอกภายในที่คล้ายคลึงกัน เช่นว่านางคำ อาจจะปลอมปนด้วยขมิ้นอ้อยและ/หรือว่านชักมดลูกชนิดเนื้อในหัวสีเหลือง (ว่านชักมดลูกตัวผู้) ที่หาง่ายและมีราคาถูกกว่า ถ้าผู้ซื้อไม่มีความรู้หรือไม่สังเกตความแตกต่างก็จะนำไปใช้แล้วได้ผลไม่ตรงตามสรรพคุณทางยาของพืชชนิดนั้น ๆ ได้

จากการปลูกศึกษาข้อมูลลักษณะพันธุ์ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน ในเรือนเพาะชำและในแปลงทดลอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนิดที่มีหัวพันธุ์ปริมาณมากและเป็นที่น่าสนใจจากประชาชน ได้ทำการศึกษาลักษณะทางการเกษตรเพื่อให้ทราบศักยภาพในการผลิต สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม และสรรพคุณเคมีบางประการ ไว้เพื่อเป็นแนวทางในการเตรียมวัตถุดิบเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ในอนาคต จากจำนวน 95 ชนิดดังกล่าวสามารถจำแนกในระดับสกุลได้ 8 สกุล คือ สกุล Zingiber 13 ชนิด สกุล Alpinia 13 ชนิด สกุล Curcuma 43 ชนิด สกุล Boesenbergia 4 ชนิด สกุล Kaemferia 17 ชนิด สกุล Amomum 3 ชนิด สกุล Hedychium 1 ชนิด และสกุล Globba 1 ชนิด ซึ่งได้ข้อมูลลักษณะพันธุ์สู่ฐานวิทยา ตรวจสอบข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ นิเวศวิทยา และสรรพคุณทางสมุนไพรเสร็จเรียบร้อยแล้ว ดังรายละเอียดที่ปรากฏในบทต่อไป

จำนวนพืชสมุนไพรวงศ์ขิง และสรรพคุณทางสมุนไพรที่รวบรวมได้จากแหล่งต่างๆ ในช่วงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2546 - พฤษภาคม พ.ศ. 2549

สกุล Zingiber (13 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ^{1/}	แหล่งที่มา
1. กะทือ	แก้ไข้ แก้บิด ขับลม บำรุงน้ำนม	ตาก (สทช. ^{2/})
2. กะทือป่าดอกเหลือง	แก้ไข้ แก้บิด ขับลม บำรุงน้ำนม	ตาก (สทช.)
กะทือป่าดอกขาว	แก้ไข้ แก้บิด ขับลม	ศรีสะเกษ
3. ขิง, ขิงใหญ่	ขับลม แก้บิด แก้ไอ ขับเสมหะ	เชียงราย
4. ขิงแครง	ขับลม แก้บิด แก้ไอ ขับเสมหะ	จันทบุรี
5. ขิงเล็ก	ขับลม แก้ท้องร่วง แก้ไข้ แก้คลื่นเหียนอาเจียน แก้คลื่นเหียนอาเจียน	ตาก
6. ตะไคร้พราน(ต้นเขียว)	แก้โรคกระเพาะ แก้ปวดท้อง ขับลม	กาญจนบุรี
7. ตะไคร้พราน (ต้นแดง)	แก้โรคกระเพาะ แก้ปวดท้อง ขับลม	ตาก
8. ไพลเหลือง	แก้ปวดท้อง แก้คลื่นชัดยอก แก้หืดหอบ	กาญจนบุรี
9. ไพลขาว	แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย แก้คลื่นชัดยอก	ตาก
10. ไพลชมพู	แก้ปวดเมื่อย แก้เส้นเลือดขด	(สทช.)
11. ไพลดำ (ไพลม่วง)	แก้กระเพาะอาหารเป็นพิษ แก้ไข้ในบำรุงกำลัง	นครนายก
12. ไพลปลุกเสก	แก้ปวดเมื่อย	ตาก
13. ว่านเพชรกลับ	แก้ปวดท้อง แก้โรคไต ดับกลิ่นคาว ปรุงรส	ตาก

สกุล Alpinia (13 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ¹⁾	แหล่งที่มา
1. กำกึก	แก้ปวดท้อง เข้ายาแก้ปวดเมื่อยหลังเอว	ตาก
2. ข่า	ขับลม แก้โรคผิวหนัง ดับกลิ่นคาว	กาญจนบุรี
3. ข่าคม	แก้ปวดท้อง ท้องขึ้น อืดเฟ้อ กลากเกลื่อน	พิษณุโลก
4. ข่าจืด (ข่าลาย, ข่าแห้ง)	แก้พิษเบื่อเมาต่างๆ ทั้งจากอาหารและอื่นๆ	นครนายก (สทช.)
5. ข่าตาแดง	ขับลม แก้โรคผิวหนัง ดับกลิ่นคาว	ชุมพร ศรีสะเกษ
6. ข่าน้ำ	ขับลม	นครนายก (สทช.)
7. ข่าลิง	ขับลมแก้ประคง	ปราจีนบุรี (สทช.)
8. ข่าลิงชิงแห้ง	ขับลม	นครราชสีมา
9. ข่าเล็ก	ขับลม เจริญอาหาร ลดไข้ แก้ปวด	นครปฐม (สทช.)
10. ข่าเหลือง	ขับลม แก้โรคผิวหนัง ดับกลิ่นคาว	ระนอง ราชบุรี ตาก
11. ข่าใหญ่	ขับลม แก้โรคผิวหนัง ดับกลิ่นคาว	อุดรดิตถ์
12. ขิงแดง	แก้คลื่นไส้อาเจียนป้องกันการเมาเรือ ยาอายุวัฒนะ	(สทช.)
13. ว่านพญามือเหล็ก	แก้โรคลัมพต อัมพฤกษ์ ปวดตามข้อ	กาญจนบุรี ราชบุรี

สกุล Curcuma (43 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ¹⁾	แหล่งที่มา
1. ขมิ้นขาว	แก้ปวดท้อง แก้เบื่อเมา แก้ท้องร่วงอย่างแรง	ปราจีนบุรี
2. ขมิ้นขาวปิดตลอด	แก้ปวดท้อง ท้องร่วงอย่างแรง ใช้กับการปรุงยาทุกขนาน	ตาก
3. ขมิ้นเจดีย์ (ขมิ้นชัน)	รักษาลำไส้ แก้ฟกช้ำ แก้ผื่นคัน	ปราจีนบุรี
4. ขมิ้นชัน	แก้ปวดท้อง จุกเสียด แก้ผดผื่นคัน	ตาก (สทช.)
5. ขมิ้นดั่ง	แก้ปวดท้อง จุกเสียด แก้ผดผื่นคัน	นครศรีธรรมราช
6. ขมิ้นดำ	แก้โรคกษัย แก้บิด แก้โรคลำไส้	กาญจนบุรี
7. ขมิ้นดำตาก	ทำยาฟอกเลือด บำรุงร่างกาย	ตาก อุดรดิตถ์
8. ขมิ้นทอง	แก้ปวดท้อง แก้โรคกระเพาะ	ปราจีนบุรี
9. ขมิ้นอ้อย (ขมิ้นหัวขึ้น)	แก้ไข้รักษาลำไส้ แก้ฟกช้ำ แก้ผื่นคัน	ปราจีนบุรี
10. จำว่าน	แก้กินของเบื่อเมาในอาหาร แก้พิษว่านหรือพิษจากต้นไม้พิษต่างๆ	ตาก
11. พญาว่าน	แก้พิษว่านหรือพิษจากต้นไม้พิษต่างๆ	ตาก
12. ว่านกงจักรพระอินทร์	แก้โรคตาทุกชนิด	พิษณุโลก
13. ว่านแก้พิษงู	แก้พิษงู	ชุมพร (สทช.)
14. ว่านขอทองแก้ม	แก้พิษเบื่อเมาหรือพิษจากอาหาร	เชียงใหม่
15. ว่านคันขามลา	แก้โรคท้อง แก้ลมคลุกหย่อน แก้บิด แก้ริดสีดวงทวาร	กาญจนบุรี

16. ว่านงูเห่า	แก้พิษงูและแมลงสัตว์กัดต่อย	ตาก
17. ว่านใจดำ	แก้โรคกระเพาะ	พินิจโลก
18. ว่านชั้กมดลูกตัวผู้	แก้โรคเกี่ยวกับมดลูก แก้มดกิจเรื้อรัง	ตาก (สหข.)
19. ว่านชั้กมดลูกตัวเมีย	แก้โรคเกี่ยวกับมดลูก แก้มดกิจเรื้อรัง แก้ริดสีดวงทวาร	ปราจีนบุรี (สหข.)
20. ว่านชั้กมดลูกดำ	โรคที่เกี่ยวกับมดลูก	ศรีสะเกษ อุบลฯ
21. ว่านนะหน้าทอง	แก้โรคท้อง ขับลม	พินิจโลก
22. ว่านนางคำ	แก้ปวดท้อง แก้โรคผิวหนัง แก้ฟกช้ำเคล็ดขัดยอก	ตาก
23. ว่านปลาไหลขาว (เผือก)	แก้ปวดฟัน รำมะนาด แมงกินฟัน	เชียงใหม่
24. ว่านปลาไหลม่วง	แก้อักเสบ ปวดบวม	ตาก
25. ว่านปลาไหลสอด	แก้อักเสบ ปวดบวม	เชียงใหม่
26. ว่านพะตะบะ	แก้โรคท้อง แก้ยาเบื่อ ยาสิ่ง	กาญจนบุรี
27. ว่านเพชรมา	แก้อาการปวดเมื่อย บำรุงเลือด บำรุงกำลัง เป็นยาอายุวัฒนะ	ตาก
28. ว่านมรดกขาว	แก้โรคมะเร็ง	ตาก
29. ว่านมหากำลัง	เป็นยาบำรุงกำลัง แก้โรคมดลูกสตรี	ตาก
30. ว่านมहाปราบ	แก้ปวดเมื่อย ทำให้ขาดามผิวหนัง	กาญจนบุรี
31. ว่านมहाเมฆ	แก้โรคในท้อง แก้มดลูกอักเสบ แก้พิษงู แมลงกัดต่อย	กาญจนบุรี
32. ว่านม้าขาว	แก้เคล็ดขัดยอก ปวดเมื่อย เจ็บหลัง ปวดเอว	ปราจีนบุรี (สหข.)
33. ว่านม้าขาวตาก	แก้เคล็ดขัดยอก ปวดเมื่อย เจ็บหลัง ปวดเอว	ตาก
34. ว่านม้าแดง	แก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก แก้เบาหวาน	ตาก
35. ว่านม้าห่อ	แก้ริดสีดวง แก้ปวดเมื่อย แก้อาการอักเสบ	ตาก
36. ว่านม้าห่อม้ง	แก้โรคท้อง แก้ปวดเมื่อย บำรุงกำลัง	พินิจโลก
37. ว่านม้าเหลือง	แก้เส้นเอ็นยึด แก้ปวดเมื่อยปวดในข้อในกระดูก	ตาก
38. ว่านร้อยหัว	แก้แมลงสัตว์กัดต่อย	ตาก
39. ว่านรางจืด	แก้เบื่อเมา ถอนพิษร้ายต่างๆ	ตาก พินิจโลก
40. ว่านสามพันดิ่ง	แก้ไตพิการ	นครนายก
41. ว่านหัวใหญ่	แก้กระษัยไตพิการ	ตาก
42. ว่านหัวร้อยนาง	แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อย	พินิจโลก
43. ว่านเอ็นเหลือง	แก้อัมพาต อัมพฤกษ์ แก้ปวดเมื่อยเส้นเอ็น	ตาก

สกุล *Boesenbergia* (4 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ^{1/}	แหล่งที่มา
1. กระจายแกง (กระจายเหลือง)	แก้ปวดท้อง แก้ท้องร่วง บำรุงหัวใจ แก้ไอ เป็นยาอายุวัฒนะ	นครปฐม
2. กระจายแดง	แก้ปวดท้อง แก้บิด บำรุงกำลัง บำรุงประสาท เป็นยาอายุวัฒนะ	ตาก กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์
3. กระจายป่า	แก้ปวดท้อง บำรุงหัวใจ แก้ไอ เป็นยาอายุวัฒนะ	ตาก (สทช.)
4. กระจายหอม (กระจายไทย)	แก้ปวดท้อง บำรุงหัวใจ แก้ไอ เป็นยาอายุวัฒนะ	นครปฐม กาฬสินธุ์ (สทช.)

สกุล *Kaemferia* (17 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ^{1/}	แหล่งที่มา
1. กระจายจันทร์	ทำเครื่องหอมประเทืองผิว	ตาก
2. กระจายขาว ^v	แก้ปวดท้อง ปวดเมื่อย แก้ไข้ใน	เลย พิชญโลก
3. กระจายดำ 1 (ต้นแดง) ^v	แก้โรคท้อง แก้โรคตา แก้ไข้ แก้เบาหวาน แก้ปวดเมื่อย	เลย
4. กระจายดำ 2 (ต้นเขียว) ^v	แก้โรคท้อง แก้โรคตา แก้ไข้ แก้เบาหวาน แก้ปวดเมื่อย	เลย
5. กระจายอีโก้	แก้ปวดท้อง บำรุงโลหิต บำรุงกำลัง แก้โรคไต	ตาก
6. เฒ่าหนั่งแห้ง	รักษาโรคของสตรี บำรุงกำลัง เพิ่มพลังทางเพศ และเป็นยาอายุวัฒนะ	ตาก
7. ทิพยเนตร	แก้ตาเจ็บ ตาอักเสบ	ตาก
8. เปราะป่า	ขับลมในลำไส้ แก้ไข้ กระทั่งพืชต่างๆ	ชุมพร
9. เปราะหอม	ขับลมในลำไส้ แก้หวัดคัดจมูก แก้อาการเจ็บคอ แก้ลมพิษ ขับเสมหะ	ตาก
10. ว่านมหาหิงส์	แก้ปวดท้อง ท้องขึ้นท้องเฟ้อ	ศรีสะเกษ
11. ว่านดักแด้	แก้คอหอยพอก แก้ไอ แก้เจ็บคอ	มุกดาหาร
12. ว่านถอนโมกษศักดิ์	รักษาฝีต่างๆ	กาญจนบุรี
13. ว่านปราบสมุทร	แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ ช่วยให้มีตลูกเข้าอู่เร็ว	ลพบุรี ราชบุรี
14. ว่านเพชรน้อยแดง	แก้กระษัย ทำให้ผิวหนังงา ระวังอาการปวดเมื่อย	กาญจนบุรี
15. ว่านหวานอน	ขับลมในลำไส้ แก้ไข้	อุบลราชธานี
16. เสน่ห์จันทร์หอม (ว่านหอม) ^v	แก้ปวดท้อง ท้องขึ้น ท้องเฟ้อ แก้เมารถ เมาเห็ดพิษ (ผู้หญิงมีครรภ์ห้ามรับประทาน)	ตาก
17. เสือสามทุ่ง	แก้้อสรพิษทุกชนิดขบกัด	ตลาดวานกทม.

สกุล Amomum (3 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ^{1/}	แหล่งที่มา
1. เร่วน้อย	แก้ไข้ แก้หืด	จันทบุรี (สทช.)
2. เร่วหอม	ขับลม ขับเสมหะ แต่งกลิ่น ประุงรส	จันทบุรี
3. ว่านสาวหลง	แก้ไอ แก้ท้องอืดเฟ้อ	ปราจีนบุรี (สทช.)

สกุล Hedychium (1 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ^{1/}	แหล่งที่มา
1. มหาหงส์	แก้กระษัย แก้ไตพิการ แก้คลื่นเหียนอาเจียน สำหรับสตรีมีครรภ์ เป็นยาอายุวัฒนะ	กาญจนบุรี เชียงใหม่ (สทช.)

สกุล Globba (1 ชนิด)

ชื่อพืช	สรรพคุณทางสมุนไพรที่รู้จักในท้องถิ่น ^{1/}	แหล่งที่มา
1. ว่านร้อนทอง	พืชทั้งปวง สมานธาตุ कुमธาตุ	จันทบุรี กาญจนบุรี

หมายเหตุ ^{1/} พืชในสกุลเดียวกันที่มีกลิ่นรสทางยาคล้ายคลึงกัน หมอสมุนไพรพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นจะอ้างสรรพคุณที่เหมือนกันและจะให้ความสำคัญในสรรพคุณของชนิดที่มีกลิ่น รส แตกต่างกัน หรือ มีลักษณะอื่นๆ ที่น่าสนใจมากกว่าชนิดที่คุ้นเคย

^{2/} เป็นพืชที่ปลูกศึกษาและอนุรักษ์ไว้ที่เรือนเพาะช่างงานวิจัยพืชสมุนไพร กองพฤกษศาสตร์และวิจัยพืช กรมวิชาการเกษตร (ปัจจุบันสังกัดกลุ่มวิจัยพัฒนาธนาคารเชื้อพันธุ์พืชและจุลินทรีย์ สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ หรือ สทช. กรมวิชาการเกษตร) ก่อนปี พ.ศ. 2540

^{3/} นำตัวอย่างพันธุ์มาปลูกศึกษาทำให้ทราบว่า เป็นชื่อท้องถิ่นของเปราะหอมชนิดหลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว แต่สรรพคุณที่กล่าวอ้างตามภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นจะมีข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดความสับสนว่าเป็นชนิด/พันธุ์ที่ต่างกัน

^{4/} ลักษณะทั่วไปคล้ายคลึงกันมากแต่สีของต้นและสีเนื้อในเหง้าแตกต่างกันชัดเจน รวมถึงสรรพคุณทางยาแตกต่างกันไปบ้าง ในทางพฤกษศาสตร์น่าจะแตกต่างกันในระดับพันธุ์

ลักษณะของพืชสมุนไพรวงศ์ขิงแต่ละกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามสกุล

1. สกุล *Zingiber*

1.1 กระทือ (Kra thue)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	กระทือ
ชื่ออังกฤษ	:	Wild Ginger, Martinique Ginger
ชื่อท้องถิ่น	:	กระทือ กระทือบ้าน (กลาง) กระทือป่า กระแวน กระแอน แหวดำ (เหนือ) เปลท้อ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) เขียวซ่า (ฉาน-แม่ฮ่องสอน) เขียวแดง เขียวดำ (แม่ฮ่องสอน)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Smith.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	<i>Zingiber spurium</i> ; <i>Zingiber amaricans</i> Blume
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซมเช่นเดียวกับไพลหรือขิง มีลักษณะเหง้า หรือแง่ม้วนข้างแข็งกลมยาวและคอดเป็นข้อติดต่อกัน เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 4.5 ซม. เนื้อในมีสีขาวอมเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หลายปี ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนมีกาบเลี้ยงสีม่วง 4 กาบ ที่มีขนาดยาวขึ้นเป็นลำดับแนบชิดลำต้นตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบ (มีขนละเอียด) ห่อหุ้มลำต้นที่กลมเรียวยาว มีเส้นผ่าศูนย์กลางต้น 1 - 2 ซม. สูง 130 - 230 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนโดยจะทยอยแตกหน่อใหม่ออกทางด้านข้างจนเป็นกอที่ประกอบด้วย 3 - 25 ต้น และต้นที่แก่จะทยอยโทรมแห้งตายในช่วงแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ แผ่ออก 2 ข้างแบบขนนก ใบเกิดที่ปลายกาบใบที่มีลิ้นใบขยายใหญ่คล้ายเล็บ ยาว 1.5 ซม. ประกบติดแน่นกับลำต้น มีจำนวน 15 - 30 ใบต่อต้น โดยใบขนาดใหญ่จะอยู่ก่อนทางโคนต้น ส่วนทางปลายจะเล็กลงตามลำดับ มีก้านใบสั้น ยาวประมาณ 1 ซม. มีข้อคล้ายเล็บแข็งๆ สีเขียวหรืออาจเป็นสีน้ำตาลอยู่ด้านหลังของก้าน ลักษณะของใบเป็นรูปใบหอกถึงใบหอกแกมรูปไข่กลับ ปลายใบแหลมขอบใบเรียบ กว้าง 2 - 12 ซม. ยาว 10 - 42 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนา ด้านหน้าใบมีสีเขียวแก่เป็นมัน เส้นกลางใบเป็นร่องตื้นและจะเป็นสันหนาอยู่ด้านหลังใบ ซึ่งมีสีเขียวหม่น
- ดอก** : ดอกออกเป็นช่อเชิงลด รูปกระบอกโบราณตั้งตรงขึ้นมาจากเหง้าใต้ดิน ก้านช่อดอกยาวประมาณ 7 - 40 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม. ส่วนปลายขยายเป็นช่อดอกรูป

ทรงกระบอกโคนและปลายกลมมน กว้าง 3.5 - 5.5 ซม. ยาว 10 - 15 ซม. มีกลิ่น
 เลี้ยงสี่เขียวปนแดงซ้อนประกบกันอยู่แน่น สามารถจะอุ้มน้ำไว้ได้และภายในชอกกลีบ
 เลี้ยงแต่ละกลีบประกอบด้วยดอก 1 ดอก ลักษณะกลีบดอกเป็นหลอด ส่วนปลายกลีบ
 อ้าออก สีขาวนวล ยาว 2.5 ซม.

ราก : เป็นรากขนาดใหญ่และรากแบบเส้นด้ายที่มีขนอ่อนอยู่มาก เกิดหนาแน่นที่บริเวณโคนต้น
 ส่วนที่เหง้าจะมีจำนวนน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนมีความอุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไร หรืออาจขึ้น
 ในกลางแจ้ง ในดินมีความชื้นสูง เช่นบริเวณที่มีน้ำซับหรือใกล้แหล่งน้ำในป่าเขา

แหล่งที่พบ : พบในป่าชื้นเกือบทุกภาคของประเทศ โดยเฉพาะในภาคเหนือ เช่น จ.เชียงใหม่
 เชียงราย แม่ฮ่องสอน ตาก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบเทือกเขาภูพาน ภาคตะวันตก
 ที่ จ.กาญจนบุรี เพชรบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้าแก่หรือแยกหน่อ

การเพาะปลูก : โดยมากนำมาปลูกเลี้ยงเป็นไม้ประดับและใช้ประโยชน์ในครัวเรือน โดยขุดหลุมปลูกกว้าง
 ประมาณ 40 x 40 ซม. ลึก 25-30 ซม. ใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก ผสมกับดินบนให้
 เข้ากัน นำเหง้าแก่มาหั่นเป็นชิ้นที่มี 3-4 ตาหน่อ หรือชำกิ่งออกก่อนนำลงปลูก หรือแยก
 หน่อมาปลูก คลุมด้วยฟางหรือเศษใบไม้เพื่อรักษาความชื้น แล้วรดน้ำสม่ำเสมอจนงอก
 โดยปกติจะปลูกต้นฤดูฝน

การเก็บเกี่ยว : จะขุดเก็บเอาเหง้าหรือเฉพาะส่วนที่ต้องการแล้วกลบปล่อยให้เจริญต่อไป

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า ต้น ใบ ราก ดอก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บตามเวลาที่ต้องการใช้

สรรพคุณ :

เหง้า แก้กิด แก้อิโธ แก้กิด ขับลม บำรุงน้ำนม สามารถหยุดการเจริญเติบโตของเชื้อโรคบาง
 ชนิด ภายนอกใช้แก้โรคผิวหนัง

ต้น แก่เบื่ออาหาร แก้ไข้อันทำให้เบื่ออาหาร

ใบ ขับเลือดเสียหลังคลอด(ขับเลือดเน่าในเรือนไฟ)

ราก แก้ไข้ตัวเย็น

ดอก แก้ไข้จับสั่น ไข้เรื้อรัง แก้ผอมแห้งแรงน้อย บำรุงธาตุ (เสถียร,2522 ; สมิง,2518 ;
 วุฒิ,2540)

รสทางยา : เหง้ามีรสขม เผ็ดและขื่นเล็กน้อย กลิ่นหอมเย็น

ราก รสขมเผ็ด

ต้น รสฝาดหวาน

ใบ รสเผ็ด

ดอก รสขมขื่น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าคั้นกินแต่น้ำแก้หืด แก้ไอ แก้บิด ขับลม บำรุงน้ำนม เหง้า นำมาเผาไฟให้สุกรับ
ประทานกับน้ำปูนใสแก้บิด เสมหะเป็นพิษ แก้แน่นจุกเสียด

: ดอกนำมาคั้นกินแก้ไข้จับสั่น ไข้เรื้อรัง แก้หอมแห้งแรงน้อย บำรุงธาตุ (วุฒิ, 2540 ;
วิทย์, 2522.)

ประโยชน์ทางอื่น

หน่ออ่อน นำมาลอกกาบออกแบบลอกกาบหน่อข้าว นำไปต้มเป็นผักสมุนไพรจิ้มน้ำพริกช็อคดอกอ่อน นำมา
แกะใบประดับ (กาบดอก) ออกทิ้ง เนื้อภายในดอกสีขาวอวบเป็นกลีบซ้อนกันสวยงาม นำไปต้มเป็นผักจิ้มน้ำพริก

รายงานการวิจัย

สารสำคัญ มี methyl-gingerol, shogaol, zingerone, citral และ L- α phelland-rene
ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา :

เป็นพิษต่อเซลล์ ขับพยาธิ เพิ่มอัตราการเต้นของหัวใจ ด้านเชื้อแบคทีเรีย เป็นพิษต่อปลา คลายกล้ามเนื้อ
เรียบ ย่อยเนื้อเยื่อที่ตายแล้ว ลดการอักเสบ

สำหรับการทดสอบความเป็นพิษพบว่าเมื่อป้อนหนูด้วยสารสกัดรากด้วยแอลกอฮอล์ขนาด 10 ก./กก.
ไม่เป็นพิษ (นันทวันและคณะ, 2539)

1.2 กระตือป้า (ดอกสีครีม) (Ka thue pha dok sikrim)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : กระตือป้า

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : กระตือ กระตือป้า (กลาง) กระตือเล็ก กระตือป้าดอกสีครีม (ตาก) จิงกระด้าย
ใหญ่ (สกลนคร) จิงแมงดา (หนองคาย)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber pyroglossum* sp. nov. (Pramote, 2006)

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินแบบไรโซม หัวหรือเหง้าสีเขียวอมม่วงมีลักษณะกลมๆ เส้น
ผ่าศูนย์กลางประมาณ 1-1.5 ซม. และคอดกั้วเป็นข้อติดต่อกันเป็นแถว ถ้าเหง้าแก่ที่
ต้นแห้งตายแล้วปลายเหง้าจะตัดเรียบ เนื้อในสีขาวอมชมพู ลำต้นเหนือดินที่บริเวณโคน
ต้นจะมีกาบหุ้มเป็นสีม่วงแดง 5 กาบสลับกันและยาวขึ้นเป็นลำดับ กาบที่ 6 จะมีใบ
เล็กๆ ยาวประมาณ 1 ซม. จากกาบที่ 7 ขึ้นไป จะเป็นกาบใบสีเขียวที่มีลิ้นใบหุ้มชิด
ลำต้น สูงประมาณ 120 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับเป็นแถว มีประมาณ 15 - 32 ใบต่อด้าน ใบเกิดที่ปลายกาบที่มีลิ้น ใบคล้ายเล็บมือ ยาว 0.3 - 0.5 ซม. ประกอบอยู่กับลำต้น โดยใบขนาดใหญ่จะอยู่บริเวณกลางต้น และเล็กลงไปทางโคนและปลายของต้น มีก้านใบสั้นประมาณ 1 ซม. ลักษณะใบเป็นรูปใบหอก ปลายใบเรียวแหลมเป็นหาง กว้าง 0.3 - 3 ซม. ยาว 5 - 21 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนา ด้านหน้าใบมีสีเขียว หลังใบสีเขียวอมวอล เส้นกลางใบเป็นร่องตั้งแต่จะเป็นสันหนาอยู่ด้านหลังใบ
- ดอก** : ออกรวมกันเป็นช่อรูปเห็ดหรือกระบองโบราณ แทงจากเหง้าเป็นช่อตั้งตรงสูง 25 - 32 ซม. โคนก้านช่อมีสีม่วง ก้านช่อลักษณะเป็นข้อที่มีกาบหุ้มสีเขียวอมม่วงปลายสีเหลือง จำนวน 8 - 9 กาบ ช่อดอกจะเป็นกลีบเลี้ยงใหญ่หนาประมาณ 11 กลีบ สีเหลืองนวล เรียงซ้อนกันแน่นอยู่โดยรอบเมื่อดอกยังอ่อน และจะขยายอ้าให้เห็นดอกในภายหลัง ซึ่งมีกลีบรองกลีบดอก 3 กลีบยาวเป็นเขี้ยวเปิดออก ด้านบน 1 กลีบ ด้านล่าง 2 กลีบ สีเหลืองยาวประมาณ 3 - 5 ซม. ส่วนโคนกลีบรองดอกจะหุ้มโคนกลีบดอกที่ม้วนห่อสีเหลือง ส่วนปลายกลีบจะผายกว้างเป็นลิ้นสีแดงมีจุดสีเหลือง รังไข่ลักษณะกลมยาวมีเยื่อหุ้มปลายเกสรจุ่มลงประกบอยู่ที่โคนลิ้น
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนมีความอุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไร หรืออาจขึ้นในกลางแจ้ง ในดินมีความชื้นสูง เช่น บริเวณที่มีน้ำซับหรือใกล้แหล่งน้ำในป่าเขา
- แหล่งที่พบ** : จังหวัดตาก ศรีสะเกษ อุบลราชธานี
- การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก**
- การขยายพันธุ์** : โดยใช้เหง้าแก่หรือแยกหน่อ
- การเพาะปลูก** : โดยมากนำมาปลูกเลี้ยงเป็นไม้ประดับและใช้ประโยชน์ในครัวเรือน โดยขุดหลุมปลูกกว้างประมาณ 40 x 40 ซม. ลึก 25 - 30 ซม. ใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก ผสมกับดินบนให้เข้ากัน นำเหง้าแก่มาท่อนเป็นชิ้นที่มี 3 - 4 คาหน่อ หรือชำกิ่งออกก่อนนำลงปลูก หรือแยกหน่อมาปลูก คลุมด้วยฟางหรือเศษใบไม้เพื่อรักษาความชื้น แล้วรดน้ำสม่ำเสมอจนงอก โดยปกติจะปลูกต้นฤดูฝน
- การเก็บเกี่ยว** : จะขุดเก็บเอาเหง้าหรือเฉพาะส่วนที่ต้องการแล้วกลบปล่อยให้เจริญต่อไป
- ประโยชน์ทางยา**
- ส่วนที่ใช้** : เหง้า ราก
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : เก็บหลังปลูกประมาณ 8 เดือน ในช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว หรือเลือกขุดเก็บเหง้าที่แก่ในเวลาที่ต้องการใช้
- สรรพคุณ**
- เหง้า** : แก้หืด แก้ไอ แก้บิด ขับลม บำรุงน้ำนม สามารถหยุดการเจริญเติบโตของเชื้อโรคบางชนิด ภายนอกใช้แก้โรคผิวหนัง
- ราก** : แก้ไข้ตัวเย็น (วคิ,2540 ; สมิง,2536)

- รสทางยา : รสเผ็ดขมหวานชุ่มคอ กลิ่นหอมเย็น (คล้ายกลิ่นข่า หรือกลิ่นคล้ายขิง+กระชาย)
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
- ใช้เหง้าต้มกินแต่น้ำแก้หืด แก้ไอ แก้บิด ขับลม บำรุงน้ำนม
 - เหย้านำมาเผาไฟให้สุก รับประทานกับน้ำปูนใสช่วยขับน้ำย่อยแก้จุกเสียดได้ดีกว่ากะทิที่บ้าน (วุฒิ,2540 ; วิทย์,2522)
 - เหง้ามีคุณคุดข่า แก้เจริญไฟธาตุ และแก้จุกเสียดมีคุณแรงกว่ากะทิที่บ้าน (สมิง, 2536)
- ประโยชน์ทางอื่น : ช่อดอกอ่อน ต้มเป็นผักจิ้มน้ำพริก
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ กะทิอามีอยู่หลายชนิด ขนาดเหง้าต้นใบรวมทั้งรสชาติทางยา (เผ็ดขมขึ้นหรือเผ็ดขมร้อน) ของเหง้าแก่อาจจะต่างกันไปบ้าง แต่ขนาดโดยทั่วไปแล้วจะเล็กกว่ากะทิบ้าน และข้อแตกต่างระหว่างชนิดที่ชัดเจนคือกลีบเลี้ยงหุ้มกลีบดอกบนช่อดอกในระยะที่ดอกบานจะมีสีต่างกันที่พบแยกได้ 4 ชนิด คือ กะทิป่าดอกสีครีม (พบที่ จ.ตาก ศรีสะเกษ อุบลราชธานี) กะทิป่าดอกขาว ต้นกลมแบนมีกาบหุ้มโคนเป็นสันหนา 4 กาบ สีเขียวอ่อนออกม่วงแดงขอบกาบสีขาว กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบ ใบรูปขอบขนาน โคนใบมนปลายใบเรียวแหลม กว้าง 1.5-2.5 ซม. ยาว 7-37 ซม. หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวนวล มี 28-35 ใบ ต้นสูง 70-120 ซม. ช่อดอกสูง 25 ซม. ส่วนของช่อดอก 5-7 ซม. กลีบเลี้ยงหุ้มดอกสีขาวปลายตัด กลีบดอกสีเหลือง เหง้าแก่ต่อเนื่องคล้ายหัวเปราะ เนื้อในสีเหลืองอ่อน รสเผ็ดขม กลิ่นหอมคล้ายกลิ่นไพลคำ(พบเป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ที่ จ.ศรีสะเกษ) กะทิป่าดอกเหลือง (*Zingiber chrysostachys* Ridl.) ชื่อท้องถิ่นคือขิงเหลือง (ทั่วไป) กะทิ วานไพลป่า (กาญจนบุรี) แหล่งที่พบ จ.กาญจนบุรี ต้นสูง 90-120 ซม. กาบหุ้มโคน 4 กาบ สีเขียวอมม่วงแดง กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบ ใบรูปขอบขนาน ขนาดใบกว้าง 2-4.5 ซม. ยาว 4.5-22 ซม. มีจำนวนใบ 17-19 ใบ ก้านดอกสีเขียวอมเหลือง กลีบเลี้ยงหุ้มกลีบดอก เมื่ออ่อนสีเหลืองอมเขียว เริ่มบานสีเหลือง เมื่อแก่สีเหลืองอมส้มปลายเปิดอ้วนน้ำได้ ดอกมีกลีบสีเหลืองอ่อนออกขาวถึงเหลือง กะทิป่าดอกแดง (แหล่งที่พบ จ.กาญจนบุรี) ลำต้นเหนือดินมีกาบหุ้มโคน 3 กาบ สีเขียวหรือมีแถบสีม่วงที่ขอบหรือสันกาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบที่มีใบค่อนข้างหนาหน้าใบสีเขียวหลังใบสีเขียวอ่อน โคนใบมนขยายเป็นรูปขอบขนาน ปลายใบเรียวแหลม กว้าง 2-5 ซม. ยาว 3-24 ซม. มีจำนวน 14-16 ใบ ต้นสูงประมาณ 100 ซม. ดอกคล้ายดอกกะทิป่าดอกเหลือง แต่กลีบเลี้ยงหุ้มดอกมีสีแดงเป็นมัน ดอกมีกลีบดอกสีขาวอมชมพู

1.3 ขิง (Khing : Ginger)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ขิง
- ชื่ออังกฤษ : Ginger
- ชื่อท้องถิ่น : ขิงบ้าน ขิงใหญ่ ขิงหยวก ขิงขาว (ภาคกลาง) ขิงเผือก (เชียงใหม่) สะเอ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber officinale* Roscoe.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม (Rhizome) ลักษณะเป็นเหง้าแงงกลมแบน เป็นข้อๆ คอดกึ่งและขยายใหญ่ต่อเนื่องกัน มีเยื่อและเกล็ดเล็กๆ หุ้มข้อปล้องที่แตก ขนานไปกับพื้นดินปลายงอนขึ้น ลักษณะการแตกแงงเป็นแขนงแบบนิ้วมือ แงงอันแรก จะเจริญและแตกแงงย่อยๆ ต่อกันไป เหง้าแงงเมื่อยังอ่อนมีสีของเหง้าแงงและสีเนื้อ ภายในเปลี่ยนแปลงไปตามอายุที่มากขึ้น คือจากสีขาวหรือขาวอมเหลือง จนถึงสีเหลืองอ่อน แงงที่แก่จัดจะมีสีน้ำตาลอ่อน มีข้อปล้องที่สั้นและขยายใหญ่ขึ้น เนื้อในสีเหลืองมี เส้นใยปานกลาง สามารถดำรงชีวิตข้ามฤดูหรือหลายฤดู ซึ่งต่างจากลำต้นเหนือดินหรือ ลำต้นเทียมที่มีอายุได้เพียงฤดูเดียวหรือประมาณ 8 เดือน เจริญตั้งตรงขึ้นมาจากตาที่ ปรากฏอยู่บนแงงของเหง้า ประกอบด้วยกาบใบยาวเรียงสลับซ้อนทับกันแน่น ที่ปลายกาบ มีถิ่นใบประกบชิดลำต้นและเชื่อมต่อกับใบ มีความสูงถึงปลายใบ 40-100 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับเป็นแถวคล้ายขนนก โคนใบสอบแคบและจะเป็นกาบหุ้มลำต้น เทียม แผ่นใบรูปหอกแกมรูปไข่ สีเขียวเข้ม ยาวประมาณ 15-17 ซม. และกว้างประมาณ 1.8-3 ซม. หลังใบสีเขียวหม่นหรือจืดเป็นรูปรางน้ำ ปลายใบสอบเรียวแหลม ขอบใบเรียบ

ดอก : ดอกเกิดจากยอดที่ไม่มีใบหรือเกิดแยกกับลำต้น ออกเป็นช่อ มีก้านช่อยาวประมาณ 15 - 25 ซม. ส่วนของช่อดอกจะเป็นรูปกระบอกโบราณยาวประมาณ 5-7 ซม. ลักษณะ ดอกเป็นช่อเชิงลดรูปกระบอกโบราณมีเกล็ดหรือกลีบเลี้ยงสีเขียวเล็กๆ เรียงซ้อนสลับ กันแน่น ดอกย่อยมีกลีบสีขาวเหลืองเปิดเป็นปากภายในมีกระสีแดงจะแซมออกมาตาม เกล็ดนั้น ปกติจึงเป็นพืชที่ไม่ค่อยออกดอกหรือติดเมล็ด

ผล : มีลักษณะกลม แข็ง โคน มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. ผลเป็นผลแห้งมี 3 พู ซึ่ง โดยปกติมักไม่ค่อยพบผล

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญได้ดีในร่มเงารำไร จนถึงกลางแจ้งที่มีความชื้นและอุณหภูมิสูงพอควร

แหล่งที่พบ : พบทั่วไป เพราะเป็นพืชปลูกเลี้ยง หรือปลูกเป็นการค้า

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์โดยใช้เหง้าแก่ หั่นเป็นท่อนๆ ละ 2 - 3 ตา

การเพาะปลูก : จึงสามารถปลูกได้ดีตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนกระทั่งความสูงประมาณ 1,500 เมตร ในดิน ร่วนปนทรายหรือดินเหนียวปนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ชอบอากาศชื้นและมี อุณหภูมิสูงพอควร ต้องการน้ำมาก ต้องการน้ำฝนเฉลี่ยปีละ 800 - 1,000 มิลลิเมตร ไม่ชอบในที่ลุ่มและมีน้ำขังเพราะจะทำให้เหง้าเน่าง่าย ไม่ต้องการแสงแดดโดยตรง

เพราะจะทำให้ไม่งอก จึงต้องใช้วัสดุพรางแสงให้มีแสงประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ ถ้าฝนมากและให้รีบเปิดวัสดุพรางแสงออกเพื่อให้แปลงได้รับแสงแดดเต็มที่ที่จะช่วยลดปัญหาโรคเน่าของขิงได้ แหล่งปลูกที่สำคัญ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย เพชรบูรณ์ อุทัยธานี ดาก กาญจนบุรี เพชรบุรี ผลผลิตส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 เก็บเกี่ยวในรูปของขิงอ่อน นำมาทำขิงดองเพื่อการส่งออก ร้อยละ 20 บริโภคหรือส่งออกในรูปขิงแก่ และใช้ทำพันธุ์ ส่วนที่เหลือร้อยละ 10 ใช้บริโภคสด

พันธุ์ขิงที่นิยมปลูกในประเทศไทย (รุ่งรัตน์, 2540) มี 2 ประเภท

1. ขิงใหญ่ หรือขิงหยวกหรือขิงขาว ลักษณะง่ามใหญ่ ข้อห่าง เนื้อละเอียด มีเส้นน้อยมาก รสไม่เผ็ดจัด เมื่อดอกเปลือกออกเนื้อในไม่มีสีหรือมีสีเหลืองเรื่อ ๆ คาที่ปรากฏบนง่ามมีลักษณะกลมมนปลายใบป้านและมีความสูงมากกว่าขิงเล็ก เหมาะสำหรับรับประทานเป็นขิงอ่อนหรือขิงดอง

2. ขิงเล็กหรือขิงเผ็ด ลักษณะเป็นง่ามเล็ก สั้น ข้อถี่ เนื้อมีเส้นมาก และรสค่อนข้างเผ็ด เมื่อดอกเปลือกออกแล้วมีสีน้ำเงินปนเขียว ตาบนง่ามมีลักษณะแหลม ปลายใบแหลม การแตกกอดี นิยมใช้ทำยาสมุนไพร และทำขิงแห้งเพราะให้น้ำหนักดีกว่าขิงหยวก แต่ไม่นิยมปลูกในลักษณะขิงอ่อนเพื่อส่งโรงงานแปรรูป

การปลูก

ปลูกโดยใช้เหง้า ขิงที่ใช้ทำพันธุ์ควรเป็นขิงแก่อายุ 10-12 เดือน การเก็บท่อนพันธุ์ควรนำไปฝังในที่ร่มแห้งอากาศถ่ายเทได้สะดวก ก่อนปลูกหั่นท่อนพันธุ์ให้มีตาประมาณ 2-3 ตา แล้วนำไปแช่น้ำยาป้องกันโรครากเน่าและเชื้อราประมาณ 10 นาที แล้วนำไปฝังให้แห้งอีกทีก่อนนำไปปลูก การปลูกใช้วิธีการยกร่องปลูกเพื่อให้มีการระบายน้ำดี ระยะห่างระหว่างร่อง ประมาณ 50-70 ซม. สูงประมาณ 15-25 ซม. ความยาวไม่แน่นอนขึ้นกับขนาดของพื้นที่ โดยฝังเหง้าขิงลึก 4-5 ซม. หลุมละ 1 ท่อน ระยะระหว่างหลุม 25-35 ซม.

ฤดูปลูกขิง ปกติมี 2 ฤดู

1. ฤดูปลูกระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม ซึ่งจะเก็บขิงอ่อน(อายุ 3 เดือน) ได้ประมาณเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม หรือถ้าไม่เก็บขิงอ่อนจะเก็บไว้เป็นขิงแก่ก็สามารถเก็บได้ในเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม

2. ฤดูปลูกระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม จะเก็บขิงอ่อนประมาณเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม หรือจะทิ้งไว้เป็นขิงแก่ก็จะไปเก็บเกี่ยวในเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์

การปลูกขิงเพื่อใช้ในอุตสาหกรรมทำขิงดอง ควรเป็นขิงอายุประมาณ 4-6 เดือน การปลูกขิงวิธีนี้จะทำโดยเตรียมแปลงเพาะให้กว้าง 1-2 เมตร ใส่วางลึก 25-30 ซม. วางท่อนพันธุ์ขิงทั้งง่ามในแนวตั้งให้เอียงเล็กน้อย โดยมีส่วนยอดชูขึ้นด้านบน วางเรียงติดต่อกันจนเต็มร่องตลอดทั้งแปลง ระยะระหว่างร่องห่างกันพอควรเพื่อสะดวกในการเก็บเกี่ยว หลังจากนั้นใช้ทรายกลบทับท่อนพันธุ์สูงประมาณ 10 เซนติเมตร รดน้ำให้ชุ่มอยู่เสมออย่าให้และ พรางแสงให้มีแสงประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ หลังจากนั้นประมาณ 1 เดือนจะมีหน่อแทงออกมา ต่อจากนั้นประมาณ 3 เดือน จะเก็บเกี่ยวได้ประมาณ 3-5 รุ่น แต่ละรุ่นห่างกันประมาณ 12-15 วัน การเพาะขิงวิธีนี้ใช้เวลา น้อยและให้ผลผลิตสูง และเมื่อเก็บเกี่ยวรุ่นสุดท้ายแล้วยังสามารถขุดเอาท่อนพันธุ์มาจำหน่ายได้อีกด้วย

การใส่ปุ๋ย

นิยมใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เช่นปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสดหรือกากถั่วต่างๆ โดยใส่ขณะทำการเตรียมดินและใส่หลังปลูก 2 ครั้ง โดยครั้งแรกใส่หลังปลูก 2 และ 4 เดือน ในอัตรา 5,000 กก./ไร่ ปุ๋ยคอกที่นิยมใช้คือปุ๋ยมูลไก่ มูลสุกร มูลค้างคาว สำหรับมูลเป็ดห้ามใช้กับขิงเด็ดขาดเพราะจะทำให้เป็นจุดดำไม่เป็นที่นิยมของพ่อค้า ราคาจะตกด้วย ส่วนปุ๋ยวิทยาศาสตร์ถ้าไม่จำเป็นแล้วไม่ควรใช้เพราะเมื่อปุ๋ยไปสัมผัสกับแ่งขิงแล้วจะทำให้เกิดโรคเน่าได้ง่าย และทำให้ผลผลิตต้นทุนสูงอีกด้วย

การกลบพูนโคนต้น

เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยกระตุ้นให้แตกกอดีขึ้นและแ่งเจริญเติบโตสมบูรณ์ดีด้วย ปกติจะทำ 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 จะทำเมื่อขิงอายุประมาณ 2 เดือน โดยใช้จอบโกยดินบนสันร่องกลบโคนต้นขิงประมาณครึ่งหนึ่งของร่อง ครั้งที่ 2 กระทำหลังจากรั้งครั้งแรกประมาณ 1 เดือน คือเมื่อขิงอายุประมาณ 3 เดือน ให้ใช้จอบโกยดินบนสันร่องให้เสมอกับดินในท้องร่อง มักจะใช้กับขิงที่ปลูกโดยอาศัยน้ำฝนเท่านั้น แต่ต้องระวังเครื่องมือถูกแ่งขิงเพราะจะทำให้เกิดแผลซึ่งจะทำให้เชื้อโรคเข้าทำลายได้ง่าย

โรค แผลง

โรคของขิงที่พบมากได้แก่ โรคแอนแทรคโนส โรคใบจุดซึ่งเกิดจากเชื้อรา โรครากปมซึ่งเกิดจากไส้เดือนฝอย โรคขิงเน่าซึ่งเกิดจากเชื้อแบคทีเรียและอาจเกิดจากเชื้อราที่มี ซึ่งโรคเน่ามักเกิดได้ง่ายในบริเวณที่ปลูกขิงซ้ำกันหลาย ๆ ครั้ง วิธีแก้คืออย่าปลูกซ้ำที่นาน ๆ หรือควรมีพืชอื่นปลูกกัน

แมลงศัตรูของขิงได้แก่ หนอนหรือด้กัแตงกินใบ เพลี้ยไฟ เพลี้ยหอยและไส้เดือนฝอย

การเก็บเกี่ยว

ขิงอ่อน จะเก็บเมื่อขิงอายุ 4 - 6 เดือน (ขิงอ่อนอายุ 4 - 5 ½ เดือน มีความเหมาะสมกับการทำขิงดองมากที่สุด เนื่องจากมีเสี้ยนน้อยและไม่เผ็ดเกินไป) ประมาณเดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม เพราะช่วงนี้ขิงมีเสี้ยนน้อยและเนื้ออ่อนเหมาะสำหรับรับประทานสดหรือแปรรูปต่าง ๆ มักนิยมขูดหลังฝนตกแล้วเพราะดินอ่อนนุ่มขูดได้ง่าย ถ้าไม่มีฝนควรรดน้ำก่อนขูดเพราะแ่งขิงจะได้ไม่หักเสียหาย โดยตอนขึ้นมาทั้งกอแล้วเขย่าดินออก ขิงอ่อนอายุ 6 เดือนจะให้ผลผลิตสูงสุด 3,000-4,000 กก./ไร่ หลังจากนั้นขิงจะเริ่มแห้ง

ขิงแก่ จะเริ่มเก็บเกี่ยวเมื่อขิงอายุ 8-12 เดือน หรือเมื่อใบและลำต้นเริ่มมีสีเหลืองและเหี่ยวเฉา ปกติจะมีอายุประมาณ 8 เดือน แต่ถ้าฝนยังมีอยู่ลำต้นยังไม่เหี่ยวก็ให้เลื่อนการเก็บเกี่ยวออกไปจนกว่าต้นจะเหี่ยว ปกติจะทำการเก็บเกี่ยวขิงแก่ในเดือนมกราคมซึ่งอยู่ในฤดูหนาว จึงควรรดน้ำให้ทั่วแปลงก่อนขูดเพื่อลดความเสียหายกับแ่งขิง เมื่อขูดแล้วเขย่าดินออกตัดรากและใบที่เหี่ยวออกแล้วให้ผลผลิตแ่งสด 3,000-5,000 กิโลกรัมต่อไร่ การทำแห้งอัตราส่วนขิงสดต่อขิงแห้งประมาณ 5 ต่อ 1

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่ ราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้า เก็บเมื่อต้นเหนือดินแห้งโทรมประมาณเดือน มกราคม - กุมภาพันธ์ รากเก็บขณะที่กำลังมีการเจริญเติบโตของต้น

สรรพคุณ : เหง้า ช่วยขับลม แก้อท้องอืด จุกเสียด แน่นเฟ้อ แก้กลิ้นไส้อาเจียน แก้อหอบไอ บรรเทาหวัด ขับเสมหะ แก้กบิด เจริญธาตุ ช่วยลดไขมันในเลือด ช่วยขยายหลอดเลือดได้

ผิวหนัง สารสำคัญในน้ำมันหอมระเหยมีฤทธิ์ด้านแบคทีเรียที่ทำให้เกิดหนอง ขับน้ำดี ขับลม และกระตุ้นการบีบตัวของกระเพาะอาหารและลำไส้ (วุฒิ,2540 ; วิทย์,25431 ; เสงี่ยม,2522)

ข้อควรระวัง น้ำจิงที่เข้มข้นมาก ๆ จะออกฤทธิ์ตรงกันข้าม คือระงับการบีบตัวของลำไส้ ควรใช้ใน ปริมาณที่พอดี (วุฒิ,2540)

ราก เป็นยาทำให้ผิวหนังสดชื่น(วุฒิ,2540)

รสทางยา : รสหวานเผ็ดร้อนขม

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าสด ตำคั้นน้ำผสมกับน้ำมันาวเค็มเกลือเล็กน้อย จิบแก้ไอ ขับเสมหะ เหง้าแก่ ขนาดเท่าหัวแม่มือ (5 กรัม) ทูบหรือหั่นบาง ๆ หรือทำแห้งบดเป็นผง ชงน้ำ ร้อนหรือดมเอาน้ำดื่มแก้คลื่นไส้อาเจียน ขับลม จุกเสียดแน่นเพื่อ(วุฒิ, 2540 ; นิจสิริ และพยอม,2534)

ประโยชน์ทางอื่น

ใบอ่อน ใช้เป็นผักกินกับส้มตำ ซุปหน่อไม้ ข้าวยา

เหง้าอ่อน ใช้สดปรุงอาหาร เป็นส่วนผสมแต่งกลิ่น กลบรส เก็บรักษาดมอาหารไว้ใช้ได้นานโดย ทำเป็นจิงคอง

เหง้าแก่ ใช้เป็นเครื่องเทศ ทำเครื่องดม ใช้ผลิตเบียร์และไวน์จากขิง(ชาวจีน) แต่งกลิ่นกลบรส เก็บรักษาไว้ใช้ได้นาน โดยทำเป็นจิงแห้ง หรือจิงผง หรือสกัดเก็บในรูปน้ำมันหอม ระเหย และสารสกัดจากขิงนำไปทำยาต่างๆ เช่น ยาแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ยาแก้เมารถเมา เรือ และผสมในยาสีฟันเป็นต้น (วันดี,2537 ; วิชญ์และคณะ,2545)

รายงานการวิจัย

สารสำคัญ น้ำมันหอมระเหย 1-3 % ประกอบด้วย camphene, pellanrene, sequiterpene, bisabalene, zingiberol, zingiberene, cineol, borneol, linalool นอกจากนั้นพบ พวกที่ทำให้รสเผ็ดร้อนได้แก่ zingerone shogol สารที่ทำให้กลิ่นหอมพวก aromatic ketone มีเม็คซี แป้ง และ resin (พเยาว์, 2529 ; นิจสิริ และพยอม,2534)

1.4 ขิงแครงหรือขิงดา (khing khrang or khing da)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ขิงแครง

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : ขิงแครง ขิงแครง ขิงแครง ขิงป่า ขิงเขา (จันทบุรี) ขิงดา ขิงแมงดา (เหนือ)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber kerrii* Craib

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินแบบไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอ ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้าแง่มมีลักษณะเป็นข้อๆ คล้ายขิงใหญ่โตแต่มีขนาดเล็กกว่า เหง้าก่อนข้างกลมกว้างยาวประมาณ 3 ซม. และค่อนข้างทึดต่อกัน เมื่ออ่อนจะมีสีขาวเหลือง กาบเลี้ยงที่เหง้าและดาฮีแดงชัดเจน เหง้าแก่สีน้ำตาลอ่อน เนื้อสีเหลือง ลำต้นเหนือดินมีโคนสีแดงมีกาบเลี้ยง 4 กาบที่มีปลายกาบสีเขียว ตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบมีสีเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันแน่น ที่ปลายกาบมีลิ้นใบเป็นเชือกบางๆ คล้ายเส้น ยาว 2-3.5 ซม. ประกอบติดลำต้นกลมเรียว สูง 80 – 130 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางโคนต้น 0.5-1.2 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับเป็นแถวคล้ายขนนก ใบเกิดที่ปลายกาบ ก้านใบสั้น ประมาณ 0.5 ซม. ใบเป็นรูปใบหอก โคนใบสอบปลายใบเรียวแหลมถึงแหลมเป็นหาง ขอบใบเรียบ กว้าง 0.7- 5.5 ซม. ยาว 2-40 ซม. หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้นสีเขียวอ่อน หลังใบสีเขียวหม่น เส้นกลางใบเป็นสันเรียว

ดอก : -

ราก : เป็นรากขนาดใหญ่ และรากแบบเส้นด้ายที่มีรากฝอยมาก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ร่มเงาไร่หรือกลางแจ้งที่ดินมีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : พบเป็นพืชปลูกใช้ประโยชน์ทางอาหารและยาในเขตจังหวัดจันทบุรี เพชรบูรณ์ เลย ส่วนในป่าดิบชื้นของเขตจังหวัดดังกล่าว ปัจจุบันหายาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์โดยใช้เหง้าแก่

การเพาะปลูก : ส่วนใหญ่เป็นการปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ทั้งเป็นอาหารและสมุนไพร ปลูกในช่วงต้นฤดูฝน โดยขุดหลุมปลูกกว้าง 30 ซม. ลึก 20 ซม. ปรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก หรือเศษซากพืชที่ย่อยสลายแล้ว นำเหง้าลงปลูก กลบดินแล้วคลุมด้วยฟางหรือเศษหญ้าแห้ง รดน้ำพอชื้นซึ่งซึ่งจะทยอยแตกหน่อขึ้นมาเป็นกอสามารถมีอายุได้หลายฤดู

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าแก่จะเก็บเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือขุดเอามาใช้เมื่อต้องการ

สรรพคุณ

เหง้า : ช่วยขับลม แก้อท้องอืด จุกเสียด แน่นเฟ้อ กลิ่นไส้อาเจียน แก้อหอบไอ ขับเสมหะ แก้อบิด เจริญธาตุ ช่วยขยายหลอดเลือดได้ผิวหนัง สารสำคัญในน้ำมันหอมระเหยจะออกฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของกระเพาะอาหารและลำไส้ (วุฒิ,2537)

รสทางยา : รสหวานเผ็ดร้อนขม

ภูมิปัญญาหมอบ้าน :

เหง้าสด ตำคั้นน้ำผสมกับน้ำมันงาเคี้ยวเคี้ยวเล็กน้อย จิบแก้ไอ ขับเสมหะ

เหง้าแก่ ทูบหรือคเป็นผง ชงน้ำดื่มแก้คลื่นไส้อาเจียน จุกเสียดแน่นเพื่อ

ประโยชน์ทางอื่น

เหง้าแก่ ใช้เป็นเครื่องเทศ ดับกลิ่นคาว แต่งกลิ่นกลบรส (ภูมิปัญญาชาวบ้าน จ.จันทบุรี เลข)

รายงานการวิจัย

ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ จิงแครงหรือจิงแครง ในแถบ จ.กาฬสินธุ์ จะหมายถึงต้นอ่อน(ตัดใบทิ้งบริเวณเหนือแผลใบเล็กน้อย) ยาว 15-20 ซม.ของกระชายไทยหรือตามเอกสารนี้ คือกระชายหอมที่นำมาเป็นผักต้มจิ้มน้ำพริก หรือรับประทานกับซุปรุ่นอไม้ มีจำหน่ายในตลาดท้องถิ่นและที่กทม.บางแห่ง จำนวน 4-6 ต้นต่อกำ ราคา 2-3 บาท

1.5 ขิงเล็ก (khing lek)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย

: ขิงเล็ก

ชื่ออังกฤษ

:

ชื่อท้องถิ่น

: ขิง (ทั่วไป) ขิงแครง ขิงน้อย (เลย) ขิงคอย ขิงเล็ก (ตาก) ขิงดา ขิงแมงดา (เพชรบุรี-เหนือ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

: *Zingiber officinale* Roscoe.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง

:

วงศ์

: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นพืชล้มลุกลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอ เหง้าแงแตกขนานไปกับพื้นมีขนาดเล็กค่อนข้างกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 ซม. เชื่อมติดต่อกันเป็นแผงเนื้อในสีขาว เหง้าที่แก่จัดมีสีขาวเหลือง และมีกาบใยมากกว่าขิงใหญ่ สามารถดำรงชีวิตได้ข้ามฤดูหรือหลายฤดู ลำต้นเหนือดินงอกจากตาที่เหง้า แต่จะมีอายุเพียง 1 ฤดู หรือประมาณ 8 เดือน โดยงอกและเจริญเติบโตในฤดูฝนแล้วแห้งตายในช่วงเข้าฤดูหนาว มีลักษณะเป็นกาบใบหุ้มซ้อนทับสลับกันค่อนข้างกลมแบน กว้าง 1 ซม. สูงประมาณ 90 ซม. มีส่วนโคนสีขาวอมชมพู มีกาบหุ้มสีแดง 3 กาบ กาบที่ 4 ซึ่งเป็นกาบใบแรกมีสีแดงอมเขียว ส่วนกาบที่อยู่เหนือขึ้นไปมีสีเขียว ปลายกาบมีลึนใบยาวตั้งแต่ 0.3 - 1.5 ซม.ประกบแนบเป็นลำต้น

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับเป็นแถว รูปทรงใบหอก โคนใบสอบเรียว ปลายใบแหลม กว้างประมาณ 2.5 - 6 ซม. ยาว 6 - 30 ซม.

ราก : มี 3 ลักษณะ คือเป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากฝอยมาก รากขนาดใหญ่คล้ายรากกระชาย ผิวรากเกลี้ยงซึ่งเป็นรากที่มีปริมาณมาก และรากสะสมอาหารซึ่งปลายรากมีลักษณะเป็นคุ่มปลายแหลม

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญได้ดีในดินร่วนซุ่มชื้นและมีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : ที่จังหวัดจันทบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์โดยใช้เหง้าแก่

การเพาะปลูก : มีการปลูกทั้งไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและเป็นการค้า ใช้เป็นอาหารและสมุนไพร ปลูกในช่วงต้นฤดูฝน โดยขุดหลุมปลูกกว้าง 40 ซม. ลึก 25-30 ซม. ปรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักหรือเศษซากพืชที่ย่อยสลายแล้ว นำเหง้าลงปลูก กลบดินแล้วคลุมด้วยฟาง หรือเศษหญ้าแห้ง รดน้ำพอชื้นซึ่งจะทยอยแตกหน่อขึ้นมาเป็นกอสามารถมีอายุได้หลายฤดูหรือปลูกเป็นแปลงโดยยกร่องปลูกเช่นเดียวกับขิงใหญ่ และมีปัญหาโรคแมลงที่คล้ายคลึงกัน

การเก็บเกี่ยว : ขุดเก็บเฉพาะเหง้าแก่ซึ่งต้นโทรมแล้วไปใช้ทำยาสมุนไพร หรือเลือกเก็บเหง้าแก่อ่อนตามความต้องการใช้ประโยชน์

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่ใช้ยา : ช่วงแล้ง

สรรพคุณ : เหง้าแห้ง แก้ไข้ แก้บรรเทา แก้ลมพานไส้ จุกเสียดแน่น แก้ไอ ขับเสมหะ แก้นอนไม่หลับ แก้คลื่นเหียนอาเจียน แก้ท้องร่วง ขับผายลม (วิทย์, 2531 ; วันดี, 2537 ; วุฒิ, 2540)

รสทางยา : รสเผ็ดและขมเล็กน้อย กลิ่นหอมคล้ายกลิ่นขิงผสมกลิ่นไพล สมัยก่อนนิยมปลูกไว้ทำยา เพราะมีกลิ่นรสร้อนแรงกว่าขิงใหญ่

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

เหง้าสด : ตำคั้นน้ำผสมกับน้ำมะนาวเดิมเกลือเล็กน้อย จิบแก้ไอ ขับเสมหะ

เหง้าแก่ : ทูบหรือหั่นเป็นชิ้นบาง ๆ หรือทำแห้งบดเป็นผง ชงน้ำร้อนหรือต้มเอาน้ำดื่มแก้คลื่นไส้อาเจียน จุกเสียดแน่นเพื่อ

ประโยชน์ทางอื่น :

เหง้าสด : ใช้ปรุงอาหาร แต่งกลิ่นรส ดับคาว (วันดี, 2537)

ต้นอ่อน : เป็นผักจิ้มน้ำพริก รับประทานกับซุปร้อนไม้

ใบอ่อน : ใช้เป็นผักจิ้ม ใช้ปรุงอาหารดับกลิ่นคาวและแต่งกลิ่นรส

รายงานการวิจัย : มีน้ำมันหอมระเหย 1-2 % สารสำคัญได้แก่ Zingiberene, zingiberol, camphene และ cumene (วันดี, 2537)

1.6 ตะไคร้พราวน (ต้นเขียว) (Takhraiphran ton khiao)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ตะไคร้พราวน
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ตะไคร้พราวน (กาญจนบุรี) สะกุนิ (มุเซอคำ-ตาก)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Zingiber</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอค่อนข้างแน่น ลักษณะเหง้าแก่คล้ายข่าหรือกะทือ แต่มีขนาดเล็กกว่าและแตกชอนกันขึ้นด้านข้างเป็นหน่อใหม่ติดต่อกัน เนื้อของเหง้าสีเหลืองไม่แข็งกระด้าง ลำต้นเหนือดินเฉพาะส่วนโคนสีม่วงแดง มีกาบเลี้ยงหุ้ม 5 กาบ กาบที่ 6 ขึ้นไปเป็นกาบใบค่อนข้างเปราะนุ่มสีเขียว มีลึนใบยาว 0.5 ซม. หุ้มแนวลำต้นที่มีลักษณะกลมแบน เส้นผ่าศูนย์กลาง 1-1.5 ซม. สูงประมาณ 130 ซม. ส่วนต้นที่อ่อนใบยังไม่คลี่ กาบและใบจะเป็นสีเขียวนวล เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว เหลือเหง้าแก่อยู่ใต้ดินรอการงอกต้นใหม่ในฤดูฝนต่อไป
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับกันเป็นแถว มีก้านใบสั้นประมาณ 0.3 ซม. ใบเป็นรูปไข่กลับถึงรูปใบหอก หน้าใบมีสีเขียว หลังใบมีสีเขียวนวล ปลายใบแหลม กว้าง 5-9 ซม. ยาว 14-18 ซม. มีจำนวนประมาณ 30 ใบต่อต้น
- ดอก** : ออกจากเหง้าเป็นช่อตั้งตรงโคนช่อสีแดง มีกาบหุ้มก้านช่อดอกสีเขียว 6 กาบ กาบรองช่อดอกสีเขียว กลิบบู่มกลีบดอกหนาแข็ง 2 ชั้น ชั้นนอกสีแดงปลายแหลมคล้ายรูปหัวใจ กว้าง 3.5-4.5 ซม. ชอนกันเป็นชั้นคล้ายดอกกระเจียว ส่วนกลีบชั้นในจะมีลักษณะเล็กกว่า กว้างยาวประมาณ 2.5 ซม. หันออกมามีลักษณะที่จะประกบกับกลีบชั้นนอก เมื่อดอกบานจะเปิดส่งกลีบรองดอกสีขาว 3 กลีบ แยกเป็นด้านบน 1 กลีบ ด้านล่าง 2 กลีบ และกลีบดอกสีขาว 3 กลีบ 2 กลีบบนสั้น กลีบล่างใหญ่เป็นกระพุ้งปากตรงกลางเป็นสีแดง แต่ละกลีบอาจจะมีดอก 1-2 ดอก
- ผล** : เป็นผลแห้งอยู่ในชอกกาบ เมล็ดมีสีดำรูปไข่เป็นกลุ่ม 2 ข้างกลีบ กลุ่มละประมาณ 6-9 เมล็ด ผิวเมล็ดค่อนข้างแข็งเหนียว แต่ภายในจะเป็นน้ำใสๆ

- ราก** : มี 3 ลักษณะ คือ รากเล็กแบบเส้นด้ายมีรากฝอยมาก รากขนาดใหญ่ปลายเรียว มีรากขนอ่อนน้อย และรากขนาดใหญ่ปลายเรียวบริเวณปลายรากขยายใหญ่เป็นหัวสะสมอาหาร รูปทรงกระสวยกลมหัวท้ายเรียวและเจริญต่อไปได้อีก โดยส่วนขยายใหญ่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5-2.5 ซม. และยาวประมาณ 7-10 ซม. สีขาวเหลืองเนื้อในสีขาว รากและรากสะสมอาหารนี้เปราะและหักง่ายกลืนเหมือนตะไคร้ มีความยาว 10-65 ซม.
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** : เป็นพืชที่เจริญได้ดีในดินร่วนที่มีความชุ่มชื้นสูง เช่น ใกล้เคียงน้ำหรือน้ำตก และมีแสงแดดรำไร
- แหล่งที่พบ** : ป่าดิบชื้นในจังหวัดกาญจนบุรี ตาก
- การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก**
- การขยายพันธุ์** : โดยการแยกหน่อ
- การเพาะปลูก** : เป็นพืชหายาก นำมาปลูกเลี้ยงเพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านสมุนไพร โดยขุดหลุมปลูกกว้างประมาณ 40 x 40 ซม. ลึก 25-30 ซม. ใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก ผสมกับดินบนให้เข้ากัน นำเหง้าแก่มาหั่นเป็นชั้นที่มี 3-4 ตาหน่อ หรือชำให้งอกก่อนนำลงปลูก หรือ แยกหน่อมาปลูก คลุมด้วยฟางหรือเศษใบไม้เพื่อรักษาความชื้น แล้วรดน้ำสม่ำเสมอจนงอก โดยปกติจะปลูกต้นฤดูฝน
- การเก็บเกี่ยว** : จะขุดเก็บเอาเหง้าหรือเฉพาะส่วนที่ต้องการแล้วกลบปล่อยให้เจริญต่อไป
- ประโยชน์ทางยา**
- ส่วนที่ใช้** : เหง้าและรากแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : เก็บในช่วงแล้งที่ลำต้นเหี่ยวดินหยุดการเจริญเติบโต
- สรรพคุณ** : แก้โรคกระเพาะ แก้ปวดท้อง ขับลม (ภูมิปัญญาพื้นบ้านมุเซอคำ ดอยมูเซอ อ.เมือง จ.ตาก)
- รสทางยา** : รสขื่นปร่า เผ็ดร้อน กลิ่นหอมเหมือนกลิ่นตะไคร้แกง
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน** : เหง้าและรากสดมาหั่นต้มกินแต่น้ำแก้ปวดท้อง แก้โรคกระเพาะ แก้แน่นจุกเสียด (ภูมิปัญญาพื้นบ้านมุเซอคำ ดอยมูเซอ อ.เมือง จ.ตาก)
- ประโยชน์ทางอื่น** : -
- รายงานการวิจัย** : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

1.7 ตะไคร้พราวน (ต้นแดง) (Takhraiphran ton dang)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย** : ตะไคร้พราวน
- ชื่ออังกฤษ** : -
- ชื่อท้องถิ่น** : ตะไคร้พราวน สะกุนิ (มุเซอคำ-ตาก)
- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Zingiber neotruncatum* Wu, Larsen & Tyrland

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอ ลักษณะเหง้าแก่คล้ายข่าหรือกะทือ แตกออกทางด้านข้างเป็นหน่อใหม่ติดต่อกัน เนื้อเหง้าเหลืองอ่อน แข็งเหมือนหัวตะไคร้ ลำต้นเหนือดินโคนสีม่วงแดง มีกาบเลี้ยงหุ้ม 6 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 7 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีเขียว มีลื่นใบยาว 0.5 ซม. หุ้มติดลำต้นที่มีลักษณะกลมเรียวยาว เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม. สูงประมาณ 150 ซม. ทั้งต้นและกาบมีขนละเอียดเหมือนกำมะหยี่สีน้ำตาลอ่อนปกคลุม เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว เหง้าแก่ไว้ใช้ดินรอการงอกต้นใหม่ในฤดูฝนต่อไป

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับกันเป็นแถว มีก้านใบสั้นประมาณ 0.3 ซม. ใบเป็นรูปไข่แกมใบหอกถึงรูปใบหอก หน้าใบมีสีเขียวเข้มเป็นมัน หลังใบมีม่วงหรือเขียวอมม่วงและมีขนสีน้ำตาลอ่อนปกคลุม ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลม กว้าง 5 - 9 ซม. ยาว 14 - 18 ซม. มีจำนวนประมาณ 30 ใบต่อต้น

ดอก : ออกจากเหง้าเป็นช่อตั้งตรงรูปเห็ดค่อมหรือกระบองโบราณคล้ายดอกกะทือ สูง 14 - 23 ซม. ตั้งแต่โคนช่อขึ้นไปมีกาบหุ้มสีน้ำตาลแดงรูปไข่มีสันซ้อนทับสลับกันขึ้นไป จนถึงกาบที่ 8 - 9 จึงขยายใหญ่เป็นกานคล้ายเกล็ดรูปสามเหลี่ยมขั้วน้ำได้ที่เรียงกันเป็นระเบียบในแนวเฉียง เมื่ออ่อนสีเขียวปลายอมเหลืองหรือแดง เมื่อแก่สีแดงอมเหลือง ปลายสีน้ำตาลหุ้มดอก ซึ่งดอกจะทยอยออกตั้งแต่กาบล่างขึ้นไป 1 กาบต่อ 1 ดอก โดยแต่ละดอกยาวประมาณ 6 ซม. ส่วนโคนมีกาบหุ้มที่หันประกบกับเกล็ดสามเหลี่ยมฐานดอกมีกาบเลี้ยงรูปไข่ปลายแหลมมีขนเป็นหลอดหุ้มถึงกึ่งกลางโคนกลีบประดับที่เป็นรูปไข่แกมใบหอกปลายกลีบสีเหลืองอ่อนเปิดเป็นปาก กลีบบนมีขนาดใหญ่ 1 กลีบ และกลีบล่าง 2 กลีบ มีขนาดเล็กรูปใบหอกปลายแหลมโคนติดกัน ภายในมีกลีบดอกสีเหลืองอ่อนอมวงโคนกลีบเชื่อมติดกัน 3 กลีบ เปิดเป็นปากโดยกลีบใหญ่อยู่ตรงกลางคล้ายลิ้น กลีบเล็กอยู่ด้านข้างๆ ละกลีบ บริเวณส่วนกลางของกลีบใหญ่จะมีรังไข่สีเหลือง และก้านเกสรสีเหลืองใสยาวงุ้มเข้าหากลิ้นดอก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง และมีแสงแดดรำไร

แหล่งที่พบ : ป่าดิบชื้นในจังหวัดตาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยการแยกหน่อ

การเพาะปลูก : เป็นพืชหายาก นำมาปลูกเลี้ยงเพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านสมุนไพร โดยขุดหลุมปลูกกว้างประมาณ 40 x 40 ซม. ลึก 25 - 30 ซม. ใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก ผสมกับดินบนให้เข้า

กัน นำเหง้าแก่มาหั่นเป็นชิ้นที่มี 3 - 4 คาหน่อ หรือชำใหลงอกก่อนนำลงปลูก หรือแยกหน่อมาปลูก คลุมด้วยฟางหรือเศษใบไม้เพื่อรักษาความชื้น แล้วรดน้ำสม่ำเสมอจนงอก โดยปกติจะปลูกต้นฤดูฝน

- การเก็บเกี่ยว : จะขุดเก็บเอาเหง้าหรือเฉพาะส่วนที่ต้องการแล้วกลบปล่อยให้เจริญต่อไป
- ประโยชน์ทางยา
- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่
- ช่วงเวลาเก็บยา : เก็บในช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินหยุดการเจริญเติบโต
- สรรพคุณ : แก้โรคระเพาะ แก้ปวดท้อง ขับลม
- รสทางยา : รสขื่นปร่า เผ็ดร้อน น้อยกว่าตะไคร้พรานต้นเขียว กลิ่นหอมเหมือนกลิ่นตะไคร้แกง
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : หัวสดมาหั่นต้มกินแต่น้ำแก้ปวดท้อง แก้โรคระเพาะ แก้แน่นจุกเสียด แต่มีฤทธิ์อ่อนกว่าตะไคร้พรานต้นเขียว (ภูมิปัญญาพื้นบ้านมุขเซอคำ ดอยมุเซอ อ.เมือง จ.ตาก)
- ประโยชน์ทางอื่น : ช่อดอกอ่อน นำไปแกะใบประดับออก เนื้อในจะมีสีขาวนำไปต้มเป็นผักจิ้มน้ำพริกคล้ายดอกกะทือ
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษีวิทยา และทางการแพทย์

1.8 ไพลหรือไพลเหลือง (Phlai or Phlai leaung)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ไพล
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ไพล ไพลเหลือง วานไฟ(กลาง) ปลูกอย ปลูกเย เชียงคำ (เหนือ) มันสะล่าง (จาน-แม่ฮ่องสอน) บั้นเลย(เขมร)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber cassumunar* Roxb.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : *Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dietr.
: *Zingiber perpurium* Roscoe
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินแบบไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง โดยเหง้าแม่จะเกิดจากต้นที่งอกจากชั้นพันธุ์ ขณะที่แงที่ได้ดินก็พร้อมจะแตกหน่อใหม่ แ่งกลมแบนสีขาว เหลือง เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาลแกมเหลือง กว้าง 3 - 5 ซม. ยาว 5 - 12 ซม. เนื้อในสีเหลืองอมเขียว สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามฤดูหรือหลายฤดู ลำต้นส่วนเหนือดินแตกออกจากเหง้าและแงได้หลายต้นมีลักษณะเป็นกอ จำนวน 3 - 12 ต้น/กอ โคนต้นสีแดง มีกาบเลี้ยง 3 กาบสีเขียวอมชมพู ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบ มีสีเขียว โอบหุ้มแนบกับลำต้นที่ยาวเรียว สูง 70 - 180 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวออกจากกาบใบเรียงสลับไปตามลำต้น ลิ่นใบมีขนาดเล็กเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างกาบใบและก้านใบที่สั้นประมาณ 0.3 ซม. แผ่นใบรูปขอบขนานแกมใบหอก สีเขียว หน้าใบเส้นกลางใบเป็นร่องตื้นแต่หลังใบจะนูน สีใบหม่นและมีขนละเอียดอยู่ห่างๆ ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลม กว้าง 2.5 - 5 ซม. ยาว 15 - 35 ซม. มีใบ 15 - 30 ใบ/ต้น

ดอก : ออกเป็นช่อเชิงลดรูปทรงกระบอกของใบราณ ตั้งตรงจากเหง้า มีก้านดอกยาว 5 - 10 ซม. ส่วนปลายเป็นช่อลักษณะเป็นพุ่มกลมเรียวยาว 10 - 25 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 3.5 ซม. ส่วนปลายเรียวยาวแหลม ประกอบด้วยกลีบเลี้ยงซ้อนกันอยู่แน่น ขณะช่อดอกยังอ่อนจะมีสีเขียวอมม่วง เมื่อแก่สีแดงคล้ำอมม่วง ภายในกลีบเลี้ยงแต่ละกลีบจะมี 1 ดอก จะทยอยบานออกมามีกลีบสีขาวอมเหลือง

ผล : เป็นผลแห้งรูปทรงกลม

ราก : มีรากขนาดใหญ่ยาว 20-30 ซม. และมีรากลักษณะเส้นด้ายด้วย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชเจริญได้ดีในดินร่วนซุย อุณหภูมิสูง มีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : พบกระจายอยู่ทั่วไป เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้าแก่ คัดหั่นเป็นชิ้น

การเพาะปลูก : ไพล ปลูกในร่มเงารำไร สำหรับในเขตที่มีปริมาณน้ำฝนต่ำกว่า 1,200 มม./ปี หรือในที่โล่งแจ้ง สำหรับในเขตที่มีดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงและมีปริมาณน้ำฝนตั้งแต่ 1,200 มม./ปี ขึ้นไป โดยปลูกแบบยกร่องกว้าง 80 - 100 ซม. ระยะปลูก 40 - 50 ซม. (ดินเลวปลูกถี่ ดินดีปลูกห่าง) ถ้าพื้นที่ลาดเอียง 5 - 10 องศา ปลูกเป็นแถวแบบไม่ยกร่อง ควรใช้ระยะปลูกระหว่างแถว 75 ซม. ระหว่างต้น 50 ซม. ควรตากดินไว้ประมาณ 7 - 15 วัน เพื่อฆ่าเชื้อโรคที่อาจติดอยู่กับดิน จากนั้นให้นำปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกใส่ผสมลงไปในดินทำให้ดินร่วนและช่วยรักษาความชุ่มชื้นในดินให้ดีขึ้น นำแ่งไพลที่แก่จัดมาตัดเป็นท่อนๆ นำปูนแดงทาแผลบริเวณที่ตัด ทิ้งไว้สักครู่จนแผลแห้งแล้วจึงนำไปปลูกในแปลงที่เตรียมไว้ ใช้ฟางคลุมดินเพื่อรักษาความชุ่มชื้นและป้องกันวัชพืช รดน้ำอย่างสม่ำเสมอในช่วงแรก หรือจะชำให้งอกจนแตกใบ 2 - 3 ใบจึงย้ายปลูก จากการทดลองของอรนุช (2548) ใช้ระยะปลูก 30 x 30 ซม. ปลูกกลางแจ้ง ให้ผลผลิต 2,780 กก./ไร่ น้ำมันหอมระเหยที่ 0.8 % มีสีเหลืองอ่อน สกัดได้จากตัวอย่างสด

การใส่ปุ๋ย

ใช้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกใส่ในระยะเตรียมดินก่อนทำการปลูกแล้วหลังจากนั้นประมาณ 6 สัปดาห์ ควรบำรุงโดยใส่ปุ๋ยเคมีที่มีไนโตรเจนสูงเพื่อเร่งการเจริญเติบโตทางลำต้นและใบ จากนั้นจึงใส่ปุ๋ยที่มีโพแทสเซียมสูงเพื่อบำรุงเหง้า

โรคและแมลงศัตรูพืช

ไพลเป็นพืชที่ไม่ค่อยมีศัตรูรบกวน ยกเว้นแต่เมื่อสภาพดินปลูกชื้นและ ไม่มีการระบายน้ำหรือการระบายน้ำไม่ดีซึ่งจะทำให้เหง้าเน่าง่าย

การเก็บเกี่ยว

อายุที่เหมาะสมในการเก็บเกี่ยวคือ 8 เดือนขึ้นไป เป็นช่วงที่ไพลมีคุณภาพสูงเพื่อใช้เป็นสมุนไพรจะเก็บเหง้าในช่วงฤดูแล้งในขณะที่ลำต้นบนดินโทรมหรือตาย ใช้จอบขุดเหง้าที่มีลักษณะแก่จัด ต้องระวังอย่าให้เกิดแผลหรือชำ จากนั้นทำความสะอาดเอาดินออกเพื่อจำหน่าย

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า ต้น ใบ ดอก ราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเมื่ออายุ 2-3 ฤดูหลังปลูก

สรรพคุณ :

เหง้า แก้กึ่งท้อง ท้องอืดท้องเฟ้อ ขับลม แก้กึ่งเสีย แก้บิด แก้หืดหอบ แก้ฟกช้ำเคล็ด บวม แก้อาเจียน แก้มดกิดระดูขาว ขับระดู แก้ปวดฟัน แก้อาเจียนเป็นเลือด แก้ข้อเท้าแพลง ไล่แมลง สมานแผล ต้านเชื้อรา ต้านมะเร็ง (วุฒิ.2540; นันทวัน และคณะ, 2542) ช่วยบำรุงผิวพรรณ ลดการเกิดสิวฝ้า และริ้วรอย (นิรนาม.2548)

ต้น แก้อาการพิษ การ แก้จุกเสียด

ใบ แก้ไข้ แก้คลื่นไส้แก้ท้องอืด แก้ปวดเมื่อย

ดอก แก้ไข้ใน กระจายเลือดเป็นลิ่มก้อน ทำลายเลือดเสีย ขับระดู

ราก แก้กำเดาออกทางจมูก และปาก แก้อาเจียนเป็นเลือด (วุฒิ, 2540 : ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

รสทางยา :

เหง้าและต้น มีรสฝาดขื่นเย็น

ดอก มีรสขื่น

ใบและราก มีรสขื่นเย็น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- เหง้า - ใช้กินโดยนำมาฝานเป็นแผ่นบาง ๆ 7 แผ่น กินแก้เจ็บท้อง ท้องอืดเฟ้อ ท้องเสีย
- ทำลูกประคบถูทาแก้ฟกช้ำดำเขียว แก้เคล็ดขัดยอกข้อเท้าแพลง
- ใช้แฉ่ง 2 แฉ่งทุบพอแหลก นำไปเคี่ยวกับน้ำมันมะพร้าวเคี่ยวจนหัวไพลออกควัน ยกกลงกรองเอาน้ำมันเก็บไว้ทาโรคเรื้อนกลาก
- นำมาโขลกสด ๆ พอกบาดแผลสดเพื่อสมานแผลและห้ามเลือดให้หยุด
- นำมาโขลกให้เหลว ชะโลมตัวเด็กแรกเกิด เพื่อป้องกันเชื้อโรคที่จะเกิดบนผิวหนัง ใช้คู่กับขมิ้นผง สำหรับผู้ถูกโบยเป็นรอยแผลปริเป็นแนว ให้ใช้ป้ายทาจะระงับความเจ็บปวดและรักษาแผลให้หายเร็ว หรือใช้ทาถูวนวดเป็นยาแก้เส้นพลิกแพลงได้อีกด้วย

- ใช้น้ำคั้นจากเหง้าผสมผสมเกลือสะอาด 1 ช้อนโต๊ะคั้นเป็นยาถ่ายแก้บิด ซึ่งไม่เป็นอันตรายต่อลำไส้ หรือน้ำคั้นผสมการะบูรและน้ำมันเบนซินทาแก้โรคเห็บขาชนิดขาบวม
- ใบ ใช้ต้มกินแต่น้ำ แก้คันเนื้อคันตัว แก้ปวดเมื่อย
- ดอก ใช้ต้มกินแก้ช้ำใน กระจายเลือดที่เป็นลิ่มก้อน ทำลายเลือดเสีย ขับระดู
- ราก ใช้ต้มกินแต่น้ำ แก้เลือดกำเดาออกทางจมูก ปาก (วุฒิ, 2540 ; บุญคำ, 2537 ; ธวัชชัย และรัชชัย, 2544)

ประโยชน์ทางอื่น

- ใบอ่อน ใช้เป็นผักกินกับซूपหน่อไม้ (จ.กาฬสินธุ์)
- ช่อดอกอ่อน ใช้เป็นผักต้มจิ้มน้ำพริก (จ.กาญจนบุรี)

รายงานการวิจัย

พฤกษเคมี :

สารสำคัญ ในเหง้าแห้งแก่ประกอบด้วยน้ำมันหอมระเหย 0.8 % camphene, β -phellandrene zingiberene เป็น sesquiterpene มี ketone volatile oil ชื่อ shogoal ซึ่งมีรสเผ็ดร้อน นอกจากนั้นยังมี monoterpene อื่นๆ อีก 6 ชนิด มีสารที่ให้สี คือ curcumin (วันดี, 2537) และเอนไซม์ diastase ซึ่งมีฤทธิ์เหมือนกับแอลฟา amylase ที่พบใน *Aspergillus oryzae* (นิจศิริ และพยอม, 2534)

สารสำคัญที่พบในน้ำมันหอมระเหย คือ tertiary alcohol terpinen-4-ol และ สารอื่นๆ ที่พบ คือ แอลฟาและเบต้า pinene subinene myrcene terpinene limonene p-cymene terpinolene (นิจศิริและพยอม, 2534.)

1.9 ไพลขาว (Phlai Khoa)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ไพลขาว
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ไพล ไพลขาว (ตาก อุตรดิตถ์)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber sp.*
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดใหญ่ กลมแบน คอดกิวแล้วขยายใหญ่ต่อเนื่องกันไป มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 6 ซม. โดยเหง้าแม่ ซึ่งเจริญมาจากต้นที่ออกจากชั้นพันธุ์จะมีขนาดไม่ใหญ่นัก แล้วแตกแง่ออกทางด้านข้างตรงข้ามกันข้างละ 1 - 2 แ่ง เรียงซ้อนขนานไปกับพื้น แต่ละแง่มมีส่วนโคนคอด

เล็กปลายขยายใหญ่แยกเป็น 2 แฉ่งย่อย ซึ่งแต่ละแฉ่งย่อยจะแยกเป็น 2 แฉ่งย่อยๆ เจริญต่อเนื่องกันไป นอกจากนี้ยังมีแฉ่งย่อยแตกออกมาจากคาที่ส่วนอื่นๆ ของแฉ่งได้อีก (ไม่ใช่เฉพาะที่ปลายแฉ่ง) แต่มีจำนวนน้อย เหง้าแฉ่งที่ยังอ่อนมีสีขาวหรือขาวอมเหลืองจนถึงเหลืองอ่อน เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลอ่อนผิวค่อนข้างเรียบเกลี้ยงมีปล้องกาบห่าง ๆ เนื้อในสีเหลืองอ่อนและมีเส้นใยละเอียดอยู่มากพอควร ลำต้นเหนือดินกลมยาวเรียวประกอบด้วยกาบเลี้ยง 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไป เป็นกาบสีเขียวขอบกาบออกสีเขียวอ่อนเรียงสลับซ้อนทับกันแน่น ที่ปลายกาบใบตรงรอยต่อกับใบขึ้นไปเล็กน้อยจะเป็นถิ่นใบคล้ายเล็บสีเขียวขอบน้ำตาล ยาวประมาณ 1 - 2 ซม. หุ้มประคบชิดลำต้น ซึ่งมีความสูงต้นถึงปลายใบ 60 - 130 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว ออกจากปลายกาบใบเรียงสลับไปตามลำต้น มีก้านใบสั้นประมาณ 0.5 ซม. โคนใบมนสอบเล็กน้อยแล้วขยายเป็นรูปขอบขนานหรือรูปใบหอกยาว ขอบใบเรียบ ปลายใบเรียวแหลม กว้าง 5 - 8 ซม. ยาว 28 - 38 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนานุ่ม หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้น หลังใบสีเขียวทึบ หรือเขียวออกขาว เส้นกลางใบเป็นสันเรียว มีจำนวน 14 - 17 ใบ

ดอก : ออกเป็นช่อเชิงลดรูปทรงกระบอกโบราณ ตั้งตรงขึ้นมาจากเหง้าใต้ดินสูง 25 - 37 ซม. โดยมีก้านช่อดอกสีเขียวอ่อนส่วนโคนสีขาวอมชมพูเล็กน้อย ยาวประมาณ 20 - 30 ซม. มีกาบหุ้มสีเขียว 3 กาบยาวเรียงสลับกันขึ้นหุ้มถึงโคนช่อดอกที่ขยายใหญ่ทรงกลมยาวถึงทรงกระบอกปลายเรียวเล็กน้อย ที่ประกอบด้วยกลีบเลี้ยงรูปไข่ปลายมนสีเขียวปลายม่วงแดงถึงสีแดง หนาแข็งเรียงซ้อนกันอย่างเป็นระเบียบ สามารถอุ้มน้ำได้ ภายในชอกกลีบเลี้ยงแต่ละกลีบจะมี 1 ดอกที่ประกอบด้วยกาบหุ้มโคนกลีบดอกสีเหลืองอ่อน เป็นหลอดปลายเปิด ภายในเป็นกลีบประดับสีเหลืองเป็นหลอดปลายเปิดแยกเป็น 3 แฉก หุ้มกลีบดอกสีเหลืองนวลโคนติดกันปลายเปิดแยกเป็น 3 กลีบ โดย 2 กลีบเล็กกลมมนอยู่ด้านบน ระหว่างกลีบมีปลายเกสรตัวผู้สีเหลืองงอแงยื่นออกมา กลีบใหญ่อยู่ด้านล่าง เป็นกระหุ้มปาก กึ่งกลางสีเหลืองเข้ม

ราก : เกือบทั้งหมดเป็นรากขนาดใหญ่ มีโคนใหญ่ปลายเรียวยาว 15-35 ซม. เกิดกระจายห่างๆ อยู่ทั่วไปทั้งเหง้าและแฉ่งและแฉ่งย่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางส่วนล่าง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนถึงร่วนปนทรายอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง มีร่มเงารำไรจนถึงกลางแจ้งในเขตที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : พบเป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางยาสมุนไพรที่ จ.ตาก อุตรดิตถ์จัดเป็นพืชสมุนไพรที่หายาก เจ้าของหวงแหน จึงมีราคาแพง

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์ด้วยเหง้าหรือแฉ่งแก่จัดตัดเป็นชิ้นให้มีประมาณ 3 คา/ชิ้นพันธุ์ หรือแยกหน่อ เมื่อเริ่มงอกตามฤดูกาลนำไปปลูกในแปลง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนหรือร่วนปนทรายอุดมสมบูรณ์สูง พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย เตรียมดินตากดิน ปลูกเป็นแถวช่วงต้นฤดูฝน ใช้ระยะปลูก 75x50 ซม. ขุดหลุมปลูก วางชั้นพันธุ์หรือหน่อพันธุ์ลงดินกลบพอมิด ปล่อยให้แห้งและเจริญเติบโตตามธรรมชาติ ทำความสะอาดแปลงใส่ปุ๋ยเสริม และพูนโคนในช่วง 3-4 เดือนแรก จะทำให้เหง้าแก่มีขนาดใหญ่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ถ้าจำเป็นต้องเก็บเกี่ยวในฤดูที่ 1 และจะส่งผลให้ได้ผลผลิตสูงในฤดูเก็บเกี่ยวปีต่อไป ซึ่งถือว่าเป็นอายุเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม ได้ผลผลิตสูงทั้งปริมาณและคุณภาพเพราะสารสำคัญและขนาดเหง้าแก่จะเพิ่มขึ้นตามอายุ การเก็บเกี่ยว ควรขุดเก็บขึ้นมาจากดินตามปริมาณที่ต้องการใช้ และไม่ควรขุดไว้นานเกินไปเพราะน้ำหนักจะลด โดยเฉพาะการเก็บในฤดูที่ 1 นั้น จัดว่าเป็นเหง้าแก่ที่ไม่สมบูรณ์ และมีขนาดเล็ก เมื่อขุดเก็บไว้นานจะผ่อแห้งเร็วกว่าปกติจนไม่สามารถใช้ทำพันธุ์ปลูกในฤดูต่อไปได้

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้** : เหง้าแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : เก็บเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว แต่จะมีคุณภาพทางยาสูงต้องปลูกต่อเนื่องอย่างน้อย 2 ฤดู (ปี) จึงขุดเก็บไปใช้ประโยชน์
- สรรพคุณ** : เป็นยาสมานแผลภายใน รักษาโรคกระเพาะและแผลในลำไส้ แก้อาเจียนทั้งตัว เป็นยาบำรุงกำลัง และเป็นยาอายุวัฒนะขนานเอก (บัว, 2524)
- รสทางยา** : รสจืดขมชุ่มคอและเผ็ดเล็กน้อย กลิ่นหอมไหลอ่อนๆ หรือกลิ่นหอมน้อยกว่าไหลทุกชนิด
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน** : ใช้เหง้าแก่ปรุงยาแก้โรคกระเพาะอาหารและลำไส้เป็นแผลหรือสมานแผลภายใน
: ใช้กินแก้อาเจียนทั้งตัว
: ใช้กินเป็นยาบำรุงกำลัง และเป็นยาอายุวัฒนะ (บัว, 2524)
- ประโยชน์ทางอื่น** : นำเหง้าแก่สกัดน้ำมันหอมระเหยใช้ประโยชน์ทางยา และด้านอื่นๆ
- รายงานผลการวิจัย** : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกสัชวิทยา และทางการแพทย์

1.10 ไพลชมพู (Phlai chom phu)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย** : ไพลชมพู
- ชื่ออังกฤษ** : -
- ชื่อท้องถิ่น** : ไพล ไพลชมพู (ทั่วไป) จิงแห้ง จิงเมงดา ไพลดำ(จันทบุรี)
- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Zingiber mekongense* Gagnep
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง** : -
- วงศ์** : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ เหง้าแม่เจริญจากต้นที่งอกจากชั้นพันธุ์ แล้วแตกแงขนาดใหญ่ 2 - 3 แ่ง ขนานไปกับพื้น และเจริญแตกแขนงคล้ายเขากวางเฉียงลงล่าง มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2 ซม. ยาว 7 - 25 ซม. โดยแขนงแรก ๆ ส่วนปลายงอนขึ้นและพัฒนาเป็นต้นใหม่สร้างเหง้าแก่ใหม่ต่อเนื่องกันไป และซ้อนอยู่กับเหง้าเดิม ใน 1 กอจึงมี 3 - 4 ต้น หรือมากกว่า เหง้าแก่ที่ยังอ่อนมีสีชมพูและมีกาบหุ้มที่ส่วนปลายของกาบเป็นสีแดงหรือม่วงแดง เมื่อแก่มีสีน้ำตาลอ่อนออกเทา เนื้อในมีสีขาวอมชมพูหรือขาวเหลืองอมชมพู มีวงในขนาดใหญ่มีเส้นใยมากและค่อนข้างเหนียว สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี โดยเหง้าแก่จะมีขนาดใหญ่ขึ้นตามอายุ ลำต้นเหนือดินกลมยาวเรียวประกอบด้วยกาบหุ้มโคนสีแดงหรือสีแดง ส่วนปลายสีเขียวอมม่วง 4 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันยาวขึ้นเป็นลำดับ โดยที่ปลายกาบเหนือจุดเชื่อมกันใบจะมีลิ้นใบใหญ่คล้ายเล็บ เป็นเชือกบางประกบติดลำต้น ซึ่งมีความสูงถึงปลายใบ 90 - 170 ซม. ขึ้นกับอายุ ขนาดของเหง้า พันธุ์ และสภาพการปลูก ลำต้นเหนือดินจะงอกและเจริญได้มากในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในช่วงฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ เกิดที่ปลายกาบหุ้มติดลำต้น มีก้านใบสั้นประมาณ 0.5 ซม. โคนใบสอบเรียวเกือบเป็นรูปกลมแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกถึงรูปขอบขนาน เนื้อใบค่อนข้างหนา ขอบใบเรียบปลายใบเรียวแหลมคล้ายหาง กว้าง 5 - 7.5 ซม. ยาว 8 - 42 ซม. หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้น หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว เส้นกลางใบเป็นสันเรียว ใบส่วนใหญ่จะอยู่ก่อนไปทางปลายลำต้น ขนาดใบทางส่วนโคนและปลายมีขนาดเล็กกว่าบริเวณกลางลำต้น มีจำนวนใบประมาณ 18 ใบต่อต้น

ดอก : ออกที่เหง้าหรือบริเวณโคนต้นเป็นช่อเชิงลดที่เป็นกระจุก สูงเหนือระดับดินเล็กน้อย (คล้ายดอกกำกุกและข่าลิงชิงแห้ง) ในช่อดอกประกอบด้วยใบประดับลักษณะคล้ายกาบหุ้มยาวเรียวสีม่วงแดง จำนวนซ้อนกันขึ้นแน่น มีความยาวช่อประมาณ 6 ซม. ภายในกาบหุ้มแต่ละกาบประกอบด้วยดอก 1 ดอก ที่มีกลีบดอกหนาค่อยกาบหุ้มปลายแยกเป็น 2 แฉกยาวเสมอกาบหุ้มซึ่งยาว 4 ซม. บริเวณโคนกลีบเป็นหลอดหุ้มรังไข่และเกสรตัวเมีย ส่วนปลายจะเปิดเล็กน้อยภายในมีสีเหลืองของเกสรตัวผู้

ราก : เป็นรากขนาดใหญ่ที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวแหลมที่มีรากแขนงน้อยและรากแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมาก มีความยาวราก 15 - 35 ซม. ส่วนใหญ่จะออกที่เหง้า (โคนต้น) และด้านล่างของแงโดยเฉพาะบริเวณที่แตกเป็นแขนง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไร หรือกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง หรือมีฝนตกกระจายต่อเนื่องในฤดูกาล

แหล่งที่พบ : เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางยาสมุนไพรที่ จ.จันทบุรี ต่อมามีการแพร่กระจายในหมู่ผู้ค้าสมุนไพรไปสู่ จ.ราชบุรี นครนายก แต่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์โดยการตัดแบ่งเหง้าแบ่งให้มีตา 2 - 3 ตาคือขึ้นพันธุ์ หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนหรือร่วนปนทรายอุดมสมบูรณ์สูง พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย เตรียมดินตากแดดไว้ประมาณ 7 วัน ปลูกเป็นแถวช่วงต้นฤดูฝน ระยะปลูก 75 x 50 ซม. ขุดหลุมวางชั้นพันธุ์ กลบดินพอมิด ปล่อยให้กิ่งอกและเจริญเติบโตตามธรรมชาติ ทำความสะอาดแปลงใส่ปุ๋ยเสริม และพูนโคนในช่วงอายุ 3 - 4 เดือน ทำการขุดเก็บเฉพาะที่ต้องการใช้เมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป แต่ผลผลิตจะต่ำและเหง้ายังจัดว่าไม่สมบูรณ์ อายุเก็บเกี่ยวที่เหมาะสมควรเก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 2 ปีขึ้นไป

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแห้ง

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายหมดแล้ว แต่จะได้ด้วยที่มีคุณภาพสูงต้องเก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 2 ฤดู (ปี) ขึ้นไป

สรรพคุณ : แก้ปวดเมื่อย แก้เส้นเลือดขด

รสทางยา : รสจืดเผ็ดร้อนและข่าเล็กน้อย กลิ่นไหลหอมฉุนแต่น้อยกว่าไหลปลูกเสก และไหลเหลือง ตามลำดับ

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : นำมาใช้ขนาดประคบเช่นเดียวกับไหลเหลือง(ไหล)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานผลการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ เป็นพืชที่มีลักษณะต้น ใบ รวมทั้งกลิ่น เนื้อในของเหง้าเหมือนกลิ่นไหล แต่ดอกจะสันติดดิน มีกาบเลี้ยงและกลีบหุ้มดอกสีม่วงแดง และมีสีของเนื้อในเหง้าเป็นสีขาวอมชมพูหรือขาวเหลืองอมชมพูจึงเรียกว่าไหลชมพู เข้าสู่ตลาดสมุนไพรเมื่อประมาณปี 2546 เป็นพืชที่ค่อนข้างจะเจริญเติบโตเร็วและทนต่อสภาพการปลูกกลางแจ้งได้ดีเช่นเดียวกับไหล (ไหลเหลือง) ที่ปลูกใช้ประโยชน์อยู่ทั่วไป ส่วนไหลชนิดอื่นๆ คือไหลขาว ไพลดำ ไพลปลูกเสก มีแนวโน้มที่จะขึ้นได้ดีในสภาพร่มเงารำไร

1.11 ไพลดำ (Phlai dam)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ไพลดำ

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : ไพลดำ ไพลม่วง (กรุงเทพฯ) ปุเลียดำ (ภาคเหนือ) ดากเงาะ (ไทย บัตตานี)

จะเงาะ (มลายู ปัตตานี)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber ottensii* Valetton

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าหรือแง่งค่อนข้างกลมกว้างยาวประมาณ 2 - 3 ซม. คอดกึ่งเป็นข้อติดต่อกัน สีเขียวเข้มอมน้ำตาล เนื้อในของเหง้าสีม่วงเข้มถึงดำ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามฤดู หรือหลายฤดู ลำต้นเหนือดินมีส่วนโคนสีแดง มีกาบเลี้ยง 3 กาบสีม่วงแดง ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบโอบหุ้มเป็นลำต้น กลมเรียวยาวสีออกน้ำตาลหรือม่วงดำ มีเส้นผ่าศูนย์กลางต้น 0.1 - 2 ซม. สูง 150 - 280 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในช่วงฤดูฝนและต้นแก่บางส่วนจะทยอยแห้งตายไปในช่วงแล้ง

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับเป็น 2 แถวไปตามลำต้นคล้ายขนนก มีจำนวน 15 - 35 ใบ เนื้อใบค่อนข้างหนาสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้น ด้านหลังใบเป็นสันนูน ผิวใบสีเขียวหม่นมีลึนใบค่อนข้างยาวสีน้ำตาลอ่อนโอบหุ้มต้น ใบรูปรียาวหรือรูปหอก กว้าง 4 - 8 ซม. ยาว 20 - 32 ซม. โคนใบแคบ ด้านบนเส้นกลางใบเป็นร่อง ด้านล่างนูนเป็นสัน แผ่นใบด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีเขียวหม่นมีขนสีขาว ขอบใบเรียบ ปลายใบเรียวแหลม

ดอก : ออกเป็นช่อเชิงลดรูปทรงกระบอกของใบรวมตั้งตรงจากเหง้า ก้านช่อดอกยาว 30 ซม. ส่วนปลายเป็นช่อดอกรูปไข่ยาวใหญ่ กว้าง 4 - 6 ซม. ยาว 13 - 17 ซม. ประกอบด้วยกาบเลี้ยงดอกเป็นรูปไข่มนๆ ขณะที่ดอกยังอ่อนเป็นสีน้ำตาล เมื่อแก่ขึ้นจะแข็งหนาสีแดงเข้มที่สามารถอุ้มน้ำไว้ได้ ดอกย่อยสีเหลืองนวล ยาว 5.5 ซม. แต่ไหล่พ้นกาบเลี้ยงเพียง 2.5 ซม. ประกอบด้วยกลีบเลี้ยง 3 กลีบ รูปไข่ปลายแหลมอยู่ด้านบน 1 กลีบ ด้านล่างติดกันเป็นคู่ แต่ส่วนปลายแยกเป็น 2 แฉก ภายในเป็นกระเปาะดอกสีเหลือง ส่วนปลายงอมุมอยู่ในวงกลีบดอก สีเหลืองมีรอยประขีดสีม่วงรูปทรงคล้ายปีกผีเสื้อ 3 แฉกมนๆ กว้าง ยาว 1.5 - 2 ซม. แฉกตรงกลางเว้าปลายเล็กน้อย มี 1 ดอกต่อ 1 กาบหุ้ม และไม่ติดผลเมื่อดอกบานสุดช่อแล้วจะค่อยๆ เหี่ยวแห้งไป

ราก : มีทั้งรากสะสมอาหารขนาดใหญ่คล้ายรากกระชาย ยาว 25 - 30 ซม. และรากหาอาหารเป็นรากแบบเส้นด้าย มีรากฝอยมาก ความยาวถึง 50 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในร่มเงารำไร หรือกลางแจ้งในที่ที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : ในเขตป่าดิบชื้นทางภาคเหนือและภาคใต้

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : เหง้าและเชื้อเจริญตรงบริเวณรอยต่อกาบใบกับโคนใบจะงอกเป็นต้นได้ถ้าตัดต้นที่กว้างกองไว้ในที่ชื้นและมีร่มเงารำไร

การเพาะปลูก : ปลูกในร่มเงาไร สำหรับในเขตที่มีปริมาณน้ำฝนต่ำกว่า 1,200 มม./ปี หรือในที่โล่งแจ้ง สำหรับในเขตที่มีดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงและมีปริมาณน้ำฝนตั้งแต่ 1,200 มม./ปี ขึ้นไป โดยปลูกแบบขรกร่องกว้าง 80 - 100 ซม. ระยะปลูก 40 - 50 ซม. (ดินเลวปลูกถี่ ดินดีปลูกห่าง) ถ้าพื้นที่ลาดเอียง 5 - 10 องศา ปลูกเป็นแถวแบบไม่ขรกร่อง ควรใช้ระยะปลูกระหว่างแถว 75 ซม. ระหว่างคัน 50 ซม. เพราะอายุต้นเหนือดินจะยาวนานกว่า พืชสกุลขมิ้นที่ปลูกพร้อมกัน คือประมาณ 8 - 9 เดือน และจากการปลูกในเขตดินร่วนสีน้ำตาลแดง ความอุดมสมบูรณ์ปานกลางที่ อ.พบพระ จ.ตาก โดยปลูกบนร่องกว้าง 60 ซม. ระหว่างร่อง 40 ซม. จำนวน 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูกระหว่างแถวและหลุม 30 x 30 ซม. ใส่ปุ๋ยคอกรองพื้น อัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยสูตร 15-15-15 อัตรา 30 กก./ไร่ เมื่ออายุ 3 1/2 เดือน ให้ผลผลิตเหง้าในฤดูที่ 1 ที่ปลูกในร่มเงา 50 เปอร์เซ็นต์ และปลูกกลางแจ้ง เท่ากับ 1,328.3 กก./ไร่ และ 977 กก./ไร่ ตามลำดับ (อรนุช, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้** : เหง้า
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : เก็บเมื่ออายุ 2-3 ปี (ฤดู) หลังปลูก
- สรรพคุณ** : เหง้าหรือหัว เป็นยาแก้กระเพาะอาหารเป็นพิษ (น้ำย่อยไม่ปกติ) แก้กาฬไข้เป็นแผล แก้อาการช้ำทั้งตัว อากาการบวมและเป็นยาบำรุงกำลัง ยาอายุวัฒนะ (เชษฐาและทิชัญญ. 2522 ; ธวัชชัยและรัชนี, 2544)
- รสทางยา** : รสหวานเย็น กลิ่นไหลหอมฉุนแต่น้อยกว่าของไหลชมพูที่จัดอยู่ในสกุล *Alpinia*
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน** : ใช้เหง้าแห้งเคี้ยวกินแก้อาการช้ำเป็นแผล กระเพาะอาหารเป็นพิษ แก้อาการช้ำทั้งตัว หรือนำเหง้าแห้งไปให้สะอาดล้างให้สะอาดแล้วหั่นนำไปต้มเอาน้ำให้คนไข้ดื่ม (เชษฐาและทิชัญญ. 2522 ; ธวัชชัยและรัชนี, 2544)
 - : เหง้าแห้งทำแห้งบดให้เป็นผง ผสมกับผงของหัวว่านเพชรน้อย กระชายดำ กระชายแดง ปริมาณเท่ากัน แล้วคลุกเคล้ากับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนเท่าเมล็ดถั่วพู รับประทานวันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหารเช้าเย็น เป็นยาช่วยเจริญอาหารและยาอายุวัฒนะ
 - : นำเหง้าแห้งที่บดเป็นผงผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนรับประทานก่อนเข้านอนทุกวัน เป็นยาอายุวัฒนะ
- ประโยชน์ทางอื่น** : ช่อดอกอ่อน ใช้เป็นผักต้มจิ้มน้ำพริก
- รายงานการวิจัย** : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

1.12 ไพลปลูกเสก (Phlai pluk sek)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ไพลปลูกเสก
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ไพลปลูกเสก ไพลฤๅมิสร้าง
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Zingiber sp.</i>
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม มีลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดปานกลาง โดยเหง้าแก่ซึ่งเจริญมาจากคันทิ้งอกจากชั้นพันธุจะมีขนาดใหญ่ รูปทรงค่อนข้างกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 3 - 5 ซม. แล้วแตกแง่ออกทางด้านข้างตรงข้ามกันหรือเพียงด้านใดด้านหนึ่งแล้วมีปลายงอนขึ้นแล้วขยายใหญ่งอกเป็นต้นใหม่สร้างเหง้าใหม่และแตกแง่อย่อยๆ งอกคันท้องเนื่องกันหรือแตกซ้อนกัน เหง้าแก่ที่อ่อนมีสีขาวเหลือง หรือเหลืองอ่อนเมื่อแก่มีสีน้ำตาลอ่อนเนื้อในสีเหลืองมีวงชั้นในสีเหลืองเข้ม ลำต้นเหนือดินกลมเรียวยาวตรงบริเวณโคนต้นสีม่วงแดงประกอบด้วยกาบใบสีเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันแน่นที่ปลายกาบเหนือรอยต่อกับใบขึ้นไปจะเป็นลิ้นใบคล้ายเล็บเล็กและสั้นประมาณ 0.3 ซม. หุ้มชิดลำต้น ซึ่งมีความสูงถึงปลายใบ 80 - 130 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและต้นโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวออกจากปลายกาบใบเรียงสลับออก 2 ข้าง มีระยะห่างค่อนข้างสม่ำเสมอไปตามลำต้น ก้านใบหนาสั้น 0.5 - 1 ซม. ใบมีขนาดตั้งแต่เล็กมากกลมรีปลายแหลมไปถึงรูปทรงเรียวยาวเป็นใบหอกหรือรูปขอบขนานกว้าง 1 - 3.5 ซม. ยาว 12 - 30 ซม. หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้น ริมใบและที่อาจเกิดบนเส้นใบตั้งแต่โคนถึงปลายใบจะเป็นทางสีขาวโดยตลอดวิ่งเป็นข้อแตกต่างกับไหลชนิดอื่นๆ หลังใบสีเขียวหม่น เส้นกลางใบเป็นสันเรียวยาวถึงปลายใบ เนื้อใบค่อนข้างหนา ขอบใบเรียบ ปลายใบเรียวยาวแหลม มีจำนวนใบต่อต้น 18 - 45 ใบ
- ดอก** : ออกเป็นช่อเชิงลด รูปทรงกระบอกโบราณมีก้านตั้งตรงชูขึ้นมาจากเหง้าใต้ดิน ช่อดอกประกอบด้วยกลีบเลี้ยงสีแดงคล้ำอมม่วงเรียงซ้อนกันเป็นระเบียบอัดแน่นเป็นรูปทรงกระบอกอยู่ที่ปลายก้าน ในซอกใบประดับแต่ละใบจะมีดอก 3 ดอกย่อยทยอยบานไม่พร้อมกัน ดอกย่อยมีกลีบดอกสีขาวนวล
- ราก** : ส่วนใหญ่เกิดที่ส่วนล่างของเหง้าแก่เป็นรากสะสมอาหารขนาดใหญ่คล้ายรากกระชาย ยาวประมาณ 30 ซม. และรากขนาดเล็กเป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากฝอยมาก มีจำนวนน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนถึงร่วนปนทราย อุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไร จนถึงกลาง
แจ้งในดินที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : พื้นที่จังหวัดตาก ราชบุรี เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร และเป็นว่าน
คงกระพันชาตรี เป็นสมุนไพรที่หายากมีการเพาะปลูกน้อย ราคาค่อนข้างแพง

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยชิ้นพันธุ์ที่มี 2 - 3 คา/แ่ง หรือแยกหน่อเมื่อเริ่มงอกตามฤดูกาล นำไปปลูกใน
แปลง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนหรือร่วนปนทราย อุดมสมบูรณ์สูง พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย เตรียมดิน
ตากดิน ปลูกเป็นแถว ใช้ระยะปลูก 75 - 50 ซม. ขุดหลุมปลูก วางชิ้นพันธุ์หรือหน่อ
พันธุ์กลบดินพอมิด ปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ แต่ต้องทำความสะอาดแปลง ใส่
ปุ๋ยเสริม และพูนโคนในช่วง 3 - 4 เดือนแรก จะทำให้เหง้าแ่งมีขนาดใหญ่สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น ถ้าเก็บเกี่ยวในปีที่ 1 และจะส่งผลให้ได้ผลผลิตสูงและคุณค่าทางยาสูง ในฤดู
เก็บเกี่ยวปีต่อไป

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแ่ง

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป ลำต้นเหนือดินแห้งคายนแล้ว แต่จะมีคุณภาพทางยาสูง ต้อง
ปลูกต่อเนื่องอย่างน้อย 2 ฤดู (ปี) จึงเก็บไปใช้ทำยา

สรรพคุณ : ใช้ประกอบยารักษาโรคได้สารพัดโรคมานแต่โบราณ (บัว, 2524)

รสทางยา : ฝาดเผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุน กว่าโพลชนิดอื่น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : นำเหง้าแ่งมาตำให้ละเอียดละลายกับน้ำฝน ทาตัวและคันคันคันรักษาโรคต่าง ๆ ถ้าใช้ทาง
คงกระพันชาตรีให้ใช้เหง้าแ่งฝนกับสุราทาตัวและดื่ม (บัว, 2524)

ประโยชน์ทางอื่น

- ปลูกไว้เป็นว่านนำโชคลาก และเป็นสิริมงคลคุ้มภัยในครัวเรือน
- นำเหง้าแ่งมาสกัดน้ำมันหอมระเหยใช้ประโยชน์ทางยาและสุคนธ์อบ้าน

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

1.13 ว่านเพชรกลีบ (Wan Phetchaklap)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : เพชรกลีบ

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : ว่านเพชรกลีบ เพชรจะกลีบ (ทั่วไป) กระชายขาว (กะเหรี่ยง - แม่สอด)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Zingiber sp.*

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เป็นเหง้าแงงหรือหัวกลมๆ เส้นผ่าศูนย์กลาง 2-3 ซม. เจริญติดต่อกัน เนื้อในสีขาวนวลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี หรือ 2-3 ปี ลำต้นเหนือดินลักษณะลำต้นกลมเรียวย บริเวณโคนต้นที่ติดกับเหง้ามีสีขาว มีกาบเลี้ยง เป็นสีม่วง หรือเขียวอมม่วง 3 กาบ หุ้มซ้อนทับกันขึ้นมาเป็นลำดับ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบที่มีสีเขียวหุ้มชิดลำต้น สูง 40 - 60 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น 0.5 - 1.2 ซม. การแตกกอมีมาก ตั้งแต่ 3 - 15 ต้น/กอ เจริญเติบโตในฤดูฝนและต้นแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับคล้ายขนนก จำนวน 5 - 9 ใบ ไม่มีก้านใบ แผ่นใบต่อเชื่อมกับกาบใบเป็นรูปสามเหลี่ยม 2 อันประกบกัน แนบติดกับลำต้น ใบเป็นรูปรีหรือขอบขนาน ปลายแหลม หน้าใบสีเขียวเป็นมัน หลังใบมีสีม่วง หรือเขียวอมม่วง หรือเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องเล็กสีเขียวอ่อน แต่หลังใบเป็นสันนูน ขนาดใบกว้าง 3.5 - 7 ซม. ยาว 6.5 - 17 ซม.
- ดอก** : ดอกออกเป็นช่อกระจุกที่ปลายต้น ยาว 5 - 7 ซม. ประกอบด้วย 6 - 7 ดอกย่อย โดยมีกาบใบขนาดใหญ่หุ้ม และจะค่อยๆ เปิดออก เมื่อดอกทยอยบานครั้งละ 1-2 ดอก ซึ่งแต่ละดอกจะมีกาบหุ้มรูปไข่แกมใบหอกสีเขียวอมม่วงจางๆ ยาวประมาณ 2.2 ซม. หุ้มกลีบประดับที่มีขนาดใกล้เคียงกัน แต่จะม้วนเป็นหลอดปลายเปิด 2 แฉก ภายในประกอบด้วยรังไข่อยู่ใต้วงกลีบ มีรูปทรงกระบอก ยาว 1 ซม. เมื่อบานกลีบดอกสีขาว ปลายมนจะเปิดเป็นปาก ปากบนมี 2 กลีบติดกัน ปากล่างเป็นกลีบขนาดใหญ่ 1 กลีบ ยาวประมาณ 2.5 - 3 ซม. ลักษณะเป็นกระพุ้งปากบริเวณกึ่งกลางทั้งด้านในและด้านนอกจะมีสีแดงเข้มหรือม่วงแดง ภายในปากจะเป็นยอดเกสรตัวเมีย ลักษณะกลมยาวสีขาวเหลือง ปลายงุ้มลง
- ผล** : ผลแห้งเป็นเยื่อสีขาวรูปทรงกระบอก ภายในมีเมล็ดรูปไข่ 2 เมล็ดเรียงติดกันในแนวตั้ง ขนาดกว้าง 0.2 ซม. ยาว 0.3 ซม. สีเขียว เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาล
- ราก** : รากเกิดที่บริเวณใต้โคนต้นและที่เหง้า เป็นรากสั้นๆ ขนาดใหญ่คล้ายรากกระชายสะสมอาหารพองออก กว้าง 0.3 - 1.5 ซม. ยาว 3 - 7 ซม. และรากเส้นด้ายมีปลายรากซ้อนขึ้นบนและมีรากฝอยอยู่เป็นจำนวนมากจนมองไม่เห็นส่วนเหง้าหรือหัว

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วน อุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : พบในป่าชื้นและเป็นพืชปลูกเลี้ยงมีปลูกเป็นการค้าในเขต จ.ตาก กาญจนบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแยกหน่อ

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง

มีฝนต่อเนื่อง โดยชุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40 x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30 x30 ซม. ที่ อ.พบบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้า 930 และ 790 กก./ไร่ ในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ ที่ความชื้นในผลผลิตประมาณ 65% มีอัตราการทำแห้ง 3 กก.สด/1 กก.แห้ง ประมาณ 1.2% โดยน้ำหนัก มีสีม่วงอ่อนออกใส เมื่อปล่อยให้แห้งจะมีสีขาวขุ่น (น้ำมันจมน้ำ) (อรนุช, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้า
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 - 9 เดือน หลังปลูก หรือประมาณเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม
- สรรพคุณ : แก้ท้องร่วง ท้องเดิน แก้ปวดท้อง แก้ท้องขึ้น แน่นจุกเสียด ขับลม แก้โรคไต ลดอาการบวมจากโรคไต (ภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยง อ.พบบพระ จ.ตาก)
- รสทางยา : รสขม เผ็ด กลิ่นหอมเย็น
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้ากินแก้ปวดท้อง แน่น จุกเสียด ท้องร่วง ท้องเดิน
: เหง้าต้มน้ำกินแก้โรคไตและลดอาการบวมจากโรคไต (ภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยง อ.พบบพระ จ.ตาก)

ประโยชน์ทางอื่น

ชาวกะเหรี่ยงใน อ.แม่สอด จ.ตาก ใช้เหง้าสดหั่นละเอียดปรุงอาหารแต่งกลิ่นรสและดับกลิ่นคาว (ภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยง อ.พบบพระ จ.ตาก) เป็นวานแก้อาการแพ้ คุ่มครองป้องกัน เมื่อพกติดตัวไม่เกิดอุบัติเหตุและถึงคราวจะตายก็ต้องกลับมาตายที่บ้านและเน้นคงกระพันชาตรีอีกด้วย (สมานและทัศนัย, 2516 ; ธวัชชัยและรัชชัย (2) 2544)

รายงานการวิจัย

ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการแพทย์

2. สกุล *Alpinia*

2.1 กาฏึก (Ka - kuk)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	กาฏึก
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	กาฏึก / เชียงใหม่ ก๊ก กำกึก (ตาก)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Alpinia blepharocalyx</i> K. Schum.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	<i>A. bracteata</i> Roxb.
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกหลายฤดู มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตแตกเป็นกอขยาย เหง้ามีลักษณะกลมยาวเรียวยาวตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 - 5 ซม. ยาวประมาณ 5 - 7 ซม. แฉกแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันจากด้านล่างของเหง้าข้างละ 1 - 2 แฉก สีขาวโคนเล็กปลายขยายใหญ่แยกออกเป็นแฉงย่อยปลายแหลมงอนขึ้น 1 - 4 แฉง บางแฉงที่อยู่ด้านบนจะงอกเป็นหน่อสีม่วงแดง สร้างต้นและเหง้าแฉงใหม่ขยายต่อเนื่องไป เหง้าแฉงแก่มีสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีเหลือง มีเส้นใยมาก ลำต้นเหนือดินขนาดใหญ่กลมยาวเรียวยาวประกอบด้วยกาบใบสีเขียวอมม่วงแดง(ส่วนโคนและปลายต้นสีม่วงแดงชัดเจนกว่าส่วนอื่น) ยาวเรียงสลับซ้อนทับกันขึ้นเป็นลำดับ มีขนห่างๆ โดยเฉพาะที่ปลายกาบมีลิ้นใบใหญ่ ส่วนปลายแยกเป็น 2 แฉกประกบลำต้นและเชื่อมกับใบชัดเจน ต้นขนาดใหญ่มีเส้นผ่าศูนย์กลางส่วนโคนต้น 5.5 ซม. มีความสูงถึงปลายใบ 3.10 ม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและต้นโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่เรียงสลับแผ่ออกคล้ายขนนกโดยใบทางโคนต้นเล็กอยู่ห่างกันและมีขนาดใหญ่แน่นชิดกันอยู่ที่บริเวณส่วนปลายของต้น ใบมีส่วนโคนสอบเรียวแข็งเป็นสัน 1/17 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปขอบขนานแกมใบหอกปลายเรียวแหลมขอบใบเรียบบิดเป็นคลื่นเล็กน้อย หน้าใบเส้นกลางใบเป็นร่องต้นผิวใบสีเขียวเข้มเป็นมันเห็นเส้นใบชัดเจน หลังใบสีขาวคะกั่ว เส้นกลางใบเป็นสันเดี่ยวเรียว ขนาดใบ กว้าง 10 - 20.5 ซม. ยาว 24 - 100 ซม.
- : ออกที่เหง้าหรือโคนต้นเป็นช่อเชิงลดที่เป็นกระจุกสูงเหนือระดับดินเล็กน้อยประกอบด้วยใบประดับลักษณะคล้ายกาบหุ้มยาวเรียวสีม่วงแดงจำนวนมากซ้อนกันขึ้นแน่น มีความยาวช่อ 6 - 10 ซม. ภายในกาบหุ้มแต่ละกาบจะประกอบด้วยดอก 1 ดอก ที่มีกาบเลี้ยงสีขาวใสเป็นหลอดปลายเปิด ภายในจะเป็นกลีบดอกที่โคนเป็นหลอดส่วนปลายเปิดเป็นปากสีขาวเหลืองถึงเหลือง ขาวพันกาบเลี้ยงเล็กน้อย

- ราก** : จะเป็นรากแบบเส้นด้ายมีรากแขนงและรากขนอ่อนมากโดยมากจะเกิดบริเวณโคนเหง้าหรือต้น และรากขนาดใหญ่ปลายเรียวจะเกิดกระจายห่าง ๆ ทั้งที่เหง้าและแง ความยาวราก 30 - 40 ซม.
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไร มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 800 เมตร
- แหล่งที่พบ** : พบอยู่ในป่าดิบชื้นของหลายจังหวัดในเขตภาคเหนือโดยเฉพาะจังหวัดที่อยู่ใกล้แนวชายแดนฝั่งตะวันตก ได้แก่จังหวัดกำแพงเพชร ตาก เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน รวมถึงในภาคกลางฝั่งตะวันตก เช่น กาญจนบุรี
- การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก**
- การขยายพันธุ์** : ขยายพันธุ์โดยเหง้าแก่ที่แก่จัดอายุ 8 เดือนขึ้นไป ลำต้นเหนือดินแก่แห้งตายไปแล้ว โดยตัดแยกแงที่มีหน่อแหลมติดอยู่ หรือแยกหน่อจากกอ
- การเพาะปลูก** : โดยทั่วไปเก็บผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ แต่สามารถนำมาปลูกได้ในที่ดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงที่สามารถให้น้ำได้โดยปลูกได้ร่มเงารำไร ใช้ระยะปลูกประมาณ 75x50 ซม. คลุมด้วยฟางหรือเศษใบไม้เพื่อรักษาความชื้น ซึ่งจะงอกต้นได้ในช่วงต้นฤดูฝน การเก็บเกี่ยวจะขุดเอาเฉพาะส่วนที่ต้องการใช้แล้วกลบดินปล่อยให้เจริญต่อไป
- ประโยชน์ทางยา**
- ส่วนที่ใช้** : เหง้าแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : เก็บเหง้าแก่ในช่วงฤดูแล้งไว้ใช้ หรือเก็บในเวลาที่ต้องการใช้
- สรรพคุณ** : แก้ปวดท้อง ขับลม แก้ไข้สมุนไพรรักษาไข้หลังปวดเอว
- รสทางยา** : ขมซ่าเล็กน้อย กลิ่นหอมเย็น ๆ คล้ายกลิ่นมะตูมอ่อน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน** : เหง้าแก่ ต้มเอาน้ำดื่มแก้ปวดท้อง ขับลม หรือเข้ายาสมุนไพรร่วมกับกระชายดำ มะกกระทิบโรง ไม้เลื้อย (แกแล) และอื่นๆ นำมาต้มหรือคองเหล้าดื่มแก้ปวดหลังปวดเอว (ภูมิปัญญาชาวไทยภูเขาเผ่ามูเซอร์ดำ ที่คอยมูเซอร์ จ.ตาก)
- ประโยชน์ทางอื่น** : ดอกอ่อนที่ออกต้นฤดูฝน (ดอกกุ๊ก) นำมาเป็นผักต้มจิ้มน้ำพริก ช่วยขับลม
- รายงานการวิจัย** : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกสัชวิทยา และทางการเกษตร

2.2 ข่า (Kha ; Galangal)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย** : ข่า
- ชื่ออังกฤษ** : galangal
- ชื่อท้องถิ่น** : ข่า ข่าตาแดง (ทั่วไป)
- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Alpinia galanga* (Linn.) Sw.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง** : *Languas galanga* (Linn.) Stuntz.
- วงศ์** : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกหลายฤดูมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตแตกเป็นกอขยาย เหน้งมีลักษณะค่อนข้างกลมเป็นปล้องกาบที่ขยายใหญ่ขึ้น 6 - 7 ปล้องเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 4.50 ซม. และมีส่วนคอดหรือคอดกั้วแล้วขยายใหญ่ติดต่อกันเป็นแงงเหง้าที่ยาวแตกขนานกันไปกับพื้น โดยส่วนที่ขยายใหญ่จะเป็นโคนต้นเหนือดินแต่ละต้นที่อาจจะแห้งตายแล้ว หรือมีชีวิตอยู่ ผิวของหัวสีขาวเทาหน่อสีแดง เนื้อในสีขาวลักษณะเป็นเส้นแข็งมีวงชั้นในหนาประมาณ 1/2 ของเส้นผ่าศูนย์กลางหัว ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนสีขาวอมชมพูและกาบหุ้มสีแดงหรือม่วงแดง 3 กาบ ส่วนปลายกาบสีม่วงอมเขียวหรือเขียว ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบที่มีลิ้นใบบางขนาดเล็กยาว 0.3 - 0.5 ซม. หุ้มชิดลำต้นกลมเรียวยาวและตั้งตรงสูง 80 - 240 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางต้น 0.5 - 1.5 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบรูปไข่จนถึงรูปขอบขนาน โคนใบสอบปลายใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบมีขนเล็กน้อย ขนาดใบเล็กมากจนถึง กว้าง 6 - 10 ซม. ยาว 10 - 45 ซม. ใบขนาดใหญ่อยู่บริเวณช่วงกึ่งกลางก่อนไปทางปลายลำต้น บริเวณโคนและปลายต้นจะมีขนาดเล็กลง มีจำนวนประมาณ 8 - 16 ใบ โดยกาบใบที่อยู่ปลายสุดของต้นที่ออกดอกจะขยายใหญ่หุ้มช่อดอก
- ดอก** : ดอกออกเป็นช่อกระจุกแยกแขนงขนาดใหญ่เรียวยาว ยาว 25 - 40 ซม. มีแขนงจำนวนมากออกสลับกันไม่เป็นระเบียบประมาณ 40 แขนง แต่ละแขนงมี 2 - 6 ดอก แต่ละดอก ยาวประมาณ 3 - 3.5 ซม. และมีกาบหุ้มอยู่ตรงโคนดอกแรก ดอกมีก้านยาวประมาณ 1 ซม. เป็นประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ซึ่งมีสีเขียวยาวประมาณ 0.4 ซม. รังไข่รูปวงรีเป็นรูปถ้วย ยาวประมาณ 0.5 ซม. หุ้มกลีบประดับสีขาวยาว 1.4 ซม. เปิดเป็นปาก 3 แฉก โดยกลีบบนมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ่มหุ้มก้านเกสรสีขาวอมเหลืองของดอกเพศผู้ที่ส่วนปลายบานออกเป็นรูปไต หรือเมื่อดอกแก่ประกบกันสีเหลืองปลายกลีบมียอดเกสรเพศเมียขาวใสปลายบาน โผล่ออกมาเล็กน้อย หรือแยกออกมา ส่วน 2 กลีบล่างโคนติดกันปลายงุ้มหงายขึ้นรองรับกลีบดอกสีขาว 3 กลีบ ซึ่งมีโคนกลีบติดกันโดยกลีบ 2 ข้างเล็กเรียวยาวแหลม สีม่วงเข้มปลายชมพู กลีบกลางมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ่มหงายขึ้นกว้าง 1.2 - 1.5 ซม. ยาว 1.5 - 2 ซม. กลางกลีบเป็นร่องต้นสีเหลืองอมชมพูจางๆ โดยรอบมีสีชมพูอมม่วงและมีเส้นสีม่วงแดงไปจนถึงขอบกลีบ

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ขึ้นได้ในดินหลายลักษณะทั้งสภาพกลางแจ้งและร่มเงาคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม แต่จะเจริญได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชปลูกใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ที่ จ. อยุธยา กาญจนบุรี ตาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มี 3 - 5 ตา/เหง้า หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน

ปลูกได้ทุกฤดูกาลถ้าสามารถให้น้ำได้

การเพาะปลูก : โดยปลูกในดินที่สามารถระบายน้ำได้ดี ไม่อุ้มน้ำเพื่อป้องกันโรคเน่า ควรปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักจะทำให้ดินร่วนซุย ขุดหลุมปลูกเป็นแถว กว้าง 30 ซม. ระยะระหว่างหลุมและแถว 60 ซม. เพื่อไว้ให้แตกกอ ก่อนปลูกรองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก ประมาณ 1/2 กก./ หลุม กำจัดวัชพืชด้วยมือไม่ควรใช้สารเคมีเพราะจะมีผลตกค้างในเหง้า และหลังปลูก 3 เดือนใส่ปุ๋ยเคมี 15 - 15 - 15 โดยโรยบางๆ รอบโคนต้น อายุประมาณ 6 เดือนสามารถขุดเก็บเหง้าได้

การเก็บเกี่ยว : จะขุดเก็บเอาเฉพาะเหง้าอ่อนหรือขุดเก็บทั้งกอแยกเอาเหง้าอ่อนส่งตลาดสด เหง้าแก่นำไปทำเครื่องแกง ทำยาสมุนไพรหรือสกัดน้ำมันหอมระเหย

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า ต้น ใบ ดอก ผล ราก น้ำมันหอมระเหย

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเมื่อต้องการใช้ประโยชน์

สรรพคุณ :

เหง้า ขับเลือดเสีย ขับน้ำเหลือง แก้ท้องขึ้นอืดเฟ้อ แก้จุกเสียด แก้ปวดท้อง บำรุงธาตุ บำรุงโลหิต แก้ฟกช้ำวม แก้กุดทะราด รักษาแผลพุพอง แก้คัน รักษากลากเกลื้อน แก้โรคผิวหนัง รักษาอหิวาตกโรค แก้เหน็บชา แก้ลมพิษ แก้บาดทะยักปากมดลูก

ลำต้น แก้ปวดเมื่อย แก้กระษัย

ใบ ใช้ทำรักษา กลากเกลื้อน ไข้ แก้ไข้ทั้งปวง กระจุกพิษไข้ แก้กระหายน้ำ แก้มือเท้าตาย แก้ลมอัมพฤกษ์ แก้โรคหลอดลมอักเสบ แก้เสมหะ แก้ตกเลือดหลังคลอด แก้หอบ แก้สมแน่นหน้าอก แก้สวิงสวย

ดอก แก้เกลื้อน ขับผายลมในลำไส้

ผล ช่วยย่อยอาหาร แก้ปวดท้อง

ราก รักษาแผลในกระเพาะอาหาร แก้เหน็บชาทั้งห้า แก้กระษัย แก้เส้นเอ็นพิการ แก้บิด แก้พิษโลหิต น้ำมันหอมระเหย ขับลม แก้โรคกระเพาะ ขับเสมหะ แก้หลอดลมอักเสบ ลดการเกร็งกล้ามเนื้อเรียบ ด้านเชื้อวัณโรค (นันทวันและคณะ, 2539)

รสทางยา : รสเผ็ดร้อน กลิ่นหอมจุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าแก่สดหรือแห้ง นำมาโขลกคั้นกับน้ำส้มมะขามเปียกและเกลือประมาณ 1 ชาม ให้หญิงที่คลอดบุตรใหม่ๆ รับประทานเป็นยาขับโลหิตที่เน่าในมดลูกและช่วยขับลมในลำไส้ นอกจากนี้ยังใช้เป็นยาระบายอยู่ในตัวช่วยรักษาอาการโลหิตทำ รักษาบาดทะยักปากมดลูกด้วย

ประโยชน์ทางอื่น

เหง้าสดอ่อนและแก่นำมาปรุงอาหารเพื่อดับกลิ่นคาว หรือใช้เป็นส่วนผสมในเครื่องแกงเหง้าและหน่ออ่อนนำมาลวกต้มเป็นผักสมุนไพรจิ้มน้ำพริก

รายงานการวิจัย

สารเคมีที่พบ alanine, phenyl, cinnamal, ethyl ester, curcumene, galanga geraniol acetate, Glutamic acid, glycine, terpinen

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา ยับยั้งเอนไซม์ xanthine oxidase รักษาแผล ด้านเชื้อรา แบคทีเรีย ยีสต์ ยับยั้ง สารกระตุ้นให้เกิดเนื้องอก ด้านเชื้อบิคมิตัว ขับปัสสาวะ ลดการอักเสบ (นันทวันและคณะ, 2539)

2.3 ข่าคม (Kha khom)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ข่าคม
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ข่าคม (พิษณุโลก)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Alpinia zerumbet</i> (Pers.) Burt & R.M.Sm
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	<i>Caiimbium speciosum</i> Wend - Holtz
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่งที่กลมแบนเป็นข้อปล้อง มีกาบหุ้มและมีส่วนคอดกึ่งแล้วขยายใหญ่ต่อเนื่องกันขนานไปกับพื้นเหมือนเหง้าข่าทั่วไป มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2.5 - 4.5 ซม. เหง้าแง่งอ่อนสีเหลืองอ่อนออกขาว ส่วนปลายสีขาว เมื่อแก่สีเหลืองอมน้ำตาลเป็นมัน เนื้อใบสีเหลืองอ่อนถึงเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หลายปี ลำต้นเหนือดินจะแตกตรงปลายเหง้าส่วนที่ขยายใหม่ทยอยต่อเนื่องหรือซ้อนกันขึ้นเป็นกอค่อนข้างแน่น ต้นมีลักษณะกลมเรียวยาวสีเขียวมีขนอ่อนๆปกคลุม มีเส้นผ่าศูนย์กลางโคนต้นประมาณ 2.5 ซม. ประกอบด้วยกาบหุ้มโคนสีเหลืองอมส้ม 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีเขียวหรือเขียวอมชมพู (ต้นตัดขวางตรงกลางมีสีชมพู) ที่ปลายกาบมีลิ้นใบเชื่อมติดกับใบคล้ายเล็บขนาดใหญ่ยาวประมาณ 4 ซม. ประกบแน่นติดลำต้น มีความสูงต้นถึงปลายใบประมาณ 250 - 300 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ยาว เรียงสลับโดยใบส่วนใหญ่จะอยู่ก่อนไปทางปลายลำต้น ก้านใบสั้น โคนใบมนสอบเรียวยาวแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกยาว หรือรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบบิดงอเป็นคลื่น ปลายใบเรียวแหลม เนื้อใบหนา หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องคั่นสีเขียวอ่อนออกเหลือง หลังใบเป็นสันหนาแข็งเรียวยาวทั้งหน้า
- ดอก** : ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ที่ปลายสุดของลำต้นเป็นช่อขนาดใหญ่มีความยาวช่อ 20 - 30 ซม. ประกอบด้วยดอกย่อย 20 - 30 ดอก เป็นดอกประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ ประกอบด้วยกาบหุ้มดอก ซึ่งหุ้มตั้งแต่ก้านดอก รังไข่กลมรี ส่วนปลายกาบเปิดเห็นกลีบ

ดอกสีขาวมีจุดสีชมพู 3 กลีบ โดยกลีบใหญ่อยู่ตรงกลางเปิดเป็นปาก ภายในปากสีชมพู ส่วนกลีบเล็กจะประกบอยู่ที่ริมกลีบใหญ่แต่ละข้าง

ผล : มีก้านผลยาว 2 ซม. ผลกลมออกเป็นเล็กน้อย เมื่ออ่อนสีเขียว แก่จะเป็นสีเหลืองอมส้ม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 ซม. แยกเป็น 3 พู มีเปลือกหนา 3 มม. ด้านในสีขาวเนียน มีเชื้อหุ้มกลุ่มเมล็ดทำให้แยกออกเป็น 3 พูเช่นเดียวกับเปลือกนอก เมล็ดในเชื้อหุ้มของแต่ละพู(แต่ละเมล็ดมีเชื้อหุ้มอีกชั้น) มีอยู่ประมาณ 10 - 13 เมล็ดที่เปลือกค่อนข้างแข็ง ลักษณะเป็นเหลี่ยมมน สีน้ำตาลอมดำ

ราก : เป็นรากขนาดใหญ่ปลายเรียวลักษณะเป็นปล้องๆ เกิดที่บริเวณโคนต้นและส่วนล่างของเหง้าหรือแงง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่ขึ้นในร่มเงารำไร ในป่าดงดิบเขา ดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง

แหล่งที่พบ : พบในป่าแถบจังหวัดพิษณุโลก หมอสมุนไพรรองถิ่นนำส่วนต่างๆ ของต้นมาใช้ทำยากรมวิชาการเกษตรได้นำมาปลูกอนุรักษไว้ที่แปลงอนุรักษสมุนไพรรศูนย์วิจัยพืชสวนชุมพรที่มีฝนค่อนข้างชุก เป็นไม้ที่หายากและไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้าแงง และการแยกหน่อ

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนหรือร่วนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง หรือต้องปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักปุ๋ยคอกก่อนปลูก ใช้ระยะปลูก 100 x 100 ซม. วางชั้นพันธุ์กลบดินพอมิด กำจัดวัชพืชรอบๆ หลุมปลูกในระยะแรก เมื่อจะเจริญงอกค่อนข้างแน่นแต่พุ่มใบที่ใหญ่จะขยายแผ่กว้าง การเก็บเกี่ยวจะขุดเก็บเหง้าแงงแก่มาใช้ประโยชน์ทางยาตามความจำเป็น

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแงง ต้น(ลำต้นเทียม) และใบ

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าแก่ ขุดเก็บเหง้าจากต้นที่แก่ ต้นใบ ราก ต้นที่สมบูรณ์และแก่พอควร

สรรพคุณ :

เหง้าแงง แก้อาการท้องขึ้น อืดเฟ้อ จุกเสียดแน่น

ต้น แก้กบิด

ใบ แก้กกลากเกลื้อน ฆ่าพยาธิ แก้กปวดเมื่อยตามข้อ

รสทางยา :

เหง้าแงง รสจืดซ่าขึ้นเล็กน้อย กลิ่นจุนเหม็นเขียวเล็กน้อย

ต้น รสจืดขมเผ็ดเล็กน้อย

ใบ รสเผ็ดร้อนอมขมเล็กน้อย

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

เหง้า ต้มน้ำดื่มแก้อาการท้องอืดเฟ้อแน่นจุกเสียด

ต้น ต้มน้ำดื่มแก้โรคบิด

ใบ : ดมน์น้ำอบแก้ปวดเมื่อยตามข้อ หรือไหลกเอน้ำและกากพอกรักษากลากเกลื้อนและฆ่าพยาธิ (นิรนาม, 2543)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานผลการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

2.4 ข่าจืด หรือข่าค้าง (Kha chued , Kha dung)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ข่าจืด
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ข่าจืด ข่าค้าง ว่านข่า ว่านข่าจืด(กลาง)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Alpinia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่งขนาดเล็ก เหง้าแม่มีลักษณะกลมรี โคนและปลายเรียว ผิวเรียบ ปล้องกาบถี่ชัดเจน เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2 ซม. ยาว 5 - 7 ซม. แตกกิ่งนี้วอก 2 ข้าง ละ 1 - 2 แฉก เป็นแง่งสั้น ปลายเรียวงอนขึ้นแตกเป็นต้นใหม่และสร้างเหง้าแง่งใหม่ ๆ เกิดต้นใหม่ต่อเนื่องกันได้หลายต้น มีลักษณะเป็นกอแน่น แ่งอ่อนมีเชื้อเกล็ดหุ้มสีขาว เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาลออกเหลือง มีปล้องกาบชัดเจน (เหง้าแก่เต็มที่จะเป็นสีน้ำตาลฝ่อเน่าแห้งไป) เนื้อในสีขาวออกน้ำตาล มีเส้นใยมากจึงแข็งแรง ลำต้นเหนือดินกลมยาวเรียวประอบด้วยกาบใบเรียงสลับซ้อนทับประกบกันแน่น ที่ปลายกาบมีบริเวณเหนือจุดเชื่อมกับใบ มีลิ้นใบคล้ายเล็บยาวประมาณ 0.5 ซม.ประกบแน่นชิดลำต้น ซึ่งมีความสูงต้นถึงปลายใบ 150 - 230 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวไม่มีก้านใบ ออกเรียงสลับไปตามความยาวของต้นแผ่กางคล้ายขนนก โดยใบส่วนใหญ่จะอยู่ช่วงปลายของต้น โคนใบสอบเรียว รูปทรงใบหอกถึงรูปขอบขนาน ปลายใบแหลมกว้าง 2.5 - 7 ซม. ยาว 10 - 37 ซม. หน้าใบสีเขียวเข้ม เส้นกลางใบเป็นร่องสีเขียวอ่อน หรือเขียวอ่อนออกเหลือง มีเส้นใบบางเส้นเป็นแถบสีขาวแยกจากเส้นกลางใบออกไปถึงริมใบ จำนวนแถบ ขนาดและตำแหน่งของแถบใบแต่ละใบแตกต่างกันไป หลังใบสีเขียวหม่นออกขาว เส้นกลางใบเป็นสันแข็ง เห็นแถบสีขาวตรงข้ามกับด้านหน้าใบชัดเจน เนื้อใบเรียบลื่น ขอบใบเรียบอาจมีรอยหยักเว้าตรงปลายของแถบสีขาวยาวเป็นบางช่วง จำนวนใบต่อต้น 18 - 23 ใบ จะเริ่มออกดอกและสิ้นสุดการเจริญทางลำต้น

ดอก : ออกเป็นช่อแบบช่อกระจุกที่ปลายลำต้น ยาวประมาณ 7 ซม. ประกอบด้วยดอกย่อย 8 - 12 ดอก มีกาบใบสั้นและขยายใหญ่หุ้มบริเวณโคนช่อ ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับรูปไข่กว้างยาวประมาณ 1.5 ซม. มีลายเป็นแถบหรือปื้นสีขาวอยู่บริเวณขอบโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปลาย ภายในชอกของใบประดับแต่ละใบจะมีช่อย่อยที่ประกอบด้วย 2 - 4 ดอก เกิดบนก้านเดียวกันที่โคนก้านและโคนดอกแต่ละดอกจะมีกาบเล็ก ๆ รูปไข่ยาวประมาณ 1 ซม. หุ้มไว้ ซึ่งแต่ละดอกจะเจริญและบานไม่พร้อมกัน ปกติจะบานได้เพียง 2 - 3 ดอก เป็นดอกประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ มีความยาวดอกประมาณ 3.5 ซม. ประกอบด้วยก้านดอก 0.2 ซม. รังไข่รูปทรงกระบอกสีเขียวอ่อนออกเหลือง ยาว 0.5 ซม. ส่วนปลายเชื่อมกับกลีบรองดอกสีเขียวอ่อนออกขาวโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายเปิดแยกเป็น 3 แฉก(กลีบ) ยาว 1.2 - 1.5 ซม. ภายในหลอดกลีบรองดอกจะเป็นกลีบดอกสีขาวปลายเปิดแยกเป็น 3 กลีบ ยาวประมาณ 2.5 ซม. โดย 2 กลีบบนมีขนาดเล็กเชื่อมติดกันหุ้มก้านเกสรตัวเมียซึ่งจะมีส่วนปลายบานหนาสีเหลือง ส่วนกลีบล่างเปิดเป็นปากมีปลายขยายใหญ่ ทั้ง 2 ข้างของกลีบหนาแข็งมีลักษณะคล้ายอับเกสรตัวผู้ 2 อัน

ราก : มีทั้งรากแบบเส้นด้ายขนาดเล็กและใหญ่ที่มีรากแขนง รากฝอยมาก ส่วนใหญ่เกิดอยู่บริเวณส่วนล่างของเหง้าแก่ และรากขนาดใหญ่ที่มีส่วนโคนใหญ่ส่วนปลายเรียวมีรากฝอยและรากขนอ่อนน้อยซึ่งเกิดกระจายห่าง ๆ อยู่ทั้งที่เหง้าและแก่ มีความยาวรากโดยรวมประมาณ 20 - 40 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วน ถึงร่วนปนทราย อุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไรหรือกลางแจ้งในดินที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้เป็นไม้ประดับอยู่ในเขตกรุงเทพและปริมณฑลมากกว่าการปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์โดยการแยกหน่อ

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงที่ลาดเอียงเล็กน้อย ใช้ระยะปลูก 50x50 ซม. หรือปลูกในกระถางขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 40 ซม. ก็สามารถเจริญเติบโตแตกหน่อและต้นใหม่ได้อย่างต่อเนื่องขณะที่ดินแก่จะทยอยแห้งตายไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูแล้ง

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าและราก

ช่วงเวลาที่เกี่ยวข้อง : เก็บเมื่อเวลาที่ต้องการใช้ โดยเลือกขุดเก็บเอาเฉพาะเหง้าและรากที่สดและแก่พอควรนำมาใช้ประโยชน์ทางยา

สรรพคุณ : เหง้าและราก แก้พิษเบื่อเมาจากอาหารที่ปรุงจากพืช สัตว์ เห็ด ที่เป็นพิษ แก้กลากเกลื้อน

- รสทางยา : เหง้ารสจืด รากรสจืดเผ็ดร้อนข่าเล็กน้อย
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
- กินเหง้าและรากหรือเอาเหง้าพร้อมรากฝนกับน้ำมันาวตีเมื่อกั้พิษเบื่อเมาต่างๆ
 - เอาเหง้าพร้อมรากฝนกับสุราขาว 40 ดีกรี ทารักษากลากเกลื้อน (ธวัชชัย และรัชนี, 2544 ; บัว, 2524 ; เลื่อน, 2506)
- ประโยชน์ทางอื่น : ปลุกเป็นไม้ประดับและใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

2.5 ข่าตาแดง (Kha ta dang ; Galangal)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ข่าตาแดง
- ชื่ออังกฤษ : galangal
- ชื่อท้องถิ่น : ข่า (ทั่วไป) ข่าเล็ก(ใต้) ข่าตาแดง ข่าหน่อแดง ข่าแดง (อีสาน)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Alpinia nigra* (Gaertn.) B.L. Burt
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกหลายฤดูมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตแตกเป็นกอขยายแผ่กระจายในพื้นที่ เหง้ามีลักษณะค่อนข้างกลมเป็นปล้องกาบที่ขยายใหญ่ขึ้น 6 - 7 ปล้อง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 4.50 ซม. และมีส่วนคอดหรือคอดกึ่งแล้วขยายใหญ่ติดต่อกันเป็นแง่งเหง้าที่ขาวแตกขนานกันไปกับพื้น โดยส่วนที่ขยายใหญ่จะเป็นโคนต้นเหนือดินแต่ละต้นที่อาจจะแห้งตายแล้ว หรือมีชีวิตอยู่ ผิวของหัวสีขาวตาและหน่อสีแดง เนื้อในสีขาวลักษณะเป็นเส้นแฉงมีวงชั้นในหนาประมาณ 1/2 ของเส้นผ่าศูนย์กลางหัว ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนสีขาวอมชมพูและกาบหุ้มสีแดงหรือม่วงแดง 3 กาบ ส่วนปลายกาบสีม่วงอมเขียวหรือเขียว ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบที่มีล้นใบบางขนาดเล็กยาว 0.3 - 0.5 ซม. หุ้มชิดลำต้นกลมเรียวยาวและตั้งตรงสูง 80 - 200 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางต้น 0.5 - 1.2 ซม. โคนต้นสีแดงเมื่อแตกตาหรือหน่อใหม่จะมีสีแดงจัด จึงเรียกว่าข่าตาแดง หรือข่าหน่อแดงหรือข่าแดง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบรูปไข่จนถึงรูปขอบขนาน โคนใบสอบปลายใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบมีขนเล็กน้อย ขนาดใบเล็กมากจนถึง กว้าง 6 - 10 ซม. ยาว 10 - 35 ซม. ใบขนาดใหญ่อยู่บริเวณช่วงกึ่งกลางก่อนไปทางปลายลำต้น บริเวณโคนและปลายต้นจะมีขนาดเล็กลง มีจำนวนประมาณ 11 ใบ โดยกาบใบที่อยู่ปลายสุดของต้นที่ออกดอกจะขยายใหญ่หุ้มช่อดอก

ดอก : ดอกออกเป็นช่อกระจ่างแยกแขนง ยาว 25 ซม. มีแขนงจำนวนมากออกสลับกันไม่เป็นระเบียบประมาณ 25 แขนง แต่ละแขนงมี 2 - 3 ดอก และมีเชื้อหุ้มอยู่ตรงโคนดอกแรก ดอกมีก้านยาวประมาณ 1 ซม. เป็นประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ซึ่งมีสีเขียวยาวประมาณ 0.4 ซม. ฐานรองกลีบดอกเป็นรูปถ้วยปลาย 3 แฉก ยาวประมาณ 0.4 ซม. หุ้มกลีบประดับสีขาวยาว 1.2 ซม. เปิดเป็นปากโดยกลีบบนมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ้งหุ้มก้านเกสรสีขาวของดอกเพศผู้ที่ส่วนปลายบานออกเป็นรูปไตประกบกันสีเหลืองปลายกลางมียอดเกสรเพศเมียขาวใสไหล่ออกมาเล็กน้อย หรือแยกออกมา ส่วน 2 กลีบล่างโคนติดกันปลายงุ้มหงายขึ้นรองรับกลีบดอกสีขาว 3 กลีบ ซึ่งมีโคนกลีบติดกันโดยกลีบ 2 กลีบด้านข้างเล็ก และกลีบกลางมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ้ง กลางกลีบมีสีชมพูอมม่วง และเป็นเส้นไปจนถึงขอบกลีบ

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ขึ้นได้ในดินหลายลักษณะทั้งสภาพกลางแจ้งและร่มเงาคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม แต่จะเจริญได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่ปลูกใช้ประโยชน์ในครัวเรือนอย่างแพร่หลายในทุกภาคของประเทศ ปลูกได้ทั้งในสภาพสวน ไร่ นา (คันนา) และมีปลูกเป็นการค้ากระจายในหลายจังหวัด เช่น ประจวบคีรีขันธ์ ระนอง

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแยกหน่อ ปลูกได้ทุกฤดูกาลที่สามารถให้น้ำได้

การเพาะปลูก : โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว กว้าง 30 ซม. ระยะระหว่างหลุมและแถว 50 ซม. เพื่อไว้ให้แตกกอ ปลูกง่ายไม่มีศัตรูรบกวน

การเก็บเกี่ยว : จะขุดเก็บเอาเฉพาะเหง้าอ่อนหรือขุดเก็บทั้งกอแยกเอาเหง้าอ่อนส่งตลาดสด เหง้าแก่นำไปทำเครื่องแกง หรือทางสมุนไพร

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า ต้น ดอก ใบ

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเมื่อต้องการใช้ประโยชน์

สรรพคุณ

เหง้า ใช้รับประทานขับลมให้กระจาย บรรเทาอาการฟกช้ำบวมและรักษาอาการพิษ

ต้น ใช้รักษาบิด ชนิดที่ตกเป็นโลหิต

ใบ ใช้ทารักษากลาก

ดอก ใช้ทารักษาเกลื้อน (วิทย์,2531)

รสทางยา : รสขมเผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุนกว่าข่าใหญ่

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าแก่สดหรือแห้ง นำมาโขลกคั้นกับน้ำส้มมะขามเปียกและเกลือประมาณ 1 ชาม ให้หญิงที่คลอดบุตรใหม่ๆ รับประทานเป็นยาขับโลหิตที่เน่าในมดลูกและช่วยขับลมในลำไส้ นอกจากนี้ยังใช้เป็นยาระบายอยู่ในตัวด้วยรักษาอาการโลหิตทำ รักษาบาดทะยักปากมดลูกด้วย

ประโยชน์ทางอื่น

เหง้าสดอ่อนและแก่นนำมาปรุงอาหารเพื่อดับกลิ่นคาว หรือใช้เป็นส่วนผสมในเครื่องแกงเหง้าและหน่ออ่อนนำมาลวกต้มเป็นผักสมุนไพรจิ้มน้ำพริก

รายงานการวิจัย

ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ

1. ข่า กับข่าตาแดง มีลักษณะทั่วไปคล้ายคลึงกันมาก แต่ “ข่า” มีขนาดเหง้าโดยรวมใหญ่กว่า แดงกอกแน่นกว่า ลำต้นค่อนข้างตั้งตรง ใบค่อนข้างหนาแคบกว่า และช่อดอกมีขนาดใหญ่กว่า
2. ข่าใหญ่ ข่า ข่าตาแดง ข่าเหลือง เป็นข่าที่ใช้เหง้าบริโภคโดยทั่วไป สรรพคุณทางยาใกล้เคียงกัน หรือ อาจจะมีปฏิกิริยาต่างกันบ้าง

2.6 ข่าน้ำ (Kha nam)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย

: ข่าน้ำ

ชื่ออังกฤษ

: -

ชื่อท้องถิ่น

: ข่าน้ำ เร่ว เร่วใหญ่(กรุงเทพฯ) กะลา(กลาง)

ชื่อวิทยาศาสตร์

: *Alpinia allughas* Roscoe

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง

: *Alpinia nigra* (Gaertn.) B.L.Burt., *Languas allughas* Burkill.

วงศ์

: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแฉกคล้ายข่า โดยโคนต้นที่งอกจากชิ้นพันธุ์จะขยายใหญ่เป็นเหง้าแล้วจะแตกแงงปลายแหลมงอนขึ้น มีกาบหุ้มสีชมพู ออกทางด้านข้างตรงข้ามกันข้างละ 1 หรือ 2 แแงงซ้อนกัน แต่ละแงงมีส่วนโคนเล็กปลายขยายใหญ่แล้วสร้างเป็นต้นและเหง้าแฉงใหม่ขนานไปกับพื้นต่อเนื่องกันเป็นกอค่อนข้างแน่น ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของเหง้าแฉง 1.5 - 5 ซม. เหง้าแฉงที่อ่อนมีสีขาวเป็นมัน มีกาบหุ้มขนาดใหญ่สีขาวขอบกาบสีน้ำตาลหุ้มซ้อนเหลื่อมกันเป็นปล้องๆ ชัดเจน เมื่อแก่สีขาวเหลือง เนื้อในแน่นแข็งสีขาวออกน้ำตาล มีเส้นใยมาก ลำต้นเหนือดินกลมเรียวตั้งตรง มีความสูงถึงปลายใบ 150 - 250 ซม. ประกอบด้วยกาบเลี้ยง 4 กาบ โดยกาบที่อยู่ล่างๆ จะมีสีขาวอมชมพู ส่วนปลายสีเขียวอ่อน กาบเหนือขึ้นไปมีสีเขียว ตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบเรียงสลับซ้อนทับกันแน่นที่ปลาย กาบ มีลื่นใบคล้ายเล็บประภพชิดลำต้น

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ เกิดที่ปลายกาบใบ โคนใบสอบเรียวลักษณะคล้ายก้านใบแล้ว ขยายเป็นรูปใบหอกจนถึงรูปขอบขนาน ปลายใบเรียวแหลม มีขนาดต่างกันตั้งแต่เล็ก มากๆ กว้าง 1.5 ซม. ยาว 5 ซม. จนถึงขนาดใหญ่กว้าง 8.5 - 12 ซม. ยาว 45 - 50 ซม. เนื้อใบหนา หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้นสีเขียวอ่อน หลังใบสีเขียวเป็น มั่น เส้นกลางใบเป็นสันเรียวแข็ง โดยใบขนาดใหญ่จะอยู่ในช่วงปลายของต้น ซึ่งมี จำนวนใบ 11 - 14 ใบ/ต้น จึงเริ่มออกดอก

ดอก : ออกเป็นช่อแบบช่อกระจุกที่ปลายลำต้น ยาว 7 - 10 ซม. ดอกเป็นชนิดกลีบดอกอยู่ เหนือรังไข่ ยาว 5 - 6 ซม. ประกอบด้วยก้านดอกยาว 0.5 ซม. เหนือขึ้นไปเป็นรังไข่ กลมสีเขียวอ่อน ที่ปลายรังไข่เป็นกลีบเลี้ยงรูปไข่กลับยาว 1/3 ของกลีบดอกมีนวมเป็น หลอดปลายเปิดแยกเป็น 2 แฉก ภายในเป็นกลีบประดับสีขาวรูปไข่ปลายมนแหลมโคน งอรั้งและเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น 3 กลีบ โดยกลีบใหญ่อยู่ด้านบนที่โคนกลีบห่อหุ้ม ก้านและเกสรตัวผู้รูปเม็ล็ดตั้งงอรั้งสีเหลือง 2 อันประกบกัน ตรงกลางจะมีปลายเกสร ตัวเมียขนาดเล็กสีขาวโผล่พ้นออกมาเล็กน้อย ส่วนกลีบเล็ก 2 กลีบอยู่ด้านล่างแผ่กาง รองรับกลีบดอกขนาดใหญ่เปิดเป็นกระพุ้งปาก มีส่วนปลายอื่นและแยกออกเป็น 2 ริว ภายในมีสีม่วงแดง บริเวณของกลีบสีเหลือง

ผล : กลมแบนมีจุดที่ปลายผล เมื่ออ่อนสีเขียว ผลสุกสีเหลืองส้ม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. เมื่อแห้งมีสีน้ำตาลภายในแยกเป็นพู 3 พู แต่ละพูมีเม็ล็ดสีน้ำตาล 2 เม็ล็ด

ราก : เป็นรากขนาดใหญ่ปลายเรียวมีรากแขนงและรากขนอ่อนน้อย ยาว 15 - 50 ซม. เกิด บริเวณโคนปล้องกาบกระจายห่างๆ อยู่ทั้งที่เหง้าและแง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในป่าดิบชื้นริมแหล่งน้ำที่มีร่มเงารำไรถึงกลางแจ้ง ดินอุดมสมบูรณ์ ปานกลางถึงสูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หมอพื้นบ้านในจังหวัดจันทบุรีและนครนายก นำมาปลูกเพื่อใช้ประโยชน์ทำยา สมุนไพร แต่ปัจจุบันหายาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์โดยการแยกหน่อ

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนถึงร่วนปนทรายอุดมสมบูรณ์สูงใกล้แหล่งน้ำหรือมีน้ำรด โดยเตรียมดิน ตากดินขุดหลุมปลูกให้มีระยะห่างระหว่างแถวและต้นประมาณ 1 เมตร ปลูกหน่อพันธุ์ รดน้ำสม่ำเสมอ หรือต้นฤดูฝนแล้วปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ หรือปลูกใน กระถางขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 14 นิ้ว ในที่ร่มเงารำไร รดน้ำอย่างสม่ำเสมอก็เจริญ เติบโตออกดอกติดผลได้

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง ผล

ช่วงเวลาที่ยกยอ : ขูดเก็บเหง้าแงอ่อนและแก่ไปใช้ประโยชน์เมื่อจำเป็นต้องใช้

- สรรพคุณ :
- เหง้าแห้ง ใช้เป็นยาฆ่าเชื้อ พอกแผล
- ผล ใช้เป็นเครื่องเทศ (สกัดาวัลย์และถนอมจิตร, 2521)
- รสทางยา : เหง้าแห้งที่ยังอ่อนรสจืดเผ็ดซ่าเล็กน้อย กลิ่นหอมอ่อนเหมือนกลิ่นข่า แต่เหง้าแก่จะมีกลิ่นคล้ายกลิ่นข่าผสมเมนทอล
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : -
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกสัชวิทยา และทางการแพทย์

2.7 ข่าลิง (Kha ling)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ข่าลิง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ข่าลิง ข่าป่า ข่าน้อย (นครราชสีมา, ใต้) ภาวะกือดิง (มาเลย์ - นราธิวาส)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Alpinia conchigera* Griff.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอ เหง้ามีขนาดเล็ก ลักษณะกลมยาวเป็นปล้องกาบที่ขยายใหญ่ขึ้น 6 ปล้อง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 1.2 ซม. และมีส่วนคอดแล้วขยายใหญ่ติดต่อกันเป็นแงงเหง้าที่ยาวแตกขนานกันไปกับพื้น มีรากขนาดใหญ่เกิดบริเวณโคนต้นและเหง้า เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.1 - 0.3 ซม. ยาว 8 - 40 ซม. ก่อนข้างแข็งและเหนียว มีรากฝอยมาก เนื้อในเหง้าสีขาวมีเส้นใยค่อนข้างแข็ง ลำต้นเหนือดินเมื่อเป็นหน่ออ่อนจะมีสีขาวมีแถบด้านข้างและปลายสีแดงหรือม่วงแดง เมื่อเจริญเป็นลำต้นกาบที่โคนต้นจะมีสีขาวอมแดงหรือม่วงแดง 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบสีเขียวหุ้มซิดลำต้นกลมเรียบ ที่ปลายมีลิ้นใบเล็กยาว 0.3 ซม. ลำต้นเส้นผ่าศูนย์กลางของต้น 0.5 - 1 ซม. สูง 120 - 155 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบรูปขอบขนาน โคนใบสอบ ปลายใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบ เนื้อใบนุ่ม ขนาดกว้าง 1.5 - 4 ซม. ยาว 15 - 30 ซม. หน้าใบสีเขียวเข้ม หลังใบสีเขียวหม่นและบริเวณเส้นกลางใบมีขนละเอียด ใบส่วนใหญ่จะอยู่ก่อนไปทางปลายต้น จะออกดอกเมื่อมีใบ 10 - 12 ใบ
- ดอก** : เป็นแบบช่อกระจุกแยกแขนง ขนาดเล็ก ยาวประมาณ 5 - 10 ซม. มีช่อแขนงย่อย

ประกอบด้วย 1 - 3 ดอก โคนก้านเรียงสลับใกล้ชิดกัน ที่โคนก้านดอกย่อยดอกแรกมี
 กายหุ้มเล็กๆ สีน้ำตาล ก้านดอกยาว 0.3 ซม. ดอกย่อยยาวประมาณ 1.2 ซม. เป็น
 ดอกประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ รังไข่มีสีเขียวอ่อนยาว 0.1 ซม. มีฐานรองกลีบดอก
 เป็นรูปถ้วยสีขาวปลาย 3 แฉกหุ้มโคนกลีบประดับ 3 กลีบยาวประมาณ 1 ซม.สีขาว
 ปลายเปิดเป็นปากโดยกลีบขนาดใหญ่อยู่ด้านบนบนปลายโค้งงุ้มลงมาหุ้มก้านเกสรเพศผู้
 และเพศเมีย โดยเกสรเพศผู้ส่วนปลายบานออกเป็นรูปไตประกบกันสีขาวปลายกลวงมี
 ยอดเกสรเพศเมียขาวใสไหล่ออกมาเล็กน้อย ส่วน 2 กลีบล่างโคนติดกันปลายงุ้มหงาย
 ขึ้นรองรับกลีบดอก 3 กลีบ ซึ่งมีความยาวใกล้เคียงกับกลีบประดับและมีโคนกลีบติดกัน
 โดยกลีบ 2 ข้างเล็ก และกลีบกลางมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ่ม กลางกลีบมีสีเหลืองประแดง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วน มีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : จ.นครราชสีมา ศรีสะเกษ

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ใช้เหง้าหรือแยกหน่อที่แตกใหม่

การเพาะปลูก : ปกติจะปลูกใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร โดยปลูกในดินร่วนหรือดินที่ผสมด้วยปุ๋ยคอก
 และใบไม้สุๆ โดยขุดหลุมปลูก กว้าง 40x40 ซม. ลึก 25 ซม. ซึ่งจะแตกกอแผ่
 กระจายออกไปด้านข้างโดยรอบ

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : ราก เหง้า ใบ ดอก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้า เก็บช่วงแล้ง ต้นที่แก่โทรมแห้งตายแล้ว ราก ดอก ใบ เก็บตามฤดูกาล ช่วง
 ออกดอกประมาณเดือนสิงหาคม

สรรพคุณ

- ราก : แก้พิษฝี รักษากลากเกลื้อน
- เหง้า : แก้ประดง รักษาแกมโรค รักษาโรคผิวหนัง แก้จุกเสียดแน่นเพื่อ
- ใบ : รักษากลากเกลื้อน
- ดอก : ขับพยาธิ แก้ปวด (นันทวันและคณะ, 2539)

รสทางยา : รสจืดเผ็ด มีกลิ่นหอมอ่อนๆ

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้หัวฝนกับสุรารับประทานแก้ปวดท้องจุกเสียดแน่นเพื่อ

ประโยชน์ทางอื่น

- ใช้เหง้าผสมแป้งทำเหล้า หรือต้มเอาน้ำผสมเหล้าทำให้กลิ่นฉุนและแรง
- หน่ออ่อนนำมาลวก ต้มจิ้มน้ำพริกได้เหมือนกับข่าทั่วไปที่ใช้เหล้าเป็นเครื่องปรุงอาหาร

รายงานการวิจัย

สารเคมีที่พบ bergamotene, bisabolene, caryophyllene, chavicol, cineol, eugenol, galangin,
 terinen, terpineol (นันทวันและคณะ, 2539)

2.8 ข่าลิงขิงแห้ง (Kha ling khing hang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ข่าลิงขิงแห้ง
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ข่าลิงขิงแห้ง ข่าลิง ขิงแห้ง(นครราชสีมา)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Alpinia ligulatum</i> Roxb.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกหลายฤดูที่มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตแตกเป็นกอขยายแผ่กระจายในพื้นที่ เหง้าแก่รูปทรงกระบอกมีลักษณะเป็นข้อปล้องที่คอดเล็กแล้วขยายใหญ่ (โคนของต้นที่งอกใหม่) พร้อมๆ กับแตกแง่มใหม่ต่อเนื่องกันจากด้านซ้ายและขวาของเหง้าแก่ทอดขนานไปกับพื้นดินปลายงอกขึ้นเหมือนข่าหรือหญ้าคา ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2 ซม. เหง้าแก่อ่อนมีสีขาวอมม่วง เนื้อในสีม่วงอ่อน เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาล เนื้อในสีเหลืองอมม่วง ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมเรียวยาวสีเขียวประกอบด้วยกาบเลี้ยงหุ้มโคน 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบยาวเรียงสลับหุ้มซ้อนทับกันแน่นเป็นลำต้น โดยบริเวณปลายกาบใบจะมีเยื่อกาบบางๆ ยาวประมาณ 3 ซม. หุ้มปิดแน่นกับลำต้น ความสูงต้นถึงปลายใบ 150 - 200 ซม. กอเจริญเติบโตในฤดูฝนและแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปทรงใบหอกถึงรูปขอบขนานกว้าง 3.5 - 5.2 ซม. ยาว 18 - 37 ซม. ไม่มีก้านใบ ใบล่างๆ จะอยู่ห่างกัน และจะถี่ขึ้น ขนาดใหญ่ขึ้นในช่วงเกือบถึงปลายต้นเนื้อใบค่อนข้างหนา ขอบใบเรียบ หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวออกขาว มีจำนวนใบสูงสุดประมาณ 25 ใบต่อต้น
- ดอก** : เป็นดอกช่อเกิดที่โคนต้นหรือโคนเหง้าโผล่ขึ้นมาจากดิน เป็นช่อกระจุก ทรงดอกบัวกว้าง 3.5 ซม. สูง 6.5 ซม. ประกอบด้วยกาบประดับสีขาวปลายม่วงเรียงซ้อนกันขึ้นเป็นชั้นๆ คล้ายดอกกาบูกิ ภายในกาบประดับแต่ละกาบจะมีกลีบเลี้ยงรูปหลอดปลายเปิดยาวประมาณ 3.5 ซม. ปลายแยกเป็น 3 แฉกรูปหอกปลายแหลมสีขาวส่วนปลายอมสีม่วงเข้มลงเล็กน้อย โดยกลีบบนมีขนาดใหญ่จะอยู่ตรงบริเวณกลางปากของกลีบดอกปกป้องก้านและยอดเกสรตัวเมีย ส่วนกลีบล่าง 2 กลีบจะโผล่พ้นและรองรับกลีบดอก 3 กลีบ สีขาวเหลืองมีปลายประสีม่วงจางๆ อยู่หวักลีบยกเว้นตรงกลางของกลีบเป็นสีขาวซึ่งเปิดเป็นกลีบใหญ่ที่เป็นปากโดยมีกลีบเล็ก 2 กลีบประกบอยู่บริเวณโคนทั้ง 2 ข้างของกลีบใหญ่

ราก : ส่วนใหญ่จะเกิดบริเวณส่วนล่างของเหง้าและแง่ง เป็นรากโคนใหญ่ปลายเรียวที่มีรากฝอยน้อย ยาว 5 - 35 ซม.

ผล : ไม่พบว่ามีารติดผล

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ขึ้นได้ดีในดินร่วนถึงร่วนทรายที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูงทั้งในกลางแจ้งหรือร่มเงารำไร แต่เจริญได้ดีกับร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : พบอยู่จำกัดเป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางอาหารและสมุนไพรที่ จ.นครราชสีมา

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก : ปลูกด้วยเหง้าแง่งที่แก่อายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วน หรือร่วนทรายที่อุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูงโดยขุดหลุมปลูกห่างประมาณ 40x40 ซม. จะงอกเจริญเติบโตแตกหน่อแล้วสร้างเหง้าและต้นใหม่แตกหน่อใหม่ขนาดเท่ากับพื้นและกระจายคล้ายหน่อกล้วยขยายออกไปในพื้นที่

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เก็บยา : ขุดเก็บเหง้าแง่งแก่เมื่อเวลาต้องการใช้หรือเมื่อต้นแห้งตายเพื่อใช้ประโยชน์ทางยา

สรรพคุณ : ขับลม แก้แน่นจุกเสียดในท้อง แก้ปวดท้อง

รสทางยา : รสจืดเผ็ดร้อนและซ่าเล็กน้อย กลิ่นหอมคล้ายกลิ่นขิงกับไพล

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าสดคั้นเอาน้ำคั้นแก้จุกเสียดในท้อง แก้ปวดท้อง

ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าอ่อนพร้อมหน่ออ่อนและช่อดอกอ่อนนำมาคั้นเป็นผักจิ้มน้ำพริก ช่วยขับลม

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการเกษตร

หมายเหตุ จากลักษณะต้น ใบ และช่อดอกที่สันเกิดจากเหง้าใต้ดินบริเวณที่อยู่ใกล้กับโคนลำต้นเหนือดินจึงคล้ายคลึงกับขิงแห้ง หรือ *Zingiber ligulatum* Roxb.) รายงานของ Pramote (2006)

2.9 ข่าเล็ก (Kha lek)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ข่าเล็ก

ชื่ออังกฤษ : Galangal minor, Lesser galangal

ชื่อท้องถิ่น : ข่าเล็ก ข่าน้อย ข่าเมืองจีน (กลาง) ข่าน้ำ (กาฬสินธุ์)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Alpinia officinarum* Hance

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอ เหง้ามีขนาดเล็ก ลักษณะกลมยาวเป็นปล้องกาบที่ขยายใหญ่ขึ้น 7 ปล้อง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 - 1 ซม. และมีส่วนคอดแล้วขยายใหญ่ติดต่อกันเป็นแงงเหง้าที่ยาวแตกขนานกันไปกับพื้น มีรากน้อยอยู่ที่เหง้าบริเวณโคนต้น โดยส่วนที่ขยายใหญ่จะเป็นโคนต้นเหนือดิน แต่ละต้นที่อาจจะแห้งตายแล้ว หรือมีชีวิตอยู่ เหง้าไม่แข็งเหมือนข่าอื่นๆ เหี่ยวแห้งได้ง่าย เนื้อในสีขาวหรือขาวเหลืองมีเส้นลำต้นเหนือดินบริเวณโคนต้นและโคนกาบที่อยู่ล่างมีสีชมพูปลายสีเขียว กาบค่อนข้างยาว 3 กาบ เรียงสลับกัน ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไป จะเป็นกาบใบที่มีเส้นใบขนาดเล็กคล้ายเส้นสีเขียว ยาว 0.4 ซม. หุ้มชิดลำต้นกลมเรียวยาวประมาณ 80 - 130 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น 0.4 - 1 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น 0.3 ซม. ใบรูปไข่ถึงรูปขอบขนาน โคนใบสอบ ปลายใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบ เนื้อใบนุ่ม ใบขนาดเล็ก กว้าง 2.5 ซม. ยาว 4.5 ซม. ถึงขนาดใหญ่ กว้าง 6 ซม. ยาว 24 ซม. หน้าใบสีเขียวเข้ม หลังใบสีเขียวหม่นและบริเวณเส้นกลางใบมีขนละเอียด ใบส่วนใหญ่จะอยู่ก่อนไปทางปลายต้น มีจำนวน 7 - 11 ใบ ปกติจะมี 7 - 9 ใบ ก็สามารถออกดอกได้ ต้นที่ออกดอกกาบใบสุดท้ายอาจจะขยายเล็กน้อยหุ้มโคนช่อดอกหรือไม้แผ่ขยายออกแต่จะมีรอยสีน้ำตาลคาดแยกส่วนปลายต้นกับช่อดอกอย่างชัดเจน
- ดอก** : เป็นแบบช่อกระจุกแยกแขนง ขนาดเล็ก ยาวประมาณ 15 ซม. มีช่อแขนงย่อย 1 - 2 แขนง ทั้งในช่อหลักและช่อย่อยจะประกอบด้วยแขนงเล็กๆ ที่มีดอกย่อย 1 - 3 ดอก โคนก้านเรียงสลับใกล้ชิดกัน บริเวณโคนของดอกแรกมีกาบหุ้มเล็กๆ สีน้ำตาล ดอกย่อยมีก้านยาว 0.3 ซม. เป็นดอกประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ รังไข่มีสีเขียวอ่อนยาว 0.2 ซม. มีฐานรองกลีบดอกเป็นรูปถ้วยสีเหลืองอมเขียวปลาย 3 แฉกหุ้มโคนกลีบประดับ 3 กลีบยาวประมาณ 1.2 ซม. สีเหลืองอมเขียวเปิดเป็นปากโดยกลีบขนาดใหญ่อยู่ด้านบน ปลายโค้งงุ้มลงมาหุ้มก้านเกสรเพศผู้และเพศเมีย โดยเกสรเพศผู้ส่วนปลายบานออกเป็นรูปไตประกบกันสีเหลืองปลายกลวงมียอดเกสรเพศเมียขาวใสโผล่ออกมาเล็กน้อย ส่วน 2 กลีบล่างโคนติดกันปลายงุ้มหงายขึ้นรองรับกลีบดอก 3 กลีบ ซึ่งมีความยาวใกล้เคียงกับกลีบประดับและมีโคนกลีบติดกัน โดยกลีบ 2 ข้างเล็ก และกลีบกลางมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ่ม กลางกลีบมีสีม่วงเข้มและเป็นเส้นๆ ไปจนถึงขอบกลีบ
- ผล** : ค่อนข้างกลมถึงกลมยาวสีเขียวเป็นมัน ขนาดใหญ่กว้าง 0.8 ซม. ยาว 1 ซม. ที่ปลายผลเป็นกระจุกดอกแห้งติดอยู่ ภายในประกอบด้วย 3 พู แต่ละพูมี 2 เมล็ด เรียงซ้อนตามยาวของผลโดยมีฐานติดประกบชิดกัน บริเวณกลางผลเป็น 2 ชั้น คือ ด้านโคนผล 2 เมล็ดและปลายผล 2 เมล็ด ผลแก่จะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง สุกเต็มที่เป็นสีแดง และเมล็ดเป็นสีน้ำตาลดำ

- ราก** : มีรากน้อยเป็นรากขนาดใหญ่ปลายเรียว มีรากฝอยน้อย ยาว 20 - 30 ซม. เกิดบริเวณส่วนล่างของเหง้าแก่ที่เป็นโคนต้นเหนือดิน
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** : เจริญเติบโตได้ในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความชื้นค่อนข้างสูงขึ้นได้ทั้งในสภาพร่วมเงารำไรและกลางแจ้ง
- แหล่งที่พบ** : เป็นพืชที่พบอยู่ในเขตป่าดิบชื้นและมีการนำมาปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรและอาหาร ในบางท้องถิ่นของจังหวัดนครราชสีมา จันทบุรี นครนายก และกาฬสินธุ์ แต่ปัจจุบันหายาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

- การขยายพันธุ์** : ใช้เหง้าหัวหรือแยกหน่อจากต้นที่แตกรอบๆ ต้นเดิม
- การเพาะปลูก** : ปกติจะปลูกใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร โดยปลูกในดินร่วนหรือดินที่ผสมด้วยปุ๋ยคอกและใบไม้ต่างๆ โดยขุดหลุมปลูก กว้าง 40x40 ซม. ลึก 25 ซม. หรือปลูกในกระถางเส้นผ่าศูนย์กลาง 40 ซม.

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้** : เหง้าแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : เก็บในช่วงแล้งที่ต้นเหนือดินแก่โทรมหรือแห้งตาย
- สรรพคุณ** : เหง้า ขับเสมหะ ขับลม เจริญธาตุ ลดไข้ แก้ปวด ขับยั้งการหดเกร็งกล้ามเนื้อ ขับยั้งการขาดเลือดไปเลี้ยงหัวใจ ขับยั้งการหลั่งสารของกระเพาะอาหาร ขับยั้งเนื้องอก มีฤทธิ์ต้านแบคทีเรีย รา ยีสต์ ไวรัส ซ้ำแมลง ไม่ก่อกลายพันธุ์ (นันทวันและคณะ, 2539)
- รสทางยา** : รสเผ็ดร้อน และกลิ่นหอมจุนกว่าข้าทั่วไป

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าแก่สด ต้มดื่มแต่น้ำขับลม

ประโยชน์ทางอื่น

เหง้าอ่อน บางแห่งใช้เป็นผักสด หน่ออ่อนและช่อดอกอ่อน ใช้เป็นผักต้มจิ้มน้ำพริกหรือกินกับซूपหน่อไม้ ที่ให้รสชาติจัดกว่าหน่อข้าทั่วไป แต่ไม่นิยมเอาเหง้าทั้งแก่หรืออ่อนไปทำเครื่องปรุงอาหาร (ภูมิปัญญาพื้นบ้าน จ.กาฬสินธุ์)

รายงานการวิจัย

มีสาร curcumin, galangin, kaempferide, yakuchinone (นันทวันและคณะ, 2539)

2.10 ข้าเหลือง (Kha lueang, galangal)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย** : ข้าเหลือง
- ชื่ออังกฤษ** : -
- ชื่อท้องถิ่น** : ข้าเหลือง
- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Alpinia* sp.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอ ขนาดใหญ่ อาจมี 25 ต้นต่อกอ เหง้าลักษณะค่อนข้างกลมเป็นปล้องกาบที่ขยายใหญ่ขึ้น 5 ปล้อง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4.5 ซม. และมีส่วนคอดหรือคอดกึ่งแล้วขยายใหญ่ติดต่อกัน เป็นแฉงเหง้าที่ยาวแตกขนานกันไปกับพื้น แต่ละช่วงของเหง้าจะมีรากขนาดใหญ่ 5 - 7 ราก โดยส่วนที่ขยายใหญ่จะเป็นโคนต้นเหนือดินแต่ละต้นที่อาจจะแห้งตายแล้ว หรือมีชีวิตอยู่ เหง้าแข็งเนื้อในสีเหลืองอ่อนหรือเหลือง ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนต้นและโคน กาบที่อยู่ล่างมีสีเหลืองอมชมพูปลายเขียว กาบเลี้ยงที่อยู่เหนือขึ้นไปจะมีสีเขียว 4 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 5 เป็นกาบใบที่มีลิ้นใบเล็กสีน้ำตาลยาว 0.3 ซม. หุ้มซิดลำต้นกลมเรียว สูง ประมาณ 150 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น 1.0 - 1.5 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบรูปขอบขนาน โคนใบสอบเฉียงเล็กน้อย ปลายใบ มนแหลมจนถึงแหลม ขอบใบเรียบ เนื้อใบนุ่ม ขนาดใบ กว้าง 3 - 8 ซม. ยาว 5 - 45 ซม. ใบขนาดใหญ่อยู่ประมาณ 2/3 ของความสูงต้น จากนั้นขนาดกว้างของใบจะลดลง โดยความยาวจะเท่าเดิมหรือมากกว่า จำนวนใบมีประมาณ 12 ใบ

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพกลางแจ้ง หรือร่มเงารำไร
แหล่งที่พบ : มีปลูกกระจายอยู่ในหลายจังหวัดทั่วประเทศ แต่ที่พบมาก ได้แก่ จังหวัดระนอง ประจวบคีรีขันธ์ ราชบุรี กาญจนบุรี นครปฐม ดาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มี 3 - 5 ตา/เหง้า หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน ปลูกได้ทุกฤดูกาลถ้าสามารถให้น้ำได้

การเพาะปลูก : โดยปลูกในดินที่สามารถระบายน้ำได้ดี ไม่อุ้มน้ำเพื่อป้องกันโรคเน่า ควรปรับปรุงดินด้วย ปุ๋ยหมักจะทำให้ดินร่วนซุย ขุดหลุมปลูกเป็นแถว กว้าง 30 ซม. ระยะระหว่างหลุมและ แถว 50 ซม.เพื่อไว้ให้แตกกอ ก่อนปลูกรองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก ประมาณ 1/2 กก./หลุม กำจัดวัชพืชด้วยมือ ไม่ควรใช้สารเคมีเพราะจะมีผลตกค้างในเหง้า และหลังปลูก 3 เดือนใส่ปุ๋ยเคมี 15 - 15 - 15 โดยโรยบาง ๆ รอบโคนต้น อายุประมาณ 6 เดือนสามารถ ขุดเก็บเหง้าได้

การเก็บเกี่ยว : จะขุดเก็บเอาเฉพาะเหง้าอ่อนหรือขุดเก็บทั้งกอแยกเอาเหง้าอ่อนส่งตลาดสด เหง้าแก่นำ ไปทำเครื่องแกง ทำยาสมุนไพรหรือสกัดน้ำมันหอมระเหย

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

- ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บในช่วงแล้งที่ต้นเหนือดินแก่โทรมหรือแห้งตาย
- สรรพคุณ : เหง้าแก่สด ใช้รักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่น จุกเสียด โรคลมพิษ กลากเกลื่อน (นันทวันและคณะ, 2539)
- รสทางยา : รสขมเผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุน (กลิ่นค่อนข้างจะแรงกว่าข่าปรุงอาหารชนิดอื่นที่มีเนื้อในเหง้าสีขาว หรือขาวเหลือง)
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าแก่สด นำมาตำให้ละเอียด ใช้ทาบริเวณที่เป็นโรคผิวหนัง กลากเกลื่อน ใช้เป็นยารักษาภายนอก หรือจะตำใช้ทำกระสายเป็นเหล้าโรยรักษาอาการคันในโรคลมพิษ
- ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าสดอ่อนและแก่นำมาปรุงอาหารเพื่อดับกลิ่นคาว หรือใช้เป็นเครื่องเทศในเครื่องปรุงเครื่องแกง
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

2.11 ข่าใหญ่ (Kha yai : Galangal)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ข่าใหญ่
- ชื่ออังกฤษ : Galangal , Greater galangal , False galangal , Chinese Ginger
- ชื่อท้องถิ่น : ข่า, ข่าใหญ่, ข่าบ้าน , กุกโรหิณี (กลาง) , ข่าหลวง , ข่าหยวก (เหนือ) สะเออเคย, สะเซย (กะเหรี่ยง - แม่ฮ่องสอน)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Alpinia siamensis* K.Schum.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : *A. galanga* Swartz.
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอ ขนาดใหญ่ อาจมี 30 ต้นต่อกอ เหง้าลักษณะกลมแบนเป็นปล้องกาบที่ขยายใหญ่ขึ้น 5 - 7 ปล้อง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3.5 - 5.0 ซม. และมีส่วนคอดหรือคอดกึ่งแล้วขยายใหญ่ติดต่อกันเป็นแงงเหง้าที่ยาวแตกขนานกันไปกับพื้น โดยส่วนที่ขยายใหญ่จะเป็นโคนต้นเหนือดินแต่ละต้นที่อาจจะแห้งตายแล้ว หรือมีชีวิตอยู่ เหง้าแข็งเนื้อในละเอียดสีขาวหรือขาวเหลือง รากมีขนาดใหญ่ส่วนมากอยู่บริเวณด้านล่างของเหง้า ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนต้นมีสีแดง กาบเลี้ยงที่อยู่เหนือขึ้นไปจะมีสีเขียว 4 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 5 เป็นกาบใบที่มีลิ้นใบใหญ่บางยาว 0.5 - 1 ซม. หุ้มชิดลำต้นกลมเรียวยาวและตั้งตรงสูง 120 - 340 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางลำต้น 1.5 - 2.5 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบรูปไข่จนถึงรูปขอบขนาน โคนใบสอบปลายใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบมีขนเล็กน้อย ขนาดใบเล็กมากจนถึง กว้าง 15 ซม. ยาว 45 ซม.

ใบขนาดใหญ่อยู่บริเวณช่วงกึ่งกลางก่อนไปทางปลายลำต้นบริเวณ โคนและปลายต้นจะมีขนาดเล็กลง มีจำนวนประมาณ 13 ใบ โดยกาบใบที่อยู่ปลายสุดของต้นที่ออกดอกจะขยายใหญ่หุ้มช่อดอก

ดอก : ดอกออกเป็นช่อกระจุกแยกแขนง ยาว 20 - 30 ซม. มีแขนงจำนวนมากแต่ละแขนงประกอบด้วย 3 - 5 ดอก ดอกมีก้านยาวประมาณ 1 ซม. เป็นประเภทกลีบ ดอกอยู่เหนือรังไข่ซึ่งมีสีเขียวยาวประมาณ 0.5 ซม. ฐานรองกลีบดอกเป็นรูปถ้วยปลาย 3 แฉก ยาวประมาณ 0.5 ซม. หุ้มกลีบประดับสีขาวยาว 1.5 ซม. เปิดเป็นปากโดยกลีบบนมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ้งหุ้มก้านเกสรสีขาวของดอกเพศผู้ที่ส่วนปลายบานออกเป็นรูปไต ประกบกันสีเหลืองปลายกลวงมียอดเกสรเพศเมียขาวใสโผล่ออกมาเล็กน้อย ส่วน 2 กลีบล่างโคนติดกันปลายงุ้มหงายขึ้นรองรับกลีบดอก 3 กลีบ ซึ่งมีโคนกลีบติดกันโดยกลีบ 2 ข้างเล็ก และกลีบกลางมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ้ง กลางกลีบมีสีม่วงและเป็นเส้นไปจนถึงขอบกลีบ

ผล : มีลักษณะกลมยาวสีเขียว มีจุก กว้าง 0.5 ซม. ยาว 1 ซม. ภายในแบ่งออกเป็น 3 ช่อง แต่ละช่องมีเมล็ดสีน้ำตาล 2 เมล็ดรูปสามเหลี่ยมฐานโค้งประกบติดต่อกันในแนวตั้ง เมื่อผลแก่มีสีเหลืองและจะเปลี่ยนเป็นสีดำเมื่อแห้ง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ชอบขึ้นในที่กลางแจ้งที่มีดินร่วนหน้าดินลึกและอุดมสมบูรณ์สูง

แหล่งที่พบ : พบปลูกอยู่ทั่วไปและมีปลูกเป็นการค้าใน อ.พิชัย อ.ตรอน อ.ทองแสนขัน จ.อุตรดิตถ์ และในเขต จ.สุโขทัย พิษณุโลก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มี 3 - 5 ตา/เหง้า หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน ปลูกได้ทุกฤดูกาลถ้าสามารถให้น้ำได้

การเพาะปลูก : โดยปลูกในดินที่สามารถระบายน้ำได้ดี ไม่อุ้มน้ำเพื่อป้องกันโรคเน่า ควรปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักจะทำให้ดินร่วนซุย ขุดหลุมปลูกเป็นแถว กว้าง 30 ซม. ระยะระหว่างหลุมและแถว 80 ซม.เพื่อไว้ให้แตกกอ ก่อนปลูกรองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก ประมาณ 1/2 กก./หลุม กำจัดวัชพืชด้วยมือ ไม่ควรใช้สารเคมีเพราะจะมีผลตกค้างในเหง้า และหลังปลูก 3 เดือนใส่ปุ๋ยเคมี 15 - 15 - 15 โดยโรยบาง ๆ รอบโคนต้น อายุประมาณ 6 เดือนสามารถขุดเก็บเหง้าได้

การเก็บเกี่ยว : จะขุดเก็บเอาเฉพาะเหง้าอ่อนหรือขุดเก็บทั้งกอแยกเอาเหง้าอ่อนส่งตลาดสด เหง้าแก่นำไปทำเครื่องแกง ทำยาสมุนไพรหรือสกัดน้ำมันหอมระเหย

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่ทั้งสดและแห้ง

ช่วงเวลาที่เกี่ยวข้อง : เก็บในช่วงแล้งที่ต้นเหนือดินแก่โทรมหรือแห้งตาย

สรรพคุณ : เหง้าแก่สดหรือแห้ง ใช้รักษาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ แน่น จุกเสียด ช่วยย่อยอาหาร

บำรุงโลหิต แก้ปวดท้อง อักเสบข้าววม เคล็ดขัดยอก ข้อเท้าแพลง โรคลมพิษ กลาก
เกลื่อน (วิทย์, 2531)

รสมทางยา : รสมเผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าแก่สดหรือแห้ง นำมาตำให้ละเอียด ใช้ทาบริเวณที่เป็นโรคผิวหนัง กลากเกลื่อน ใช้
เป็นยารักษาภายนอก หรือจะตำใช้กระสายเป็นเหล้าโรง หรือน้ำส้มสายชู ใช้สำลีชุบทา
รักษาอาการคันในโรคลมพิษ ผดผื่นคัน และผิวหนังที่ถูกบุงแมลงกัดต่อย นอกจากนี้ยัง
ใช้รักษาอาการอักเสบ ข้าววม เคล็ดขัดยอกข้อเท้าแพลง แต่ต้องใช้กากยาพอกบริเวณที่
เกิดอาการเจ็บป่วย

ประโยชน์ทางอื่น

เหง้าสดอ่อนและแก่นนำมาปรุงอาหารเพื่อดับกลิ่นคาว หรือใช้เป็นเครื่องเทศในเครื่องปรุงเครื่องแกง
เหง้าแก่นำไปสกัดน้ำมันหอมระเหย (แหล่งวัตถุดิบ จ.อุตรดิตถ์ และพิษณุโลก)

รายงานการวิจัย

สารสำคัญ ในเหง้ามี galangol ซึ่งเป็นน้ำมันและเป็น acrid resin มีน้ำมันหอมระเหยประมาณ 0.5 -
5% ประกอบด้วย cadinene, cineol, pinene, eugenol, methyl cinnamate, มี sesquiterpene และ
dioxylflavonol (วิทย์, 2531)

2.12 ขิงแดง (Khing dang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ขิงแดง
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ขิงแดง
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Alpinia purpurata</i> (Vieill) Schum.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม มีลักษณะเป็นเหง้าแงงขนาดเล็ก
เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม. โดยเหง้าแงงที่เจริญจากหน่อพันธุ์เดิมจะแตกแงงออก 2
ข้างๆ ละ 1 - 2 แแงง แต่ละแงงมีลักษณะเป็นหน่อปลายแหลมสีม่วงแดง เจริญทอด
ขนานกับพื้นคล้ายไหลหรือรากขนาดใหญ่ เนื้อในสีขาวมีเส้นใยแข็งเป็นข้อปล้องกาบ
ยาว 2 - 5 ซม. แล้วส่วนปลายงอนขึ้นขยายใหญ่สร้างต้นเหนือดินใหม่แล้วจึงเจริญสร้าง
เหง้าแงงและต้นใหม่ต่อเนื่องกันไป ลำต้นเหนือดินมีโคนสีม่วงแดง ประกอบด้วยกาบ
เลี้ยงสีเขียวอมม่วงแดง 4 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบเรียงสลับซ้อนทับขึ้นไป
ปลายกาบเรียวเล็กคล้ายเล็บเชื่อมกับใบและประกบชิดลำต้น ที่มีความสูง 40 - 80 ซม.

- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับไม่มีก้านรูปทรงใบหอกแกมรูปไข่ โคนใบมนปลายใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบ เนื้อใบค่อนข้างหนา หน้าใบสีเขียว หลังใบสีม่วงแดง ขนาดใบมีตั้งแต่ขนาดเล็กมากจนถึงกว้างประมาณ 2.5 ซม. ยาว 22 ซม. มีจำนวนใบ 23 - 27 ใบ/ต้น
- ดอก** : เป็นดอกช่อแบบช่อกระจุก ออกที่ปลายสุดของต้น เป็นช่อยาวประมาณ 30 ซม. ประกอบด้วยใบประดับสีแดงสดเรียงซ้อนกัน ดอกย่อยแทรกออกมาจากซอกใบประดับเป็นดอกแบบรูปกรวย ยาวประมาณ 2.5 ซม. มีกลีบดอกสีขาว
- ราก** : มีรากน้อยเป็นรากขนาดใหญ่ โคนใหญ่ปลายเรียว มีรากแขนงและรากฝอยค่อนข้างน้อย
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนถึงร่วนปนทรายที่อุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไร
- แหล่งที่พบ** : พบอยู่ในเขตป่าดิบชื้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีการนำมาปลูกเป็นไม้ประดับมากกว่าปลูกใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร ปัจจุบันค่อนข้างหายาก
- การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก**
- การขยายพันธุ์** : โดยการแยกหน่อ
- การเพาะปลูก** : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง โดยเตรียมดิน ขุดหลุมปลูกแล้วแยกหน่อลงปลูก ใช้ระยะปลูก 40x40 ซม. มีร่มเงารำไรหรือกลางแจ้ง หรือปลูกในกระถางขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 12 - 14 นิ้ว ก็สามารถเจริญเติบโตได้ดี
- ประโยชน์ทางยา**
- ส่วนที่ใช้** : เหง้าและรากแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : เก็บจากเหง้าบริเวณโคนต้นที่แก่ หรือเวลาที่จำเป็นต้องการใช้
- สรรพคุณ** : เหง้าแก่ทั้งสดและแห้ง มีสรรพคุณแก้คลื่นไส้อาเจียน ป้องกันการเมาเรือ แก้ไข้ เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง ทำให้ร่างกายสดชื่น ผิวหนังเต่งตึง (บุญคำ, 2537 ; วัชชัยและวัชชัย, 2544)
- รสทางยา** : เหง้าและรากรสจืดฝาดอมเผ็ดเล็กน้อย เฉพาะรากมีกลิ่นหอมอ่อน ๆ
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน** : กินบ่อย ๆ เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง ทำให้ร่างกายสดชื่น ผิวหนังเต่งตึง ชะลอความชรา (บุญคำ, 2537)
- ประโยชน์ทางอื่น** : ปลูกเป็นไม้ประดับสวยงามและเสริมสร้างสิริมงคล
- รายงานการวิจัย** : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

2.13 ว่านพญามือเหล็ก (Wan Phaya meu lek)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย** : ว่านพญามือเหล็ก
- ชื่ออังกฤษ** : -
- ชื่อท้องถิ่น** : ว่านพญามือเหล็ก ว่านพระยามือเหล็ก(ทั่วไป)
- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Alpinia sp.*

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินแบบไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่คล้ายข่าแต่ขนาดเล็กกว่า รูปทรงกลมแบนขยายใหญ่มีปล้องกาบประมาณ 5 ปล้อง และคอดกึ่งแล้วขยายใหญ่ต่อเนื่องกันไปหรือแตกเป็นแง่งแขนงต่อเนื่องนานไปกับต้น มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. เหง้าแก่ที่ยังอ่อนมีสีเทาเหลืองส่วนปลายสีขาว เมื่อแก่มีสีเหลืองอมน้ำตาล หรือสีน้ำตาล เมื่อผิวแห้งเนื้อในสีเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินซึ่งเกิดที่เหง้าหรือแง่งตรงส่วนที่ขยายใหญ่มีลักษณะกลมแบนและยาวเรียวยาวประกอบด้วยกาบหุ้มโคนสีม่วงคล้ำ 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีม่วงหรือม่วงแดงอมเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันแน่นเป็นลำต้น โดยที่ปลายกาบมีลิ้นใบเป็นเยื่อบาง ๆ คล้ายเล็บยาวประมาณ 2 ซม. ประกบแน่นชิดลำต้น ที่โคนลิ้นใบเชื่อมติดกับใบ มีความสูงต้นถึงปลายใบประมาณ 110 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้นประมาณ 0.5 ซม. ใบสีเขียวรูปขอบขนานโดยใบมนรีปลายใบเรียวแหลม ขอบใบเรียบและเป็นคลื่น ขนาดกว้าง 5 - 7 ซม. ยาว 15 - 28 ซม. เนื้อใบหนานุ่มที่ครีบบางส่วนหรือที่ขอบใบ หรือทั้งที่ครีบบใบและขอบใบมีทางสีขาวบางส่วน หรืออาจจะรอบขอบใบ บางใบมีทางสีขาวผ่านแนวเส้นกลางใบ ท้องใบสีเขียวฉ่ำวาว มีขนละเอียดห่าง ๆ และเห็นแถบสีขาวทะลุจากทางหน้าใบชัดเจน มีจำนวนใบ 13 - 15 ใบ/ต้น ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ก่อนไปทางปลายลำต้น

ราก : เป็นรากขนาดใหญ่ปลายเรียวที่มีรากฝอยน้อยกระจายอยู่ห่าง ๆ ทางด้านล่างของเหง้าแก่ ยาวประมาณ 15 - 25 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่ขึ้นได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงมีร่มเงารำไร หรือกลางแจ้งในที่ที่มีความชื้นสูง ฝนตกต่อเนื่องตามฤดูกาล

แหล่งที่พบ : พบเป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรในเขต จ.กาญจนบุรี ราชบุรี เชียงใหม่ จัดเป็นไม้ที่หายากขึ้นอยู่ในป่าดิบชื้นทางภาคเหนือ ภาคตะวันตกคิดแนวชายแดนประเทศพม่า

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้าแก่ ตัดแบ่งให้มีตา 3 ตา ปักชำให้งอกก่อนนำลงปลูก

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนหรือร่วนทรายอุดมสมบูรณ์สูงมีร่มเงารำไร หรือปลูกกลางแจ้งในที่ที่มีความชื้นสูง หรือริมแหล่งน้ำ โดยขุดหลุมแล้วใช้ปุ๋ยคอกที่หมักแล้วหรือเศษซากพืชที่เปื่อยสุร่งกันหลุม วางชั้นพันธุ์กลบดินพอมิด โดยใช้ระยะปลูก 1.5 x 1.5 เมตร พรวนดินกำจัดวัชพืชรอบหลุมปลูกในระยะแรก เมื่อแตกเป็นกอใบจะหนาคลุมวัชพืช

และควรรีไต้ปุยหมักหรือปุยคอกเสริม พร้อมกับตัดต้นแก่แห้งออกให้ทรงพุ่มโปร่ง การ
แตกหน่อใหม่จะมีขนาดใหญ่และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแห้ง
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าแห้งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ : แก้โรคอัมพาต อัมพฤกษ์ แก้ปวดเมื่อย แก้ปวดตามข้อ แก้เคล็ดขัดยอก
- รสทางยา : รสขมเผ็ดร้อน รสขมนำเผ็ด มีกลิ่นหอมฉุนคล้ายๆ กลิ่นไพล
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
- ใช้เหง้าแห้งแก่ตำละเอียดผสมน้ำสุราขาว (40 ดีกรี) หรือน้ำชาขาว พอกตรงบริเวณที่
ปวดเมื่อย บวม มีรอยเท้าตายวันละครั้ง หรือ ใช้ตัวยาทาบริเวณที่ปวดให้ทั่วแล้วเอาใบ
พลับพลึงย่างไฟพันไว้สัก 1 ชั่วโมง แล้วล้างออกจะเห็นผลในไม่ช้า (ธวัชชัยและรัชชัย,
2544)
 - ใช้เหง้าแก่ตำพอกแก้ปวดและแก้ อัมพฤกษ์ อัมพาต (เดือน, 2523)
 - นำเหง้ามากินแก้โรคปวดบวม (บุญคำ, 2547)
- ประโยชน์ทางอื่น : ปลุกเป็นไม้ประดับ
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ ชื่อพญามือเหล็กที่เป็นสมุนไพรตามตำราแพทย์แผนไทยจะเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบโตขนาดใบ
พุทราขนาดใหญ่มีเส้นใบหลักออกจากโคนใบ 3 เส้นคล้ายใบแสลงใจ เนื้อไม้แน่นมีรสขม ใช้ดับพิษไข้ มีชื่อ
วิทยาศาสตร์ *Strychnos lucida* R.Br. ชื่ออื่นๆ คือ พญามูลเหล็ก (กลาง) ยามือเหล็ก (กระบี่) เสี้ยวตุ๊ก (เหนือ)
อยู่ในวงศ์ STRYCHNACEAE (วุดิ, 2540)

3. สกุล CURCUMA

3.1 ขมิ้นขาว (Khamin khoa)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ขมิ้นขาว
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : อาวขาว(เชียงใหม่) ว่านม่วง (ตะวันออกเฉียงเหนือ)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma parviflora* Wall.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าแม่ลักษณะค่อนข้างกลมถึงกลมเรียวยาวตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 ซม. ยาว 5 ซม. แดงแง่งนี้โคนเล็กปลายโตออก 2 ข้างตรงข้ามกันเรียงซ้อนเฉียงลงด้านล่างข้างละ 3 - 4 แ่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2.0 ซม. ยาว 5 - 10 ซม. และแดงแง่งย่อยลงด้านล่าง มีขนาดเล็กกว่าแง่งนี้เล็กน้อย มีปล้องสั้นๆ เห็นข้อชัดเจน เมื่อยังอ่อนเหง้าแง่งจะมีสีขาวเนื้อในสีขาวอมเหลืองเล็กน้อย เมื่อแก่มีสีน้ำตาลอ่อนเนื้อในละเอียดสีเหลืองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน สีเขียว โคนสีขาว ตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบขนาดใหญ่ซ้อนทับกันค่อนข้างแน่นอาจจะมีการแตกต้นใหม่ได้ 2 - 3 ต้น จนมีลักษณะเป็นกอเล็กๆ สูง 70 - 120 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ ลิ้นใบเล็ก โคนใบเป็นร่องกว้าง สอบเรียวยาวประมาณ 1/4 - 1/5 ของใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ หรือรูปใบหอกแกมรูปไข่ หรือรูปขอบขนาน สีเขียวกว้าง 9 - 16 ซม. ยาว 30 - 65 ซม. เส้นกลางใบใหญ่ หน้าใบเป็นร่องตื้น หลังใบเป็นสัน แข็ง มีใบประมาณ 8 - 10 ใบ/ต้น

ดอก : ออกเป็นช่อใหญ่แบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางลำต้น ก้านช่อยาว 5 - 8 ซม. ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับสีเขียวอ่อน ที่ปลายช่อดอกจะขยายใหญ่มีสีขาวรูปขอบขนานยาว 3 - 3.5 ซม. จัดเรียงซ้อนกันอย่างมีระเบียบ. ที่โคนใบประดับบริเวณกลางช่อ 1 ใบจะหุ้มดอกอยู่ 2 ดอก ส่วนใบประดับที่โคนและปลายช่อจะไม่มีดอก ดอกมีกลีบรองดอกเชื่อมติดกันเป็นท่อ มีขน กลีบดอกจะมีสีขาว ตรงโคนเชื่อมติดกันเป็นท่อยาว ส่วนปลายกลีบจะแยกเป็น 3 แฉก เกสรตัวผู้จะมีลักษณะคล้ายกลีบดอก มีขน ส่วนอับเรณูจะอยู่ใกล้ๆ ปลาย ท่อเกสรตัวเมียเล็กยาว ปลายยอดเปิดเป็นปากแคบเกลี้ยง

ราก : รากส่วนใหญ่จะเกิดหนาแน่นอยู่ที่บริเวณโคนต้น เป็นรากขนาดใหญ่ปลายเรียวแหลม บางรากที่ปลายอาจจะแตกเป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนมากได้หลายราก บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมอยู่ที่ปลายราก ส่วนที่แง่งมีน้อย ความยาวราก 20 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.กาญจนบุรี เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและปลูกเก็บผลผลิตขมิ้นอ่อนเป็นการค้า

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีตา 2 - 3 ตา มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย ระบายน้ำได้ดี มีฝนค่อนเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 50 x 40 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด กำจัดวัชพืชหลังปลูก 1 และ 2 เดือน เมื่ออายุ 2 -

3 เดือนหลังปลูกใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ จะเก็บเกี่ยวเป็นขมิ้นอ่อนเมื่ออายุ 5 - 6 เดือน ให้ผลผลิตประมาณ 3,000 - 4,000 กก./ไร่ และเก็บเกี่ยวเป็นขมิ้นแก่เมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ : เหง้า ใช้ได้กับการปรุงยาทุกขนาน เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง แก้เบื่อเมาทุกชนิด แก้ปวดท้อง ท้องร่วงอย่างรุนแรง (บุญคำ, 2537)
- รสทางยา : รสจืด ฝาด กลิ่นหอมฉุนคล้ายกลิ่นมะตูม
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าเคี้ยวกินสดๆ ขนาดเท่าองคุลีแล้วดื่มน้ำอุ่นตาม 1 แก้ว แก้ปวดท้อง ท้องร่วงอย่างรุนแรง (บุญคำ, 2537)
- ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าแง่งที่ยังอ่อนใช้เป็นผักจิ้มช่วยบำรุงธาตุและขับลม
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการแพทย์

3.2 ขมิ้นขาวปิดตลอด หรือ ขมิ้นแดง (Khamin khoa padtalod or Khamin dang)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ขมิ้นขาวปิดตลอด ขมิ้นแดง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ขมิ้นขาวปิดตลอด ขมิ้นขาวปิดตลอด/ทั่วไป ขมิ้นแดง/แม่ฮ่องสอน บัวสวรรค์/กลาง
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma roscoeana* Wall.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่งขนาดปานกลางและเล็กกว่าขมิ้นชันเล็กน้อย เหง้าแม่มีลักษณะกลมรูปไข่ปลายเรียว เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 4 ซม. ยาว 7 - 8 ซม. แง่งนี้แตกออกสองข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 4 แง่ง ซ้อนกันมี ส่วนปลายงอนซ้อนขึ้น ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. ยาว 6 - 14 ซม. แล้วแตกแง่งย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าลงด้านล่างแต่ปลายจะงอนซ้อนขึ้นเช่นเดียวกับแง่งนี้ซึ่งแง่งนี้บางแง่งอาจจะงอกต้นใหม่ สร้างเหง้าแง่งใหม่ทำให้มีลักษณะเป็นกอที่ต้นใหม่ค่อนข้างเรียงเป็นแถว เมื่อยังอ่อนเหง้าแง่งมีสีขาวยืด เนื้อในสีขาว เมื่อแก่มีสีน้ำตาลอ่อนมีข้อปล้องกาบค่อนข้างชัดเจน เนื้อในสีขาวอมเหลือง เมื่อตัดหรือหักทิ้งไว้ 2 - 3 นาที

จะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองอมแดง ลำต้นเหนือดินกลมแบนสีเขียวประกอบด้วยกาบหุ้มโคน
ต้น 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบเรียงสลับซ้อนทับกันยาวขึ้นเป็นลำดับ สูง
30 - 40 ซม. มีความสูงต้น 80 - 120 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายใน
ฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวสีเขียว โคนใบสอบเรียวเป็นร่องต้นประมาณ 1/3 ของความยาวใบแล้วขยาย
ใหญ่ขึ้นเล็กน้อยเป็นรูปใบหอกหรือรูปขอบขนาน ขนาดกว้าง 5 - 12 ซม. ยาว 35 -
80 ซม. ขอบใบเรียบปลายใบเรียวแหลมเป็นติ่ง หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องต้น
สีเขียวอ่อน หลังใบสีเขียวหม่นออกขาว เส้นกลางใบเป็นสันเรียว เมื่อสดขยี้ดมมีกลิ่น
หอมฉุนคล้ายกลิ่นมะตูมอ่อน เมื่อแห้งกลิ่นคล้ายกลิ่นใบเตย

ราก : ส่วนมากแตกจากบริเวณโคนเหง้ายาว 15 - 25 ซม. มีทั้งรากแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนง
และรากขนอ่อนมาก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นรากแบบโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนน้อย
มีบางส่วนแต่จำนวนน้อยที่ปลายรากจะขยายใหญ่เป็นหัวสะสมอาหารทรงรูปไข่ปลาย
แหลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.8 - 1 ซม. ยาว 1.2 - 1.5 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง มีแสงแดดรำไรหรือกลางแจ้ง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หมอบ้าน หรือผู้นิยมว่าปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรและเส้น
เมดตามหาชนิดเป็นสิริมงคลในเขต จ.ตาก ราชบุรี กาญจนบุรี ปราจีนบุรี พิจิตรโลก
เชียงใหม่

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์ด้วยเหง้า หรือแง่งที่ตัดแบ่งเป็นชิ้นพันธุ์มีตาอย่างน้อย 3 ตา ถ้าเป็นแง่งเล็ก
ให้ปลูกทั้งแง่ง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย ระบายน้ำ
ได้ดี มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 50 x 40 ซม. แล้ววางเหง้า
พันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด กำจัดวัชพืชหลังปลูก 1 และ 2 เดือน เมื่ออายุ 2 -
3 เดือนหลังปลูกใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ จะเก็บเกี่ยวเป็นขมิ้น
อ่อนเมื่ออายุ 5 - 6 เดือน ให้ผลผลิตประมาณ 3,000 - 4,000 กก./ไร่ และเก็บเกี่ยว
เป็นขมิ้นแก่เมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้ปวดท้อง แก้ท้องร่วงอย่างแรง ใช้ได้กับการปรุงยาทุกขนาน เป็นยาอายุวัฒนะในทาง
บำรุงกำลัง แก้เบื่อเมาทุกชนิด (บัว, 2524 ; บุญคำ, 2543 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสขมฝาดออกเผ็ดเล็กน้อย กลิ่นหอมฉุนคล้ายกลิ่นขมิ้นชัน และกลิ่นรสรุนแรงกว่า
ขมิ้นขาวธรรมดา

ภูมิปัญญาหมอบ้าน :

- กินแต่น้อยเป็นประจำ เป็นยาอายุวัฒนะขานเอกในทางบำรุงกำลัง
- เคี้ยวกินหัวว่านขนาดคอกุสแล้วดื่มน้ำอุ่นตามแก้อาการปวดท้อง หรือท้องร่วงอย่างแรง (บัว, 2524 ; บุญคำ, 2543 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

ประโยชน์ทางอื่น :

- แง่อ่อนสามารถใช้เป็นผักจิ้มได้เหมือนขมิ้นขาวแต่กลิ่นรสจะแรงกว่า
- ปลุกเป็นไม้มงคล

รายงานการวิจัย :

- ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการเกษตร

3.3 ขมิ้นชัน (Khamin khuen)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	: ขมิ้นชัน
ชื่ออังกฤษ	: -
ชื่อท้องถิ่น	: ขมิ้นชัน ขมิ้นเจดีย์ (ปราจีนบุรี, นครราชสีมา)
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	: -
วงศ์	: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม มีลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดค่อนข้างใหญ่ มีปล้องกาบถี่ เหง้าแก่กลมรูปไข่ถึงรูปทรงกระบอกโคนเรียวปลายเรียวแหลมเป็นยอดเจดีย์ เส้นผ่าศูนย์กลาง 5 - 6 ซม. ยาว 8 - 14 ซม. โดยเหง้ารูปไข่จะเป็นเหง้าที่อยู่ใต้ดิน ส่วนเหง้ารูปทรงกระบอกจะเป็นเหง้าที่มีส่วนปลายที่โผล่ขึ้นมาเหนือดินประมาณ 1/2 ของความยาวเหง้า หรือ 7 - 8 ซม. ไม่รวมส่วนยอดแหลม (เป็นเอกลักษณ์ของขมิ้นชัน) แง่นี้จะแตกออก 2 ข้างเรียงซ้อนกับข้างละ 3 แง่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. ยาว 5 - 8 ซม. เหง้าที่อยู่ใต้ดินมีจำนวนแง่น้ำไม่แน่นอน แล้วแตกแง่อย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าลงล่างจำนวน 1 - 3 แง่ ผิวสีน้ำตาลส่วนปลายแง่มีสีน้ำตาลอมเหลืองส้มเป็นมัน เนื้อในสีเหลืองส้ม ดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี เมื่อกอดันใหม่ในฤดูถัดไป เน่าแง้ที่แก่จะผุตายไป ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมแบนมีส่วนโคนขยายใหญ่ประกอบด้วยกาบใบขนาดใหญ่สีเขียวเรียงซ้อนสลับกันสูง 55 - 70 ซม. กาบนอกที่อยู่ล่างจะแผ่กางออกมากกว่ากาบในที่อยู่เหนือขึ้นไป ลึนใบต่อระหว่างกาบและใบชัดเจน มีความสูงต้นประมาณ 150 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้น โคนใบสอบเรียวประมาณ 1/5 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เยื้องเล็กน้อยเป็นรูปใบหอกปลายแหลมเป็นหาง ขอบใบเรียบ เนื้อใบ

ค่อนข้างหนา หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวอมวอล ขนาดกว้าง 8 - 19 ซม. ยาว 23 - 90 ซม. มี 9 - 13 ใบต่อดัน

ราก : รากส่วนใหญ่เป็นรากที่มีโคนใหญ่ปลายเรียว ยาว 30 - 70 ซม. และรากที่ยาวบางรากจะมีหัวสะสมอาหารรูปกระสวยสีน้ำตาลกว้าง 1.5 - 3 ซม. ยาว 5 - 9 ซม. เนื้อในสีขาวใส ออกเหลือง ใจกลางสีเหลือง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง มีร่มเงารำไรหรือกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : พบที่เขตแดนจังหวัดปราจีนบุรีติดกับจังหวัดนครราชสีมา เป็นไม้ดั้งเดิมในพื้นที่ หมอสมุนไพรรักษาแทนขมิ้นอ้อย แต่การเพาะปลูกน้อยมากจนใกล้สูญพันธุ์ มีสมาชิกของกลุ่มผู้ผลิตสมุนไพรรักษาในพื้นที่นำมาปลูกอนุรักษ์และยืนยันว่าไม่ใช่ขมิ้นอ้อย

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป เหง้าใหญ่ควรตัดเฉียงให้มีตารากติดอยู่ ส่วนแง่งใช้ทั้งแง่งหรือถ้าแง่งใหญ่ตัดให้มีตารากติดอยู่ 3 - 4 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง ในที่ร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้ง พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย โดยเตรียมพื้นที่ ดากดินไว้ประมาณ 10 วัน ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ใช้ระยะปลูก 40x30 ซม. วางชิ้นพันธุ์กลบดินพอมิด หรือปลูกในกระถางเส้นผ่าศูนย์กลาง 11 - 14 ซม. ก็ให้ผลดีเช่นกัน แต่ควรใช้เหง้าปลูกจะโตเร็วให้เหง้าแง่งใหญ่กว่าปลูกด้วยแง่งนิ้วหรือแง่งย่อย จากการทดลองปลูกด้วยแง่งย่อยและแง่งนิ้วตัดแบ่ง ปลูกในสภาพกลางแจ้งที่ อ.พมพระ จ.ตาก โดยปลูกบนร่องกว้าง 60 ซม. ระยะระหว่างร่อง 40 ซม. ระยะปลูก 30x30 ซม. ใส่ปุ๋ยคอก 1,000 กก./ไร่ เป็นปุ๋ยรองพื้น และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิต 530 กก./ไร่ แสดงว่าจะให้เหง้าแง่งใหญ่ต้องปลูกอย่างน้อย 2 ฤดู ขึ้นไป (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เหมาะสม : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้ผดผื่นคัน แก้ท้องร่วง แก้ปวดบวม

รสทางยา : รสจืดขึ้นชาเล็กน้อย

ภูมิปัญญาหมอยาพื้นบ้าน : ใช้ทดแทนขมิ้นอ้อย รักษาผดผื่นคัน แก้ท้องร่วง แก้ปวดบวม

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ ขมิ้นชันและขมิ้นอ้อยขนาดต้น ใบ คล้ายคลึงกันมาก ต่างกันที่เหง้าแม่ของขมิ้นชันจะโผล่เหนือดินเกือบทั้งเหง้า มีปลายคล้ายเจดีย์และจะฝ่อแห้งไปเมื่อกอดันใหม่ในฤดูต่อไป ส่วนขมิ้นอ้อยโผล่เหนือดินตั้งแต่

กึ่งกลางความยาวเหง้าแม่ขึ้นมามีส่วนปลายเรียวแหลมหรือปลายตัดเล็กน้อย อีกทั้งยังมีแง่นิวไหล่ซ่อนขึ้นเหนือดินได้มาก และส่วนที่ไหล่จะไม่ฝ่อแห้งไปเมื่อออกต้นใหม่

3.4 ขมิ้นชัน (Khamin chan or Curcuma)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ขมิ้นชัน
ชื่ออังกฤษ	:	Turmeric, Curcuma, Yellow Root
ชื่อท้องถิ่น	:	ขมิ้น (ทั่วไป) ขมิ้นชัน (กลาง) ขมิ้นหัว ขมิ้นไข ขมิ้นแกง ขมิ้นหยอก (เชียงใหม่ - เหนือ) หมิ้น ขมิ้น (ใต้) สะยอ (กะเหรี่ยง - แม่ฮ่องสอน) คายอ (กะเหรี่ยง - กำแพงเพชร)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma longa</i> Linn.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	<i>C. domestica</i> Valetton.
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าแม่ลักษณะค่อนข้างกลม หรือกลมรี เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 - 4 ซม. แแง่นิวแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกัน ข้างละ 3 - 4 แแง่งจะขนานกับพื้นแล้วแตกแง่งย่อยที่มีขนาดใกล้เคียงกันซ้อนกันลงด้านข้าง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.0 - 1.5 ซม. ยาว 5 - 11 ซม. เป็นข้อปล้องสั้นๆ เห็นข้อชัดเจน เหง้าแง่งอ่อนผิวสีเหลืองอ่อนออกขาว เมื่อแก่สีน้ำตาลอมส้มเลื่อมมัน เนื้อในมีสีเหลืองอมส้ม สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบใหญ่หนาเรียงสลับซ้อนทับกันขึ้นไปสูง 30 - 50 ซม. และมีการแตกต้นใหม่หลายต้นจนมีลักษณะเป็นกอสูง 50 - 150 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่อยู่ที่ปลายกาบ โคนใบสอบเรียวประมาณ 1/4 - 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ หรือรูปใบหอกแกมรูปไข่ สีเขียว กว้าง 15 - 20 ซม. ยาว 40 - 80 ซม. เส้นกลางใบใหญ่ หน้าใบเป็นร่องตื้น หลังใบเป็นสันแข็งหนา 0.5 ซม. มีใบ 8 - 10 ใบ/ต้น เมื่อขยี้ใบดมจะมีกลิ่นหอมฉุนเฉพาะตัวคล้ายกลิ่นมะขามอ่อน
- ดอก** : จะออกเป็นช่อใหญ่แบบช่อเชิงลดตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางลำต้น ก้านช่อยาว 5 - 8 ซม. ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับสีขาว ที่ปลายช่อดอกจะมีสีเขียวอ่อนๆ รูปขอบขนานยาว 3 - 3.5 ซม. จัดเรียงซ้อนกันอย่างมีระเบียบ. ที่โคนใบประดับบริเวณกลางช่อ 1 ใบจะหุ้มดอกอยู่ 2 ดอก ส่วนใบประดับที่โคนและปลายช่อจะไม่มีดอก ดอกมีกลีบรองดอกเชื่อมติดกันเป็นท่อ มีขน กลีบดอกจะมีสีขาว ตรงโคนเชื่อมติดกันเป็นท่อยาว

ส่วนปลายกลีบจะแยกเป็น 3 แฉก เกสรตัวผู้จะมีลักษณะคล้ายกลีบดอก มีขน ส่วนอับเรณูจะอยู่ใกล้ๆ ปลาย ท่อเกสรตัวเมียเล็กยาว ปลายยอดเปิดเป็นปากแคบเกลี้ยง

ราก : รากส่วนใหญ่จะหนาแน่นอยู่ที่บริเวณโคนต้น ส่วนที่แฉ่งมีน้อย ความยาวราก 20 - 25 ซม. มีทั้งรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก รากสะสมอาหารมีขนาดใหญ่ผิวค่อนข้างเกลี้ยงรากขนอ่อนมีน้อย บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมอยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : กระจายอยู่ทุกภาคของประเทศ เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและปลูกเป็นการค้า ใน จ.ปราจีนบุรี ชลบุรี ฉะเชิงเทรา กาญจนบุรี ชุมพร สุราษฎร์ธานี พังงา

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ใช้เหง้าหัวหรือแง่นิ้ว ที่มีตาอยู่ 2 - 3 ตา / ชิ้นพันธุ์ หรือแง่นิ้วทั้งแง่ง ปกติที่ชาวบ้านปลูกขายจะใช้เหง้าปลูกเพราะเจริญเติบโตเร็วกว่า ส่วนแง่งทั้งหมดจะส่งขาย

การเพาะปลูก :

ขมิ้นชอบอากาศค่อนข้างร้อนและมีความชุ่มชื้นในเวลากลางวัน ชอบดินร่วนซุยที่ระบายน้ำได้ดี ก่อนปลูกควรคายน้ำเพื่อกำจัดวัชพืช ไถพรวนลึก 20 - 30 ซม. 2 ครั้ง ตากดินเพื่อทำลายแมลงและราบางชนิดอีก 1 สัปดาห์ ยกร่องสูง 25 ซม. กว้าง 80 ซม. ระยะปลูกระหว่างแถว 40 ซม. และระหว่างหลุม 30 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ถ้าเป็นที่ลาดเอียงอาจไม่ต้องยกร่อง โดยฝังท่อนพันธุ์ลึกประมาณ 10 ซม. ใช้ท่อนพันธุ์ที่เป็นแง่นิ้วมีลักษณะเรียวยาว มีตาดูดอยู่ประมาณ 3 ตา จะปลูกในแปลงทันทีหรือเพาะชำก่อนก็ได้ โดยทั่วไปจะปลูกในช่วงต้นฤดูฝนประมาณเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม ประมาณ 10 - 15 วันจะเริ่มออก หากฝนไม่ตกควรรดน้ำทุกวัน ขมิ้นจะเจริญได้ดีเมื่อฝนชุกในระยะเริ่มกำเนิดหัวและพัฒนาของหัว แต่ต้องการน้ำฝนน้อยลงในระยะหัวเริ่มแก่ จนไม่มีฝนเลยในระยะเก็บเกี่ยว

การเจริญเติบโตทางลำต้น

ขมิ้นที่ปลูกจะเริ่มแทงยอดอ่อนขึ้นมาภายใน 15 วันหลังปลูกแต่อาจจะช้าไปถึง 25 วัน ซึ่งยอดอ่อนนี้เป็นใบแรก จากนั้นประมาณ 10 วัน จะเกิดใบที่ 2 ขึ้นมา อัตราการเกิดใบใหม่ต่อๆ ไปอยู่ระหว่าง 10 - 20 วันต่อใบ โดยระยะ 3 เดือนแรกจะแตกใบใหม่ได้เร็ว หลังจากนั้นการแตกใบใหม่จะช้าลงแต่จะไปเจริญทางด้านหัว เมื่ออายุได้ 5 เดือน ขมิ้นทุกพันธุ์เริ่มแตกใบสุดท้ายตรงกลางลำต้น และแทงช่อดอกในบางต้น จนถึงเดือนที่ 6 ใบล่างเริ่มเหลืองและแห้งไป

การเจริญเติบโตทางลำต้นใต้ดินหรือหัว

ท่อนพันธุ์ที่มีตาตอนละประมาณ 3 ตา เมื่อแทงต้นอ่อนจากต้นพันธุ์ก็จะเริ่มสร้างรากใหม่เป็นกระจุกตรงโคนต้นอ่อน แล้วโคนของต้นอ่อนจะขยายใหญ่ขึ้นเป็นกระเปาะกลมๆ สีขาว เมื่อต้นเจริญเติบโตกระเปาะนี้ก็จะขยายตัวมีลักษณะเป็นวงๆ หรือข้อ ซึ่งกระเปาะนี้ต่อไปเรียก เหง้า (mother rhizome) ซึ่งจะเป็นที่แตกของราก (fibrous root) ระยะเวลาในการพัฒนาเหง้านี้ใช้เวลา 3 เดือน ในช่วงปลายเดือนที่ 3 - 4 เหง้าจะแตกแง่งแทงออกไปด้านข้าง 3 - 4 แฉ่ง หรือมากกว่า แฉ่งที่แตกออกไปนี้ถ้ามีลักษณะกลมเรียกว่าหัว (corm) ถ้ามีลักษณะยาวเรียวยาว

เรียก แง่งนิ้ว (finger rhizome) ซึ่งพวกหัวหรือแง่งนิ้วเหล่านี้จะแตกเป็นหัวและแง่งย่อยอีก และพัฒนาไปอย่างช้าๆ จนถึงสิ้นฤดูการเจริญเติบโตทางลำต้น คือการแตกใบสุดท้าย ประมาณเดือนกันยายน - ตุลาคม ขณะเดียวกันลำต้นใต้ดินพวกแง่งต่างๆ จะขยายใหญ่ขึ้นอย่างรวดเร็ว และจะชำลงเมื่อหมดฝน สีจะค่อยๆ เข้มขึ้นเป็นสีน้ำตาลอมส้มเป็นมัน จากโคนต้นไปหาปลายแง่งนิ้ว เมื่อใบของต้นขมึ้นแห้งหมดก็สามารถเก็บผลผลิตได้ ซึ่งเริ่มจากเดือนที่ 8 ประมาณเดือนธันวาคม หรือจะปล่อยให้หัวแก่จัดขึ้น โดยเก็บไว้ในดินอีก 1 - 2 เดือน (อรนุชและคณะ, 2530)

การกำจัดวัชพืช
กำจัดวัชพืชและไถพรวนก่อนการปลูก และดายหญ้าทุกเดือน

การใส่ปุ๋ย

ใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มผลผลิต ปุ๋ยสูตร 8 - 0 - 12 ผสมกับปุ๋ยอินทรีย์อัตราไร่ละ 1 - 7 ตัน แล้วแต่สภาพของดิน จะทำให้ขมิ้นชันให้ผลผลิตสูงและเหมาะสมกว่าการใช้ปุ๋ยเคมีอย่างเดียว

โรคแมลง

1. แมลงศัตรูขมิ้นที่สำคัญ ได้แก่ เพลี้ยหอย หนอนผีเสื้อกินใบและหนอนปลอก จะคุมน้ำเลี้ยงจากเหง้าขมิ้นและกัดกินใบ
2. โรคขมิ้นที่พบประจำได้แก่โรคที่เกิดจากเชื้อรา ได้แก่

โรคแอนแทรคโนส	เกิดจากเชื้อรา <i>Colletotrichum</i> sp.
โรคใบไหม้และตาย	ยังไม่พบเชื้อสาเหตุ
อาการใบแห้งตายและรากเน่า	เกิดจากเชื้อรา <i>Pythium</i> sp.
เนือเชื้อที่รากเน่า	พบเชื้อรา <i>Fusarium</i> sp.
3. ข้อควรปฏิบัติเกี่ยวกับโรคแมลง
 - 3.1 ก่อนปลูกควรแช่ท่อนพันธุ์ด้วย ไโดโฟลาแทน เพื่อป้องกันโรครากเน่า
 - 3.2 หากมีแมลงรบกวนมากัดกินใบต้องพ่นด้วยเซฟวิน
 - 3.3 บางครั้งอาจเกิดโรค ใบจุด (Leaf spot) ป้องกันโดยพ่นยาพวกเบนเลท

การเก็บเกี่ยว

หลังจากปลูกได้ 7 เดือน ขมิ้นเริ่มมีใบเหลืองแสดงว่าหัวขมิ้นเริ่มแก่ ควรปล่อยให้ขมิ้นอยู่ในแปลงอีก 2 เดือน คือขมิ้นจะมีอายุ 9 - 10 เดือน เพื่อให้แก่เต็มที่จึงขุด ก่อนขุดควรรดน้ำก่อนทุกครั้งเพื่อให้ดินอ่อนนุ่มสะดวกต่อการขุดและช่วยให้แง่งไม่หัก ขมิ้นกอหนึ่งๆ จะมีลำต้นใต้ดินหรือคอร์ม 2 - 8 หัว แง่งนิ้ว 10 - 25 อัน ถ้าในปีแรกไม่ขุดขึ้นก็สามารถปลูกในที่เดิมได้ไม่เกิน 3 ปี มิฉะนั้นจะมีปัญหาการสะสมโรคและแมลงในดิน (อรนุชและคณะ, 2530)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้า (ทั้งหัวแม่และแง่ง ปกติหัวแม่เกษตรกรจะปลูกต่อหรือเก็บไว้ทำพันธุ์ และนำเฉพาะแง่งมาจำหน่าย) และราก (ใช้รากสดเพราะรากแห้งจะหลุดร่วงไปเมื่อเก็บเกี่ยว)
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือน หลังจากปลูกหรือเก็บเกี่ยวตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - เมษายน ขึ้นกับแหล่งปลูก

สรรพคุณ :

เหง้าหรือแง่งแก่ แก้ท้องร่วง แก้ธาตุพิการ แก้ท้องอืดเฟ้อ ขับผายลม ขับเสมหะ แก้โรคเกาต์ แก้โรค
กระเพาะ รักษาแผลในลำไส้ แก้ไข้ท้องมาร ระงับเชื้อต้านวัณโรค แก้วิงเวียน แก้โรค
ผิวหนังผดผื่นคัน บำรุงผิวพรรณ แก้กลากเกลื้อน แก้อักเสบ แก้พิษยูงกัต สมานแผล
ราก แก้อาการชัก ลดไข้ แก้ลมชัก ขับปัสสาวะ ป้องกันโรคหนองใน แก้อาการฟกช้ำ แก้โรค
ผิวหนัง แก้ท้องอืดเฟ้อ (วิทย์, 2531 ; วันดี, 2537 ; นันทวันและคณะ, 2539 ;
วุฒิ, 2540)

รสทางยา : รสฝาด กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- เหง้าสด : กินแก้ท้องร่วง แก้ธาตุพิการ ขับผายลม
: นำมาเผาไฟล้างให้สะอาดแล้วตำผสมกับน้ำปูนใส กินเป็นยาแก้อาการท้องร่วง
เป็นบิด
: นำมาฝนกับน้ำสุก หรือตำแล้วคั้นเอาน้ำมาทาแผลพุพอง ผื่นคัน ชันตุ ทาบ่อยๆ
วันละ 3 - 4 ครั้ง อาการก็จะหายไป หรือใช้ผงขมิ้นชันโรยบริเวณแผล
- น้ำคั้นจากเหง้าสด : ทาแก้ผดผื่นคัน แก้แผลถลอกลดการอักเสบ
- บดเป็นผง : บดลูกกลอนกินแก้โรคกระเพาะอาหาร แก้โรคเกาต์ คือปวดตามข้อตามเข่า
- วิธีทำน้ำมันใส่แผลสด : ให้ใช้ผงขมิ้น นำมาเกี่ยวกับน้ำมันพืช ในอัตราส่วนผงขมิ้น 1 ส่วนต่อ น้ำมัน 2
ส่วน ทำเสร็จปล่อยให้เย็นแล้วกรอกใส่ขวดเก็บไว้ใช้ได้นาน (วิทย์, 2531 ; วันดี,
2537 ; นันทวันและคณะ, 2539 ; วุฒิ, 2540)

ใช้ผงขมิ้นทาตัวเด็กและผู้ใหญ่แก่คั้นและบำรุงผิวให้ผุดผาด (นิจสิริและพยอม.2534.)

ประโยชน์ทางอื่น

- ใช้เป็นเครื่องเทศปรุงอาหาร เป็นตัวหลักของการทำผงกะหรี่ ผสมลงในผงมัสดาร์ดเพื่อ
ให้รสเผ็ดน้อยลงและเพื่อเพิ่มปริมาณ ทำเครื่องผสมใช้ในอุตสาหกรรมอาหาร
- ใช้แต่งสีเหลืองในอาหารหวานคาว แต่งกลิ่นผักดอง
- ใช้ทำเครื่องสำอางประทินผิว
- ทำสีย้อมผ้า (ผ้าฝ้าย ไหม และไหมพรม) ย้อมไม้ ย้อมกระดาษ (นิจสิริและพยอม.2534.)
- ในทางวิทยาศาสตร์ใช้เตรียมทิงเจอร์ขมิ้น ชุบกระดาษกรองทำให้แห้งไว้ทดสอบพวกเกลือ
บอเรตหรือบอริก ใช้ทดสอบผงซุรสุว่าแท้หรือไม่ นอกจากนั้นยังใช้เป็นตัวชี้บ่งตรวจสอบ
ว่าน้ำยาเป็นกรดหรือด่าง ถ้าน้ำยาเป็นด่างกระดาษกรองชุบทิงเจอร์ขมิ้นจะเปลี่ยนเป็นสี
แดง (วันดี, 2537)
- ทางเภสัชกร ใช้ไล่และกำจัดแมลง

รายงานการวิจัย

สารสำคัญ เหง้าขมิ้นมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญอยู่ 2 ชนิด คือ มีน้ำมันหอมระเหยหรือ termaric
oil 2 - 6% ที่ประกอบด้วยสารหลายชนิด คือ turmerone, zingiberene, bomeol, camphor, eugenol,

limonene และ cineol นอกจากนี้ยังมีสารที่ให้สีเหลือง หรือ curcuminoid ที่ประกอบด้วยสารต่างๆ เช่น curcumin, mono - demethoxy curcumin (วิทช์, 2531 ; วันดี, 2537)

ข้อมูลทางเภสัชวิทยา

ไขมันชั้นประกอบด้วยน้ำมันหอมระเหย 3 - 4% สีเหลืองปนส้ม มีกลิ่นเฉพาะตัว ในน้ำมันมีสาร Sesquiterpene Ketone ส่วนใหญ่เป็น Turmerone 60% สีจะเป็นสารจำพวก Diferuloyl methane มีชื่อว่า Curcumin, Monodesmethoxy curcumin และ Didesmethoxy curcumin ซึ่ง curcumin มีคุณสมบัติเป็นยา กันบูดเน่าได้ และพบว่าในน้ำมันหอมระเหยมีสาร p - Tolymethyl carbinol ซึ่งมีฤทธิ์ขับน้ำดีทำให้เกิดการบีบตัวของถุงน้ำดี นอกจากสารดังกล่าวแล้ว ไขมันชั้นยังประกอบด้วย โปรตีน 63 % ไขมัน 5.1% แร่ธาตุ 3.5% คาร์โบไฮเดรต 69.4% มีรายงานว่าสังกัดด้วย Petroleum ether จากเหง้า มีฤทธิ์แก้อาการอักเสบในหนูได้ (วันดี, 2537 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

สาร curcuminoid มีฤทธิ์ด้านการอักเสบ ฤทธิ์ด้านแบคทีเรีย และที่สำคัญมีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ (antioxidant activity) ที่ทำลายผิว เพราะจะเป็นตัวคอยทำลายเซลล์ร่างกายให้เสื่อมโทรมก่อนวัยและทำให้เกิดความชุ่มชื้นแก่ผิว สารนี้มีฤทธิ์ในการต่อต้านอนุมูลอิสระดีกว่าวิตามินซีที่นิยมใช้ในเครื่องสำอาง แต่เนื่องจากมีสีเหลือง องค์การเภสัชกรรมจึงทำการวิจัยปรับปรุงโครงสร้างทางเคมีให้เป็นสารชนิดใหม่ที่ไม่มีสี และมีประสิทธิภาพต้านอนุมูลอิสระดีกว่าสารต้านแบบเก่าเท่าตัว สารชนิดใหม่ที่ปรับปรุงได้นี้ คือ Tetrahydrocurcuminoid หรือ THC แล้วทำการวิจัยพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ครีมบำรุงผิวโดยใช้วิทยาศาสตร์ด้าน “นาโนเทคโนโลยี” นำเอาสารสกัด THC บรรจุลงในไลโปโซม ซึ่งเป็นอนุภาคที่มีลักษณะเป็นถุงขนาดเล็กมากประมาณ 100 นาโนเมตร ซึ่งไลโปโซมนี้มีคุณสมบัติอุ้มน้ำ วิตามิน สมุนไพร และช่วยนำสารดังกล่าวแทรกซึมเข้าสู่ผิวหนังได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มความชุ่มชื้นของผิวหนังได้มากขึ้นกว่า 40 % ทำให้ครีมที่พัฒนาได้มีคุณสมบัติแก้รอยเหี่ยวย่นบนใบหน้า หรือรู้จักกันในชื่อ “ครีมหน้าแดง” เทียบชั้นได้กับครีมยี่ห้อดัง ราคาแพงจากต่างประเทศ (นิรนาม, 2549)

ข้อมูลด้านการเกษตร

นอกจากสาร Curcumine แล้ว สาร Turmarone Zingiberene Phinene Philaudrene Borneal Cineol ยังมีฤทธิ์ป้องกันกำจัดศัตรูพืชพวกหนอนใยผัก หนอนกระทู้ผัก หนอนกระทู้หอม แมลงในโรงเก็บ ฆ่าลูกน้ำยุงลาย และป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่เกิดจากเชื้อราและแบคทีเรียได้ โดยสามารถนำผงมาโรยโคนต้น หรือคลุกเมล็ดอัตรา 10 กรัมต่อเมล็ด 100 กรัม ใช้ไล่แมลงพวกมอดข้าวสาร ตัวงั่วเขียว ตัวงวง มอดข้าวเปลือก มอดแป้ง หรือนำผงไขมันชั้น 500 กรัมผสมน้ำ 2 ลิตรทิ้งไว้ 1 คืน กรองเอาน้ำฉีดพ่น ป้องกันโรคพืชที่เกิดจากเชื้อราและแบคทีเรียได้ (อังคณา, 2549.)

3.5 ขมิ้นค้วง (Khamin duang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ขมิ้นค้วง
ชื่ออังกฤษ	:	Turmeric , Curcuma , Yellow Root
ชื่อท้องถิ่น	:	ขมิ้นค้วง(นครศรีธรรมราช) ขมิ้นพัด(สุราษฎร์ธานี)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าแม่ลักษณะกลม เรียวขนาดใหญ่ เป็นปล้องๆ คล้ายคั่วหนอนตั้งขึ้นเห็นชัดเจน จำนวน 10 - 16 ปล้อง มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 5.0 ซม. ยาว 8 - 14 ซม. แง่งนี้จะแตกออก 2 ข้างตรงข้าม กันและซ้อนทับในลักษณะหงายขึ้นข้างละ 3 - 4 แง่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของแง่ง ประมาณ 2 - 2.5 ซม. ยาว 5 - 17 ซม. แต่ละแง่งจะมีแง่งย่อยหลายแง่งแตกลงล่างแต่ ขนาดจะเล็กลงเพียงเล็กน้อย เหง้าแง่งอ่อนสีเหลืองปลายสีขาวเมื่อแก่จัดสีน้ำตาลอ่อน อมเหลืองส้มหรือเหลืองส้ม เนื้อในหัวสีเหลืองส้ม สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีในปีที่ 2 จะแตกเหง้าเล็กขึ้นด้านข้างของเหง้าเดิมได้อีก 2 - 3 เหง้า แต่ละเหง้าจะมีแง่งเล็กๆ ซ้อนขึ้น โดยปล้องเหง้าเดิมและเหง้าใหม่จะสั้นลง ลำต้นเหนือดินประกอบด้วยกาบใบ ยาวขึ้นเป็นลำดับประกบซ้อนทับกันมีลักษณะ กลมแบนตั้งตรง ส่วนปลายกาบขยายเล็กน้อย มีลึนใบขนาดเล็กเชื่อมต่อกับใบสามารถจะแตกต้นใหม่ได้หลายต้นจนมีลักษณะ เป็นกอสูง 80 - 130 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและไตรมาสแห้งภายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ ใบที่กาบใบล่างสุดโคนใบสั้น ใบเป็นรูปไข่ปลายแหลม ใบที่อยู่ เหนือขึ้นไปโคนใบสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เอียง เป็นรูปใบหอกถึงรูปใบหอกแกมไข่สีเขียว กว้าง 5 - 16 ซม. ยาว 15 - 80 ซม. เส้น กลางใบใหญ่ หน้าใบเป็นร่องตื้น หลังใบเป็นสันแข็งหนา 0.5 ซม. มีใบ 8 - 10 ใบ/ต้น

ราก : รากส่วนใหญ่จะหนาแน่นอยู่ที่บริเวณโคนต้น ส่วนที่แง่งมีน้อย มีทั้งรากหาอาหาร ลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก รากสะสมอาหารมีขนาดใหญ่สีขาวอมเหลือง ผิวค่อนข้างเกลี้ยงรากขนอ่อนมีน้อย และมีรากลักษณะคล้ายไหลผิวเกลี้ยงที่ส่วนปลาย จะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมอยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไรหรือกลางแจ้ง

แหล่งที่พบ : เป็นขมิ้นพันธุ์พื้นเมืองในเขต อ.ร้อนพิบูลย์ จ.นครศรีธรรมราช และแพร่กระจายพันธุ์ ไปในจังหวัดใกล้เคียง มีการปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและปลูกเป็นการค้า

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ใช้เหง้าหรือแง่งนิ้ว ที่มีอายุตั้งแต่ 8 เดือนขึ้นไป มีตาอยู่ 2 - 3 ตา/ท่อนพันธุ์

การเพาะปลูก : ขมิ้นด้วงชอบดินร่วนซุยที่ระบายน้ำได้ดี ก่อนปลูกควรคายน้ำเพื่อกำจัดวัชพืช ไถ พรวนลึก 20 - 30 ซม. 2 ครั้ง คากดินเพื่อทำลายแมลงและรบกวนชนิดอื่น 1 สัปดาห์ ยกร่องสูง 25 ซม. กว้าง 60 ซม. ระยะปลูกระหว่างแถว 30 ซม. และระหว่างหลุม 30 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ถ้าเป็นตลาดเอียงเชิงเขาไม่ต้องยกร่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็น

แฉว ระยะปลูก 40x25 ซม. ฟังท่อนพันธุ์ลึกประมาณ 10 ซม. ใช้ท่อนพันธุ์ที่เป็นแง่ง
 นี้มีลักษณะเรียวยาว มีตาติดอยู่ 2 - 3 ตา จะปลูกในแปลงทันทีหรือเพาะชำก่อนก็ได้
 โดยทั่วไปจะปลูกในช่วงต้นฤดูฝนประมาณเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม ประมาณ
 10 - 15 วันจะเริ่มงอก หากฝนไม่ตกควรรดน้ำทุกวัน ขมิ้นจะเจริญได้ดีเมื่อฝนชุกใน
 ระยะเริ่มกำเนิดหัวและพัฒนาของหัว แต่ต้องการน้ำฝนน้อยลงในระยะหัวเริ่มแก่ จน
 ไม่มีฝนเลยในระยะเก็บเกี่ยวการเพาะปลูก กำจัดวัชพืชและไถพรวนก่อนการปลูก และ
 ทำความสะอาดแปลงปลูกทุกเดือนในช่วง 3 เดือนแรก ใช้ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15
 โดยการหว่านอัตรา 15 - 20 กก./ไร่เมื่ออายุ 3 เดือน และเก็บเกี่ยวผลผลิตเมื่ออายุ 8
 เดือนขึ้นไป

ข้อดีของขมิ้นคิ้วที่ต่างจากขมิ้นชัน

1. เหง้าแง่งมีขนาดใหญ่ ได้น้ำหนัก และมีราคาสูงกว่าขมิ้นชัน
2. เนื้อของเหง้าแง่งมีสีเหลืองส้มกลิ่นไม่จัดจึงเหมาะสำหรับทำเครื่องสำอางมากกว่าทำยาสมุนไพร
3. เหง้าสามารถล้างให้สะอาดผึ่งให้แห้งแล้วเอาระสอบซึมน้ำคลุมรักษาความชื้นของเหง้าป้องกันน้ำหนักลดเพื่อรอเวลาการขายได้โดยไม่เน่าเสียง่ายเหมือนขมิ้นชัน
4. ตลาดนิยมใช้ในรูปขมิ้นสด ไม่นิยมทำแห้งหรือใช้ทำยา
5. ใบอ่อนเนื้อนุ่มกลิ่นไม่จัด จึงนิยมนำไปใช้ประกอบอาหาร เช่น ข้าวยา

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งแก่ (แต่ไม่นิยมใช้ทำยาสมุนไพร)
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือน หลังจากปลูกหรือเก็บเกี่ยวตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - เมษายน ขึ้นกับแหล่งปลูก
- สรรพคุณ :
 เหง้าหรือแง่งแก่ แก้กท้องร่วง แก้อาการพิษาร แก้กท้องอืดเฟ้อ ขับผายลม ขับเสมหะ แก้กโรคเก๊าต์ แก้กโรคกระเพาะ รักษาแผลในลำไส้ แก้กใช้ท้องมาร ระงับเชื้อต้านวัณโรค แก้กวิงเวียน แก้กโรคผิวหนังผดผื่นคัน สมานแผล
- ราก : แก้อาการชัก ลดไข้ แก้กลมชัก ขับปัสสาวะ ป้องกันโรคหนองใน แก้อาการฟกช้ำ แก้กโรคผิวหนัง แก้กท้องอืดเฟ้อ (อ้างตามสรรพคุณของขมิ้นชัน, วิทย์, 2531 ; วุฒิ, 2540)
- รสทางยา : รสฝาด กลิ่นหอมแต่ไม่ฉุนเท่ากลิ่นขมิ้นชัน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
 เหง้าสด : กินแก้กท้องร่วง แก้อาการพิษาร ขับผายลม

ประโยชน์ทางอื่น

- ใช้เป็นเครื่องเทศปรุงอาหาร เป็นตัวหลักของการทำผงกะหรี่ ผสมลงในผงมีสตาร์ดเพื่อให้รสเผ็ดน้อยลงและเพื่อเพิ่มปริมาณ ทำเครื่องผสมใช้ในอุตสาหกรรมอาหาร

- ใช้แต่งสีเหลืองในอาหารหวานคาว แต่งกลิ่นผักดอง
- ใช้ทำเครื่องสำอาง
- ใบอ่อนนำไปใช้ประกอบอาหาร เช่น ข้าวยา

รายงานการวิจัย : มีปริมาณน้ำมันหอมระเหยและปริมาณเคอร์คูมินใกล้เคียงกับขมิ้นชัน (อรนุชและคณะ, 2548)

3.6 ขมิ้นดำ (Khamin dam)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ขมิ้นดำ
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ขมิ้นดำ(กลางทั่วไป) ขมิ้นขม (ภาคเหนือ)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma amrissima</i> Roscoe
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าลักษณะค่อนข้างกลมรีปลายแหลม ตั้งขึ้นขนาดค่อนข้างเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3.5 ซม. แ่งนี้ว่าจะแตกออก 2 ข้าง ๆ ละ 1 - 2 แ่ง ขนานกับพื้นทางด้านข้างสร้างเป็นเหง้าใหม่ ขนาดแตกต่างกัน เชื่อมติดต่อกันได้หลายเหง้า บางเหง้าจะมีแ่งนี้และแ่งย่อยที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.2 - 1.5 ซม. แดกลงด้านล่างได้อีก เหง้าและแ่งอ่อนสีเขียวอมม่วงปลายชมพู เหง้าแก่จะเป็นสีน้ำตาลมีข้อกาบถี่ชัดเจน เนื้อในหัวขอบนอกสีเหลืองอมม่วงน้ำเงินมีวงข้างในสีเข้มกว่าจนถึงม่วงน้ำเงินอมเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนสีเขียวอมม่วงถึงม่วงแดง ส่วนโคนสีเขียวอมชมพูจางๆ ตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบซ้อนทับกัน ต้นใหม่จะแตกที่เหง้าใหม่ทำให้มีลักษณะเป็นกออาจจะมีจำนวนต้นมากกว่า 10 ต้น มีความสูงใกล้เคียงกันประมาณ 80 - 120 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียวประมาณ 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกแกมไข่ ถึงรูปขอบขนานแกมใบหอก ปลายแหลมถึงแหลมเป็นหาง สีเขียว กว้าง 7 - 12 ซม. ยาว 30 - 90 ซม. เส้นกลางใบเป็นร่องลึกมีสีน้ำตาลแดงตลอดแผ่นใบแต่สีจะขยายกว้างขึ้นสู่เนื้อใบทั้ง 2 ข้างที่บริเวณกึ่งกลางแผ่นใบและจะแคบลงที่ปลายใบ หลังใบสีเขียวเป็นสันแข็งเนื้อใบบาง มีใบ 10 ใบ/ต้น

ราก : เป็นขมิ้นที่มีรากมากแตกต่างจากบริเวณโคนต้นเดิมและต้นที่แตกใหม่ ส่วนที่แ่งมีน้อย ความยาวราก 25 - 30 ซม. มีทั้งรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่

มาก และรากขนาดใหญ่สะสมอาหารอยู่เป็นจำนวนมากมีลักษณะโคนใหญ่ปลายเรียวที่
ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีลักษณะกลมรีปลายแหลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 2 ซม.
ยาว 1 - 3 ซม. อยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไร และกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก กาญจนบุรี เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์ มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง
มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40 x 30 ซม. แล้ววางชิ้นพันธุ์ กลบ
ดินพอมิด จากการปลูกโดยขรอกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30 x
30 ซม.ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้
ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ หลัง
ปลูก 3 เดือน ให้ผลผลิตเหง้าแง่งที่ตัดรากแล้ว 1,550 และ 3,400 กก./ไร่ ตามลำดับ
เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้ง มีความชื้นในผลผลิต 57.5 และ
67.7% อัตราการทำแห้ง 2.9 กก.สด/ 1 กก.แห้ง และ 3.1 กก.สด/1กก.แห้ง ปริมาณ
น้ำมันที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้ง 0.8 และ 1.2% มีสีเหลืองใส (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้าแง่ง แก้ก้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียดท้อง แก้โรคกระเพาะ แก้มดลูกเคลื่อน ชำพยาธิเส้นด้าย
(บุญคำ, 2537)

รสมทางยา : รสมเย็นซ่า ไม่เผ็ด กลิ่นหอมอ่อนๆ

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : นำเหง้าแง่งสดมาโขลกให้ละเอียดผสมกับสุราขาวคั้นเอาแต่น้ำกิน แก้โรคธาตุพิการ เช่น
ท้องอืด ท้องเฟ้อ จุกเสียดในท้อง กินเหง้าแง่งสดกับน้ำสะอาด ในปริมาณพอควร กิน
ติดต่อกันก่อนเข้านอน 3 วันเป็นยาฆ่าพยาธิเส้นด้าย (ในสมัยโบราณใช้ขมิ้นดำต่างยา
ถ่ายไล่พยาธิทั้งมวลเหง้าแง่งสดผ่านเป็นแว่นบางๆ คั้นผสมกับน้ำปูนใสเอาน้ำคั้นดื่มแก้
กระเพาะอาหารพิการ (บุญคำ, 2527. ; เศษฐา และทิชนัญ, 2522.)

ประโยชน์ทางอื่น

ใช้เป็นตัวยาสำหรับเล่นแร่แปรธาตุได้ชนิดหนึ่งในการทำตะกั่วให้เป็นทองคำเนื้อต่างๆ และถือว่าว่าน
ขมิ้นดำเป็นว่านกายสิทธิ์ที่สามารถป้องกันขับไล่ภูตผีปีศาจร้ายได้ทุกประเภท (บุญคำ, 2537)

3.7 ขมิ้นดำตาก (Khamin dam tak)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ขมิ้นดำ
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ขมิ้นดำ (ตาก อุดรดิตต์)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินแบบไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดปานกลาง มีเหง้าแม่กลมรูปไข่ปลายเรียว ค้างตรง เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 4 ซม. ยาว 3.5 - 6.5 ซม. แง่ นิ้วแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 1 - 2 แง่ เป็นแ่งสั้นๆ ยาว 3 - 6 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2 ซม. มีส่วนปลายงอนขึ้นขยายใหญ่เป็นเหง้าและต้นใหม่ทำให้มีลักษณะเป็นกอ โดยเหง้าใหม่เหล่านี้จะแตกแ่งนิ้วที่มีขนาดย่อมกว่าแ่งนิ้วที่เกิดจากเหง้าแม่แต่มีความยาวมากกว่าเป็น 7 - 12 ซม. ปล้องกาบห่างแล้วจึงแตกแ่งย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าลงด้านล่าง หรือชี้ขึ้นบน บางแ่งจะขยายเป็นเหง้าและแตกแ่งเล็กซ้อนกันลงไปอีก แต่เหง้าเหล่านี้จะไม่งอกหรือเมื่องอกจะเป็นต้นขนาดเล็ก เหง้าแก่อ่อนมีสีขาวอมม่วงสไปปลายเรียวแหลมสีชมพูอ่อน เมื่อแก่มีสีน้ำตาล มีกาบหุ้มข้อสีน้ำตาลถึงน้ำตาลเข้ม ปล้องกาบห่างๆ เลื่อมมัน เนื้อในสีน้ำตาลเงินมีวงชั้นใน เนื้อสีน้ำตาลเงินอมเหลือง โดยเฉพาะเส้นรอบวงชั้นในจะมีสีน้ำตาลเงินเข้มกว่าส่วนอื่นๆ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินมีลักษณะกลมแบนประกอบด้วยกาบเลี้ยงหุ้มโคนต้นและกาบใบสีเขียว เรียงซ้อนทับสลับกันแน่น ที่บริเวณโคนต้นแต่ส่วนปลายค่อนข้างกางออกสูงประมาณ 40 ซม. มีลิ้นใบเป็นเส้นเชื่อมต่อกับใบชัดเจน มีความสูงต้นประมาณ 105 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝน และโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวรูปใบหอกแกมรูปไข่ ถึงรูปขอบขนานแกมไข่ เรียงสลับ โคนใบสอบเรียว 1/3 - 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่ หน้าที่ใบสีเขียวเห็นเส้นใบชัดเจน เส้นกลางใบเป็นร่องตื้น บริเวณเส้นกลางใบและผิวใบทั้ง 2 ข้าง ตั้งแต่บริเวณโคนใบไปเกือบถึงปลายใบจะเป็นสีม่วงเข้ม(กว่าขมิ้นดำ) ซึ่งขยายใหญ่บริเวณกึ่งกลางก่อนไปทางปลายใบ หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว เนื้อใบค่อนข้างบาง ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลมถึงแหลมเป็นหาง ขนาดกว้าง 10 - 15 ซม. ยาว 40 - 60 ซม. มีจำนวน 9 - 10 ใบ/ต้น

- ดอก** : ออกเป็นช่อเชิงลด ตั้งตรงขึ้นมาจากเหง้าใต้ดิน สูงประมาณ 30 ซม. ประกอบด้วยก้านช่อดอกยาว 15 ซม. มีกาบหุ้มสีเขียวอมม่วง 3 กาบ ยาวเรียงสลับกันขึ้นไปถึงช่อดอกซึ่งยาวประมาณ 10 ซม. ที่ประกอบด้วยใบประดับรูปไข่ปลายแหลมกว้าง 2.5 - 3 ซม. ยาว 3.5 - 5 ซม. จีบตรงกลางอุ้มน้ำได้สีเขียวอ่อนออกขาวอมม่วง ส่วนปลายสีม่วง บางใบอาจมีแถบสีเขียวแทรก ส่วนที่อยู่ปลายช่อจะมีขนาดใหญ่กว่าเล็กน้อยมีสีเขียวอ่อนออกขาวอมชมพูปลายสีม่วงแดงเรียงซ้อนสลับกันขึ้นไปค่อนข้างห่างแต่เป็นระเบียบ ใบชอกใบประดับแต่ละใบจะมีดอกอยู่ 4 ดอก ทยอยบานโผล่พ้นใบประดับออกมาประมาณ 3 ซม. โดยแต่ละดอกประกอบด้วยกาบหุ้มดอกสีม่วงแดงยาว 2 ซม. หุ้มโคนดอกเป็นหลอดปลายเปิดสีขาวอมชมพูยาว 1 ซม. ภายในจะเป็นโคนกลีบรองดอกและกลีบดอกที่เชื่อมติดกันสีขาวเหลือง ส่วนปลายกลีบรองดอกจะแยกเป็น 3 กลีบรูปไข่ ปลายแหลมสีม่วงเปิดเป็นปาก โดยกลีบใหญ่อยู่บน 2 กลีบเล็กอยู่ล่าง ภายในปากจะเป็นกลีบดอกสีเหลืองอ่อนออกขาว โดย 2 กลีบเล็ก ๆ อยู่ด้านบนและประกบติดอยู่ แต่ละข้างของกลีบใหญ่ที่เปิดเป็นกระพุ้งปากอยู่ด้านล่างและโผล่พ้นใบประดับประมาณ 1.5 - 2 ซม. กึ่งกลางกระพุ้งปากจะมีแถบหนาสีเหลืองอมม่วง ระหว่าง 2 กลีบบนจะมีก้านแบน ๆ สีเหลืองของเกสรตัวผู้ที่มีปลายที่งุ้มคล้ายดาและเขี้ยวปากแมลง 2 เขี้ยวสีขาวเหลือง กึ่งกลางปลายที่งอจะมีก้านเกสรตัวเมียปลายบานออกมาเล็กน้อย ซึ่งช่อดอกนี้เมื่อบานหมดช่อจะผ่อแห้งไปหลังจากออกดอกประมาณ 1 1/2 - 2 เดือน
- ราก** : ส่วนใหญ่เกิดบริเวณส่วนล่างของเหง้าทั้งที่เกิดก่อนและหลัง ส่วนที่แง่มิน้อยมาก เป็นรากแบบเส้นด้วยที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมาก และรากขนาดใหญ่ที่มีโคนใหญ่ปลายเรียว มีขนอ่อนน้อย มีจำนวนมากที่เปลี่ยนเป็นรากสะสมอาหารโดยส่วนปลายขยายใหญ่ มีหัวสะสมอาหารรูปกลม มีปลายเรียวแหลมตั้งแต่ขนาดเล็กมากจนถึงขนาดใหญ่ 3 ซม. ยาว 6 ซม. ขณะที่ยังอ่อนสีขาว เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาล เนื้อในสีขาวมีเส้นรอบวง ชั้นของเนื้อชั้นในสีเหลืองอ่อน ๆ กลิ่นรสอ่อนกว่าในแง่เหง้าเล็กน้อย มีความยาวราก 10 - 30 ซม.
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ทั้งในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูง และที่ร่มเงารำไร
- แหล่งที่พบ** : จ.ตาก อุดรดิตต์ เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร ยังไม่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย
- การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก**
- การขยายพันธุ์** : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 3 ตา/ชั้นพันธุ์ สำหรับแง่งขนาดใหญ่ ส่วนแง่งเล็กต้องใช้ทั้งแง่ง แต่การปลูกด้วยเหง้าจะโตเร็วสร้างแง่งได้มากและขนาดใหญ่กว่าปลูกด้วยแง่ง
- การเพาะปลูก** : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไร หรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย มีฝนตกต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าหรือชั้นพันธุ์ กลบดินพอมิด จากการปลูกกลางแจ้ง โดยการยกร่องกว้าง 60 ซม.

ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสี น้ำตาลแดงและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ หลังปลูก 3 ½ เดือน ให้ผลผลิตเหง้าแห้ง ตัดรากแล้ว 1,100 - 1,700 กก./ไร่ เมื่อปลูกด้วยแฉ่ง และ 2,500 - 3,500 กก./ไร่ เมื่อปลูกด้วยเหง้า ที่ความชื้นประมาณ 42% มีอัตราการทำแห้ง 1.75 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้งมีสีเหลืองเข้ม

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแห้ง
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว ด้วยาจะมีคุณภาพสูง ถ้าเก็บเมื่ออายุ 2 ฤดูขึ้นไป
- สรรพคุณ : เป็นยาฟอกเลือด บำรุงร่างกาย
- รสทางยา : รสขมร้อนช้ำกลิ่นหอมฉุน (กลิ่นรสคล้ายขมิ้นดำแต่แรงกว่า)
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : หั่นทำแห้งบดเป็นผงผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นยาลูกกลอนขนาดเท่าเม็ดพุทธรักษารับประทาน ครั้งละ 2 เม็ด ใช้เป็นยาฟอกเลือด บำรุงกำลัง แก้ท้องขึ้น อืดเฟ้อ แก้อาการระคาย (ภูมิปัญญาพื้นบ้าน จ. อุตรดิตถ์)

ประโยชน์ทางอื่น

- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์
- หมายเหตุ ขมิ้นดำและขมิ้นดำตาก มีขนาดต้นใบ ลักษณะอื่นๆ คล้ายคลึงกันมาก แต่เมื่อปลูกในสภาพแวดล้อม เดียวกัน สีม่วงที่บริเวณเส้นกลางใบของขมิ้นดำตากจะมีสีเข้มกว่าขมิ้นดำ อีกทั้งขนาดของเหง้าแฉ่งใหญ่กว่า และ กลิ่นรสร้อนแรงกว่า จึงแยกออกเป็น 2 ชนิด

3.8 ขมิ้นทอง (khamin thong)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ขมิ้นทอง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ขมิ้นทอง , ว่านทอง
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแฉ่งขนาดเล็ก มีเหง้าแม่ ลักษณะกลมรูปไข่ปลายเรียว เป็นปล้องๆ 7 - 10 ปล้อง ตั้งขึ้น มีเส้นผ่าศูนย์กลางและ

ส่วนสูงประมาณ 2.5 - 3 ซม. แง่นิ้วแตกออกตรงข้ามกันข้างละ 1 - 2 แง่ มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. ยาว 3 - 7 ซม. แล้วจึงแตกแง่อย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าซ้อนกันลงด้านล่างอัดแน่นเป็นแผงทุกแง่มิปลายงอนขึ้น เหง้าแม่ที่มีขนาดใหญ่แง่นิ้วบางแง่งที่ปลายจะงอกเป็นต้นใหม่ได้อีก 2 - 3 ต้น จนมีลักษณะเป็นกอ มีเหง้าแง่งเป็นแผงแน่นยิ่งขึ้น เมื่อยังอ่อนมีสีเหลืองปลายสีเหลืองอ่อน เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาลอมเหลือง เนื้อในละเอียดสีเหลืองทอง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมแบนปลายกางออกสูงประมาณ 40 ซม. ประกอบด้วยกาบเลี้ยง หุ้มโคน 3 กาบสีม่วงแดงปลายสีเขียวอ่อน ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบสีม่วงแดง บริเวณขอบกาบและสันกาบจะอมเขียวหรือออกสีชมพูอมเขียวสลับซ้อนทับกันขึ้นไป ซึ่งกาบเลี้ยงและกาบใบสีม่วงแดงจะจางลงเมื่ออายุมากขึ้น มีการแตกต้นใหม่เป็นกอที่ค่อนข้างห่าง สูงประมาณ 80 - 120 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องสอบเรียวทั้งด้านหน้าและสันหลังใบมีสีม่วงแดงประมาณ 1/2 - 1/3 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกปลายแหลม กว้าง 6 - 12 ซม. ยาว 40 - 75 ซม. หน้าใบมีสีเขียวเข้มเส้นกลางใบเป็นร่องตื้น หลังใบสีเขียวทึบเส้นกลางใบเป็นสันเรียวแข็ง มีใบ 9 - 12 ใบ/ต้น

ราก : ส่วนใหญ่จะแตกที่เหง้า แต่จำนวนค่อนข้างน้อยมีทั้งรากขนาดใหญ่ที่มีส่วนโคนใหญ่ปลายเรียวเล็กมีรากขนอ่อนน้อยและรากมีขนาดเล็กแบบเส้นด้าย ที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมาก และอาจมีเพียง 2 - 3 ราก ที่ไม่แตกรากแขนง แต่ที่ปลายรากจะเป็นหัวสะสมอาหารรูปไข่ หรือรูปกระสวยกว้าง 1 - 1.5 ซม. ยาว 1.5 - 2.5 ซม. เนื้อในสีขาว ความยาวรากจะอยู่ระหว่าง 5 - 40 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : จ.ปราจีนบุรี เป็นพืชปลูกเลี้ยงอยู่ในวงจำกัดเพื่อไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร จึงไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายเหมือนขมิ้นชนิดอื่น

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 3 - 4 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูงในต้นฤดูฝน ในสภาพที่มีร่มเงารำไร โดยยกร่องปลูกหรือขุดเป็นหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x30 ซม. แล้ววางชิ้นพันธุ์แล้วกลบดินพอมิด

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่ใช้ยา : เมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป ประมาณต้นฤดูหนาวหลังจากที่ต้นโทรมแล้ว

สรรพคุณ : แก้แมลงสัตว์กัดต่อย แผลพุพอง ฝีกำมะลอ แก้กอดิบ แก้อาการเจ็บคอ แก้ปวดท้อง ท้องเดิน (ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน จ.ปราจีนบุรี ; เษษฐาและทิษัญ, 2522)

- รสทางยา : รสจืดเผ็ดขมเล็กน้อย
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าแงงโหลกให้ละเอียดผึ่งแดดแล้วบดเป็นผงสำหรับทา แก้แมลงสัตว์กัดต่อย แก้แผลพุพอง ฝีกำมะลอ กินแก้ปวดท้อง ท้องเดิน
- : ใช้เหง้าฝนกับเหล้ากินแก้อาการคอติบ บำบัดอาการเจ็บคอ (เชษฐาและทิชนันฎ.2522.)
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

3.9 ขมิ้นอ้อย (Khamin oi or Zedoary)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ขมิ้นอ้อย
- ชื่ออังกฤษ : Zedoary
- ชื่อท้องถิ่น : ขมิ้นอ้อย (ทั่วไป) ว่านขมิ้น ว่านเหลือง ขมิ้นหัวขึ้น (กลาง) สากเบือ (ละว้า) ขมิ้นขึ้น (เหนือ) ละเมียด (เขมร)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma zedoaria* Rosc.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : *Curcuma zerumbet* (Berg) Roxb.
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแงงขนาดใหญ่ มีแงรูปทรงค่อนข้างกลมถึงกลมยาวปลายเรียวตั้งตรงและโผล่ขึ้นมาเหนือดินเล็กน้อยจนชูสูงเหนือพื้น 7 - 12 ซม. ขึ้นกับอายุเหง้า มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4.5 - 6 ซม. ยาว 6 - 20 ซม. มีปล้องกาบ 19 - 20 ปล้อง มีตาข้างๆ ละ 10 - 11 ตา แง่นิ้วจะแตกออก 2 ข้าง ตรงข้ามกันมีลักษณะเฉียงลงปลายงอนขึ้นเล็กน้อย ข้างละ 2 - 3 แง่ สีเหลืองขนาดเล็กผ่าศูนย์กลาง 2.5 ซม. ยาว 10 - 15 ซม. แล้วจะแตกแงงย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าลงด้านล่างและซ้อนขึ้น มีปล้องสั้นๆ เห็นข้อชัดเจน เมื่อแก่จัดผิวมีสีน้ำตาลถึงน้ำตาลอมเหลือง เนื้อในหัวสีเหลืองอมส้ม สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงสูง 25 - 60 ซม. ประกอบด้วยกาบใบขนาดใหญ่หนาเรียงซ้อนทับสลับกันและมีการแตกต้นใหม่หลายต้นจนมีลักษณะเป็นกอสูง 100 - 150 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและไตรมาสแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ โคนใบสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายเป็นรูปไข่ ถึงรูปขอบขนานแกมรูปไข่ปลายใบแหลมเป็นหาง สีเขียวหลังใบสีเขียวทนมมีขนนุ่มๆ ขนาดใบกว้าง 12 - 20 ซม. ยาว 50 - 80 ซม. เส้นกลางใบใหญ่ ด้านหน้าใบเป็นร่องตื้น หลังใบเป็นสันแข็ง มีใบ 8 - 10 ใบ/ต้น เมื่อขยี้ใบดมจะมีกลิ่นหอมฉุน

เฉพาะตัวคล้ายกลิ่นมะขามอ่อนเช่นเดียวกับกลิ่นของใบขมิ้นชัน แต่กลิ่นจะออกเปรี้ยวมากกว่า

ดอก : จะออกเป็นช่อใหญ่แบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางลำต้น ก้านช่อยาว 5 - 8 ซม. ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับสีขาวอมเขียวรูปสามเหลี่ยมปลายมน บริเวณปลายช่อดอกใบประดับจะขยายใหญ่บานออกสีขาวปลายชมพู รูปขอบขนานยาว 3 - 3.5 ซม. จัดเรียงซ้อนกันอย่างมีระเบียบ. ที่โคนใบประดับบริเวณโคนช่อ 1 ใบจะหุ้มดอกอยู่ 1 ดอก ส่วนใบประดับที่ปลายช่อจะไม่มีดอก ดอกมีกลีบรองดอกเชื่อมติดกันเป็นท่อ มีขน กลีบดอกจะมีสีเหลือง ตรงโคนเชื่อมติดกันเป็นท่อยาว ส่วนปลายกลีบจะแยกเป็น 3 แฉก เกสรตัวผู้จะมีลักษณะคล้ายกลีบดอก มีขน ส่วนอับเรณูจะอยู่ใกล้ๆ ปลาย ท่อเกสรตัวเมียเล็กยาว ปลายยอดเปิดเป็นปากแตรสีเหลืองจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 2 - 3 ดอก

ราก : รากส่วนใหญ่จะหนาแน่นอยู่ที่บริเวณโคนต้น ส่วนที่แ่งมีน้อย ความยาวราก 20 - 25 ซม. มีทั้งรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก รากสะสมอาหารมีขนาดใหญ่ผิวค่อนข้างเกลี้ยงรากขนอ่อนมีน้อย บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมอยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนทั่ว ๆ ไป ร่มเงารำไรและกลางแจ้ง

แหล่งที่พบ : พบกระจายทั่วไป มีทั้งปลูกไว้ใช้ประโยชน์และปลูกเป็นการค้า

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ใช้เหง้าหัวหรือแง่มั่ว ที่มีตา 2 - 3 ตา หรือแง่มั่วย้อยทั้งแง่ม

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40 x 30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30 x 30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้า 1,220 และ 1,465 กก./ไร่ ในสภาพร่มเงา 50 % และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่มั่ว

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป ประมาณต้นฤดูหนาวเดือน พ.ย. - ธ.ค. ซึ่งต้นโทรมแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้าแง่มั่ว เป็นยาแก้คลื่นไส้แก้ท้องร่วง ขับลม ช่วยฟอกเลือดแก้ระดูขาว ขาภายนอกใช้ แก้อาการฟกช้ำแก้บวม ผดผื่นคัน แก้พิษว่านอื่นๆ (แก้ว, 2547 ; วิทย์, 2531 ; วุฒิ, 2540 ; นันทวันและคณะ, 2539)

รสทางยา : รสฝาด ขม เผื่อนร้อน กลิ่นขมิ้นหอมฉุนเฉพาะตัว

ภูมิปัญญาหม้อพื้นบ้าน : ใช้เหง้าหรือแง่ม้วนอ้อย (สด) พริกหาง อบเชยเทศ โดยใช้ขมิ้นอ้อย 50 กรัม พริกหาง และอบเชยเทศ อย่างละ 20 กรัม ต้มใส่น้ำพอท่วมยาหรือมากกว่าก็ได้ กินน้ำยาขณะอุ่นๆ ครั้งละ 1 แก้ว ใส่น้ำผึ้งแท้เติมรส 1 ช้อนโต๊ะ กิน 2 เวลา เช้า - เย็น ก่อนอาหาร เป็นยาแก้ไข้หวัดใช้เหง้าแง่ม้วนสดตำให้ละเอียดบดบิบน้มนะนาวใส 1 ช้อน เติมเกลือนิดหนึ่ง คนให้เข้ากันเอาน้ำยาที่ได้ทาแก้ผดผื่นคันตามร่างกาย หรือแผลถูกขุ่ยงวันไรกัด ทำให้แผลหรือคุ่มคันไม่ขยายลุกลาม สมานแผลให้หายเร็วใช้เหง้าแง่วานสดๆ ผ่านเป็นแวน ประมาร 2 แวน บดผสมกับน้ำปูนใส แล้วใช้รับประทานรักษาอาการท้องร่วงใช้เหง้าหรือแง่ม้วนสด 2 แ่ง ล้างสะอาด นำมาผ่านเป็นชิ้นบางๆ แล้วทำให้ละเอียดเอามาต้มกับน้ำ เคี่ยวพอประมาณ เอาน้ำดื่มแก้ปวดท้อง ขับลมในท้อง ช่วยฟอกเลือด แก้ระดูขาว ให้นำเหง้าแง่ม้วนสดๆ ตำให้ละเอียดแล้วนำมาพอกบริเวณที่บวมเพื่อบรรเทาอาการปวดข้อ ฟกช้ำ บวมขมิ้นอ้อยสามารถใช้แก้พิษว่านอื่นๆ แทนพระยาวานหรือจ้าววานได้ (แก้ว.2547 ; วิทย์.2531 ; วุฒิ.2540)

ประโยชน์ทางอื่น : ใช้เหง้าสดปรุงอาหารไทยและแต่งสีของอาหารบางชนิด เช่น ข้าวเหนียวเหลือง ขนมเบื้องญวน เพราะกลืนไม่จุน (นิจศิริและพยอม.2534.)

รายงานการวิจัย : สารเคมีที่พบ alanine, arginine aspartic acid, camphor, cineol, curculone, curcumol, cystine, glutamic acid, glycine, zederone.

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา ขับยั้งการเป็นพิษต่อตับ ขับยั้งการมีคอเลสเตอรอลในเลือดสูง ขับยั้งการก่อกลายพันธุ์ ด้านเชื้อรา ยีสต์ ด้านเชื้อบิดมีตัว ขับน้ำดี ขับยั้งการดูดซึมของลำไส้ แก้ปวด ทำให้แห้ง ไล่แมลง ลดไขมันในเลือด (นันทวันและคณะ, 2539)

สารสกัดจากเหง้ามีฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระป้องกันการเสื่อมการตายของเซลล์ (นิรนาม.2548)

3.10 จ้าววาน (Cha wan)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	จ้าววาน
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	จ้าววาน วานขมิ้น
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ม้วนขนาดเล็ก มีเหง้าแม่

ลักษณะกลมยาวปลายเรียวมน ตั้งขึ้นมีขนาดค่อนข้างเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3.5 ซม. แ่งนํ้ามีโคนเล็กปลายขยายใหญ่ ขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม. ยาว 3 - 4 ซม. แตกออกจากเหง้าเป็นแผงคล้ายพัด 2 แผงประกบกัน แล้วจึงแตกแ่งย่อยๆ ที่มีขนาดเล็กกว่าออกมาทั้งด้านข้างขึ้นบนหรือลงล่างจนแน่นแผง เหง้าแ่งที่ยังอ่อนจะมีสีเหลืองปลายชมพูเรื่อๆ เหง้าแก่จะมีสีน้ำตาลอ่อนมีข้อกาบชัดเจนเนื้อในหัวสีขาวเหลืองจนถึงเหลืองอ่อนมีวงชั้นในสีเข้มกว่า สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน ส่วนโคนสีขาวอมชมพูจางๆ ตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบที่มีขอบกาบด้านในสีม่วงหรือชมพูจางๆ ส่วนด้านบนของกาบอาจจะเป็นแถบๆ สีน้ำตาลอยู่กับพื้นกาบสีเขียวที่ซ้อนทับกัน และมีการแตกต้นใหม่ที่โคนเหง้าได้อีก 2 - 3 ต้น มีความสูงใกล้เคียงกัน สูงประมาณ 60 - 75 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกแกมไข่สีเขียว เนื้อใบบาง กว้าง 8 - 10 ซม. ยาว 30 - 35 ซม. บริเวณเส้นกลางใบเป็นร่องเล็กช่วงกลางใบถึงปลายใบมีสีน้ำตาลแดงจางๆ หลังใบสีเขียวเป็นสันแข็ง มีใบ 9 - 12 ใบ/ต้น

ราก : รากส่วนใหญ่เป็นรากสะสมอาหารมีโคนใหญ่ 0.2 - 0.5 ซม. ปลายเรียว ยาวประมาณ 10 - 15 ซม. บางรากอาจจะมีหัวสะสมอาหารรูปไข่ปลายแหลม กว้าง 1 ซม. ยาว 1.5 ซม. มีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายอยู่บ้างเล็กน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ใที่ร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแ่งที่มีตา 2 - 3 ตา มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงมีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้าแ่งตัดรากแล้วประมาณ 1,300 กก./ไร่ และ 2,640 กก./ไร่เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และกลางแจ้งตามลำดับโดยมีความชื้นในผลผลิตประมาณ 64% อัตราการทำแห้ง 2.8 - 3 กก.สด/1กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้งที่ปลูกในร่มเงา 0.75% สีเหลืองคล้ำ (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ : เหง้า แก้กษัยวุ่น แก้กษัยเบื้อเมาต่างๆ (ธวัชชัยและรัชนี, 2544)
- รสทางยา : รสขมเย็น กลิ่นหอมเย็นคล้ายเมนทอล
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้แก้ เมื่อกินหรือถูกพิษว่านร้ายหรือต้นไม้มีพิษ เช่นถูกว่านดอกเป็นแผล ให้นำหัวว่านไปฝนทาและกิน จะหายปวดและแผลก็จะหายด้วย (ธวัชชัยและรัชนี, 2544)
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกสัชวิทยา และทางการแพทย์

3.11 พญาว่าน (Phaya wan)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : พญาว่าน
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : พญาว่าน (ทั่วไป)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง เหง้าแม่ลักษณะค่อนข้างกลมยาวปลายแหลม ตั้งขึ้น ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3 ซม. ยาว 4 ซม. แดกแง่งนี้ ออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้าง ละ 2 - 3 แ่ง ขนาดไปกับพื้นขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.2 - 1.5 ซม. ยาว 4.5 ซม. แ่งบนสุดจะมีขนาดใหญ่และยาวกว่าแง่งอื่น ส่วนปลายจะไปสร้างเป็นเหง้าใหม่ขนาดแตกต่างกัน เชื่อมติดต่อกันได้หลายเหง้า บางเหง้าจะมีแง่งนี้และแง่งย่อยที่แตกลงด้านล่างได้อีก เหง้าและแง่งอ่อนสีเหลืองปลายซ้อนขึ้นมีสีชมพูอมม่วง เหง้าแก่จะเป็นสีน้ำตาลเห็นข้อกาบชัดเจน เนื้อในหัวสีเหลืองมีวงในสีเหลืองเข้ม สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนสีม่วงแดง ส่วนโคนมีสีขาวอมชมพูจางๆ ตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบสีม่วงแดงซ้อนทับกัน ลำต้นสูงประมาณ 110 - 170 ซม.เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ : เป็นใบเดี่ยวขนาดปานกลาง โคนใบเป็นร่องตื้นสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกถึงใบหอกแกมไข่กลับ ปลายแหลมเป็นหาง สีเขียว กว้าง 10 - 16 ซม. ยาว 40 - 80 ซม. ด้านหน้าใบเส้นกลางใบเป็นร่องตื้นสีม่วงแดงไป

จนถึงบริเวณโคนแผ่นใบ ส่วนหลังใบเป็นสันแข็งมีสีม่วงแดงไปถึงประมาณค่อนใบ มีใบ
ประมาณ 10 ใบ/ต้น

ราก : รากส่วนใหญ่เป็นรากสะสมอาหารมีโคนใหญ่ปลายเรียว สีขาวอมเหลืองออกจากบริเวณ
โคนต้นมากกว่าที่แก่ ยาวประมาณ 13 - 15 ซม. มีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายอยู่บ้าง
เล็กน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไรและกลาง
แจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก กาญจนบุรี พิจิตรโลก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีตา 2 - 3 ตา มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มี
ฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่ง
เป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยขกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง
ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและและอุดม
สมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15
อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าตัดรากออกแล้วประมาณ 380 กก./ไร่ และ 2,730
กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และกลางแจ้งตามลำดับโดยมีความชื้นในผลผลิต
ประมาณ 3% อัตราการทำแห้ง 1.5 กก./สด/1กก./แห้ง มีน้ำมันหอมระเหยที่สกัดจาก
ตัวอย่างสดที่ปลูกในร่มเงา 0.8% สีเหลืองอ่อน (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลาดันเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้พิษงู แก้พิษเบื่อเมาต่างๆ (รั้วชัยและรัชนี, 2544) บำรุงผิว (นิรนาม, 2548)

รสทางยา : รสฝาดเย็น กลิ่นขมมันหอมเย็น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้แก้ เมื่อกินหรือถูกพิษงูร้ายหรือคันไม้มีพิษ เช่นถูกงูกัดเป็นแผลให้นำหัวว่าน
ไปฝนทาและกิน จะหายปวดและแผลก็จะหายด้วย (รั้วชัยและรัชนี, 2544.)

: หัวว่านมีคุณค่าสูงเป็นเครื่องประทีนผิวสำหรับสตรีได้ดี (นิรนาม, 2548.)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.12 ว่านกงจักรพระอินทร์ (Wan kong chak phra in)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : กงจักรพระอินทร์

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น	:	กงจักรพระอินทร์
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม มีลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดปานกลาง เหง้าแมกกลมรูปไข่ปลายเรียว เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 5 ซม. ยาว 5 - 7 ซม. แดกแก่มีน้ำตาลกลมยามีข้อกาบชัดเจนออกสองข้างเรียงซ้อนกันลงล่างข้างละ 2 - 4 แดง เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. ยาว 5 - 11 ซม. ส่วนปลายซ้อนขึ้น บางแฉกอาจลงล่าง สามารถแตกหน่อเป็นต้นใหม่ (เหง้าใหม่) ได้หลายต้นจนมีลักษณะเป็นกอ และแตกแฉกย่อยขนาดค่อนข้างเล็กสั้นออกทางด้านข้างได้อีกข้างละ 2 - 3 แดง เหง้าแก่ที่ยังอ่อนจะมีสีเหลืองปลายสีขาวอมชมพูหรือม่วงจางๆ เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาลเลื่อมเป็นมัน เนื้อในค่อนข้างแน่นสีเหลืองอมเขียวมีวงในสีเหลืองเข้มกว่าเล็กน้อย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมแบนประกอบด้วยกาบเลี้ยงสีม่วงแดงออกน้ำตาล 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีเขียว สันและขอบกาบอมสีม่วงเรียงซ้อนทับสลับกันยาวขึ้นเป็นลำดับ สูง 10 - 20 ซม. ส่วนปลายกาบกางออกเล็กน้อย มีลิ้นใบต่อกับแผ่นใบเป็นเส้นตรง มีความสูงต้น 75 - 80 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบสอบเรียวเป็นร่องลึกประกบชิดกันในช่วงประมาณ 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เฉียงเล็กน้อยเป็นรูปใบหอกถึงใบหอกแกมไข่สีเขียว ขอบใบเรียบปลายใบเรียวแหลม ขนาดใบ กว้าง 10 - 13 ซม. ยาว 33 - 48 ซม. หน้าใบเส้นกลางใบเป็นร่องตื้น ผิวใบบริเวณเส้นกลางใบตั้งแต่เกือบถึงโคนและปลายใบจะเป็นสีม่วงแดง ด้านหลังใบเส้นกลางใบมีสีเขียวอ่อนเป็นเส้นหนาแข็งปลายเรียว เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ดอก** : ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลดตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางต้น สูง 15 - 25 ซม. ก้านช่อยาว 8 - 18 ซม. ที่ปลายก้านจะมีกาบหุ้มขนาดใหญ่อยู่ 1 กาบ รูปทรงคล้ายกลีบบัวสีเขียวอ่อนปลายขาวแดง ยาวประมาณ 12 - 17 ซม. หุ้มช่อดอก ซึ่งประกอบด้วยใบประดับรูปไข่ โคนสีเขียวอ่อนปลายสีม่วงอยู่ประมาณ 20 กาบ เรียงซ้อนสลับกันขึ้นไปยาวประมาณ 7 - 8 ซม. โดยกาบที่อยู่ปลายจะมีขนาดใหญ่กว่าสีเขียวอ่อนออกขาวและมีส่วนปลายเป็นสีม่วงแดง ภายในชอกกาบแต่ละกาบยกเว้นกาบที่อยู่โคนและปลายช่อจะมีดอกอยู่ 3 ดอก ซึ่งจะทยอยบาน โดยแต่ละดอกประกอบด้วยเยื่อหุ้มดอกสีม่วง เมื่อดอกเริ่มบานจะหุ้มส่วนโคนกลีบรองดอกสีม่วงแดง มีโคนติดกันเป็นหลอดปลายแยก

เป็น 3 กลีบ กลีบบนขยายใหญ่กว่ากลีบล่าง 2 กลีบ ปลายแหลมหุ้มกลีบดอกสีเหลืองอ่อน แยกเป็น 3 กลีบ โดยกลีบเล็ก 2 กลีบจะติดอยู่แต่ข้างของกลีบใหญ่ซึ่งเปิดเป็นปากยาว 3.5 ซม. ภายในและตรงกลางปากจะเป็นสีเหลืองเข้ม ระหว่างกลีบเล็กจะมีก้านเกสรตัวผู้สั้น ๆ ปลายงอจุ่มเป็นหัวและเขี้ยวปากแมลง 2 เขี้ยว กึ่งกลางหัวเหนือเขี้ยวทั้ง 2 จะมียอดเกสรตัวเมียโผล่ออกมาเล็กน้อย

ราก : มี 3 ลักษณะในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน คือมีทั้งรากแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมาก รากที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนน้อย และรากโคนใหญ่ปลายเรียวที่ส่วนปลายขยายเป็นหัวสะสมอาหาร (รากน้ำมัน) ขนาดเล็กเป็นรูปกระสวย หรือ รูปไข่ ปลายเรียวแหลม กว้าง 1 - 1.5 ซม. ยาว 1.5 - 2.5 ซม. เมื่ออ่อนเป็นสีขาว แก่สีน้ำตาล เนื้อในสีขาวตรงกลางสีเหลืองอ่อน รากส่วนใหญ่ยาว 25 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนถึงร่วนทรายที่อุดมสมบูรณ์สูง ขึ้นได้ดีทั้งในร่มเงารำไร และกลางแจ้งที่มีฝนกระจายสม่ำเสมอ

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หมอบ้านใน จ.พิจิตร อุตรดิตถ์ ตาก ปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร แต่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่แก่อายุ 8 เดือนขึ้นไป แง่งใหญ่ตัดแบ่งให้มีตา 3 - 4 ตา/ชิ้น พันธุ์ แง่งย่อยปลูกทั้งแง่ง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไรหรือกลางแจ้ง พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย โดยเตรียมดินตากไว้ประมาณ 10 วัน ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูกกลางแจ้งในดินร่วนสีน้ำตาลแดงที่ อ.พบพระ จ.ตาก โดยขกร่องกว้าง 60 ซม. ระยะระหว่างร่อง 40 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ใส่ปุ๋ยคอกรองพื้นก่อนปลูก 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ โรยระหว่างแถวหลังปลูก 3 - 4 เดือน และเก็บเกี่ยวหลังปลูก 8 เดือน ให้ผลผลิตประมาณ 3,500 กก./ไร่ มีอัตราส่วนการทำแห้ง 3.5 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันที่สกัดได้จากตัวอย่างสดประมาณ 0.3 % มีสีเหลือง (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้** : เหง้าแง่งที่แก่จัด
- ช่วงเวลาเก็บยา** : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ** : แก้โรคตาทุกชนิด โดยเฉพาะแฉับตาแดง ตามัว คาค้อหรือริดสีดวงตา คาเริ่มและตาแฉะ (เลื่อน, 2506)
- รสทางยา** : รสขมออกเผ็ดเล็กน้อย ชุ่มคอ กลิ่นคล้ายกลิ่นเครื่องยาต้ม
- ภูมิปัญญาหมอบ้าน** : แพทย์แผนไทย (แผนโบราณ) เอาหัวร่านมาปอกแล้วปิ้งไฟพอเกรียมทั่วแล้วนำมาคองกับเหล้าโรง 40 ดีกรี นำออกไปหมกข้าวเปลือกไว้ 3 คืน จากนั้นนำออกมาคั้นเอาแต่น้ำ

เก็บไว้ใช้หยอดตา แก้โรคตาได้อย่างดีแต่ควรระวังอย่าใช้ด้วยตนเอง ควรปรึกษาแพทย์
แผนไทยที่ชำนาญเท่านั้น(เลื่อน,2506)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.13 ว่านแก้มพิษงู (Wan kae phit ngn)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	: ว่านแก้มพิษงู
ชื่ออังกฤษ	: -
ชื่อท้องถิ่น	: ว่านแก้มพิษงู (ศรีสะเกษ, ชุมพร)
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	: -
วงศ์	: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม มีลักษณะเป็นเหง้าแน่นขนาดปานกลาง เหง้า
แม่รูปทรงค่อนข้างกลมรีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 ซม. แง่นิ้วแตกออก 2 ข้างๆ ละ
2 - 3 แง่ง ซ้อนกันลงด้านล่างโดยแตกขนานกับพื้นหรืออาจจะเฉียงลงเล็กน้อยเป็น
ปล้องห่างๆ มีกาบหุ้มค่อนข้างเล็ก ส่วนโคนเรียว ส่วนปลายขยายใหญ่แล้วเรียวแหลม
คล้ายหัวสาकुไทย เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม. ยาว 5 - 20 ซม. แล้วแตกแ่งย่อย
ลักษณะเดียวกันกับแ่งนิ้วที่มีขนาดเล็กกว่าลงด้านล่างอีกแ่งละ 3 - 4 แ่งย่อยสีขาว
หรือขาวเหลือง เนื้อในเปราะหักง่ายสีขาวตรงกลางสีอมเหลืองเล็กน้อย สามารถดำรง
ชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมแบนประกอบด้วยกาบใบเรียงซ้อนทับสลับ
กันยาวขึ้นไปเป็นลำคืบ ส่วนโคนกาบมีสีม่วง ปลายกาบสีเขียวอมม่วง หรือมีสีม่วง
เฉพาะตรงสันกาบที่แข็งและกาบแผ่ออก ต้นสูงประมาณ 75 - 80 ซม. เจริญเติบโตได้
ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวโคนใบสอบเรียวเป็นร่องลึกอยู่ในช่วงประมาณ 1/5 - 1/4 ของความยาวใบ
แล้วขยายใหญ่เอียงโคนตัดหรือมน ใบเป็นรูปใบหอกแกมรูปไข่ถึงรูปขอบขนานแกมรูป
ไข่ กว้าง 6.5 - 14.5 ซม. ยาว 18 - 49 ซม. จำนวน 9 - 11 ใบ หน้าใบสีเขียวหลังใบ
สีเขียวนวลและนุ่มมือเล็กน้อยขณะใบยังอ่อน
- ดอก** : ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลดตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางลำต้น สูง 12 - 17 ซม. ส่วนก้านช่อ
มีสีเขียวอ่อนยาว 5 - 10 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. ช่อดอกประกอบด้วย
ใบประดับรูปไข่สีเขียวอ่อน หรือเขียวอ่อนออกขาวอมชมพูตั้งแต่ส่วนกลางถึงปลายเป็น

สีม่วงแดงเรียงซ้อนสลับกันห่างๆ 9 - 11 ใบ ที่โคนด้านในใบประดับแต่ละใบหุ้มดอก 3 ดอก ซึ่งจะทยอยบาน แต่ปกติจะบานได้เพียง 1 - 2 ดอก ส่วนใบประดับที่ปลายซ่อ จะไม่มีดอก ในแต่ละดอกประกอบด้วยกลีบรองดอกสีขาวอมม่วงหรือม่วง 3 กลีบเชื่อมติดกันเป็นท่อปลายเปิดเป็น 3 แฉก ยาวประมาณ 3 ซม. ภายในจะเป็นกลีบดอกสีขาว ปลายอมชมพู 3 กลีบโคนเชื่อมติดกัน 2 กลีบขนาดเล็กประกบกัน กลีบกลางที่มีขนาดใหญ่ยาว 3 - 5 ซม. เปิดเป็นปากแคบบริเวณภายในช่องปากและกึ่งกลางกลีบปากจะเป็นสีเหลืองถึงปลายกลีบ ระหว่างกลางกลีบเล็กทั้ง 2 อันจะเป็นก้านเกสรตัวผู้ที่มีส่วนปลายแบนแยกเป็นเขี้ยวปากแมลง 2 เขี้ยวสีขาว ส่วนเกสรตัวเมียเป็นหลอดปลายเปิดจะถูกหุ้มด้วยก้านเกสรตัวผู้และมีความยาวเสมอกัน

ราก : รากส่วนใหญ่มีความยาวประมาณ 35 - 40 ซม. เกิดที่บริเวณโคนต้นมีลักษณะเป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนมาก ส่วนรากขนาดใหญ่ปลายเรียวที่มีรากขนอ่อนน้อย จะเกิดทั้งที่บริเวณโคนและแง่งนิ้วแต่จำนวนไม่มากนัก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง ในที่ร่มเงารำไรและกลางแจ้ง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หมอบ้านปลูกเลี้ยงไว้ใช้แก้พิษงูยวมจับชันโดยปลูกได้ในแปลงหรือในกระถางขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 14 นิ้ว จะลงหัวได้ดีและมีความทนทานต่อสภาพแวดล้อมค่อนข้างดีกว่ามันชนิดอื่นๆ

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงในที่ร่มเงารำไร หรือปลูกลงกลางแจ้งในที่ลาดเอียงเล็กน้อย และมีฝนต่อเนื่องโดยเตรียมพื้นที่ตากดินไว้ประมาณ 10 วัน ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. วางชิ้นพันธุ์กลบดินพอมิด จากการปลูกลงกลางแจ้งโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ระยะระหว่างร่อง 40 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกเป็นปุ๋ยรองพื้น อัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 158 อัตรา 30 กก./ไร่ เมื่ออายุ 3 - 4 เดือนหลังปลูกให้ผลผลิตตัดรากแล้วประมาณ 1,750 กก./ไร่ ที่ความชื้น 70% อัตราการทำแห้ง 3.5 กก.สด/1 กก.แห้ง น้ำมันที่สกัดได้จากตัวอย่างสด 0.5% มีสีม่วงอ่อนใส (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เกี่ยวข้อง : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว หรือเลือกเก็บเอาเฉพาะเหง้าหรือแง่งที่แก่ไปใช้ในภาวะจำเป็น

สรรพคุณ : แก้พิษงูและยังช่วยสมานแผลอันเนื่องจากพิษงูให้หายเร็วและไม่เกิดแผลเป็น

- รศทางยา : มีรสเผ็ดร้อนซ่า
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : หั่นหัวว่านเป็นแว่นประมาณ 7 แว่น เคี้ยวกิน หรือตำละเอียดผสมน้ำเล็กน้อยแล้วกรอง กรอกปากคนป่วยจะแก้พิษได้และแผลที่ถูกกัดจะไม่เป็นแผลเป็น ถ้าใช้หัวฝนทาหรือ พอกแผลไปด้วยก็ยิ่งดี (หมอพื้นบ้าน อ.ชูพันธ์ จ.ศรีสะเกษ และคำบอกเล่าจากผู้ ปลูกว่านชนิดนี้ที่ อ.หลังสวน จ.ชุมพร โดยมีความเชื่อของท้องถิ่นว่าว่านนี้จะให้ผลดียิ่ง เมื่อผู้ที่เอาไปปลูกไม่ได้ปลูกหรือขอจากเจ้าของเดิม)
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

3.14 ว่านขอทองแก (Wan Kha thong khae)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านขอทองแก
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านขอทอง ว่านขอทองแก ว่านขอคำน้อย ว่านแก ว่านขม้นหัวขึ้น ว่าน กระบี่ทอง
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าขนาดเล็ก เหง้าแม่กลม รูปไข่ปลายเรียว หรือทั้งโคนและปลายเรียว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2.5 ซม. ยาว 3 - 5 ซม. แง่งนิ้วแตกออกทั้ง 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 2 - 4 แง่ง มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 0.8 ซม. ยาว 1 - 13 ซม. โดยแ่งที่ยาวจะแตกแ่งย่อยออกทั้ง 2 ข้างอีกข้างละ 1 - 3 แง่ง และแ่งย่อยนี้ยังจะแตกแ่งย่อยๆ ได้อีก แ่งต่าง ๆ เหล่านี้ปลายเรียวเล็ก ม้วนงอเป็นตะขอเกี่ยวกันและงอนซ้อนขึ้นบนทุกแ่ง เหง้าแ่งที่ยังอ่อนสีเขียวถึงขาว เหลือง เมื่อแก่จัดสีน้ำตาลมีปล้องกาบชัดเจน เนื้อในสีเหลืองอ่อน สามารถดำรงชีวิตอยู่ ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินมีขนาดเล็กค่อนข้างแบนประกอบด้วยกาบใบสีเขียว ออกเหลืองเรียงสลับซ้อนทับกันยาวขึ้นเป็นลำดัด สูงประมาณ 20 - 25 ซม. ที่ปลายมี ลิ้นใบเป็นเส้นเชื่อมต่อกับใบ ลำต้นสูงถึงปลายใบประมาณ 75 ซม.
- ใบ : เกิดที่ปลายกาบใบเป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ โคนใบเป็นร่องสอบเรียวประมาณ 1/3 ของ ความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอก ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลมเป็นหาง กว้าง 5 - 10 ซม. ยาว 22 - 40 ซม. หน้าใบสีเขียวเส้นกลางใบเป็นร่องตื้นตั้งแต่เหนือบริเวณโคน

แผ่นใบไปจนเกือบถึงปลายใบจะมีสีม่วงหรือม่วงแดงเรื่อๆ ไม่ค่อยชัดเจน หลังใบสีเขียว
หม่นออกขาว เส้นกลางใบเป็นสันเรียว มีจำนวนใบ 7 - 10 ใบ/ต้น

ราก : รากบริเวณโคนต้นโดยมากจะเป็นรากขนาดใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนน้อย รากที่อยู่
ส่วนล่างจะเป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากฝอยและรากขนอ่อนมาก และรากแบบเส้นด้ายที่
มีรากฝอยน้อยที่ส่วนปลายรากจะมีหัวสะสมอาหารสีขาวรูปไข่ยาว กว้าง 1 ซม. ยาว 2.5
ซม. ความยาวรากประมาณ 25 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงและมีร่มเงารำไร หรือ ปลูกกลางแจ้ง
ในเขตที่มีฝนตกต่อเนื่องตามฤดูกาล

แหล่งที่พบ : พบในป่าดิบชื้นในแถบชายแดนที่ติดประเทศพม่าและลาว หมอพื้นบ้านในแถบ
จ.เชียงใหม่ กาญจนบุรี นำมาปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางยาสมุนไพรและเมตตามหานิยม

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้า หรือแง่งทั้งแง่ง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงสูง ในที่ร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้ง พื้นที่ลาด
เอียงเล็กน้อย โดยเตรียมพื้นที่ ดากดินไว้ประมาณ 10 วัน ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ใช้
ระยะปลูก 40x30 ซม. วางชั้นพันธุ์กลบดินพอมิด หรือปลูกในกระถางเส้นผ่าศูนย์กลาง
11 - 14 ซม. ก็ให้ผลดีเช่นกัน แต่ควรใช้เหง้าปลูกจะโตเร็วให้เหง้าแง่งใหญ่กว่าปลูก
ด้วยแง่งนิ้วหรือแง่งย่อย

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือเมื่อลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้พิษเบื่อเมาจากอาหารต่างๆ เช่นกินพืชหรือว่านต่างๆ แล้วเป็นพิษ เห็ดพิษ หรือกิน
อาหารจากสัตว์ต่างๆ เช่นหอยแล้วเป็นพิษ (เกิดอาการอาเจียนหรือท้องร่วงอย่างแรง)
แก้พิษสัตว์กัดต่อย แก้ลมพัดลมเพ และลมปราบ แก้บิด แก้ท้องร่วงอย่างแรง แก้
คลื่นเหียนอาเจียน (สมานและทัศนัย, 2516 ; บัว, 2524 ; เลื่อน, 2523)

รสทางยา : รสฝาดร้อน กลิ่นหอมอ่อนๆ คล้ายกลิ่นขมิ้นขาว

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : กินหัวว่านหรือฝนกับน้ำกินหรือกรอกเมื่อถูกพิษเบื่อเมาจนกระทั่งค้างแข็งพูดไม่ได้ใช้หัว
ว่านตำให้คนไข้กินแก้บิดแก้ท้องร่วงอย่างแรงหรือแก้คลื่นเหียนอาเจียน แก้ลมพัดลมเพ
และลมปราบ โดยใช้หัวว่านฝนกับน้ำทาตัวจนมีอาการขนลุกและหนาวสั่นสะท้าน บางที่
ก็มีอาการอาเจียนเป็นลมเปล่าๆ ออกมาทันที อาการต่างๆ จะหายไปถ้ากินหัวว่านด้วย
อาการดังกล่าวที่เป็นจะหายเร็วขึ้น (เลื่อน, 2523 ; บัว, 2524)

ประโยชน์ทางอื่น :

- สงสัยว่าถูกเสน่ห์ยาแฝด มีอาการร่วงซึมหรือตาปรือให้กินไม่นานก็จะหลับ เมื่อตื่นขึ้นมา
อาการจะหายไปกลับเป็นปกติ

- สงสัยว่าอาหารจะเป็นพิษ ให้ผ่านหัวว่านบางๆ ใส่ลงไป ถ้าขึ้นว่านหมุนจี๋ กระจุกขึ้นๆ ลงๆ ก็เชื่อได้ว่าอาหารนั้นเป็นพิษ
- ถ้าถูกน้ำมันพราย กำหัวว่านนี้ไว้จะช้กดินทันที (เดือน, 2523 ; บัว, 2524)

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษชีววิทยา และทางการแพทย์

3.15 ว่านคันทมาลา (Wan kantha ma la)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านคันทมาลา
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านคันทมาลาม่วง ว่านขาว ว่านนางคำขาว
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดใหญ่ มีเหง้าแม่ ลักษณะรูปไข่ปลายเรียว ตั้งขึ้น เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5.5 ซม. ยาว 11 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันแต่จำนวนไม่เท่ากัน คือข้างละ 1 - 3 แง่ง โคนเล็ก ปลายโต ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 - 3 ซม. ยาว 7 - 10 ซม. แตกขนานไปกับพื้นหรือเฉียงลงล่าง แง่งย่อยมีน้อยแตกลงด้านล่าง เหง้าแก่ที่ยังอ่อนมีสีขาวปลายชมพู เหง้าแก่มีสีน้ำตาลเห็นข้อกาบไม่ชัดเจน เนื้อในสีม่วงน้ำเงินอมเหลืองถึงม่วงน้ำเงินอ่อนๆ มีวงชั้นในขนาดปานกลาง แต่บริเวณขอบวงสีม่วงน้ำเงินเข้มแต่ส่วนอื่นและเนื้อชั้นในสีออกเหลืองอ่อนอมม่วง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนโคนม่วงแดง มีกาบหุ้มโคนสีม่วงถึงม่วงอมเขียว 3 กาบยาวเรียงสลับกัน ตั้งแต่ กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีเขียวม่วงเล็กน้อย ตั้งตรง สูงประมาณ 140 ซม. ประกอบด้วยกาบใบสีเขียวซ้อนทับกันเรียงสลับยาวขึ้นเป็นลำดับ เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและ ไตรมแห่งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องกว้างสอบเรียวประมาณ 1/7 - 1/4 ของความยาวใบแล้ว ขยายใหญ่เอียงเป็นรูปใบหอก ถึงขอบขนานแกมใบหอก กว้าง 6 - 19 ซม. ยาว 26 - 80 ซม. หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบมีสีม่วงจางๆ ตั้งแต่ประมาณกึ่งกลางแผ่นใบขึ้นไป จนถึงเกือบปลายสุดของใบสีม่วงจะขยายใหญ่แพร่เข้าไปในแผ่นใบเล็กน้อย ขอบใบเรียบ ปลายใบคล้ายหางแหลม หลังใบสีเขียวหม่นเส้นกลางใบเป็นสันเรียว มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น

ราก : รากส่วนใหญ่แตกบริเวณโคนต้นหรือเหง้า มีขนาดใหญ่ปลายเรียวแหลม ยาว 13 - 20 ซม. และรากหาอาหารที่มีลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ทั้งในสภาพร่มเงารำไรและที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.กาญจนบุรี พิชณุโลก ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูงในช่วงต้นฤดูฝน ในสภาพที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้ง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40 x30 ซม. แล้ววางชิ้นพันธุ์ที่เป็นเหง้าหรือแง่งที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกกลางแจ้งโดยขกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ใช้ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ย 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าแ่งตัดรากแล้วประมาณ 8,000 กก./ไร่ มีอัตราทำแห้ง 5.8 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันที่สกัดได้จากผลผลิตสดประมาณ 0.5 เปอร์เซ็นต์ สีเหลืองอ่อน

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า เป็นยาแก้ท้องร่วงอย่างแรง แก้ท้องอืด แก้บิดทุกชนิด แก้เคล็ดขัดยอก บวม แก้ฝีมะคำร้อยและฝีทุกชนิด แก้ทอลซิลอักเสบ แก้เจ็บคอ ชักมดลูกเข้าอู่ (เสงี่ยม, 2522 ; เลื่อน, 2523 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสจืดขมร้อน กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ใช้เหง้าขนาดนิ้วกลางข้อแรกของผู้ป่วย เคี้ยวกินกับน้ำสุก หรือฝนกับน้ำปูนใสหรือฝนกับเกลือแตรกน้ำร้อน แก้โรคปวดท้องในเด็ก โดยฝนกับน้ำปูนใสทาท้อง
- ใช้เหง้าฝนกับน้ำหรือกินแก้ท้องขึ้น ท้องร่วง แก้บิดทุกชนิด
- ฝนเหง้ากับสุราทาหรืออม แก้โรคเจ็บคอ
- ใช้เหง้าต้มหรือดองกับสุราดื่ม เป็นยาชักมดลูกเข้าอู่
- ใช้เหง้าขนาดกำปั้น 3 หัว โขลกห่อผ้าดองสุรา 7 - 15 วัน ต้มครั้งละ 1 - 2 ช้อนโต๊ะ ต้มครั้งละ 1 - 2 ช้อนโต๊ะโดยผสมกับน้ำสุก 4 - 6 ช้อนโต๊ะ ก่อนอาหารเช้า - เย็น แก้โรคริดสีดวงทวารหนักหรือไส้เลื่อน
- ใช้เหง้าฝนทาแก้เคล็ดขัดยอกฟกบวมได้ดี

- ใช้เหง้าตำพอกฝีคัณฑมาลา ฝีมะคำร้อย และมีทุกชนิดได้ผลดี
- ใช้ฝนกับสุราหรือน้ำส้มสายชู ชุบสำลีอมไว้ข้างแก้มกลืนน้ำที่ระคายเคืองแก้เจ็บคอ หรือต่อมทอลซิน อักเสบ แก้ฝีในคอ พอกหัวฝีทุกชนิด (เสงี่ยม.2522. ; เลื่อน.2523. ; ธวัชชัย และรัชชัย.2544.)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ ว่านคันทมาลา มีหลายชนิด อยู่ในวงศ์จิงทั้งหมด ได้แก่

1. ว่านคันทมาลาต้นเขียว มีลักษณะใบโตเหมือนใบพุทธรักษา ใบรีรูปหอก เส้นกลางใบแดงเข้ม เหง้ายาวเหมือนเหง้าว่านม้า มีสีเขียว ดอกเป็นกลีบซ้อนเป็นชั้นๆ สีม่วงขาว
2. ว่านคันทมาลาม่วง มีลักษณะต้นแดง เส้นกลางใบแดง เนื้อในหัวสีม่วง
3. ว่านคันทมาลาขาว มีลักษณะต้นเขียว หัวกลมป้อม เนื้อในสีขาว รสจุนร้อน
4. ว่านคันทมาลาอ่อน มีลักษณะต้นสีเขียว เส้นกลางใบแดง เหง้าเป็นแง่งเล็กๆ เนื้อในเหง้าสีม่วงอ่อนเป็นสีขา (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

3.16 ว่านงูเห่า (Wan ngu hao)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	: ว่านงูเห่า
ชื่ออังกฤษ	: -
ชื่อท้องถิ่น	: ว่านงูเห่า ว่านลิงงูเห่า
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	: -
วงศ์	: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าแม่ลักษณะค่อนข้างกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3.5 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 2 - 3 แง่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.0 - 1.2 ซม. ยาว 6 - 10 ซม. เจริญลงล่างปลายแหลมงอนขึ้นมีแง่งย่อยน้อยมาก มีข้อกาบห่างๆ เห็นชัดเจน แง่งอ่อนสีขาวเมื่อแก่สีน้ำตาลอ่อนออกเทา เนื้อในหัวสีขาวหรือขาวเหลือง วงในขนาดปานกลาง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบสีเขียวส่วนโคนมีสีเขียวอมม่วงซ้อนทับกัน ต้นสูงประมาณ 90 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและไตรมาสแห้งตายในฤดูหนาว

- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบสอบเรียวประมาณ 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่หรือรูปใบหอกแกมรูปไข่ สีเขียว กว้าง 6.5 - 12 ซม. ยาว 40 - 60 ซม. เส้นกลางใบใหญ่ หน้าใบเป็นร่องตื้น ใบเป็นสันแข็งหนา มีใบประมาณ 9 ใบ/ต้น
- ดอก** : ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลดตรงกึ่งกลางต้น มีก้านช่อสูงประมาณ 30 ซม. ที่ปลายเป็นช่อดอกที่ประกอบด้วยใบประดับ สีออกเหลืองปนแดงเรียงซ้อนสลับกัน ภายในใบประดับแต่ละใบโดยเฉพาะที่อยู่กลางช่อจะมีกลีบดอกสีเหลืองประดับด้วยสีแดงแดงเปิดเป็นปากโผล่พ้นใบประดับออกมาเล็กน้อย
- ราก** : รากสะสมอาหารขนาดใหญ่เรียวแหลมคล้ายรากกระชายออกจากบริเวณโคนต้น ยาวประมาณ 5 - 15 ซม. บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมอยู่ที่ปลายราก หัวสะสมอาหารบางส่วนออกจากแง และมียากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่เล็กน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : จ. ดาก เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแงที่มีตา 2 - 3 ตา มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงมีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ดาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้า 940 กก. และ 1,011 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิตประมาณ 55% มีอัตราการทำแห้งเฉลี่ย 2 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดจากตัวอย่างแห้ง 0.8 - 1% มีสีม่วงเข้มเมื่อปล่อยทิ้งไว้มีสีเหลืองน้ำตาลแดง (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า ใช้ถอนพิษของสรพิษทุกชนิดที่ขบกัด และแก้พิษจากแมลงสัตว์ต่างๆ กัดต่อย แม้แต่พิษงูทุกชนิด (ธวัชชัยและรัชนี, 2544 ; เศษฐา, 2522 ; แสวง, 2525)

รสทางยา : รสจืดขมนิดๆ กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : โดยใช้หัวว่านฝนกับเหล้าหรือน้ำสำหรับดื่มหรือทาบริเวณที่ถูกพิษ (ธวัชชัยและรัชนี, 2544 ; ธวัชชัยและรัชนี, 2544 ; เศษฐา, 2522 ; แสวง, 2525)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกสส์วิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ ข้อแตกต่างระหว่างว่านแก้พิษงูกับว่านงูเห่า คือใบของว่านแก้พิษงูจะมีลักษณะคล้ายกับใบขมิ้นมากกว่าใบของว่านงูเห่า)

3.17 ว่านใจดำ (Wan chai dam)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านใจดำ
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านใจดำ ว่านใจม่วง
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดใหญ่ เหง้าแม่กลมเป็นรูปไข่ปลายเรียว เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 - 6 ซม. ยาว 5 - 10 ซม. มีแง่ม้วนแตกออก 2 ซ้างๆ ละ 2 - 4 แ่ง โดยจะมีมากและเจริญเติบโตได้ดีด้านใดด้านหนึ่ง ขนาดแง่ม้วนเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. ยาว 5 - 8 ซม. ลักษณะเฉียงลง และมีบางแง่ม้วนหรืออาจ 2 - 3 แ่งที่ปลายซ้อนขึ้นขยายเป็นเหง้าใหม่ ทำให้มีลักษณะเป็นกอที่มีจำนวนต้น 2 - 4 ต้น โดยเหง้าย่อยนี้จะมีการแตกแง่ม้วนคล้ายกับเหง้าแม่ ส่วนแง่ม้วนที่เฉียงลงเป็นปกติจะมีแง่ม้วนย่อยลงล่าง โดยแง่ม้วนที่อยู่ด้านบนมักจะไม่เจริญ เหง้าแก่ที่ยังอ่อนมีสีขาวอมชมพู เมื่อแก่มีสีน้ำตาลอ่อนมีปล้องกาบเฉียง เนื้อในสีม่วงอ่อนอมเหลืองจางๆ และมีม่วงชั้นใน(สีเดียวกัน)ที่ชัดเจน ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมแบน ประกอบด้วยกาบเลี้ยง 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบเรียงซ้อนทับสลับกันยาวขึ้นเป็นลำดับตั้งแต่ 5 - 30 ซม. โดยบริเวณโคนกาบมีสีม่วงแดง ส่วนเหนือขึ้นไปจะเป็นสีเขียวอมม่วงจางๆ หรือกระสีม่วงและมีรอยต่อกับใบที่ชัดเจน มีความสูงต้นประมาณ 100 - 120 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับโคนใบเล็กสอบเรียวเป็นร่องลึกอยู่ในร่องประมาณ 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เอียงเล็กน้อยเป็นรูปใบหอกยาว เนื้อใบค่อนข้างหนา ขอบใบเรียบเส้นใบย่อยชัดเจน ขนาดใบกว้าง 10 - 16 ซม. ยาว 35 - 70 ซม. หน้าใบสีเขียวบริเวณเส้นกลางใบเป็นร่องลึกไม่เห็นเส้นกลางใบ ตั้งแต่เหนือโคนแผ่นใบเล็กน้อยไป

จนถึงเกือบปลายใบมีสีม่วงหรือม่วงเข้ม โดยสีม่วงนี้จะขยายใหญ่ขึ้นในช่วงถึงกลางของ
แผ่นใบเท่านั้น หลังใบสีเขียวนวล เส้นกลางใบเป็นสันหนาเรียวเล็กทางปลายใบ

ราก : จะแตกทั้งที่เหง้าและแง่ง เป็นรากโคนใหญ่ปลายเรียวที่แตกรากแขนงและรากขนอ่อน
ได้มาก และเป็นจำนวนมากที่ปลายรากขยายใหญ่เป็นหัวสะสมอาหารรูปกระสวยกว้าง
1.5 - 2.5 ซม. ยาว 2.5 - 7 ซม. เมื่อยังอ่อนสีขาว แก่มีสีน้ำตาล เนื้อในสีขาวมีวงใน
อมเหลือง กึ่งกลางใบ ส่วนรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนมากนั้นมีน้อย ความยาวราก
ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 5 - 2.5 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ขึ้นได้ดีทั้งในสภาพร่มเงารำไรและ
กลางแจ้งที่มีความชื้นสูง ฝนกระจายสม่ำเสมอ

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หอมพื้นบ้านใน จ. พินนุโลก เพชรบูรณ์ เชียงใหม่ ดาก ชุมพร ปลุกเลี้ยงไว้
ใช้ประโยชน์ทางยาสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าแง่งแก่จัดอายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไรหรือกลางแจ้งพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย โดย
เตรียมพื้นที่ ดากดินไว้ประมาณ 10 วัน ขุดหลุมปลูกเป็นแถวใช้ระยะปลูก 40x30 ซม.
วางชั้นพันธุ์กลบพอมิด จากการทดลองปลูกกลางแจ้งโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ระยะ
ระหว่างร่อง 40 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ดาก
โดยใส่ปุ๋ยคอกรองพื้นอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30
กก./ไร่ ด้วยวิธีโรยระหว่างแถวหลังปลูก 3 - 4 เดือน และเก็บเกี่ยวหลังปลูก 8 เดือน
จากการปลูกด้วยแง่งให้ผลผลิตเหง้าแง่งที่ตัดรากแล้วประมาณ 5,000 กก./ไร่ ที่
ความชื้นประมาณ 70% อัตราการทำแห้ง 2.5 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันที่สกัดได้จาก
ตัวอย่างสด 0.7% มีสีม่วงเมื่อปล่อยทิ้งไว้จะเป็นสีเหลือง (อรนุชและคณะ.2549)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าและแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้โรคกระเพาะ แก้ปวดท้อง ขับลมในลำไส้ แก้บิด (เลื่อน, 2523)

รสทางยา : รสขมเผ็ดซ่าเล็กน้อย กลิ่นหอมจุนคล้ายกลิ่นขมิ้นผสมการบูร

ภูมิปัญญาหอมพื้นบ้าน : ใช้ฝนกับน้ำ สุรา กินแก้ปวดท้อง แก้กูกเสียด แก้บิด (เลื่อน, 2523 ; ธวัชชัยและรัชชัย,
2544)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.18 ว่านชักมดลูกดำ (Wan chak mot look dam)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านชักมดลูกดำ
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านชักมดลูก ว่านชักมดลูกดำ
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดปานกลาง มีเหง้าแม่รูปทรงกลมรี ส่วนโคนและปลายเรียว ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 - 7 ซม. ยาว 12 ซม. แง่นิ้วแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันเรียงซ้อนเป็นระเบียบลงด้านล่างข้างละ 4 แง่ง เป็นแ่งสั้นๆ ขนานไปกับพื้น มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.2 ซม. ยาว 2 - 5 ซม. โดยบางแ่งปลายงอนขึ้นเจริญเป็นต้นสร้างเหง้าแก่ใหม่แล้วออกต้นใหม่ได้อีกจนมีลักษณะเป็นกอ และมีเพียงบางแ่งเท่านั้นที่แตกแ่งย่อยๆ ที่มีขนาดเล็กลงล่างได้อีก 1 - 2 แง่ง เหง้าแก่ที่ยังอ่อนจะมีสีขาวอมชมพูออกม่วง กาบหุ้มที่แก่จะเป็นสีน้ำตาลอ่อนออกสีขาว เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลเนื้อในสีขาวอมม่วงน้ำเงินจางๆ มีวงชั้นในสีเหลืองอมม่วงแคบบริเวณเส้นรอบวงเป็นสีม่วง โดยสีเนื้อของเหง้าจะเข้มกว่าของแ่งเล็กน้อย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดิน ลักษณะกลมแบนตั้งตรง ประกอบด้วยกาบหุ้มโคนสีม่วงแดงอมดำ 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไป เป็นกาบใบสีเขียวอมม่วงแดงเรื่อๆ โดยเฉพาะบริเวณสันกาบที่เรียงซ้อนสลับกันขึ้นสูงประมาณ 60 ซม. มีถิ่นใบเป็นเส้นเชื่อมติดกับใบ มีความสูงต้น 130 - 160 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ปานกลาง โคนใบใหญ่เป็นร่องต้นสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปใบหอกยาวถึงใบหอกแกมไข่ เนื้อใบหนาขอบใบเรียบ ปลายใบแหลม ขนาดกว้าง 13 - 19 ซม. ยาว 70 - 110 ซม. หน้าใบสีเขียวผิวใบบริเวณสองข้างเส้นกลางใบ(สีเขียว) ตั้งแต่ประมาณกึ่งกลางค่อนไปทางปลายใบจะมีสีม่วงจางๆ มีจำนวนใบ 9 - 11 ใบ/ต้น
- ราก** : รากส่วนมากเกิดที่เหง้า มีความยาวราก 25 - 100 ซม. เป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนงและรากฝอยมากอยู่จำนวนน้อย โดยส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจะเป็นรากขนาดใหญ่ที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนมากและมีความยาวมากที่สุด และรากที่โคนใหญ่ปลายเรียวขยายใหญ่เป็นหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรูปไข่ปลายแหลม เส้นผ่า

ศูนย์กลาง 1 - 2 1/2 ซม. ยาว 1.5 - 4 ซม. ขณะที่ยังอ่อนมีสีขาวหรือขาวอมเหลือง
เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาล เนื้อในสีขาว

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนหรือร่วนปนทรายอุดมสมบูรณ์สูงปกติขึ้นในที่ร่มเงา
รำไร แต่ก็สามารถเจริญได้กลางแจ้งในที่ที่มีความชื้นสูง หรือมีฝนตกกระจายต่อเนื่อง
ตลอดฤดูฝน

แหล่งที่พบ : เป็นพืชสมุนไพรที่หอมพื้นบ้านในจังหวัดศรีสะเกษ อุบลราชธานี และในประเทศลาว
ปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรรักษาโรคของสตรีแต่ไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์ด้วยการผ่าเหง้าเฉียงให้ดาที่เหง้าติดอยู่ทั้ง 2 ชั้นที่ผ่า และแง่งนิ้วที่ตัดแบ่งให้
มีตา 2 - 3 ตา ถ้าเป็นแง่งย่อยควรปลูกทั้งแง่ง หรือจากการแยกหน่อจากกอในช่วงต้น
ฤดูฝน

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูงที่มีร่มเงารำไร(ปลูกเป็นกอๆ ตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน)
หรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย มีฝนต่อเนื่องในฤดู โดยขุดหลุมปลูก
เป็นแถว ระยะปลูก 40x30 - 40 ซม. แล้ววางเหง้าหรือแง่งพันธุ์กลบดินพอมิด หรือ
ยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูกบนสันร่อง 2 แถว ระยะปลูก 30x30 ซม. ใส่ปุ๋ยคอกเป็นปุ๋ย
รองพื้นอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ หลัง
ปลูก 3 - 4 เดือน โดยกำจัดวัชพืชในแปลงให้สะอาดพร้อมกับการพูนโคน ในช่วง 3 - 4
เดือนแรกจะให้ผลผลิตสูงประมาณ 3,500 กก./ไร่

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : รักษาโรคเกี่ยวกับมดลูก เช่นมดลูกเคลื่อน มดลูกห้อยยาน ปวดมดลูกเมื่อคลอดบุตร
ใหม่ๆ หรือแท้งลูก แก้ปวดประจำเดือนอย่างรุนแรงระหว่างมีรอบเดือน รักษาสตรีที่มี
ระดูขาว หรือ มุตกิดเรื้อรังที่เป็นมานาน ช่วยดับกลิ่นภายในช่องคลอด แก้โรคไส้เลื่อน
แก้ริดสีดวงลำไส้ ริดสีดวงทวาร แก้โรคเบาหวาน แก้โรคเหน็บชา โรคปวดท้องเป็น
มานานๆ (อ้างตามสรรพคุณว่าชักมดลูกตัวเมีย เนื่องจากกลิ่นรสทางยาเหมือนกัน)

รสทางยา : รสขมขื่นฝาดและเผ็ดเล็กน้อย กลิ่นจุนร้อน

ภูมิปัญญาหอมพื้นบ้าน :

1. หัวสดกินแก้โรคลำไส้ แก้เบาหวาน แก้ริดสีดวงทวารเกือบทุกชนิด เช่นริดสีดวงชนิด
กลีบมะไฟ และชนิดเคียวไก่อ
2. หัวแห้งตากแห้งใช้ฝนกับสุรากินแก้ปวดมดลูกได้ดีมาก
3. สตรีที่อยู่ไฟไม่ได้ ผอมแห้งแรงน้อย กระษัยต่างๆ หรือสตรีประจำเดือนมาผิดปกติเป็น
มุตกิดระดูขาว หรือเพื่อห้ามมดลูกเข้าที่เป็นอย่างดี ให้เอาหัววานไปย่างไฟแล้วดองกับ
เหล้าหรือน้ำปูนใสกรองเอาแต่น้ำกิน กินไปเรื่อย ๆ จะกำจัดโรคภายในได้ทั้งหมด

4. หัวว่านโหลกกับเหล้าขาว 40 ดีกรี กรองกินแต่น้ำรักษาโรคไส้เลื่อน นอกจากนี้ยังรักษา อัมพาตมือตายเท้าตาย แก้กษัยเบาต่างๆ
5. วิธีใช้เหมือนซังกาแฟ น้ำร้อน 1 ถ้วย ว่านชักมดลูกอย่างผง 1/2 ช้อนชา ต้มวันละ 3 ครั้ง ครั้งละเท่าๆ กัน พยายามทานให้สม่ำเสมอจะดีมาก (บัว. 2524 ; เศษฐา และ ทิชนันู. 2522 ; ธวัชชัยและรัชชัย.2544.)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.19 ว่านชักมดลูกตัวผู้ (Wan chak motluk tuaphu)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านชักมดลูก
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านชักมดลูก/(กลาง), ว่านชักมดลูกตัวผู้ (อุบลราชธานี ศรีสะเกษ)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma xanthorrhiza</i> Roxb.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง เหง้าแม่ลักษณะกลม ยาว หัวท้ายเรียว เส้นผ่าศูนย์กลาง 3 - 5 ซม. ยาว 7 - 10 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันขนานไปกับพื้นปลายงอนขึ้น แต่จำนวนไม่เท่ากัน คือข้างละ 2 - 4 แง่ง เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. ยาว 6 - 10 ซม. บางแง่งที่ปลายจะงอกต้นใหม่ทำให้มีหลายต้นลักษณะเป็นกอ ขณะที่ด้านล่างของแต่ละแง่งก็แตกแง่งย่อยที่มีขนาดย่อมกว่า ลงล่างได้อีก 1 - 5 แง่ง ส่วนด้านบนจะไม่แตกแง่งหรือแตกก็มีจำนวนน้อยเพียง 1 - 2 แง่ง แต่มีขนาดเล็กและสั้น เหง้าแง่งอ่อนส่วนโคนสีเหลืองอมเขียว ส่วนปลายสีขาวอมชมพูเรื่อๆ เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลอมเหลือง เนื้อในสีเหลืองไหล ประกอบด้วยวงชั้นนอกสีเหลืองอมเขียวมีวงในสีเหลืองเข้มอมเขียว ขอบของวงสีออกเขียว ลำต้นเหนือดินเกิดจากบริเวณเหง้าแม่ ลักษณะกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วยกาบหุ้มโคนสีม่วงแดงอมดำ 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีม่วงอมเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันยาวขึ้นเป็นลำดับสูง 42 - 47 ซม. มีลิ้นใบเป็นเส้นเชื่อมติดกับใบทำให้มีความสูงต้น 130 - 160 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวขนาดค่อนข้างใหญ่อยู่ปลายกาบ โคนใบเป็นร่องลึกและสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปใบหอกแกมไข่ถึงรูปขอบขนานแกมไข่ กว้าง 7 - 18 ซม. ยาว 26 - 120 ซม. หน้าใบสีเขียวเข้มผิวใบบริเวณเส้นกลาง

ใบสีเขียวตั้งแต่เหนือโคนแผ่นใบไปจนเกือบถึงปลายใบจะเป็นสีม่วงแดง แต่จะขยายใหญ่ตั้งแต่กลางแผ่นใบก่อนไปทางปลายใบ หลังใบสีเขียวอ่อน เส้นกลางใบเป็นสันเรียว มีจำนวนใบ 9 - 11 ใบ/ต้น

ดอก : ออกเป็นช่อบริเวณกาบใบกลางลำต้น สูง 35 - 45 ซม. ประกอบด้วยใบประดับสีม่วงอมเขียวตรงกลางจีบเรียงซ้อนสลับกันเป็นระเบียบ ภายในชอกใบประดับแต่ละกลีบจะมีดอกย่อย 3 - 4 ดอก ทะขอยบานและโผล่พ้นใบประดับประมาณ 2.5 - 3 ซม. มีกลีบหุ้มโคนสีม่วงแดงเป็นหลอดปลายเปิดหุ้มโคนกลีบรองดอกสีขาวอมแดง 3 กลีบ โคนติดกันกับกลีบดอกสีขาวอมแดง กลีบล่างมีขนาดใหญ่เปิดเป็นปากสีแดงอ่อนกึ่งกลางปากสีเหลือง

ราก : กระจายตามเหง้าค่อนข้างห่อหุ้มทั้งรากแบบเส้นด้ายที่มีรากฝอยและรากขนอ่อนมาก รากที่มีโคนใหญ่ปลายยาวเรียวมีรากขนอ่อนน้อย ซึ่งบางส่วนของปลายรากจะมีหัวสะสมอาหารทรงกลมยาวหรือรูปทรงกระบอกหรือรูปกระสวยปลายเรียวแหลมสีขาว กว้าง 2 ซม. ยาว 8 - 17 ซม. ความยาวราก 40 - 70 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ขึ้นได้ทั้งในร่มเงารำไร และกลางแจ้งในดินที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : พบเป็นพืชปลูกไว้ใช้กระจายอยู่ในบางพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จ.อุบลราชธานี ศรีสะเกษ ภาคตะวันออก จ.นครนายก ภาคกลาง จ.ราชบุรี กาญจนบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกโดยใช้เหง้าตัดเฉียงให้มีตาติดอยู่ทั้ง 2 ส่วนที่ตัดหรือแงใหญ่ที่มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์ หรือแงเล็กทั้งแง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง เตรียมดินหรืออาจจะผสมปุ๋ยคอกในหลุมปลูก ดาดดินเพื่อทำลายโรคแมลงบางชนิด 7 - 10 วัน ในที่ลาดเอียงเล็กน้อยปลูกเป็นแถวใช้ระยะปลูก 40x40 ซม. วางชั้นพันธุ์และกลบดินพอมิด ทำความสะอาดแปลงและโพนโคนในช่วง 1 - 3 เดือนแรกหลังปลูกแล้วปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : รักษาโรคเกี่ยวกับมดลูก เช่นมดลูกเคลื่อน มดลูกห้อยยาน มดลูกพิการ ปวดมดลูกเมื่อคลอดบุตรใหม่ๆ หรือแท้งลูก แก้ปวดประจำเดือนอย่างรุนแรงระหว่างมีรอบเดือน รักษาสตรีที่มีระดูขาว หรือ มดกิดเรื้อรังที่เป็นมานาน ช่วยดับกลิ่นภายในช่องคลอด แก้โรคลำไส้เลื่อน แก้วริดสีดวงลำไส้ ริดสีดวงทวาร แก้วโรคเบาหวาน แก้วโรคเหน็บชา โรคปวดท้องเป็นมานาน ๆ (อ้างตามสรรพคุณว่านชั้กมดลูกตัวเมีย เนื่องจากกลิ่นรสทางยาเหมือนกัน)

- รสทางยา : รสขม ชื่น ผาด เผ็ดเล็กน้อย กลิ่นฉุนร้อน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : วิธีการใช้เหมือนกับว่านชักมดลูกตัวเมีย ว่านชักมดลูกดำ (รสยาเหมือนกันถึงแม้ว่าลักษณะเหง้าแฉ่ง ต้น ใบ ต่างกัน)
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการเกษตร

3.20 ว่านชักมดลูกตัวเมีย (Wan chak motluk tua mia)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านชักมดลูก
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านชักมดลูก ว่านชักมดลูกตัวเมีย ว่านขอ ว่านทรหด(กรุงเทพฯ) ว่านพระยาหัวศึก ว่านการบูรเลือด
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma comosa* Roxb.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแฉ่ง มีเหง้าแม่ลักษณะค่อนข้างกลม ถึงกลมยาวตั้งขึ้น มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 - 10 ซม. แฉ่งนี้มียอดแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันและเรียงซ้อนกันลงล่าง โดยแตกขนานไปกับพื้น ข้างๆ ละ 1 - 3 แฉ่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 3 ซม. ยาว 5 - 10 ซม. มีปล้องสั้นๆ เห็นข้อชัดเจน เหง้าแฉ่งอ่อนสีขาว เมื่อแก่สีน้ำตาล เนื้อในหัวสีขาวหรือขาวอมเหลืองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบใหญ่สีเขียวซ้อนทับสลับกันยาวขึ้นเป็นลำดับและมีการแตกต้นใหม่หลายต้นจนมีลักษณะเป็นกอสูง 150 - 220 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและไตรมาสแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่สีเขียว โคนใบเป็นร่องลึกและสอบเรียวยาวประมาณ 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เยื้องเป็นรูปใบหอกแกมไข่ถึงรูปใบหอก เนื้อใบหนา ขอบใบเรียบปลายแหลม กว้าง 6 - 23 ซม. ยาว 25 - 120 ซม. เส้นกลางใบใหญ่ ด้านหน้าใบเป็นร่องตื้น หลังใบเป็นสันแข็งหนา (0.5 ซม.) และเรียวยาว มีจำนวน 8 - 10 ใบ/ต้น
- ดอก** : จะออกเป็นช่อใหญ่แบบช่อเชิงลดตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางลำต้น ก้านช่อยาว 5 - 8 ซม. ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับสีขาวอมเขียวรูปสามเหลี่ยมปลายมน บริเวณปลายช่อดอกใบประดับจะขยายใหญ่บานออกสีขาวปลายชมพูอ่อนๆ รูปขอบขนานยาว 3 - 3.5 ซม. จัดเรียงซ้อนกันอย่างมีระเบียบ. ที่โคนใบประดับบริเวณโคนช่อ 1 ใบจะหุ้ม

ดอกอยู่ 1 ดอก ส่วนใบประดับที่ปลายช่อจะไม่มีดอก ดอกมีกลีบรองดอกเชื่อมติดกัน เป็นท่อ มีขน กลีบดอกจะมีสีเหลือง ตรงโคนเชื่อมติดกันเป็นท่อยาว ส่วนปลายกลีบจะ แยกเป็น 3 แฉก เกสรตัวผู้จะมีลักษณะคล้ายกลีบดอก มีขน ส่วนอับเรณูจะอยู่ใกล้ๆ ปลาย ท่อเกสรตัวเมียเล็กยาว ปลายยอดเปิดเป็นปากแคบสีเหลืองจะบานจากล่างขึ้นบน ครั้งละ 2 - 3 ดอก

ราก : รากมีน้อย ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณโคนต้น ส่วนที่ง่ามน้อย ความยาวราก 5 - 20 ซม. มี ทั้งรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก รากสะสมอาหารมีขนาดใหญ่ ผิวค่อนข้างเกลี้ยงรากขนอ่อนมีน้อย บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหาร ลักษณะกลมรีปลายแหลมอยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรเหลือใช้จึงนำมาเป็นการค้า ใน จ.ปราจีนบุรี กาญจนบุรี ตาก พิจิตรโลก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ใช้เหง้าหัวหรือแง่งนิ้ว ที่มีตาอยู่ 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกลงกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40 x 30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่ แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อ ร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและและอุดม สมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้า 1,950 และ 3,500 กก./ไร่ ในสภาพร่มเงา 50% และ ปลูกกลางแจ้งตามลำดับ มีความชื้นในผลผลิตประมาณ 65% อัตราการทำแห้ง 3 กก.สด/1 กก.แห้ง ปริมาณน้ำมันที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้ง 0.8% มีสีม่วงอมเหลือง เมื่อปล่อยทิ้งไว้จะเป็นสีเหลืองและพบว่าการปลูกในร่มจะมีรากสะสมอาหารมากกว่าการ ปลูกกลางแจ้ง (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เหมาะสม : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า รักษาโรคเกี่ยวกับมดลูก เช่นมดลูกเคลื่อน มดลูกหย่อน มดลูกพิการ ปวดมดลูก หลัง คลอดบุตรใหม่ๆ หรือแห้งลูก แก้วปวดประจำเดือนอย่างรุนแรงระหว่างมีรอบเดือน รักษาสุขภาพสตรีที่มีระดูขาวหรือมูกิดเร็อรั้งที่เป็นมานาน ช่วยดับกลิ่นภายในช่องคลอด อย่างมหัศจรรย์ โรคไส้เลื่อน โรคริดสีดวงลำไส้ โรคเบาหวาน โรคกระษัย เบาแดงเบา

เหลือง เบาชุ่มชื้น เบาตกตะกอน โรคเหน็บชา โรคปวดท้องเป็นมานานๆ (ธวัชชัยและ
รัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสขม ชื่นฝาดและเผ็ดเล็กน้อย กลิ่นฉุนร้อน (คล้ายกลิ่นขอมมะม่วง)

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

1. หัวสดกินแก้โรคสำไส้ แก้เบาหวาน แก่ริดสีดวงทวารเกือบทุกชนิด เช่นริดสีดวงชนิด
กลีบมะไฟ และชนิดเดียวไก่
2. หัวหั่นตากแห้งใช้ฝนกับสุรากินแก้ปวดมดลูกได้ดีมาก
3. สตรีที่อยู่ไฟไม่ได้ ผอมแห้งแรงน้อย กระทบต่างๆ หรือสตรีประจำเดือนมาไม่ปกติเป็น
มุกตึกระดูขาว ให้เอาหัวว่านไปย่างไฟแล้วดองกับเหล้ากินไปเรื่อยๆ จะกำจัดโรคร้าย
ภายในได้ทั้งหมด
4. หัวว่านโขลกกับเหล้าขาว 40 ดีกรี กรองกินแต่น้ำรักษาโรคไส้เลื่อน นอกจากนี้ยังรักษา
อัมพาตมือตายเท้าตาย แก้กระทบเบตาต่างๆ
5. ใช้หัวว่านบดกับสุราขาว หรือน้ำปูนใสกรองเอาแต่น้ำกิน เพื่อให้มดลูกเข้าที่เป็นอย่างดี
แก้โรคมุกตึกระดูขาว
6. ใช้หัวว่านหั่นฝอยแดดให้แห้งบดเป็นผงผสมน้ำผึ้งปั้นลูกกลอนเม็ดเท่าปลายนิ้วก้อย
รับประทานครั้งละ 1 - 2 เม็ด ก่อนอาหารเช้า - เย็น ทุกวันสามารถแก้โรคไส้เลื่อน
หรือแก้โรคริดสีดวงลำไส้
7. วิธีใช้เหมือนชงกาแฟ น้ำร้อน 1 ถ้วย ว่านชั้กมดลูกอย่างผง 1/2 ช้อนชา ต้มวันละ 3
ครั้ง ครั้งละเท่าๆ กัน พยายามทานให้สม่ำเสมอจะดีมาก (บัว.2524 ; เขมฐาและทิชัญฐ,
2522 ; ธวัชชัยและรัชชัย.2544)

ประโยชน์ทางอื่น : ใช้เป็นส่วนผสมในเครื่องสำอาง ช่วยให้ผิวพรรณชุ่มชื้น บำรุงผิวหน้าที่เหี่ยวแห้งและ
หยาบกร้าน

รายงานการวิจัย

- สารเคมีที่พบ alnustone, bisacucrol, borneol, camphene, cineol, curcumin,
turnerone, xanthorrhizol, zederone
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา ลดการอักเสบ ยับยั้งเนื้องอก ยับยั้งการสังเคราะห์กรดไขมัน ลด
ปริมาณไตรกลีเซอไรด์ในเลือดสูง ยับยั้งเบาหวาน ยับยั้งการหดเกร็งของกล้ามเนื้อเรียบ
แก้ปวด รักษาแผล ลดอุณหภูมิของร่างกาย ยับยั้งการก่อกลายพันธุ์ ด้านเชื้อแบคทีเรีย
ไวรัส รา (นันทวันและคณะ, 2543)

หมายเหตุ ว่านชั้กมดลูกต้นที่รู้จักกันดีในวงการสมุนไพร เป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ มี
2 ชนิด คือ

1. ว่านชักมดลูก (ตัวผู้) *Curcuma xanthorrhiza* Roxb. มีลักษณะต้นใบสีเขียว แต่ร่องกลางใบด้านบนเป็นสีแดงคล้ำ เนื้อในหัวจะมีสีเหลืองไหล

2. ว่านชักมดลูก (ตัวเมีย) *Curcuma comosa* Roxb. มีลักษณะต้นใบสีเขียวทั้งหมด เนื้อในหัวจะมีสีเหลืองอ่อน (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

3.21 ว่านนะหน้าทอง (Wan na na thong)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านนะหน้าทอง
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านนะหน้าทอง หรือ นะหน้าทอง
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม มีลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดเล็ก เหง้าแม่ทรงกลมรูปไข่ปลายเรียว เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3.5 ซม. ยาว 5 - 6 ซม. แง่งนิ้วแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกัน ทั้งในลักษณะที่แตกเฉียงขึ้นสู่ผิวดินขนานกับพื้น และเฉียงลงล่างข้างละ 3 - 5 แง่ง เรียงซ้อนลงไปบรรจบกัน แต่ละแง่งมีข้อปล้องกายน้อยข้างสม่ำเสมอ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 ซม. ยาว 5 - 6 ซม. ซึ่งจะแตกแง่งย่อยออก 2 ข้างได้อีก แต่มีขนาดเล็กและสั้นได้อีกข้างละ 2 - 5 แง่ง ทำให้เป็นเหง้าแก่ที่แน่น เหง้าแก่ที่อ่อนจะมีสีขาวหรือขาวอมเหลือง ปลายสีขาวอมชมพู เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลอ่อนมีปล้องกายนชัดเจน เนื้อในสีขาวมีวงในอมสีเหลืองจางๆ สามารถดำรงชีวิตได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินมีลักษณะกลมแบนประกอบด้วยกาบเลี้ยงสีม่วงแดง 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบที่มีขอบกาบสีเขียวอมม่วงและปลายกาบเป็นสีเขียว ยาว 5 - 25 ซม. เรียงสลับซ้อนทับกันและยาวขึ้นเป็นลำดับ แต่ความยาวจะแตกต่างกันไม่มากนักโดยเฉพาะที่บริเวณกาบใบส่วนยอด จึงมีความสูงต้นอยู่ประมาณ 70 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวสีเขียวหลังใบสีเขียวอ่อนเรียงซ้อนสลับกันค่อนข้างชิด โคนใบสอบเรียวเป็นร่องลึกประกบกันในช่วงประมาณ 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกแกมไข่ บริเวณเส้นกลางใบเกือบถึงโคนและปลายแผ่นใบจะเป็นแถบสีม่วงเข้มที่จะขยายใหญ่ก่อนไปทางปลายใบ(แถบสีม่วงเข้มนี้เมื่อใบแก่เหลืองหรือแห้งจะเป็นสีแดงหรือน้ำตาลแดง ขอบใบเรียบ ขนาดใบกว้าง 6 - 12.5 ซม. ยาว 16 - 44 ซม. มีจำนวนใบประมาณ 11 ใบ

ราก : แดงที่โคนเหง้าโดยมากเป็นรากขนาดใหญ่ปลายเรียว ซึ่งบางส่วนแต่เป็นจำนวนน้อย คือ 3 - 5 ที่ปลายรากจะมีหัวสะสมอาหารรูปกระสวยสีขาว เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลรูปกระสวย เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 2.5 ซม. ยาว 2.5 - 8 ซม. ความยาวราก 25 - 30 ซม. เนื้อในสีขาวและมีวงชั้นในเป็นเส้นสีเหลืองอ่อน บริเวณกึ่งกลางหัวจะใส ส่วนรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนมากนั้นมีจำนวนน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ชอบขึ้นในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ขึ้นได้ในร่มเงารำไรและกลางแจ้งในเขตที่มีความชื้นสูง
แหล่งที่พบ : จ.พิษณุโลก เป็นพืชที่หมอบ้านปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่ง แ่งนี้จะต้องให้มีตา 3 - 4 ตา/ชิ้นพันธุ์ แ่งย่อยใช้ทั้งแง่ง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงในที่ร่มเงารำไร หรือกลางแจ้ง พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย เตรียมพื้นที่ตากดินไว้ประมาณ 10 วัน ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. วางชิ้นพันธุ์แล้วกลบดินพอมิด จากการปลูกในสภาพกลางแจ้งที่ อ.พมพระ จ.ตาก โดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ระยะระหว่างร่อง 40 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ใช้ระยะปลูก 30x30 ซม. ใส่ปุ๋ยคอกรองพื้น 1000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยสูตร อัตรา 30 กก./ไร่ หลังปลูก 3 - 4 เดือน ให้ผลผลิตเหง้าแห้งที่ตัดรากแล้วประมาณ 940 กก./ไร่ อัตราการทำแห้ง 2.7 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันที่สกัดจากตัวอย่างสด 0.3% มีสีเหลืองอ่อนใส

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าและแง่งที่แก่จัด
ช่วงเวลาเก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
สรรพคุณ : แก้ปวดท้อง แก้โรคท้อง ขับลมในลำไส้
รสทางยา : รสขมอมเผ็ดซ่าเล็กน้อย กลิ่นหอมคล้ายกลิ่นมะขามอ่อน
ภูมิปัญญาหมอบ้าน : ใช้เหง้าแง่งเท่าหัวแม่มือเคี้ยวกินแก้ปวดท้อง (ภูมิปัญญาพื้นบ้าน จ.พิษณุโลก)
ประโยชน์ทางอื่น : ใช้ประโยชน์ในทางเมดตามหานิยม
รายงานผลการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการแพทย์

3.22 ว่านนางคำ (Wan nang kham)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ว่านนางคำ
ชื่ออังกฤษ : -
ชื่อท้องถิ่น : ว่านนางคำ(ทั่วไป) ขมิ้นทองคำ(ตาก)
ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma aromatica* Salisb.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าแม่ลักษณะค่อนข้างกลม หรือกลมรี ตั้งขึ้น เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 4.5 ซม. สูง 3.5 ซม. แง่งนี้แตกออกตรงข้ามกันเรียงลงล่างข้างละ 2 - 3 แง่ง ส่วนโคนเล็กปลายขยายใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2.5 ซม. ยาว 7 - 15 ซม. แต่ละแง่งจะแตกแง่งย่อยที่มีขนาดใกล้เคียงกันแตกกันลงด้านล่าง เนื้อในหัวสีเหลืองส้ม (เมื่อตัดเป็นมันเข้มนเห็นได้ชัด) สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบซ้อนทับกันและมีการแตกต้นใหม่หลายต้นจนมีลักษณะเป็นกอสูงประมาณ 165 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่สีเขียว โคนใบสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ หรือรูปใบหอกแกมรูปไข่ สีเขียว กว้าง 6 - 22 ซม. ยาว 40 - 100 ซม. หน้าใบเส้นกลางใบเป็นร่องลึกสีน้ำตาลแดงเกือบตลอดแผ่นใบ เว้นที่โคนและปลายใบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หลังใบสีเขียวทึบเป็นสันแข็งหนา เมื่อขยี้ใบคมมีกลิ่นเหม็นหืนเล็กน้อย มี 9 - 11 ใบ/ต้น

ดอก : ออกเป็นช่อใหญ่แบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางลำต้น สูง 15 - 32 ซม. ประกอบด้วยก้านช่อดอกยาว 10 - 25 ซม. ที่ปลายก้านเป็นช่อดอกที่มีใบประดับรูปไข่กลับเรียงซ้อนสลับกันแน่น ใบประดับที่บริเวณโคนสีเขียวปลายม่วง เนื้อชั้นในไม่มีสีขาวอมเหลืองปลายม่วง บริเวณส่วนยอดจะมีขนาดใหญ่โคนสีขาวปลายม่วง ที่ชอกใบประดับ 1 ใบจะหุ้มดอกอยู่ 4 ดอก แต่จะบานได้เพียง 1 - 2 ดอก ส่วนปลายช่อจะไม่มีดอก ดอกมีกลีบรองดอกเชื่อมติดกันเป็นท่อ มีขน กลีบดอกจะมีสีเหลือง ตรงโคนเชื่อมติดกันเป็นท่อยาว ส่วนปลายกลีบจะแยกเป็น 3 แฉก เกสรตัวผู้จะมีลักษณะคล้ายกลีบดอก มีขน ส่วนอับเรณูจะอยู่ใกล้ๆ ปลาย ท่อเกสรตัวเมียเล็กยาว ปลายยอดเปิดเป็นปากแตร

ราก : รากส่วนใหญ่จะหนาแน่นอยู่ที่บริเวณโคนต้น ส่วนที่แง่งมีน้อย ความยาวราก 10 - 15 ซม. มีทั้งรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก รากสะสมอาหารมีขนาดใหญ่คล้ายรากกระชายผิวก่อนข้างเกลี้ยง รากขนอ่อนมีน้อย บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมอยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ทั้งในสภาพกลางแจ้งและร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : จ.พิษณุโลก ตาก ชัยภูมิ มีทั้งปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรและปลูกเป็นการค้าแต่ยังไม่แพร่หลาย

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยชุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40 x30 ซม. แล้ววางเหง้า หรือแง่ม้วนที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด หรือปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30 x30 ซม. โดยใส่ปุ๋ยคอกเป็นปุ๋ยรองพื้น อัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ หลังปลูก 3 - 4 เดือน ให้ผลผลิตตัดรากแล้วประมาณ 5,600 กก./ไร่ และ 8,000 กก./ไร่ เมื่อปลูกในร่มเงารำไรด้วยแง่ม้วนและเหง้าตามลำดับ แต่เมื่อปลูกกลางแจ้งให้ผลผลิต 5,300 และ 11,800 กก./ไร่ ตามลำดับ อัตราการทำแห้ง 4 กก.สด / 1 กก.แห้ง น้ำมันที่สกัดได้จากผลผลิตแห้ง 4.4% สีม่วงอ่อน เมื่อทิ้งไว้ในตู้เย็นหรือที่อุณหภูมิห้องจะมีสีเหลืองน้ำตาลใส (อรนุชและคณะ.2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้** : เหง้าแง่ม้วนแก่ ราก
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ** :

 - เหง้าแง่ม้วน แก่ปวดท้อง ขับลมในลำไส้ แก้อาการฟกช้ำ แก้เคล็ดขัดยอก แก้โรคผิวหนัง แก้ผดผื่นคัน
 - ราก ใช้ขับเสมหะ ใช้เป็นยาสมาน แก้ท้องร่วง แก้โรคหนองในเรื้อรัง (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

- รสทางยา** : รสฝาดร้อนเล็กน้อย กลิ่นหอมขมมัน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน** :

 - เหง้าแง่ม้วน - กินเป็นยาขับลมในลำไส้ แก้ปวดท้องกิน
 - ใช้ฝนหรือฝนกับสุราทาแก้เม็ดผื่นคันและโรคผิวหนัง ชนิดคันรุนแรง
 - ใช้ตำพอกรักษาอาการฟกช้ำเคล็ดขัดยอก
 - ใช้ตำผสมกับว่านม้า ว่านไพล ว่านนางคำ และว่านพญามือเหล็ก อย่างละเท่ากันผสมกับสุราพอกแก้ฟกช้ำและข้อเคล็ด หรือทำลูกประคบใช้ประคบแก้โรคเหน็บชาตามกล้ามเนื้อ ชาตามแขนขา
 - ใช้เหง้าแง่ม้วนทำแห้งบดเป็นผงผสมกับผงขมิ้นชัน ดินสอพอง พิมเสน ทำเป็นแป้งแต้มบริเวณเป็นสิวจะหายได้ หรือทำเป็นยาขัดผิวขัดใบหน้า พอกหน้า ทำให้หน้าขาวใส และป้องกันฝ้าได้ (แก้ว.2547. ; เลื่อน.2523. ; ธวัชชัยและรัชชัย.2544.)

- ประโยชน์ทางอื่น** : ใช้เป็นส่วนผสมในเครื่องสำอาง.
- รายงานการวิจัย** :

มีน้ำมันหอมระเหย 4.47% น้ำตาล 1.21% ยางกรด 10.1% แป้ง 17.75% ใย 25.4% เถ้า 7.57% ความชื้น 9.76% และ Albuminous 42.9% (เลื่อน, 2523 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

นอกจากนี้ในเหง้าก็ยังมีสาร curcumin และวิตามินหลายชนิดช่วยป้องกันเม็ดผดผื่นคัน (นิรนาม.2548)

หมายเหตุ ปัจจุบันว่านางคำมี 3 ชนิด คือ

1. ลักษณะกาบลำต้นสีแดง ก้านใบสีแดงหรือครีบแดง เนื้อในหัวเป็นสีเหลือง ใบเรียวยาวสีเขียว มีสรรพคุณคือ ปลูกไว้ประจำบ้านเป็นเสน่ห์แก่บ้าน มีสร้อย มีคุณกระทิงพิษต่างๆ แก้ฟกช้ำบวมตามเนื้อตามตัวในร่างกาย และแก้พิษว่านร้ายต่างๆ
2. ลักษณะกาบลำต้นสีเขียว แผ่นใบสีเขียว เนื้อในสีขาว มีสรรพคุณใช้แก้ฤทธิ์ทุรว่านทั้งปวงได้เนื่องจากเป็นพญาว่าน
3. ลักษณะกาบลำต้นสีเขียว เส้นกลางใบสีแดงเรื่อๆ เนื้อในหัวสีเหลืองเข้ม (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

3.23 ว่านปลาไหลขาว หรือ ปลาไหลเผือก (Wan pla lai khoa or Wan pla lai phueak)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย

: ว่านปลาไหลขาว หรือ ว่านปลาไหลเผือก

ชื่ออังกฤษ

: -

ชื่อท้องถิ่น

: ว่านปลาไหลขาว ว่านปลาไหลเผือก(กลาง - เหนือ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

: *Curcuma* sp.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง

: -

วงศ์

: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแ่งขนาดกลาง มีเหง้าแม่กลมรูปไข่ปลายเรียวแหลม ตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ยาว 2 ซม. แ่งนี้วลักษณะกลมยาว มีปล้องกาบห่างปลายเรียวเล็กน้อยแตกออกด้านล่างของเหง้าแยกแขนงเป็น 1 - 3 และเฉียงลงล่าง เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 ซม. ยาว 8 - 14 ซม. และแตกแ่งย่อยที่มีขนาดเล็กลงล่างได้อีก เหง้าแ่งที่ยังอ่อนสีขาว เมื่อแก่สีน้ำตาลอ่อน เนื้อในละเอียดเป็นมันสีขาว ถึงขาวอมเหลืองเล็กน้อย เพราะหักง่ายมีใยละเอียดคล้ายใยบัว สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนและกางออก สูงประมาณ 25 - 30 ซม. ประกอบด้วยกาบห่มโคนสีม่วงแดงถึงสีม่วงแดงปลายกาบสีเขียว ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบมีสีเขียวอมสีม่วง โดยเฉพาะที่ปลายมีถิ่นใบเป็นเส้นเชื่อมต่อกับใบ มีความสูงต้นถึงปลายใบประมาณ 30 - 60 ซม.

- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ โคนใบสอบเรียวเป็นร่องตื้นๆ ไปประมาณ 1/7 (ใบล่าง) - 1/2.5 (ใบล่าง) แล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกแกมไข่ (ใบล่าง) และขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปใบหอก (ใบบน) ขอบใบเรียบปลายใบแหลม หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องตื้น หลังใบสีเขียวออกขาวมีขนละเอียดนุ่มมือ เส้นกลางใบเป็นสันเรียว
- ราก** : มีค่อนข้างน้อย โดยมากเกิดบริเวณส่วนล่างของโคนเหง้าที่งอกลำต้นเหนือดินเป็นรากชนิดโคนใหญ่ปลายเรียวเล็ก มีรากขนอ่อนเพียง 2 - 4 ราก และอาจจะมีรากแบบเส้นด้ายเกิดขึ้นตรงบริเวณข้อกาบซึ่งบางรากอาจจะมีปมสะสมอาหารขนาดเล็กอยู่เกือบสุดปลายรากที่ใกล้ปลายแง่นิ้วที่เริ่มแก่อีก 2 - 3 ราก
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา** : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงในที่ร่มเงารำไร หรือกลางแจ้งในเขตที่มีความชื้นสูง
- แหล่งที่พบ** : จ.เชียงใหม่ เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร และมีการนำมาจำหน่ายที่ตลาดว่านกรุงเทพมหานคร
- การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก**
- การขยายพันธุ์** : ปลูกด้วยเหง้า หรือแง่นิ้วที่แก่จัดมีตาอย่างน้อย 3 ตา/ชิ้นพันธุ์ หรือใช้ทั้งแง่นิ้ว แต่ส่วนใหญ่จะใช้เหง้าปลูกเพราะเจริญเติบโตเร็วกว่า ส่วนแง่นิ้วจะเก็บมาใช้ประโยชน์หรือจำหน่ายเพื่อใช้ทำยาสมุนไพร
- การเพาะปลูก** : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงในที่ร่มเงารำไร ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. วางชั้นพันธุ์กลบดินพอมิด หรือปลูกกลางแจ้งโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ระยะระหว่างร่อง 40 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ให้น้ำปุ๋ยคอกเป็นปุ๋ยรองพื้น อัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ เมื่ออายุ 3 - 4 เดือนหลังปลูก
- ประโยชน์ทางยา**
- ส่วนที่ใช้** : เหง้าแง่นิ้วแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา** : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ** : เหง้าแง่นิ้ว ใช้แก้ปวดฟัน แก้ร้มนะนาด แก้พิษฝี (เลื่อน, 2523 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544) แก้ปวดท้อง ท้องอืดท้องเฟ้อ แก้โรคกระเพาะอาหารถึงขั้นเป็นแผล ปวดไม่เป็นเวลา (ลำปาง, 2545)
- รสทางยา** : จืดมันอมขม และซ่าเล็กน้อย มีกลิ่นหอมเย็นอ่อนๆ
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน**
- ใช้เหง้าหรือแง่นิ้วแก่โขลกกับเกลือทะเล (เกลือตัวผู้) 3 เม็ดอมแก้ปวดฟันจากแมงกินฟัน ปวดร้มนะนาด แก้พิษฝี
 - ใช้เหง้าหรือแง่นิ้วแก่มาโขลกแล้วผสมกับน้ำเกลือและน้ำหน่อไม้คองให้เข้ากันดีแล้วอมก่อนเข้านอน ทำวันละครั้ง ติดต่อกัน 2 - 3 วัน หัวร้มนะนาดและแมงกินฟันจะหายไป

และไม่กลับมาทำให้ปวดฟันอีก แล้วควรไปหาทันตแพทย์เพื่อรักษาฟันให้ถูกต้องต่อไป เพราะอาจจะปวดจากรากฟันอักเสบเป็นหนอง ถ้ารุนแรงต้องถอนทิ้ง (เลื่อน, 2523 ; รัชชชัยและรัชชัย, 2544.)

- เคี้ยวกินเหง้าหรือแง่งยาวประมาณ 4 - 5 ซม. จะหายเป็นปกติในเวลาอันรวดเร็วดีกว่ายาธาตุทุกชนิด
- โรคกระเพาะอาหาร อาการถึงขั้นเป็นแผล ปวดไม่เป็นเวลา โดยเคี้ยวกินเหง้าหรือแง่งว่านทุกครั้งทีปวดติดต่อกัน 15 วัน อาการจะหาย มีผู้ทดลองได้ผลมาแล้ว (ลำปาง, 2545)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.24 ว่านปลาไหลม่วง (Wan pla lai muang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	: ว่านปลาไหลม่วง
ชื่ออังกฤษ	: -
ชื่อท้องถิ่น	: ว่านปลาไหลม่วง
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	: -
วงศ์	: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง ขนาดปานกลาง มีเหง้าแม่ลักษณะรูปไข่ปลายเรียวมน ตั้งชัน เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 5 ซม. ยาว 7 - 10 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 2 - 3 แง่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. ยาว 5 ซม. ขนานไปกับพื้นส่วนปลายงอนขึ้นแตกเป็นต้นใหม่ และแตกแง่งย่อยลงล่าง เหง้าแง่งที่ยังอ่อนสีเขียวอมชมพู เมื่อแก่สีน้ำตาลอ่อน ข้อกาบชัดเจน เนื้อในหัวสีม่วงนำเงินมีวงในสีจางกว่า สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน ตั้งตรงสูงประมาณ 120 ซม. ประกอบด้วยกาบใบที่มีโคนสีชมพูเหนือขึ้นไปจะเป็นสีม่วงแดง ส่วนปลายกาบใบจะเป็นสีเขียวซ้อนทับกันเรียงสลับยาวขึ้นเป็นลำดับ เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปไข่ถึงรูปใบหอกแกมไข่สีเขียว เนื้อใบบาง กว้าง 10 - 16 ซม. ยาว 30 - 60 ซม. เส้นกลางใบบริเวณกึ่งกลางใบขึ้นไปเกือบถึงปลายจะมีสีม่วงเป็นแถบใหญ่แพร่เข้าสู่เนื้อใบ หลังใบสีเขียวหม่นเส้นกลางใบเป็นสันแข็ง มีใบประมาณ 10 ใบ/ต้น

ดอก : จะออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากเหง้า (ในช่วงต้นฤดูฝน) มีช่อยาว 17 - 22 ซม. ส่วนก้านช่อสีขาวยาวประมาณ 10 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. กาบหุ้มก้าน 6 กาบมีสีน้ำตาลอมม่วง ริมกาบสีขาว หรือขาวอมชมพู กึ่งกลางลักษณะคล้ายสันรูปไข่ ปลายแหลม ส่วนช่อดอกประกอบด้วยใบประดับซ้อนๆ กันอยู่ประมาณ 34 ใบ กว้าง 3 ซม. ยาว 4 - 4.5 ซม. รูปไข่ปลายแหลม ใบประดับที่อยู่ส่วนล่างจะสั้นกว่าที่ปลายช่อ สีขาวอมเขียวปลายสีม่วง ส่วนใบประดับที่อยู่ที่ปลายช่อเป็นสีม่วงแดง ดอกย่อย 10 ดอก มีเชื้อสีขาวหุ้มทั้งดอก แต่เมื่อดอกบานเชื้อนี้จะยาวประมาณ 1/2 ของความยาวดอก เท่านั้น และจะบานได้เพียง 5 - 7 ดอก ส่วนที่เหลือจะแห้งไป ปากกลีบดอกมีสีเหลือง ดอกที่บานจะอยู่ในกาบหุ้มดอกมีความสูง 1/2 - 3/4 ของความยาวกาบ

ราก : รากส่วนใหญ่เป็นรากสะสมอาหารมีโคนใหญ่ 0.2 - 0.5 ซม. ปลายเรียวยาวประมาณ 10 - 15 ซม. บางรากอาจจะมีหัวสะสมอาหารรูปไข่ปลายแหลม กว้าง 1 - 3 ซม. ยาว 2 - 6 ซม. มีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายอยู่บ้างเล็กน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40 x 30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้าตัดรากแล้ว 3,570 กก./ไร่ และ 7,500 กก./ไร่ ในสภาพร่มเงา 50% และกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิตประมาณ 73% อัตราการทำแห้งเฉลี่ย 3.75 กก.สด/1กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยสกัดจากตัวอย่างแห้งที่ปลูกในร่มเงา 1.2% มีสีเหลืองใส ถ้าปลูกกลางแจ้งอยู่ที่ระดับ 0.8 % มีสีเหลืองใส ปล่อยทิ้งไว้จะเป็นสีน้ำตาลแดง (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้า แก้อักเสบ ปวด บวม (รัชชัชและรัชนี, 2544)

รสทางยา : รสจืด กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าแง่งฝนกับน้ำแล้วผสมแป้งพอกตามบริเวณอวัยวะที่บวมเป่ง

ประโยชน์ทางอื่น : ในตำราว่านใช้เหง้าฝนกับน้ำแล้วดื่มแก้คุณไสย ไม่ว่าจะป็นด้วยเนื้อหนัง กระดุก หรือ เส้นผม (ถวิษชัยและรัชชัย, 2544 ; เลื่อน, 2523)

รายงานการวิจัย

ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษชีววิทยา และทางการแพทย์

3.25 ว่านปลาไหลสอด (Wan pla lai sot)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านปลาไหลสอด
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านปลาไหลสอด (กลาง - เหนือ)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแงงขนาดค่อนข้างใหญ่ มีเหง้าแม่รูปไข่ปลายเรียวเกือบแหลม ตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลาง 4.5 - 6 ซม. ยาว 8 - 10 ซม. แง่นิ้วแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 5 แง่ง ค่อนข้างสั้นปลายงอนขึ้น โดยขนาดและความยาวของแง่งที่อยู่ล่างสุดจะมากกว่าแง่งที่อยู่บนขึ้นมาเป็นลำดับ ซึ่งแง่งใหญ่ในที่ปลายจะขยายใหญ่ งอกเป็นต้นสร้างเหง้าแงงใหม่ซ้อนกันขึ้นจนมีลักษณะเป็นกอ เหง้าแงงอ่อนมีสีขาว ส่วนปลายอมชมพูหรืออมม่วงอ่อนๆ เมื่อแก่มีสีน้ำตาลปล้องกาบไม่ชัดเจน เนื้อในสีเหลืองอมม่วงหรือเหลืองออกน้ำตาลอมม่วงน้ำเงิน จนถึงสีม่วงน้ำเงินมีวงในขนาดใหญ่สีม่วงน้ำเงินอมเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี หรือ 2 - 3 ปี ลำต้นเหนือดินค่อนข้างกลม ประกอบด้วยกาบหุ้มโคนมีม่วงเข้ม 4 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีขาว ยาวเรียงสลับซ้อนทับกันแน่น สูงประมาณ 40 ซม. ที่ปลายมีลิ้นใบเป็นเชือบางๆ เชื่อมต่อกับใบ ความสูงต้นถึงปลายใบ 140 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียว 1 ใน 8 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เป็นรูปหอกกว้าง 7.5 - 17.5 ซม. ยาว 22 - 65 ซม. หน้าใบเส้นกลางใบเป็นร่องสีเขียวผิวใบด้านข้างเส้นกลางใบมีสีม่วงแดงเป็นแฉงตั้งแต่บริเวณเหนือโคนแผ่นใบไปเกือบถึงปลายใบ ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลม หลังใบสีเขียวทวล เส้นกลางใบเป็นสันเรียว มีจำนวน 10 ใบ/ต้น
- ราก** : เป็นรากแบบเส้นด้ายสอดกลับเข้าหาเหง้าซัดกันอยู่เป็นกระจุก ไม่เหยียดยาวเหมือนรากว่านปลาไหลม่วง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไร หรือกลางแจ้งใน
เขตที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ. เชียงใหม่ เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรและมีการนำมาจำหน่ายในตลาดว่าน
ที่กรุงเทพมหานคร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าทั้งเหง้าหรือตัดเฉียงระหว่างคาบเหง้าทั้ง 2 ข้าง หรือแง่งที่มีตาอย่างน้อย
3 ตา/ชิ้นพันธุ์ หรือใช้ทั้งแง่ง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนปนทราย กลบดินพอมิดหัว

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่ง

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : มีสรรพคุณเหมือนกับเหง้าแง่งของว่านปลาไหลสมวง คือใช้แก้ไอเสบ ปวดบวม

รสทางยา : รสขมร้อน เผ็ดและซ่าเล็กน้อย กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เอาเหง้าหรือแง่งฝนกับน้ำแล้วผสมแป้งพอกตามบริเวณอวัยวะที่บวมเป่ง (เลื่อน, 2523
; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544.)

: เหง้าแง่งใช้เข้ายาจำพวกข้าวเย็นเหนือข้าวเย็นได้ และอื่นๆ เพื่อรักษาโรคภายใน เกี่ยว
กับน้ำเหลืองเสีย (ภูมิปัญญาพื้นบ้านภาคเหนือ)

ประโยชน์ทางอื่น : ในตำราว่านใช้เหง้าฝนกับน้ำผสมแป้งพอกตามตัวที่บวมหรือตามปลายมือปลายเท้า แก่
คุณไสยน้ำมันพราย โดยเวลาใช้สวดคาถาพระเจ้าห้าพระองค์ “นะโมพุทธายะ” ตาม
กำลังวันที่ใช้พอก คือ วันอาทิตย์เสก 1 ครั้ง จนถึงวันเสาร์เสก 7 ครั้ง (เลื่อน, 2506)

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.26 ว่านพะตะบะ (Wan pa ta ba)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : พะตะบะ

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : ว่านตะบะ ว่านอัคคีทวาร

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าขนาดใหญ่ มีเหง้าแม่รูปทรง
กลมยาว ตั้งตรงโผล่เหนือดินเล็กน้อย เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 ซม. ยาวประมาณ

10 ซม. แง่งนี้ว่าจะแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 1 - 3 แง่ง ขนานไปกับพื้น แง่งที่อยู่บนสุดจะอยู่ใกล้ผิวดินอาจจะมียีสเขียว แง่งล่างจะเฉียงลงปลายงอนขึ้นเล็กน้อย ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 ซม. ยาวประมาณ 10 ซม. แล้วจะแตกแง่งย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าลงด้านล่างและซ้อนขึ้น มีปล้องเห็นข้อชัดเจน เมื่อยังอ่อนเหง้าแง่งที่อยู่ล่างจะมีสีขาว เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาล เนื้อในหัวสีขาววงในสีขาวใสกว่า สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรง โคนสีขาว ประกอบด้วยกาบใบซ้อนทับกันเหมือนพัด อาจจะมีการแตกต้นใหม่ได้ 1 - 2 ต้น สูง 120 - 150 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง

ใบ : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ กาบใบใหญ่หนา โคนใบร่องกว้างสอบเรียวประมาณ 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เอียงเป็นรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับปลายแหลมเป็นหาง สีเขียว กว้าง 12 - 23 ซม. ยาว 42 - 120 ซม. หน้าใบเป็นร่องต้นสีขาว หลังใบสีหม่น เนื้อใบนุ่ม มีใบประมาณ 9 ใบ/ต้น

ดอก : เป็นช่อเชิงลดตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากเหง้าใต้ดินในช่วงต้นฤดูฝนสูงประมาณ 20 ซม. ก้านช่อดอกสั้นและช่อดอกประกอบด้วยใบประดับขนาดใหญ่สีขาวอมเขียวปลายอมชมพูเรียงซ้อนสลับกันแน่น ภายในชอกกาบประดับจะมีดอก 3 ดอก ทะยอยบาน ดอกที่บานกลีบดอกปลายเปิดเป็นปากสีเหลือง ส่วนกาบประดับที่บริเวณปลายช่อจะไม่มีดอก และมีขนาดใหญ่ยาวกว่าส่วนอื่นมีสีขาว ส่วนปลายดอกสีชมพูอมแดง

ราก : รากส่วนใหญ่จะหนาแน่นอยู่ที่บริเวณโคนต้น ส่วนที่แง่งมีน้อย ความยาวราก 20 - 25 ซม. มีทั้งรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก รากสะสมอาหารมีขนาดใหญ่ผิวค่อนข้างเกลี้ยงรากขนอ่อนมีน้อย บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมขนาดกว้าง 1.5 - 3 ซม. ยาว 2 - 5 ซม. อยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนทั่ว ๆ ไป ร่มเงารำไรและกลางแจ้ง

แหล่งที่พบ : จ.กาญจนบุรี มีทั้งปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด หรือปลูกโดยขกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. โดยใส่ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ เป็นปุ๋ยรองพื้น และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ เมื่ออายุ 3 - 4 เดือนหลังปลูก

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ :
- เหง้า : แก้อาการท้องเดินอย่างแรงคล้ายอหิวาตกโรค แก้อาการปวดท้อง ลงท้อง แก้อุจจาระแข็ง แน่นท้อง บิดมีเชื้อ และยังใช้เป็นยาแก้สารพัดโรคอีกด้วย (เลื่อน, 2523 ; อุดมการและ รัชชัย, 2547)
- รสทางยา : รสขมเผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
- ใช้เหง้าฝนละลายกับน้ำ กินแก้อาการท้องร่วงเหมือนอหิวาตกโรค
 - ใช้เหง้าตำผสมสุราขาว หรือน้ำข้าวข้าว แก้อาการท้องเดินอย่างแรง
 - ใช้เหง้าตำผสมกับน้ำสุราดื่ม จะทำให้คลอเคลิบเคลิ้ม (เลื่อน.2523. ; อุดมการและ รัชชัย.2547.)
- ประโยชน์ทางอื่น : ใช้เป็นส่วนผสมทำพระเครื่อง
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.27 ว่านเพชรมา (Wan phetma)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านเพชรมา
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านเพชรมา
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma sp.*
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง ขนาดปานกลาง มีเหง้าแม่ลักษณะรูปไข่ปลายเรียวมน ตั้งขึ้น เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3.5 ซม. ยาว 5 ซม. แง่งนี้โคนเล็กปลายขยายใหญ่แตกออกด้านข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 แง่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2 ซม. ยาว 5 - 10 ซม. ที่ปลายแง่งสามารถแตกต้นใหม่ได้อีก 3 - 4 ต้น และแตกแง่งย่อยลงล่าง เหง้าแง่งที่ยังอ่อนจะมีสีเหลือง เหง้าแก่จะมีสีน้ำตาลอ่อนๆ มีข้อกาบไม้ชัดเจน เนื้อในหัวสีเหลืองโพล สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมแบนประกอบด้วยกาบใบที่มีความยาวใกล้เคียงกันส่วนโคนมีสีขาวอมเหลืองปลายสีเขียวซ้อนทับกันทำให้เป็นทรงพุ่มใบที่ค่อนข้างเสมอกัน ต้นสูงประมาณ 80 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องต้นสอบเรียวประมาณ 1/3 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ถึงรูปใบหอกแกมไข่สีเขียว เนื้อใบบาง กว้าง 8 - 14 ซม. ยาว 27 - 40 ซม. หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวอ่อน มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น
- ดอก** : ออกช่วงฤดูฝน เป็นช่อแบบช่อเชิงลด ฟุ้งตั้งตรงขึ้นมาจากเหง้า สูง 30 - 36 ซม. ประกอบด้วยก้านช่อยาว 15 - 23 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 ซม. มีกาบเลี้ยงสีเขียวปลายแหลมซี่ออก 5 กาบ ที่ปลายก้านเป็นช่อดอกที่มีใบประดับประมาณ 25 ใบ รูปทรงไข่กลับสีเขียวอ่อนปลายอมชมพูเรียงสลับกันเป็นระเบียบโดยใบประดับที่อยู่บริเวณปลายช่อจะใหญ่ยาวโคนสีขาวอมชมพู ขอบและหรือปลายสีแดงประดับ 1 ใบที่อยู่บริเวณโคนจนเกือบถึงปลายช่อ จะมีดอก 4 ดอก ทอยบานต่อเนื่องกันดอกที่บานยาวประมาณ 5 ซม. และโผล่พ้นใบประดับเล็กน้อย โดยแต่ละดอกประกอบด้วยกาบหุ้มโคนดอก 1 กาบ ยาว 1 ซม. สีขาวใสอมชมพูมันนเป็นหลอดปลายเปิดหุ้มโคน กลีบประดับสีขาวอมชมพูใสเปิดบริเวณกึ่งกลางความยาวกลีบดอก เป็นรูปกรวยที่มีปลายแยกเป็น 3 กลีบ ภายในเป็นกลีบดอกสีขาวเหลืองโคนติดกันเป็นกระพุ้งปลายแยก 3 กลีบ โดย 2 กลีบบนมีขนาดเล็ก กลีบใหญ่อยู่ล่างเปิดเป็นปากกึ่งกลางเป็นสีเหลืองระหว่างกลางกลีบบน จะมีก้านเกสรตัวผู้แบนปลายคอคบานออกเป็นรูปปากเขียวแมลง 2 อัน ประกอบกันระหว่างกลางจะมีเกสรตัวเมียปลายบานสีขาวเหลืองโผล่พ้นออกมาเล็กน้อย
- ราก** : รากส่วนใหญ่เป็นรากสะสมอาหารมีโคนใหญ่ 0.3 - 0.5 ซม. ปลายเรียว ยาวประมาณ 5 - 20 ซม. บางรากอาจจะมีหัวสะสมอาหารรูปไข่ปลายแหลม กว้าง 2 ซม. ยาว 5 ซม. มีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายอยู่บ้างเล็กน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงมีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้าตัดรากแล้ว 2,490 และ 1,635 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิต 61 - 65% อัตราการทำแห้ง 2.5 - 2.8 กก.สด/1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดจากตัวอย่างแห้ง 0.8 - 1% มีสีเหลืองอมเขียว เมื่อปล่อยให้แห้งจะเป็นสีเหลือง (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้	: เหง้าแง่งแก่
ช่วงเวลาที่เหมาะ	: อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
สรรพคุณ	: เหง้าแง่งแก่ ใช้เป็นยาอายุวัฒนะทำให้กระชุ่มกระชวย ช่วยบำรุงกำลัง บำรุงเลือด บำรุงกำหนด บำรุงประสาททำให้ร่างกายสดชื่น ใช้แก้ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยตามข้อเข่า (แก้ว.2547 ; อุดมการและรัชชัย, 2547)
รสดังยา	: รสขม กลิ่นหอมเย็น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : นำเหง้าแง่งมาตำละเอียดหรือทำแห้งแล้วบดเป็นผงผสมกับน้ำผึ้งแท้ปั้นเป็นลูกกลอนขนาดเท่าเมล็ดพุทรา กินวันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหารเช้า - เย็น เป็นยาอายุวัฒนะ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกายแก้ปวดหลัง นำมาฝนบางๆ ดองกับสุราขาวดื่มแก้เลือดลม บำรุงประสาท แก้ปวดศีรษะ แก้ปวดตามข้อ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย บำรุงกำลังและบำรุงกำหนด หรือนำมาฝนกับเหล้าขาวหรือน้ำฝนให้ชันแล้วทาหัวเข่าบริเวณลูกสะบ้าให้ทั่วตลอดลำแข้งลงไปถึงขาอ่อนเล่นกีฬาหรือออกกำลังกาย ลดอาการปวดเมื่อย หรือใช้กินก่อนเดินทางไกลลดอาการเหน็ดเหนื่อยทำให้เดินหรือวิ่งได้นานกว่าปกติ (แก้ว.2547 ; ลำปาง.2548 ; อุดมการและรัชชัย.2547)

ประโยชน์ทางอื่น

รายงานการวิจัย : -
ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยาและทางการแพทย์

3.28 ว่านมรกตขาว (Wan morakot khoa)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	: ว่านมรกตขาว
ชื่ออังกฤษ	: -
ชื่อท้องถิ่น	: ว่านมรกตขาว
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	: -
วงศ์	: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง ขนาดปานกลาง มีเหง้าแม่ลักษณะกลมรูปไข่ปลายเรียวมน ตั้งขึ้นโผล่เหนือดินเล็กน้อย เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 5 ซม. ยาว 7 - 10 ซม. แง่งนี้แตกออกด้านข้างตรงข้ามกันเรียงซ้อนลงล่างชั้นละ 2 - 3 แง่งขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 2.5 ซม. ยาว 12 ซม. ขนานไปกับพื้นส่วน

ปลายชอนขึ้นแตกเป็นต้นใหม่ และแตกแง่อยลงล่างแต่มีจำนวนน้อย เหง้าแก่ที่ยังอ่อนจะมีสีขาวอมเหลืองหรือเหลืองอ่อน เมื่อแก่สีน้ำตาลอ่อนมีข้อกาบชัดเจน เนื้อในสีเหลืองถึงเหลืองหม่น มีวงใน ส่วนปลายจะเป็นสีเหลืองอ่อนออกขาว สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน ตั้งตรง ประกอบด้วยกาบใบสีเขียว ชอนทับเรียงสลับกันยาวขึ้นเป็นลำดับ ที่ปลายกาบมีลิ้นใบเชื่อมต่อกับใบ มีความสูงจนถึงปลายใบประมาณ 120 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องคั่นสอบเรียวประมาณ 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เอียงเป็นรูปไข่ ถึงใบหอกแกมไข่ ปลายแหลมถึงเป็นหางแหลม เนื้อใบค่อนข้างหนา กว้าง 5 - 17 ซม. ยาว 25 - 65 ซม. บริเวณร่องใบตั้งแต่โคนแผ่นใบขึ้นไปเกือบถึงปลายใบจะมีสีม่วงจางๆ หลังใบสีเขียวหม่นเส้นกลางใบเป็นสันแข็ง มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น

ดอก : จะออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากเหง้า ช่อยาวประมาณ 30 ซม. ก้านช่อสีขาว เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ยาวประมาณ 24 ซม. กาบหุ้มก้าน 3 กาบยาวเรียงสลับกันขึ้นไป ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับรูปไข่ค่อนข้างบางมีสีเขียวอ่อนปลายสีม่วง ขนาดกว้าง 2 - 2.5 ซม. ยาว 2.5 - 3.5 ซม. เรียงชอนสลับกันเป็นระเบียบ 12 - 22 ใบ โดยใบประดับที่อยู่โคนช่อมีสีขาวอมเขียวปลายสีม่วง ส่วนที่อยู่บริเวณปลายช่อมีขนาดใหญ่กว่าสีม่วงแดงโคนขาว ดอกย่อยจะเกิดเป็นช่อเล็กๆ อยู่ในชอกใบประดับมีจำนวน 6 ดอก/ใบประดับ มีเชื้อสีขาวไหลลงมวงหุ้มดอกแต่ละดอก เมื่อดอกบานเชื่อนี้จะยาวประมาณ 1/3 ของความยาวดอกเท่านั้น และจะทยอยบานได้เพียง 2 - 3 ดอก ส่วนที่เหลือจะแห้งไป ดอกมีโคนเป็นหลอดปลายแยกเป็น 3 กลีบ กลีบตรงกลางจะมีขนาดใหญ่สุดยาวประมาณ 3.5 ซม. ปลายเปิดเป็นกระพุ้งปากแยกเป็น 2 แฉก ตรงกลางแฉกสีเหลืองเข้ม ด้านตรงข้ามเป็นก้านสั้นที่ปลายก้านเป็นปุ่มสีขาวมีเขี้ยว 2 อันคล้ายปากแมลง ดอกที่บานเต็มที่ที่มีความสูง 1/2 - 3/4 ของความยาวใบประดับ

ราก : รากส่วนใหญ่เป็นรากสะสมอาหารมีโคนใหญ่ 0.2 - 0.5 ซม. ปลายเรียว ยาวประมาณ 15 ซม. บางรากอาจจะมีหัวสะสมอาหารรูปทรงกระบอกปลายเรียวแหลมเนื้อในสีขาวกว้าง 2 ซม. ยาว 6 ซม. รากหาอาหารแบบเส้นด้ายมีน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อ

ร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พพบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้าที่ตัดรากแล้ว 4,600 และ 7,570 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ ที่ระดับความชื้นในผลผลิตประมาณ 75% อัตราการทำแห้ง 3.8 - 4 กก.สด/1กก.แห้ง ปริมาณน้ำมันหอมระเหยที่สกัดจากตัวอย่างแห้งประมาณ 0.8% มีม่วงเข้ม (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : หัวหรือเหง้าแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ :
- เหง้า : แก้ปวดท้อง จุกเสียด แน่นท้อง ลงท้อง ท้องเฟ้อ แก้กมต่างๆ แก้อาตุพิการเป็นยาอายุวัฒนะ (อุดมการและรัชชัย, 2547)
- รสทางยา : รสขม เผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้ผสมกับน้ำผึ้งแท้ปั้นลูกกลอนขนาดเม็ดถั่วเหลือง กินวันละ 2 ครั้ง ก่อนอาหารเข้าเย็นเป็นยาอายุวัฒนะ (อุดมการและรัชชัย, 2547.)
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

3.29 ว่านมหากำลั่ง (Wan maha kam lang)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านมหากำลั่ง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านมหากำลั่ง
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดใหญ่ มีเหง้าแม่ ลักษณะรูปไข่ปลายเรียว ตั้งตรงโผล่พื้นดินเล็กน้อย เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 ซม. ยาว 9 ซม. แง่นิ้วแตกทางส่วนล่างของเหง้าเฉียงลงล่าง 5 - 6 แง่ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3 ซม. ยาว 10 - 15 ซม. มีข้อปล้องสั้นๆ เห็นข้อชัดเจน แง่น้อย แดงกลึง เหง้าแก่อ่อนสีขาว เมื่อแก่สีน้ำตาล เนื้อในสีขาวเหลือง วงชั้นในใหญ่

สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วย กาบใบใหญ่สีเขียวสูงแตกต่างกันเล็กน้อยซ้อนทับกัน ที่ปลายมีลิ้นใบสีเขียวเชื่อมต่อกับ ใบ ต้นสูงถึงปลายใบประมาณ 90 - 130 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง

ใบ : เป็นใบเดี่ยวขนาดใหญ่ โคนใบสอบเรียวประมาณ 1/6 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่ เฉียงเป็นรูปไข่ถึงใบหอกแกมไข่สีเขียว ขอบใบเรียบ ปลายใบเรียวแหลม กว้าง 10 - 20 ซม. ยาว 50 - 80 ซม. เส้นกลางใบหน้าใบเป็นร่องลึก หลังใบเป็นสันแข็งหนา มีใบ ประมาณ 12 ใบ/ต้น

ดอก : จะออกเป็นช่อใหญ่แบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากเหง้า ก้านช่อยาว 5 - 9 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.7 - 1.2 ซม. ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับสีเขียวปลายด้านในมีสีม่วงแดงรูปสามเหลี่ยมปลายมน บริเวณปลายช่อดอกใบประดับจะขยายใหญ่บานออกสีม่วงแดง รูปขอบขนานกว้าง 3 - 3.5 ซม. ยาว 3.5 - 4 ซม. จัดเรียงซ้อนกันอย่างมีระเบียบ. ที่โคนใบประดับบริเวณโคนช่อ 1 ใบจะหุ้มดอกอยู่ 6 ดอก ดอกมีกลีบรองดอกเชื่อมติดกันเป็นท่อ มีขน กลีบดอกจะมีสีเหลือง ตรงโคนเชื่อมติดกันเป็นท่อยาว ส่วนปลายกลีบจะแยกเป็น 3 แฉก เกสรตัวผู้จะมีลักษณะคล้ายกลีบดอก มีขน ส่วนอับเรณูจะอยู่ใกล้ๆ ปลาย ท่อเกสรตัวเมียเล็กยาว ปลายยอดเปิดเป็นปากแคบสีเหลืองจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 2 - 3 ดอก

ราก : รากมีมาก ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณโคนต้น ส่วนที่ง่ามมีน้อย ความยาวราก 20 - 25 ซม. มีทั้งรากอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก รากสะสมอาหารมีขนาดใหญ่ผิวค่อนข้างเกลี้ยงรากขนอ่อนมีน้อย บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรีปลายแหลมเนื้อในสีขาว กว้าง 2.2 ซม. ยาว 4 ซม. อยู่ที่ปลายราก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง กลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ใช้เหง้าหัวหรือแง่มั่ว ที่มีตาอยู่ 2 - 3 ตา

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงาหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยขรอกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้าตัดรากแล้ว 4,100 และ 7,300 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิต 72% อัตราการทำแห้ง 3.6 กก.สด/ 1 กก.แห้ง เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา และความชื้น 82% อัตรา

การทำแห้ง 5.5 กก.สด/ 1 กก.แห้ง เมื่อปลูกลงกลางแจ้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างสด 1% โดยน้ำหนัก มีสีม่วงเข้มใส และถ้าสกัดจากตัวอย่างแห้งได้ 0.8% มีสีม่วง (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : หัวหรือเหง้าแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ :
- เหง้าแก่ ใช้เป็นยาชกมดลูกเข้าอู่ ยามารุงร่างกาย (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)
- รสทางยา : รสขม ร้อน กลิ่นหอมฉุน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าหั่นบางๆ ตองสุราขาวหรือตากแห้งบดตำให้เป็นผงกินกับสุรา หรือ น้ำผึ้ง ใช้ตัวยา 1 ช้อนกาแฟ กินก่อนอาหารเช้า เย็น เป็นยาชกมดลูกเข้าอู่ในสตรีที่คลอดบุตรใหม่นอกจากนี้ ยังเป็นยามารุงกำลังด้วย (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544 ; แสง, 2525)
- ประโยชน์ทางอื่น : จัดอยู่ในประเภทว่าน 108 สำหรับการอบน้ำว่าจะทำให้อายุยืน สุขภาพดี มีพลัง (เชษฐา, 2522)
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

3.30 ว่านมหาปราบ (Wan ma ha prap)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านมหาปราบ
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : มหาปราบ, ว่านมหาปราบ (กลาง,เหนือ, ใต้)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่มมีปล้องกาบถี่ เหง้าแม่กลมรูปไข่ หรือรูปไข่ปลายเรียว เส้นผ่าศูนย์กลาง 4 - 6 ซม. ยาว 5 - 8 ซม. แง่นิวสั้นๆ ยาว 4 - 5 ซม. แดกออก 2 ข้างของเหง้า ข้างละ 1 - 3 แ่ง เรียงซ้อนกันลงล่าง โดยแง่นิวบางแง่งที่ปลายจะงอกเป็นต้นใหม่ สร้างเหง้าแง่มใหม่คล้ายกับเหง้าแม่จนมีลักษณะเป็นกอ เหง้าแง่มอ่อนสีขาวหรือขาวอมเหลือง เมื่อแก่ขึ้นจะมีสีเหลืองเข้มขึ้น เหง้าแก่จัดเป็นสีน้ำตาลอ่อน เนื้อในสีขาวเหลือง สามารถดำรงอยู่ได้ข้ามปี เมื่อแตกต้นใหม่เหง้าแก่จะฝ่อไป ลำต้นเหนือดินมีลักษณะกลมแบนสีม่วงแดงประกอบด้วยกาบ

เลี้ยง 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบเรียงซ้อนสลับกันยาวขึ้นเป็นลำดับสูง 50 - 60 ซม. มีลึนใบสีน้ำตาลเป็นรอยต่อกับใบที่ชัดเจน และมีความสูงต้น 140 - 180 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยวสีเขียว หลังใบสีเขียวนวล มีขนสีขาวยาวๆ โคนใบสอบเรียวเป็นร่องลึก ยาวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เฉียงเล็กน้อย ขาวรีรูปใบหอก หรือ ขาวรีรูปขอบขนาน ขอบใบเรียบปลายใบแหลมตลอดแนวเส้นกลางใบที่เป็นร่องตั้งแต่ โคนใบไปเกือบถึงปลายใบมีสีม่วงแดง ส่วนด้านหลังใบจะเป็นสันหนาเรียวยาวลงไปทาง ปลายใบจะมีสีม่วงแดงตั้งแต่โคนใบไปถึงประมาณโคนแผ่นใบเท่านั้น ขนาดใบ 7 - 14 ซม. ยาว 30 - 95 ซม. มีจำนวน 9 - 13 ใบ/ต้น

ราก : ส่วนใหญ่แตกบริเวณโคนเหง้าเป็นรากขนาดใหญ่ปลายยาวเรียวแตกรากขนอ่อนน้อย และรากแบบเส้นด้ายที่แตกรากแขนงมีรากขนอ่อนมาก แต่มีจำนวนน้อยที่แตกทั้งที่ เหง้าและแง่ง

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : นิยมปลูกเป็นไม้ประดับ และหมอบ้านบางแห่งในจังหวัดตาก กาญจนบุรี ปราจีนบุรี ราชบุรี ชุมพร ปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกโดยใช้เหง้าและแง่งที่แก่อายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไรหรือใต้ชายพรางแสง 50% โดยเตรียมดิน คากดินไว้ประมาณ 10 วัน แล้วขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. จากการนำไปปลูกกลางแจ้งที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในดินร่วนสีน้ำตาลแดง ใสปุ๋ย คอกกรองพื้น 1,000 กก./ไร่ โดยปลูกด้วยแง่งนิ้วช่วงต้นฤดูฝน (ปลายเดือนพฤษภาคม) หลังปลูกฝนทิ้งช่วงประมาณ 1 1/2 เดือน ปรากฏว่าพื้นดินแห้งเกินไปทำให้ขึ้นพันธุ์ ผ่อแห้งตายไปก่อนที่จะมีฝนตกต่อเนื่องซึ่งต่างกับขมิ้นชนิดอื่นๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะ เนื้อในแง่งค่อนข้างนุ่มเมื่อปลูกกลางแจ้งแล้วจึงผ่อแห้งตายได้ง่าย (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้ปวดเมื่อย (ภูมิปัญญาพื้นบ้าน จ.ปราจีนบุรี) ทำให้เนื้อหนังชา (เลื่อน, 2523)

รสทางยา : รสขมอมเผ็ดเล็กน้อย ชุ่มคอ กลิ่นหอมจุนคล้ายกลิ่นไพลผสมขมิ้น

ภูมิปัญญาหมอบ้าน : หัวว่านนำมาฝนกับฝ่าหม้อดินแล้วทาหรือกิน จะทำให้เนื้อหนังชา ในตำราว่านเชื่อว่า จะ ทำให้คงกระพันชาตรี ฟันแทงไม่เข้า (เลื่อน, 2523)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานผลการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

3.31 ว่านมหาเมฆ (Wan maha mek)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านมหาเมฆ
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านมหาเมฆ
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma aeruginosa</i> Roxb.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ ขนาดปานกลาง มีเหง้าแก่ลักษณะค่อนข้างกลม ตั้งขึ้น เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3.5 ซม. ยาว 6 ซม. แง่งนิ้วแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 2 - 3 แง่ง โคนเล็กปลายโต ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 ซม. ยาว 5 - 10 ซม. โดยแตกขนานไปกับพื้นส่วนปลายซ้อนขึ้นแตกเป็นต้นใหม่ได้หลายต้น และแตกแง่งย่อยทั้งขึ้นบนและลงล่าง เหง้าแก่ที่ยังอ่อนจะมีสีเหลืองส่วนปลายและปลายกาบหุ้มสีเหลืองอมชมพู เมื่อแก่จะมีสีน้ำตาลอ่อนมีข้อกาบชัดเจน เนื้อในมีวงชั้นนอกและชั้นในสีเหลืองอมเขียวเล็กน้อย แต่ถ้าแก่จัดอายุ 2 ฤดูขึ้นไป เนื้อในมีวงชั้นนอกบางเป็นสีเหลืองอมน้ำเงิน วงชั้นในใหญ่สีเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนโคนขาว กาบใบสีม่วงแดงไปจนถึงโคนใบ ตั้งตรงสูงประมาณ 110 ซม. ประกอบด้วยกาบใบสีม่วงแดงซ้อนทับกันเรียงสลับยาวขึ้นเป็นลำดับ เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว สีเขียว โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียวสั้นถึง 1/3 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ ถึงใบหอกแกมไข่ ปลายแหลมถึงแหลมเป็นหาง กว้าง 10 - 15 ซม. ยาว 30 - 50 ซม. บริเวณร่องใบมีสีม่วงเว้าตรงส่วนโคนและปลายเล็กน้อยแต่เหนือกลางแผ่นใบขึ้นไปสีม่วงจะกระจายเป็นแถบใหญ่เข้าไปในดัวใบ หลังใบสีเขียวหม่นเส้นกลางใบเป็นสันแข็ง มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น
- ดอก** : จะออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางต้น มีช่อยาวประมาณ 40 ซม. ส่วนก้านช่อสีเขียวยาวประมาณ 25 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับสีเขียวปลายม้วนส่วนที่ปลายช่อดอกจะมีสีขาวหรือขาวอมเขียวใสปลายสีม่วงหุ้มกลีบรองกลีบดอกสีม่วงแดงโคนติดกันปลายเปิดเป็น 3 แฉก กลีบดอกจะมีโคนเป็นหลอดปลายแยกเป็น 3 กลีบ กลีบกลางมีขนาดใหญ่เปิดเป็นปากตรงกลางเป็นสีเหลือง ใบประดับ 1 ใบ จะมี 1 ดอก
- ราก** : รากส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่เกิดบริเวณโคนต้น รากหาอาหารแบบเส้นด้ายมีน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูง
แหล่งที่พบ : จ.กาญจนบุรี ปราชินบุรี ดาก พิชณุโลก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์
การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงาหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงมีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้า พันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลแดงและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้าแห้งสดแรกแล้ว 1,500 และ 5,100 กก./ไร่ ในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ มีความชื้นในผลผลิตประมาณ 70.3% อัตราการทำแห้ง 3.4 กก.สด/1 กก.แห้ง มีเปอร์เซ็นต์น้ำมันจากการปลูกในร่มเงาและกลางแจ้ง 0.8 และ 1.2% สีเหลืองใส (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : หัวหรือเหง้าแก่
ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
สรรพคุณ :
เหง้า : แก้โรคสตรีเกี่ยวกับมดลูก ในรายที่คลอดบุตรใหม่ๆ ช่วยรัดมดลูกให้เข้าอู่เร็วขึ้น แก้ปวดอีกเสบมดลูก แก้โรคท้องร่วงอย่างรุนแรง จุกเสียดเจ็บปวดท้อง รักษาโรคกระเพาะอาหาร โรคลำไส้ รักษาพิษงูกัด แมลงมีพิษกัดต่อย (เลื่อน, 2523 ; บัว, 2524 ; นันทวันและคณะ, 2543 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสจืดขมร้อนซ่า กลิ่นหอมฉุนออกเหม็นเขียวเล็กน้อย ถ้าเหง้าแก่อายุ 2 ฤดูขึ้นไป กลิ่นรสจืดขึ้น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าหรือหัวว่านต้มดื่มน้ำยาแก้ปวดมดลูก หรือกินสดหรือโพลกผสมน้ำปูนใสกรองเอาแต่น้ำแก้ท้องเสียอย่างแรง หรือใช้ว่านฝานเป็นชิ้นบางๆ แทรกเกลือพอเค็มกินก่อนอาหารเช้า เย็น แก้โรคกระเพาะ ลำไส้ หรือทั้งกินและพอกบริเวณแผลรักษาพิษงูกัด แมลงมีพิษกัดต่อย (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

: เหนียงนำไปหั่นแล้วผสมหรือดองกับเหล้าโรง (40 ดีกรี) ต้มเป็นยาสำหรับสตรีที่คลอดบุตรใหม่ๆ อยู่เรือนไฟ เป็นยาช่วยรักษามดลูก ทำให้ยุบเข้าอู่เร็วรักษาอาการปวดและอีกเสบของมดลูก ยังเป็นยาแก้จุกเสียดแน่นท้องและอาการท้องร่วงได้ดีมาก (เลื่อน, 2523 ; บัว, 2524 ; วุฒิ, 2540 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

ประโยชน์ทางอื่น : กินหัวว่านจะทำให้เกิดพละกำลัง (เลื่อน, 2523)

รายงานการวิจัย : สารเคมีที่พบ aerugidiol borneol camphene curcumin turmerone zedoarondiol

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา ยับยั้งเอนไซม์ protease (HIV) รักษาแผลในกระเพาะอาหาร ด้านไวรัส ด้านความเป็นพิษต่อดับ คุ่มกำเนิด (นันทวันและคณะ, 2543)

3.32 ว่านม้าขาว (Wan ma khao)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านม้าขาว
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านม้า ม้าขาว ว่านม้าขาว (ตาก ปราจีนบุรี)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง ขนาดใหญ่ มีเหง้าแม่ รูปไข่ปลายเรียว ตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 ซม. ยาว 6 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 2 - 3 แง่งโคนเล็กปลายโต ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 - 4 ซม. ยาวประมาณ 7 ซม. ขนานไปกับพื้นส่วนปลายซ้อนขึ้นแตกเป็นต้นใหม่ได้ 1 - 2 ต้น และแตกแง่งย่อยก่อนข้างกลมยาวลงด้านล่างมีน้อย เหง้าแง่งที่ยังอ่อนจะมีสีขาว เหง้าแก่จะมีสีน้ำตาลเทา มีข้อกาบไม่ชัดเจน เนื้อในสีขาวถึงขาวหม่น สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนประกอบด้วยกาบล่าง 2 กาบใหญ่จะเป็นกาบหุ้มโคนต้น กาบที่ 3 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบที่มีขนาดของใบใหญ่เรียงสลับยาวขึ้นเป็นลำดับ สีเขียว ตั้งตรงสูงประมาณ 140 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและไตรมาสแห้งภายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว สีเขียว โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียว 1/3 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ ถึงใบหอกแกมไข่ ปลายแหลม กว้าง 15 - 18 ซม. ยาว 45 - 73 ซม. หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวออกขาว เส้นกลางใบเป็นสันแข็ง มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น
- ดอก** : จะออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากเหง้า ส่วนก้านช่อสีเขียวยาวประมาณ 30 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. มีกาบหุ้มโคนช่อสีเขียวยาว 7 กาบ ใบประดับสีเขียว รูปไข่ปลายสีม่วงเล็กน้อย กว้างประมาณ 2.5 ซม. ยาวประมาณ 4 ซม. หุ้มกลีบรองดอกสีขาวปลายสีม่วง โคนติดกันปลายเปิดเป็น 3 แฉก กลีบดอกจะมีโคนเป็นหลอดปลายแยกเป็น 3 กลีบ กลีบกลางมีขนาดใหญ่เปิดเป็นปากตรงกลางเป็นสีเหลือง ใบประดับ 1 ใบ จะมี 6 ดอก แต่ละช่อ 3 - 4 ดอก แต่ละดอกยาวประมาณ 4 ซม.
- ราก** : รากส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางโคนรากประมาณ 0.5 ซม. ยาว 5 - 35 ซม.

เกิดบริเวณเหง้า บางส่วนปลายรากจะขยายใหญ่สะสมอาหารเป็นรูปไข่ปลายแหลมมีหาง กว้างประมาณ 2.5 ซม. ยาว 4.5 ซม. รากหาอาหารแบบเส้นด้ายมีน้อย ยาวประมาณ 15 - 20 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงทั้งในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูงและรำไร

แหล่งที่พบ : จ.ปราจีนบุรี เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยขรอกกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถว ต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าที่ตัดรากแล้ว 2,250 - 5,750 กก./ไร่ และ 3,500 - 7,500 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิตเฉลี่ย 75% มีอัตราการทำแห้งโดยเฉลี่ย 4 กก.สด / 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้งที่ปลูกในร่มเงาและกลางแจ้ง 0.6 % และ 1% โดยน้ำหนัก มีสีม่วงเข้ม (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า แก้กษัย ขับยอก ปวดเมื่อยตามข้อ แก้อ่อนเพลีย เจ็บหลัง ปวดเอว และรักษาริดสีดวงทวาร (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสจืด ขมขึ้นและซ่าเล็กน้อย กลิ่นคล้ายขมิ้นชัน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน

: โขลกหัวว่านผสมน้ำคั้นสุกคั้นแกักริดสีดวงทวาร กินแกักริดสีดวงทวารตามร่างกาย เจ็บหลัง ปวดเอว ชูกำลัง (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

: ใช้หอมและทาแก้งศา แล้วเดินทางไกลได้เร็วและไม่เหนื่อย(เลื่อน, 2523)

ประโยชน์ทางอื่น : นิยมนำไปเคี้ยวเป็นน้ำมันว่าน 108

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

หมายเหตุ ว่านม้าขาวนี้ตามตำราของเลื่อน (2523) ตรงกับว่านม้า ลักษณะหรือชนิดที่ 2 ในจำนวน 3 ลักษณะ หรือ 3 ชนิด คือ

- หัวสีดำ
1. หัวหรือหัวคล้ายม้า ก้านใบเขียวเล็ก ใบยาวออกไปคล้ายหางม้า ใบเรียวยูปร่างเหมือนใบพาย เนื้อ
 2. หัวคล้ายม้า ใบเขียวคันเขียว ต้นเล็ก สันก้านใบดั่งใบพาย
 3. หัวขนาดกลางคล้ายหัวม้า ลำต้นคล้ายต้นขมิ้น ลำต้นสีแดง ใบเหมือนใบขามมีสีแดง กลางใบแดง หลังใบก็แดง เนื้อในหัวสีเหลือง มีรสเผ็ดๆ ที่หัว

3.33 ว่านม้าขาวตาก (Wan ma khoa tak)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านม้าขาวตาก
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ม้าขาว ว่านม้าขาว
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินเป็นประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดค่อนข้างใหญ่ เหง้าแม่ลักษณะรูปไข่ปลายเรียวตั้งขึ้น เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 5.5 ซม. ยาว 6 - 10 ซม. แก่งนี้ว่าจะแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกัน จำนวน 1 - 3 แก่ง แต่จะมีมากเพียงด้านใดด้านหนึ่ง หรือมีเฉพาะบริเวณส่วนล่างของเหง้า 2 - 3 แก่ง รูปทรงกระบอกเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3 ซม. ยาว 9 - 15 ซม. การแตกแก่งมีทั้งทอดขนานไปกับพื้น และเฉียงลงล่าง ส่วนปลายแหลมหรือปลายขยายใหญ่รูปทรงคล้ายคอหัวม้าที่ส่วนปลายงอนขึ้น(สร้างเป็นเหง้าใหม่) ขณะโตขึ้นก็แตกแก่งย่อยสั้นๆ ลงล่างอีก 1 - 3 แก่ง เหง้าแก่งที่อ่อนมีสีขาว เนื้อในสีขาว เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาล ผิวอาจเลื่อมมัน เห็นข้อปล้องไม่ชัดเจน เนื้อในสีขาวอมเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินลักษณะกลมแบนประกอบด้วยกาบใบสีแดงหรือม่วงแดงอมเขียวออกเหลืองเรียงสลับซ้อนทับกันยาวขึ้นเป็นลำดับ สูง 10 - 40 ซม. ซึ่งสีแดงหรือม่วงแดงที่กาบจะขยายไปจนถึงโคนใบแต่อย่างน้อยแตกต่างกันจะปรากฏชัดกับกาบใบตรงส่วนที่หุ้มปลายยอด ลำต้นสูงประมาณ 160 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ โคนใบเป็าร่องลึกสอบเรียว 1/3 - 1/4 ของความยาวใบ แล้วจึงขยายใหญ่เอียงเล็กน้อยเป็นรูปไข่ถึงรูปใบหอกแกมไข่ปลายแหลม กว้าง 11 - 20 ซม. ยาว 25 - 100 ซม. หน้าใบสีเขียวร่องกลางใบสีขาว เส้นใบชัดเจน หลังใบสีเขียวนวล พื้นด้านหลังใบบริเวณโคนใบจะมีสีแดงอมเขียว หรือม่วงแดงจนถึงโคนแผ่นใบจึงเป็นสีเขียว เนื้อใบค่อนข้างหนาแข็ง ขอบใบเรียบ

ดอก : ไม่พบช่อดอก

ราก : มีทั้งรากหาอาหารแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมาก รากแบบรากกระชายที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนน้อย และรากสะสมอาหารที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวยาวที่ปลายรากจะขยายใหญ่เป็นหัวสะสมอาหารรูปทรงกลมรี รูปไข่จนถึงรูปกระสวยกว้าง 1 - 3.5 ซม. ยาว 2.5 - 8 ซม. เนื้อในสีขาวจนถึงขาวอมเหลือง ความยาวรากทุกชนิดประมาณ 10 - 35 ซม. แต่ปกติในช่วงเก็บเกี่ยวจะพบเพียงรากขนาดใหญ่และรากสะสมอาหาร

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในเขตป่าดิบชื้นเขตร้อนชื้นได้ตีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไรหรือกลางแจ้ง

แหล่งที่พบ : พบว่ามีกรนำจากป่าออกมาปลูกใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรโดยหมอพื้นบ้านแถบ จ.อุดรดิตถ์ พิชญโลก ตาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์ด้วยเหง้าหรือแง่งที่แก่จัดอายุ 8 เดือนขึ้นไป และมีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไร หรือปลูกกลางแจ้งในเขตที่มีความลาดเอียงเล็กน้อย มีฝนค่อนเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x40 ซม. วางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกได้ค่าขยายพรางแสงที่มีร่มเงา 50 % โดยกรร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าที่ตัดรากแล้ว 2,250 กก./ไร่ มีความชื้นภายในเหง้า 64.3% มีอัตราการทำแห้งเฉลี่ย 2.8 กก.ผลผลิตสด/ 1 กก.แห้ง สามารถบดเป็นผงได้ 90% ของนน.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้งมีสีม่วงอ่อน(อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่ที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งถ้าดินเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้าแก้เคล็ด ขัดยอก ปวดเมื่อยตามข้อ แก้อ่อนเพลีย เจ็บหลัง ปวดเอว และรักษาริดสีดวงทวาร (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสจืดขมขึ้นช้ำมากกว่าน้ำขาว กลิ่นคล้ายขมิ้นชัน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : โขลกหัวว่านผสมน้ำคั้นสุกคั้นแก้ริดสีดวงทวาร กินแก้เคล็ดขัดยอกตามร่างกาย แก้เจ็บหลัง ปวดเอว ชูกำลัง

ประโยชน์ทางอื่น : นิยมนำไปเคี้ยวเป็นน้ำมันว่าน 108

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการเกษตร

3.34 ว่านม้าแดง (Wan ma dang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านม้าแดง
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านม้าแดง ว่านเผ่าป่าตลอด
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าแม่รูปไข่ปลายเรียวแหลม ตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3.5 ซม. ยาว 6 - 7 ซม. แง่งนี้แตกออกด้านข้าง 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 4 - 5 แง่ง เฉียงลงล่างโคนเล็กปลายโต ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 2.5 ซม. ยาวประมาณ 12 ซม. บางแง่งปลายงอซ้อนขึ้นบน และแตกแง่งย่อยจำนวนน้อยอยู่ก่อนข้างห่างกัน รูปทรงกลมยาวลงด้านล่าง เหง้าแง่งที่ยังอ่อนจะมีสีเหลืองหรือขาวเหลืองอมชมพูปลายแง่งสีชมพู เนื้อในสีขาววงในสีเหลืองอ่อน เหง้าแก่จะมีสีน้ำตาลมีช่อกาบชัดเจน เนื้อในสีขาวเหลืองอมน้ำเงินเรื่อๆ มีวงในสีเหลืองอ่อน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรง ประกอบด้วยกาบเลี้ยง กาบใบ เรียงสลับซ้อนทับกันยาวขึ้นเป็นลำดับที่ปลายกาบมีลิ้นใบเชื่อมต่อกับใบ มีความสูงต้นถึงปลายใบประมาณ 110 - 170 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว สีเขียว โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียว 1/3 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ปลายแหลม ถึงใบหอกแกมไข่ กว้าง 11 - 14.5 ซม. ยาว 30 - 70 ซม. หน้าใบสีเขียวเส้นกลางใบสีเขียว ผิวใบที่อยู่ 2 ข้างตรงบริเวณกึ่งกลางแผ่นใบจะเป็นสีม่วงแดงขนาดใหญ่ หลังใบสีเขียว เนื้อใบค่อนข้างหนา มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น
- ดอก** : ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลดขนาดใหญ่ ตั้งตรงขึ้นมาจากเหง้าสูง 35 - 45 ซม. ประกอบด้วยก้านช่อสีเขียวอ่อน ยาวประมาณ 2.5 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 ซม. มีกาบหุ้มสีม่วงแดงถึงสีม่วงแดงอมเขียว ยาวเรียงสลับกัน 5 กาบ กาบบนสุดมีขนาดใหญ่ปลายแหลมหุ้มถึงโคนช่อ ซึ่งมีลักษณะเป็นใบประดับรูปไข่ กว้าง 3.5 ซม. ยาว 5 ซม. จีบตรงกลาง อุ้มน้ำได้ ส่วนโคนสีเขียวอ่อนออกขาว ส่วนปลายมนแหลม สีเขียวอ่อนอมม่วงแดง เรียงซ้อนกันแน่นเป็นระเบียบ ประมาณ 40 ใบ แต่ใบที่อยู่ปลายช่อจะมีขนาดใหญ่ยาวกว่า ส่วนโคนสีขาวปลายสีม่วงแดง ภายในชอกใบประดับแต่ละใบยกเว้นที่อยู่บริเวณปลายช่อจะหุ้มดอกอยู่ 5 ดอก ซึ่งจะทยอยบานต่อเนื่องกันไป แต่ละดอกมีกาบ

หุ้มดอกรูปไข่ปลายมนแหลมสีขาวใส ส่วนปลายสีชมพูยาวประมาณ 3 ซม. พับโค้งเป็นรูปเรือหุ้มดอกขณะเป็นดอกตูม เมื่อดอกเริ่มบานปลายจะเปิดออกประมาณครึ่งหนึ่งของความยาวดอก ภายในจะเป็นกานหุ้มโคนดอกเป็นหลอดปลายเปิดสีชมพูอ่อนยาวประมาณ 1.5 ซม. ที่ยื่นยาวออกมาเป็นกลีบประดับเป็นหลอดปลายเปิดโคนสีเหลือง ปลายสีม่วงแดงแผ่เป็น 3 กลีบ กลีบใหญ่อยู่บน 2 กลีบ กลีบเล็กอยู่ล่างหุ้มประกบติดกลีบดอกสีเหลืองอ่อน ซึ่งอยู่ภายใน 3 กลีบและยาวกว่ากลีบประดับเล็กน้อยปลายเปิดเป็นกระพุ้งปาก โดย 2 กลีบเล็กจะอยู่ด้านบน ระหว่างกลีบจะมีก้านเกสรตัวผู้สีเหลืองอ่อนปลายเปิดเป็นหัวและเขี้ยวปากแมลง 2 เขี้ยวข่มลง กึ่งกลางหัวจะมีเกสรตัวเมียสีขาวบานออกโผล่ออกมาเล็กน้อย ส่วนกลีบล่างจะมีขนาดใหญ่เป็นปากข่มลงกึ่งกลางจะมีแถบใหญ่สีเหลือง

ราก : รากส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางโคนรากประมาณ 0.4 ซม. ยาวเรียว 10 - 27 ซม. เกิดบริเวณเหง้า บางส่วนปลายรากจะขยายใหญ่สะสมอาหารเป็นรูปไข่ปลายแหลมมีหางกว้างประมาณ 2 ซม. ยาว 4.5 ซม. รากหาอาหารแบบเส้นด้ายมีน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงทั้งในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูงและรำไร

แหล่งที่พบ : จ. ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด โดยขกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าตัดรากแล้ว 2,950 และ 5,000 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิตประมาณ 67 - 74% มีอัตราการทำแห้ง 3.2 - 3.8 กก.สด / 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้งที่ปลูกในร่มเงา 2.4 % และกลางแจ้ง 1.6% โดยน้ำหนัก มีสีเหลืองใส (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า : แก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก แก้เบาหวาน (เลื่อน, 2523 ; อุดมการและรัชชัย, 2547)

รสทางยา : รสขมจืด เฝื่อนร้อน กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ผนเหง้ากับน้ำทาบริเวณที่ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก จะสามารถบำบัดอาการให้หายได้ หรือใช้เหง้าโขลกผสมน้ำผึ้งกินทุกวันก่อนเข้านอน กินหัวว่านขนาดเท่านี้วกกลางจะทำให้ กระปรี้กระเปร่าและแก้ปวดเมื่อยได้ (เลื่อน, 2523 ; อุดมการและรัชชัย, 2547)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.35 ว่านม้าห้อ (Wan ma ho)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ว่านม้าห้อ

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : ว่านม้าห้อ

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแ่งขนาดใหญ่ มีเหง้าแม่ รูปไข่ปลายเรียว ตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 ซม. ยาว 7 ซม. แ่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกัน ข้างละ 2 - 3 แ่ง ขนานกับพื้นหรือเฉียงลงล่างและขึ้นบนโคนเล็ก ปลายโต ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 - 3 ซม. ยาวประมาณ 10 - 12 ซม. และแตกแ่งย่อยค่อนข้างกลมยาวปลายแหลมลงด้านล่าง เหง้าแ่งที่ยังอ่อนจะมีสีขาวถึง ขาวหม่น เหง้าแก่จะมีสีน้ำตาลเทา มีข้อกาบชัดเจน เนื้อในสีขาวถึงขาวหม่น สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน ตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบสีเขียวเรียงสลับซ้อนทับยาวขึ้นเป็นลำดับ ที่ปลายมีลิ้นเชื่อมต่อกับใบ มีความสูงต้นถึง ปลายใบประมาณ 100 - 120 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว สีเขียว โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียว 1/4 - 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ถึงใบหอกแกมไข่ ปลายใบเรียวแหลมถึงแหลมเป็นหาง กว้าง 15 - 20 ซม. ยาว 45 - 80 ซม. หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบบริเวณกึ่งกลางแผ่นใบจะเป็นสีม่วงแดงขนาดใหญ่ หลังใบสีเขียว เนื้อใบค่อนข้างบางนุ่ม มีจำนวนใบประมาณ 11 ใบ/ต้น

ราก : รากส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่คล้ายรากกระชาย เส้นผ่าศูนย์กลางโคนรากประมาณ 0.5 ซม. ยาวเรียว 5 - 15 ซม. เกิดบริเวณเหง้า บางส่วนปลายรากจะขยายใหญ่สะสมอาหารเป็นรูปไข่ปลายแหลม กว้างประมาณ 2 ซม. ยาว 4 ซม. รากหาอาหารแบบเส้นด้าย ยาว 10 - 25 ซม. และมีจำนวนน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงทั้งในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูงและรำไร

แหล่งที่พบ : จ. ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30 x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าสดแรกแล้ว 2,570 และ 2,770 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิตประมาณ 80% มีอัตราการทำแห้งโดยเฉลี่ย 5 - 5.4 กก.สด / 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างเหง้าที่ปลูกในร่มเงาประมาณ 1.2% โดยน้ำหนัก มีสีม่วงเมื่อปล่ยทิ้งไว้ จะมีสีเหลืองน้ำตาล ส่วนผลผลิตที่ปลูกกลางแจ้งจะอยู่ที่ 0.8% มีสีเหลืองใส (อรนุช และคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า ใช้รักษาโรคริดสีดวงทวาร แก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก เพิ่มพลังกำลัง (อุดมการและรัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสจืด เผ็ดร้อน กลิ่นหอมจุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าแก่ เคี้ยวกินกับน้ำ (เชษฐาและทวิชัญญ, 2522) หรือโขลกให้ละเอียดผสมน้ำต้มสุกดื่มติดต่อกันจะบำบัดอาการอักเสบจากริดสีดวงทวาร หากกินเป็นประจำ และใช้เหง้าแก่ตำให้แหลกผสมสุราทาบริเวณที่ปวดเมื่อยจะบรรเทาอาการปวดเมื่อย และเคล็ดขัดยอกได้ (อุดมการและรัชชัย, 2547)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.36 ว่านมาห้อมัง (Wan ma ho mong)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : มาห้อมัง

ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ม้าห่อ ม้าห่อม้ง
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดเล็ก เหง้าแม่กลม รูปไข่ปลายเรียวเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3 ซม. ยาว 5 - 7 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างของเหง้าข้างละ 2 - 4 แง่ง เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.2 - 1.5 ซม. ยาว 5 - 7 ซม. แดกซ้อนกันลงด้านล่างในลักษณะที่เฉียงขึ้นหาผิวดิน ขนานกับผิวดินและเฉียงลงล่าง แต่ปลายของทุกแง่งจะซ้อนขึ้นแล้วออกเป็นต้นใหม่ ๆ ได้หลายต้นจนมีลักษณะเป็นกอ ซึ่งแต่ละต้นจะสร้างเหง้าใหม่ แง่งนี้ใหม่คล้ายกับเหง้าแม่ แต่อาจมีเพียงข้างละ 1 - 2 แง่ง แล้วจึงแตกเป็นแง่งย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าทั้งที่ตั้งขึ้นและลงล่าง แต่ส่วนปลายแง่งจะมีลักษณะที่ซ้อนขึ้นทุกแง่ง แง่งต่างๆ เหล่านี้เมื่อยังอ่อนมีสีเหลืองส่วนปลายแง่งมีสีขาวอมชมพู เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาลปล้องกาบค่อนข้างห่าง เป็นเหง้าแก่ที่แน่นไม่เป็นระเบียบ เนื้อในสีเหลืองอมเขียว มีวงข้างในสีออกเหลืองเข้มกว่ารอบนอก สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินมีลักษณะกลมแบน บริเวณโคนมีสีม่วงเข้มถึงม่วงแดงประกอบด้วยกาบเลี้ยง 4 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบ ยาว 5 - 20 ซม. เรียงซ้อนทับสลับกันยาวขึ้นเป็นลำดับ ส่วนปลายกาบจะเป็นสีเขียวอมม่วงกางออกเล็กน้อย มีลิ้นใบหรือรอยต่อทับแผ่นใบเป็นสีม่วง มีความสูงต้น 70 - 80 ซม. เจริญเติบโตในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวสีเขียว โคนใบสอบเรียวเป็นร่องลึก ยาวประมาณ 1/4 - 1/5 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอกหรือรูปใบหอกแกมไข่ บริเวณเส้นกลางใบตั้งแต่เหนือโคนแผ่นใบเล็กน้อยไปจนเกือบถึงปลายใบจะเป็นสีม่วงเข้มหรือม่วงแดง โดยสีม่วงนี้จะขยายใหญ่ขึ้นในช่วงกลางของแผ่นใบ ซึ่งกว้าง 6 - 16 ซม. ยาว 16 - 45 ซม. ด้านหลังใบสีเขียวอ่อนกว่าด้านหน้าใบเล็กน้อย ตรงเส้นกลางเส้นใบเป็นสันหนา ขอบใบเรียบ
- ดอก** : ออกเป็นช่อเชิงลดตั้งตรงพุ่งขึ้นมากลางลำต้น สูง 15 - 20 ซม. ก้านช่อยาว 9 - 13 ซม. ที่ปลายก้านประกอบด้วยใบประดับรูปไข่โคนสีเขียวอ่อนตรงกลางจیبเข้า ส่วนปลายสีเขียวอมม่วง เรียงกันค่อนข้างห่าง จำนวนประมาณ 15 ใบ ในช่อใบประดับแต่ละใบที่อยู่บริเวณโคนไปถึงประมาณกึ่งกลางช่อดอกจะหุ้มดอก 3 ดอก ซึ่งจะทยอยบาน ส่วนใบประดับที่อยู่ปลายช่อจะไม่มีดอกและมีขนาดใหญ่ยาว ส่วนโคนสีเขียวอมชมพูปลายสีม่วงแดง ดอกย่อยแต่ละดอกที่โคนมีกาบหุ้มเป็นหลอดสีม่วงเล็กๆ ปลายเปิดหุ้มกลีบ

รองดอกสีม่วงอมชมพูโดยเชื่อมติดกัน ปลายเปิดแยกเป็น 3 กลีบ กลีบบนมีขนาดใหญ่กว่ากลีบล่าง 2 กลีบปลายแหลม หุ้มกลีบดอกสีเหลืองอ่อนอมชมพูแยกเป็น 3 กลีบ โดยกลีบเล็กแต่ละอันจะติดอยู่แต่ละข้างของกลีบใหญ่ซึ่งเปิดเป็นปากยื่นยาวประมาณ 2.5 ซม. ภายในและตรงกลางปากจะเป็นสีเหลืองเข้ม ระหว่างกลีบเล็กทั้ง 2 ข้างจะเป็นเรียวยาวปากแมลงสีขาวเหลือง 2 เขี้ยว ระหว่างเขี้ยวทั้ง 2 จะเป็นยอดเกสรตัวเมียมีความสูงเสมอกัน ส่วนปลายโงงออกมาเล็กน้อย

ราก : แดกจากบริเวณโคนเหง้าเป็นส่วนใหญ่มี 2 ลักษณะ คือ รากที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนน้อยและรากแบบเส้นด้ายที่แตกรากแขนงได้และมีรากขนอ่อนมาก ความยาวราก 15 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนถึงร่วนทรายอุดมสมบูรณ์สูง ขึ้นได้ดีในสภาพร่มเงารำไร และกลางแจ้งที่มีฝนกระจายสม่ำเสมอ

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หมอบ้านใน จ.พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ดาก ราชบุรี ปทุมธานี ไร่ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่แก่อายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไรหรือกลางแจ้งพื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย โดยเตรียมดินตากไว้ 10 วัน ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. วางชั้นพันธุ์กลบดินพอมิด จากการปลูกกลางแจ้งในดินร่วนสีน้ำตาลแดงที่ อ.พมพระ จ.ดาก โดยขกร่องกว้าง 60 ซม. ระหว่างร่อง 40 ซม. ปลูก 2 แถวคอร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ใส่ปุ๋ยคอกรองพื้นก่อนปลูกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมี 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ โรยระหว่างแถวหลังปลูก 3 - 4 เดือน และเก็บเกี่ยวหลังปลูก 8 เดือน การปลูกด้วยแง่งให้ผลผลิตที่ตัดรากแล้วประมาณ 3,500 กก./ไร่ ที่ความชื้นประมาณ 75% มีอัตราการทำแห้ง 4 กก.สด/ 1กก.แห้ง น้ำมันที่สกัดได้จากตัวอย่างสด 0.3 % มีสีเหลืองเข้มใส (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เหมาะสม : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งดำดินเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้โรคท้อง แก้ปวดท้อง บำรุงกำลัง (ภูมิปัญญาหมอบ้าน จ.พิษณุโลก)

รสทางยา : รสขมอมเผ็ดร้อนซ่าชุ่มคอ กลิ่นหอมเล็กน้อย

ภูมิปัญญาหมอบ้าน : นำหัวว่านขนาดเท่าหัวแม่มือเคี้ยวกินแก้ปวดท้อง หรือนำมาหั่นตากแห้ง ตำพอสะเอ็ดผสมอาหารให้ไก่ชนกิน จะทำให้มีกำลังดีขึ้นได้นานขึ้น (ภูมิปัญญาด้านไก่ชน จ.พิษณุโลก อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษีชีววิทยา และทางการแพทย์

3.37 ว่านมาเหลียง (Wan ma lueang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านมาเหลียง
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านมาเหลียง
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดใหญ่ มีเหง้าแม่รูปค่อนข้างกลม ตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 ซม. ยาว 6 ซม. แง่โน้มแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 2 - 3 แง่ ขนานกับพื้นหรือเฉียงลงล่างโคนเล็กปลายโต ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2.5 - 3 ซม. ยาวประมาณ 12 - 16 ซม. และแตกแง่อย่อยค่อนข้างกลมยาวปลายแหลมลงด้านล่าง เหง้าแก่ที่ยังอ่อนจะมีสีขาวเหลือง เหง้าแก่จะมีสีน้ำตาลมีข้อกาบชัดเจน เนื้อในสีขาวเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินขนาดใหญ่กลมแบน กาบใบสีเขียวเรียงสลับยาวขึ้นเป็นลำดับซ้อนทับกัน ตั้งตรงสูงประมาณ 140 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว สีเขียว โคนใบเป็นร่องกว้างสอบเรียว 1/4 - 1/5 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เยื้องเป็นรูปใบขอบขนานแกมไข่ ปลายแหลม กว้าง 10 - 20 ซม. ยาว 40 - 85 ซม. หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวหม่น มีขนคล้ายกำมะหยี่ เนื้อใบหนานุ่ม มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น
- ดอก** : ออกเป็นช่อช่วงปลายฤดูร้อนถึงต้นฤดูฝน เป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากเหง้า สูง 27 - 37 ซม. ประกอบด้วยก้านช่อยาว 15 - 22 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.2 ซม. มีกาบเลี้ยงยาวเรียงซ้อนสลับกันขึ้นหุ้มอยู่ 6 - 7 กาบ ที่ปลายเป็นช่อดอกที่ประกอบด้วยใบประดับรูปไข่ปลายมนแหลมสีเขียวอ่อนที่ขอบและปลายมีสีม่วงแดงกว้างยาวประมาณ 5 ซม. เรียงซ้อนสลับประกบกันอย่างเป็นระเบียบ โดยใบประดับที่อยู่บริเวณปลายช่อจะขยายใหญ่ ยาว 4 - 5 ซม. กว้าง 2.5 - 3 ซม. สีม่วงแดงแผ่กางออก ในชอกใบประดับที่อยู่โคนจนเกือบถึงปลายช่อ 1 กาบ จะหุ้มดอกย่อย 6 ดอก ซึ่งจะทยอยบาน เมื่อดอกดอกบาน แต่ละดอกประกอบด้วยกาบหุ้มดอกสีขาวใสพับครึ่งเป็นรูปเรือยาว 2.5 ซม. เมื่อดอกบานจะติดอยู่ที่ฐานดอก ภายในจะเป็นกาบหุ้มดอกที่ม้วนเป็นหลอดปลายเปิดยาว 1 ซม. มีกลีบประดับสีขาวและกลีบดอกสีเหลืองอ่อนโผล่

พันออกมายาวประมาณ 5 ซม. โดยส่วนโคนของกลีบประดับและกลีบดอกจะเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ส่วนปลายเปิดแยกเป็น 3 กลีบที่ระดับใกล้เคียงกันคือประมาณ 3/5 ของความยาวดอก โดยกลีบประดับที่มีขนาดใหญ่ปลายแหลมจะอยู่ด้านบน ส่วนกลีบเล็กจ้อยู่ล่าง ซึ่งตรงข้ามกับลักษณะของกลีบดอก ซึ่งกลีบใหญ่จะอยู่ด้านล่างเปิดเป็นกระพุ้งปากมีปลายเป็นหยักกลีบสีเหลืองโผล่ออกมาระหว่างกลีบเล็กจะเป็นก้านแบนๆ ของเกสรตัวผู้ที่มีปลายบานแยกเป็นหัวและเขี้ยวปากแมลงงอแง 2 เขี้ยว ที่กึ่งกลางของหัวจะเปิด มีเกสรตัวเมียสีขาวปลายบานโผล่พันออกมาเล็กน้อย

ราก : รากส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่โคนใหญ่ปลายเรียว เส้นผ่าศูนย์กลางโคนรากประมาณ 0.5 - 1 ซม. ยาวเรียว 5 - 15 ซม. เกิดบริเวณเหง้า บางรากปลายรากจะขยายใหญ่สะสมอาหารเป็นรูปกลมรีปลายแหลมถึงรูปกระสวย กว้างประมาณ 1.5 - 2.5 ซม. ยาว 3 - 6 ซม. รากหาอาหารแบบเส้นด้าย ยาว 10 - 25 ซม. และมีจำนวนน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ. ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงาหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าที่ตัดรากแล้ว 1,890 และ 6,885 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิตเฉลี่ย 72.5% มีอัตราการทำแห้ง 3.6 กก.สด / 1 กก.แห้ง เมื่อปลูกในร่ม และความชื้น 84% อัตราทำแห้ง 6.2 กก.สด/1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้ง 0.8% และ 1.2% โดยน้ำหนัก สีม่วงเข้ม เมื่อปล่อยให้แห้งที่อุณหภูมิต้องหรือตู้เย็นจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลแดง

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่ใช้ยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้า ใช้เข้ายาเข้ายารักษาโรคอัมพาต เหน็บชา มือตายเท้าตาย และใช้แก้เมื่อยล้า แก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก (แสวง, 2525 ; รัชชชัยและรัชชัย, 2544)

รสทางยา : รสขม เผ็ด ช้ำ กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- เหง้าใช้ร่วมกับว่านนางคำหนึ่ง ว่านทองคำหนึ่ง ว่านเอ็นเหลืองหนึ่ง ใช้หัวว่านทั้ง 4 ชนิด หนัก 2 บาท (30 กรัม) ต้มน้ำดื่มแก้ลมพาด
- ใช้เหง้าว่าน อม หรือฝนทาแข้งขาในเวลาเดินทางไกล ขึ้นเขาลงห้วยจะทำให้ไม่เหนื่อยเร็ว หรือใช้กินและฝนทาแก้ปวดเมื่อย เคล็ดขัดยอก
- ใช้ร่วมกับว่านม้าห้อยคัมภีร์แก้ปวดเมื่อย ปวดในข้อ ในกระดูก แก้เส้นเอ็นยึด

ประโยชน์ทางอื่น : หัวใช้พอกฝีหรือตำทาตัว ไซ้ลม หรือฝนทาแข้ง ขา เดินทางไกลได้เร็ว ไม่เหนื่อย ทำให้มีพลังกำลังมาก (แสวง, 2525 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.38 ว่านร้อยหัว (Wan roi hua)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านร้อยหัว
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านร้อยหัว (อ.แม่สอด จ.ตาก)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภท ลักษณะเป็นเหง้าแ่งขนาดเล็ก มีเหง้าแม่รูปค่อนข้างกลมยาวปลายเรียว ตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 ซม. ยาว 2 - 3 ซม. แ่งนิ้วโคนเล็กปลายโตแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 4 แ่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 - 1 ซม. ยาวประมาณ 3 - 8 ซม. ขนานกับพื้นหรือเฉียงลงล่างอย่างไม่เป็นระเบียบแล้วจึงแตกแ่งย่อยลงล่างและแตกต้นหรือเหง้าใหม่มีลักษณะคล้ายกับต้นแม่ได้อีก 2 - 3 ต้น เหง้าแ่งที่ยังอ่อนจะมีสีขาวเหลือง เหง้าแก่จะมีสีน้ำตาลมีข้อกาบชัดเจน เนื้อในสีเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนประกอบด้วย กาบใบใหญ่สีเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันและมีความยาวใกล้เคียงกัน ตั้งตรง สูงประมาณ 50 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและไตรมาสในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว สีเขียวออกเหลือง โคนใบเป็นร่องกว้างสอบเรียว 1/5 - 1/6 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปไข่ถึงใบหอกแกมไข่ ปลายแหลม ขอบใบเรียบและเป็นคลื่นเล็กน้อย กว้าง 8 - 11.5 ซม. ยาว 28 - 36 ซม. หน้าใบสีเขียวออกเหลือง หลังใบสีเขียวหม่นเหลือง มีใบประมาณ 9 ใบ/ต้น

ราก : รากมีน้อยเป็นรากที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวขนาด ยาวประมาณ 12 ซม. เกิดบริเวณเหง้า
 ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูง
 แหล่งที่พบ : จ. ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์
 การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงาหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยขรอกกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้า 25.6 และ 61.5 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิต 25 - 33% (เหง้าแห้งเล็กน้อย) เมื่อดินแห้งสูญเสียความชื้นสูง อัตราการทำแห้ง 1.3 - 1.5 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างแห้ง 0.5% โดยน้ำหนัก มีสีเหลืองขุ่น (อรนุช และคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่
 ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
 สรรพคุณ : แก้แมลง สัตว์กัดต่อย (ภูมิปัญญาพื้นบ้าน จ.ตาก)
 รสทางยา : รสขม กลิ่นหอมฉุน
 ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้ตำพอกบริเวณถูกแมลง สัตว์กัดต่อย
 ประโยชน์ทางอื่น : -
 รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

3.39 ว่านรางจืด (Wan rang chued)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ว่านรางจืด
 ชื่ออังกฤษ : -
 ชื่อท้องถิ่น : รางจืด ว่านรางจืด รางจืดตัน (ทั่วไป) รางจืดขมิ้น (เหนือ)
 ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma sp.*
 ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง : -
 วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง มีเหง้าแม่รูปทรงค่อนข้างกลมเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 - 4 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 4 แง่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.2 - 2 ซม. ยาวประมาณ 5 - 10 ซม. ขนานไปกับพื้นส่วนปลายซ้อนขึ้นแตกเป็นต้นใหม่ได้ 1 - 4 ต้น และแตกแง่งย่อยที่ไม่ค่อยเป็นระเบียบจำนวนมากลงด้านล่าง เหง้าแง่งที่ยังอ่อนมีสีขาวหรือขาวอมเหลือง ปลายแหลม เนื้อในสีขาวอมเหลือง เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลเห็นข้อกาบชัดเจน เนื้อในของเหง้าแต่แง่งจะมีสีเหลืองอ่อน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน ประกอบด้วยกาบสีเขียวที่มีโคนสีขาวเรียงสลับยาวขึ้นเป็นลำดับ ตั้งตรงสูงประมาณ 110 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว สีเขียว โคนใบเป็นร่องกว้างสอบเรียว 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เยื้องเล็กน้อยเป็นรูปไข่ปลายแหลม ถึงรูปใบหอกแกมไข่ กว้าง 8 - 16 ซม. ยาว 45 - 70 ซม. หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวหม่น เนื้อใบค่อนข้างบาง มีใบประมาณ 10 ใบ/ต้น
- ดอก** : จะออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางต้น ส่วนก้านช่อสีเขียวยาวประมาณ 30 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ใบประดับสีเขียวรูปไข่ ส่วนที่ปลายช่อจะขยายใหญ่ขึ้นเป็นสีขาวส่วนปลายแหลมสีม่วง กว้างประมาณ 3.5 ซม. ยาวประมาณ 6 ซม. หุ้มกลีบรองดอกสีขาว โคนติดกันปลายเปิดเป็น 3 แฉก กลีบดอกจะมีโคนเป็นหลอดปลายแยกเป็น 3 กลีบ กลีบกลางมีขนาดใหญ่เปิดเป็นปากตรงกลางเป็นสีเหลือง แต่จะบานครั้งละ 1 - 2 ดอก
- ราก** : มีรากขนาดใหญ่ ปลายเรียวแหลมและรากหาอาหารแบบเส้นด้ายส่วนใหญ่เกิดบริเวณเหง้าอยู่ในปริมาณใกล้เคียงกัน ยาว 5 - 20 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงทั้งในที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูงและรำไร

แหล่งที่พบ : จ.ตาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงมีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าที่ตัดรากแล้ว 3,062 และ 3,065 กก./ไร่ เมื่อปลูกใน

สภาพร่เมง 50% และปลุกกลางแ้จ้ตามล่ำดับ โดยม่ความซ้ันในผลผลิต 78 - 81% อัตราการทำแ้จ้ 4.6 - 5.2 กก.สด/ 1 กก.แ้จ้ น่ำม่นหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่าง แ้จ้ประมาณ 0.4% โดยน่ำหนัก ม่สีม่วงอ่อนเมื่อปลุกในร่เมง เมื่อปลอ่ยทิ้งไว้จะเป้นสี เหลืองและสีเหลืองใสเมื่อปลุกกลางแ้จ้ (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแ้
- ช่วงเวลาทีเก้บยา : อายุ 8 เดือนซ้ันไป หรือช่วงแล้้งล่ำดับเหนือดินแ้จ้ตายแล้
- สรรพคุณ :
- เหง้า ใช้เป้นยาแ้เบื่อเมมา แ้ลมเพลมพัด แ้พรายน่ำ พรายนก พรายอากาศ ทุกชนิด และ ใช้ถอนพิษ (อุคมการและรัชนัย, 2547)
- รสทางยา : รสหวานจืด กลิ่นหอมเย็น
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าฝนกับน่ำ หรือน่ำสุราทั้งทาและดื่ม แ้เบื่อเมมา ถอนพิษต่าง ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่น บางแห่งในภาคเหนือใช้รักษาเมเร้
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกสัชวิทยา และทางการแพทย

3.40 ว่านสามพันดิ่ง (Wan sam phan tueng)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านสามพันดิ่ง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านหัวใหญ่ ว่านสามพันดิ่ง (กลาง)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป้นไม้ล้มลุกมีล่ำดับใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป้นเหง้าแ้ มีเหง้าแม่ทรงกลมหรือ กลมรีคล้ายหัวเผือกขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10 - 12 ซม. แ้งนี้ว้เกิดจาก ตาที่อยู่ด้านข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 4 ตา แต่พัฒนาได้เพียงข้างละ 1 - 2 ตา หรือ 1 - 2 แ้ง ลักษณะกลมรีถึงกลมยาว เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 3.5 ซม. ยาว 3 - 7 ซม. ส่วนปลายอนจ้้นอกเป้นด้นใหม่ โดยส่วนโคนด้นจะขยายใหญ่พัฒนาไปเป้นเหง้าทรง กลมติดอยู่ข้าง ๆ เหง้าแม่ปกติจะม่งอกด้นใหม่แต่ยังมีชีวิตอยู่โดยม่มีการแตกแ้งย่อย อิก เมื่อซุดเก้บมักจะทำหลุดจากแ้งแม่ได้ง่ายจึงเข้าใจว่าเป้นหัวเดี่ยว ๆ ขนาดแตกต่าง

กัน เหง้าแก่ที่อ่อนสีขาว เมื่อแก่ผิวบางค่อนข้างเกลี้ยงสีน้ำตาลอ่อน ปล้องกาบห่าง
เนื้อในสีขาวถึงขาวออกเหลืองเล็กน้อยมีใยเหมือนใยบัว สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี
หรือหลายปีและมีขนาดใหญ่ขึ้นตามอายุ ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วย
กาบใบที่มีโคนขยายใหญ่สีขาว ส่วนปลายเรียวยาวสีเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันยาวขึ้นเป็น
ลำดับสูงประมาณ 50 ซม. มีลิ้นใบเชื่อมแผงใบชัดเจน มีความสูงต้นกับปลายใบ 150 -
170 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียวประมาณ 1/4 ของความยาวใบแล้ว
ขยายใหญ่เฉียงเล็กน้อยเป็นรูปใบหอกแกมรูปไข่ กว้าง 12 - 20 ซม. ยาว 80 - 110
ซม. ขอบใบเรียบที่ส่วนปลายใบจะเป็นคลื่นเล็กน้อย หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่อง
ตื้นและมีสีม่วงแดง ตั้งแต่บริเวณเหนือโคนใบไปจนเกือบถึงปลายใบเห็นได้ชัดที่ใบล่างๆ
ส่วนใบบนขึ้นไปสีม่วงจะจางลงเป็นลำดับจนเห็นเป็นสีเขียวที่ใบยอด หลังใบสีเขียวนวล
เส้นกลางใบเป็นสันเรียว ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลม มีจำนวนประมาณ 11 ใบ/ต้น

ดอก : เป็นช่อแบบช่อเชิงลดขนาดใหญ่ ตั้งตรงขึ้นมาจากเหง้าในช่วงต้นฤดูฝน ความสูงช่อ 15 -
17 ซม. ประกอบด้วยก้านช่อยาว 3 - 5 ซม. ที่ปลายก้านเป็นใบประดับรูปไข่ปลายมน
กว้าง 3 - 4 ซม. ยาว 4 - 6 ซม. สีเขียวอ่อนออกขาว ถึงขาวปลายอมชมพูเรียงสลับ
ซ้อนทับกันขึ้นเป็นระเบียบ สามารถอุ้มน้ำได้โดยใบประดับที่ปลายช่อที่มีขนาดเล็กและ
ยาวเรียกว่าใบล่างๆ จะมีสีชมพูส่วนปลายจะเป็นสีแดง ภายในชอกใบประดับแต่ละใบ
ยกเว้นที่ส่วนยอดของช่อ จะมีดอก 3 ดอก/ใบประดับ ซึ่งจะทยอยบาน แต่ละดอก
ประกอบด้วยกาบหุ้มดอกเป็นท่อปลายเปิดสีขาวยาวประมาณ 1 ซม. เมื่อดอกบานหุ้ม
อยู่บริเวณโคนดอกภายในเป็นกลีบรองดอกสีขาวอมชมพู ยาวประมาณ 5 ซม. ปลายเปิด
แยกเป็น 3 กลีบ ภายในจะเป็นกลีบดอกยาวกว่ากลีบรองดอกเล็กน้อยสีขาวเหลือง 3
กลีบโคนติดกัน ปลายเปิดเป็นปากโดยกลีบขนาดใหญ่เป็นกระพุ้งปลายแยกเป็น 2 แฉก
อยู่ด้านล่าง มีกลีบเล็กประกบห่ออยู่ด้านบนข้างละกลีบ กึ่งกลางกระพุ้งปากจะมีแถบสี
เหลืองเข้ม ตรงข้ามกับกระพุ้งหรือระหว่างกลีบเล็กทั้ง 2 อัน จะมีก้านสีขาวปลายแยก
เป็นเขี้ยวคล้ายปากแมลงสีขาวอมเหลือง 2 เขี้ยว กึ่งกลางระหว่างเขี้ยวเปิดมียอดเกสร
ตัวเมียสีขาวเหลืองโผล่ออกมาเล็กน้อย

ราก : เกิดกระจายห่างๆ อยู่รอบเหง้า แต่จะมีมากที่บริเวณส่วนล่าง เป็นรากขนาดใหญ่ปลาย
เรียว บางส่วนที่ปลายจะขยายใหญ่เป็นหัวสะสมอาหารทรงกลมรูปไข่ปลายเรียว ถึงรูป
กระสวย เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 2.5 ซม. ยาว 2 - 6 ซม. ความยาวราก 20 - 35 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนถึงร่วนปนทรายที่อุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงาว่าโรจนถึงกลางแจ้ง
ในเขตที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หอมสมุนไพรหรือผู้นิยมว่านปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางยาที่จังหวัดนครนายก
ราชบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

- การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าโดยผ่าเหง้าหรือหัวทรงกลมโดยตัดเฉียงเล็กน้อยในช่วงระหว่างคาหน่อที่เรียงกันอยู่ 2 ข้าง แล้วแต่ละซีกตัดอีกครั้งให้มีตาที่สมบูรณ์ขนาดใหญ่อยู่ 1 - 2 ตา จะมีขนาดชิ้นพันธุ์ประมาณ 100 กรัม แล้วนำไปเพาะชำในกระบะทราย เมื่อเริ่มงอกจึงนำไปปลูกในแปลง ส่วนแ่งซึ่งจะมีขนาดตั้งแต่ 20 กรัมขึ้นไปให้ปลูกทั้งแ่งในช่วงต้นฤดูฝน
- การเพาะปลูก : ปลูกกลางแจ้งหรือร่มเงารำไรในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงลาดเอียงเล็กน้อยโดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะระหว่างแถว 40 ซม. ระหว่างต้น 30 ซม. วางชิ้นพันธุ์หรือหัวพันธุ์กลบดินพอมิด ถ้าดินไม่สมบูรณ์ให้ผสมดินด้วยปุ๋ยคอกก่อนปลูก หลังปลูกทำการกำจัดวัชพืชและทำการพูนโคนในช่วง 3 เดือนแรก จากการปลูกกลางแจ้งด้วยเหง้าสมบูรณ์ขนาดประมาณ 150 กรัม โดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พมพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาล และอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าสดรากออกแล้ว 7,500 - 8,000 กก./ไร่ ที่ความชื้นของผลผลิตประมาณ 60 % มีอัตราการทำแห้ง 2.5 กก.สด/1กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดจากตัวอย่างแห้งมีสีม่วง(อรนุชและคณะ,2548)ประโยชน์ทางยา
- ส่วนที่ใช้ : เหง้า (หัวกลมๆ)
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุตั้งแต่ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว ว่านนี้หัวจะมีขนาดใหญ่ขึ้นตามอายุ การใช้ประโยชน์ทางยาที่ให้ผลดีตรงตามสรรพคุณควรจะใช้หัวที่มีขนาดใหญ่อายุตั้งแต่ 2 ปี (ฤดู) ขึ้นไป
- สรรพคุณ : แก้กระษัยชนิดเบาแดง เบาเหลือง เบาชุ่มชื้น แก้ไตพิการ แก้ปวดเมื่อยบั้นเอวอันเป็นลักษณะของโรคไตพิการ (เลื่อน, 2506)
- รสทางยา : รสขมเผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุน (กลิ่นฉุนร้อน)
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : หัวว่านฝานเป็นแผ่นบางๆ ดองสุราไว้กินเป็นยาแก้กระษัย แก้ปวดเมื่อยบั้นเอวอันเป็นลักษณะของโรคกระษัย ไตพิการ ปัสสาวะชุ่มชื้น แดง เหลือง ให้หายได้ (เลื่อน, 2506. ; เชษฐาและทิชัญญ, 2522.)
- ประโยชน์ทางอื่น : เป็นว่านทรงอนุภาพทางคงกระพันชาตรีต่ออาวุธทั้งปวงแต่เหนียวชั่วคราว ปัสสาวะออกสรรพคุณในทางเหนียวก็จะหมดไป (เลื่อน, 2506)
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการเกษตร

3.41 ว่านหัวใหญ่ (Wan hua yai)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ว่านหัวใหญ่

ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านหัวใหญ่
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Curcuma</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดใหญ่ มีเหง้าแม่ ลักษณะกลมถึงกลมยาวแบนเล็กน้อยปลายเรียวตั้งตรง มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 4 - 5 ซม. ยาวประมาณ 7 - 10 ซม. แง่นี้มีขนาดใหญ่แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันเฉียงลงล่าง 2 ข้างๆ ละ 2 - 3 แง่ง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 4 ซม. ยาว 10 - 25 ซม. แง่อ่อนมีสีขาว กาบหุ้มข้อปลายแหลมเมื่อแก่มีสีน้ำตาลอ่อน เห็นข้อกาบชัดเจน เนื้อในหัวสีขาวถึงขาวอมเหลืองหรือเหลืองอ่อน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรงประกอบด้วยกาบใบสีเขียวเรียงสลับซ้อนทับกันโดยความยาวของกาบแตกต่างกันไม่มากนัก ต้นสูงประมาณ 140 - 175 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝน และโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องลึกสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เฉียงเล็กน้อยเป็นรูปไข่ปลายแหลมถึงแหลมเป็นหางจนถึงรูปใบหอกแกมไข่ สีเขียว กว้าง 12 - 23 ซม. ยาว 40 - 100 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนานุ่ม กลิ่นเหม็นเขียวและฉุนเล็กน้อย หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวหม่น มีใบประมาณ 11 ใบ/ต้น
- ดอก** : ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากเหง้า สูง 23 - 32 ซม. ก้านช่อยาว 11 - 22 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. มีกาบหุ้มก้านช่อดอก 7 กาบ ยาวเรียงสลับกัน ช่อดอกประกอบด้วยใบประดับจัดเรียงซ้อนกันอย่างมีระเบียบ. รูปสามเหลี่ยมปลายมน ก่อนข้างหนาสีขาวอมเขียวปลายมีสีม่วงแดง บริเวณปลายช่อดอกใบประดับ จะขยายใหญ่บานออกมีสีม่วงมากขึ้น รูปขอบขนานกว้าง 2.5 - 2.8 ซม. ยาว 4 - 4.3 ซม. ที่โคนใบประดับบริเวณโคนช่อ 1 ใบจะหุ้มดอกอยู่ 6 ดอก แต่ละดอกจะมีเยื่อหุ้มสีขาวรูปไข่มีวนเป็นหลอดหุ้มโคนดอก เมื่อบานจะเปิดออกภายในมีกลีบรองดอกสีขาวโคนเชื่อมติดกันเป็นท่อ ปลายแยกเป็น 3 แฉกหุ้มกลีบดอกสีเหลือง เกสรตัวผู้จะมีลักษณะคล้ายกลีบดอก ส่วนอับเรณูจะอยู่ใกล้ๆ ปลาย ท่อเกสรตัวเมียเล็กยาว ปลายเปิดเป็นปากแตรสีเหลือง ดอกจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 2 - 3 ดอก
- ราก** : ส่วนใหญ่ออกจากบริเวณเหง้ามีทั้งรากสะสมอาหารขนาดใหญ่ปลายเรียวแหลมยาวประมาณ 5 - 20 ซม. บางรากที่ส่วนปลายจะขยายใหญ่มีหัวสะสมอาหารลักษณะกลมรี ปลายแหลม กว้าง 1.5 - 3 ซม. ยาว 2 - 4 ซม. หัวสะสมอาหารบางส่วนออกจากแง่ง และมีรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ได้ทั้งร่มเงารำไร และกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ. ดาก เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีตา 2 - 3 ตา มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยขกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ดาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าที่ตัดรากแล้ว 5,500 และ 6,100 กก./ไร่ เมื่อปลูกในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิต 77 - 80% อัตราการทำแห้ง 4.5 - 4.8 กก.สด / 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างสดและตัวอย่างแห้ง 0.6% โดยน้ำหนัก มีสีม่วงเข้ม (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เหมาะสม : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า ใช้เป็นยาแก้กระษัยทุกชนิด บั๊สสวะจุ่นจุ่น - เหลือง - แดง และไตพิการ (รัชชัยและรัชนี, 2544)

รสทางยา : รสขมกล้ายบอระเพ็ด และเผ็ดร้อน กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : นำเหง้าสดหรือฝานเป็นชิ้นๆ ฝังแดดให้แห้งหรือฝานเป็นชิ้นๆ ปิ้งไฟพอรอดองกับสุรากินกินวันละครั้งก่อนอาหาร แก้โรคกระษัยทุกชนิด บั๊สสวะจุ่นจุ่นบั๊สสวะยาก เจ็บปวดเสียวในท่อน้ำสวะ และไตพิการ เจ็บหลัง เจ็บเอว (รัชชัยและรัชนี, 2544)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการแพทย์

3.42 ว่านห้าร้อยนาง (Wan ha roi nang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ว่านห้าร้อยนาง

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : ห้าร้อยนาง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นได้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดเล็ก มีเหง้าแม่รูปไข่ปลายเรียว ตั้งขึ้น เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3.5 ซม. ยาวประมาณ 5 ซม. แง่งนี้ จะแตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 4 แง่ง ขนานไปกับพื้นปลายซ้อนขึ้นเล็กน้อย ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.2 - 1.5 ซม. ยาวประมาณ 10 ซม. แล้วจะแตกแง่งย่อยที่มีขนาดเล็กกว่าทั้งลงและขึ้นอัดแน่นเป็นแผง มีปล้องเห็นข้อชัดเจน เมื่อยังอ่อนเหง้าแก่มีสีขาว เมื่อแก่จะเป็นสีน้ำตาล เนื้อในหัวสีเหลืองอ่อนๆ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนตั้งตรง โคนสีขาว ประกอบด้วยกาบใบซ้อนทับกัน อาจจะมีการแตกต้นใหม่ได้ 1 - 2 ต้น สูง 90 - 120 ซม. เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบร่องกว้างด้นสั้นถึงสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เป็นรูปไข่ถึงขอบขนานแกมไข่ ปลายแหลม สีเขียว กว้าง 11 - 13 ซม. ยาว 36 - 82 ซม. หน้าใบเป็นร่องด้น หลังใบสีเขียวหม่น มีใบประมาณ 8 ใบ/ต้น

ดอก : จะออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลด ตั้งตรงพุ่งขึ้นมาจากกลางต้นสูงประมาณ 25 - 35 ซม. ใบประดับที่ช่อดอกบริเวณโคนช่อมีสีเขียวเป็นรูปไข่ปลายมน กว้างประมาณ 3 ซม. ยาว 4 ซม. แต่ไหล่ออกมาประมาณครึ่งหนึ่ง ส่วนที่ปลายช่อจะขยายใหญ่เป็นรูปขอบขนาน ปลายมนแหลมสีขาวบริเวณส่วนกลางใบถึงปลายมีสีม่วง กว้างประมาณ 3 ซม. ยาวประมาณ 6 ซม. ใบประดับบริเวณโคนช่อที่มีสีเขียว 1 ใบ จะหุ้มดอก 2 ดอก แต่ละดอกมีเชื้อหุ้มโคนรูปไข่มีวุ้นเป็นหลอดภายในมีกลีบรองดอกสีขาวส่วนโคนที่ติดกันมีสีเหลืองปลายเปิดเป็น 3 แฉก แฉกใหญ่อยู่บน 2 แฉกเล็กอยู่ล่าง ภายในจะเป็นกลีบดอกสีเหลืองอ่อนมีโคนเป็นหลอดปลายแยกเป็น 3 กลีบ กลีบกลางมีขนาดใหญ่เปิดเป็นปากตรงกลางเป็นสีเหลืองเข้ม แต่จะบานครั้งละ 3 - 5 ดอก

ราก : รากส่วนใหญ่จะหนาแน่นอยู่ที่บริเวณโคนเหง้า ส่วนที่แง่งมีน้อย ความยาวราก 20 - 25 ซม. มีทั้งรากหาอาหารลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีรากขนอ่อนอยู่มาก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนปนทราย ในที่ร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.พิษณุโลก มีปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่

แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด หรือปลูกโดยขรอกกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. โดยใส่ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ เป็นปุ๋ยรองพื้น และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ เมื่ออายุ 3 - 4 เดือนหลังปลูก จะให้ผลผลิต ตักรากแล้วประมาณ 1,900 กก./ไร่ เนื้อสดสีเหลือง มีอัตราการทำแห้ง 2.5 กก.สด/ 1 กก.แห้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จากตัวอย่างสด 0.1% และมีสีเหลือง (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ : เหง้า แก้พิษยาเบื่อ ยาสัง ยาพิษ (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)
- รสทางยา : รสเผ็ดขมเล็กน้อย
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าใช้ฝนกับน้ำข้าวขำกินแก้พิษเบื่อเมาได้เช่นเดียวกับว่านรางจืด
- ประโยชน์ทางอื่น : ใช้ทางเสน่ห์เมตตามหานิยม และเป็นว่านที่ใช้ผสมกับว่านอื่นๆ ต้มน้ำอาบในวันเพ็ญเดือน 3 หรือเดือน 5 จะทำให้คงกระพันชาตรี (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544 ; บัว, 2524.)
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการแพทย์

3.43 ว่านเอ็นเหลือง (Wan en lueaug)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านเอ็นเหลือง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านเอ็นเหลือง
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแงง ขนาดเล็ก มีเหง้าแม่ ลักษณะค่อนข้างกลม ตั้งขึ้น เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 - 4 ซม. แง่งนี้แตกออก 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 4 แง่ง โคนเล็กปลายโต ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 2 ซม. ยาว 8 - 10 ซม. ขนานไปกับพื้นส่วนปลายซ้อนขึ้นแตกเป็นต้นใหม่ได้หลายต้น และแตกแงงย่อยทั้งขึ้นบนและลงล่าง เหง้าแงงที่ยังอ่อนมีสีเหลืองส่วนปลายเป็นดิ่งแหลมสีขาวอมชมพู เหง้าแก่มีสีน้ำตาลอ่อนมีช่อกาบเป็นสีเข้มชัดเจน เนื้อในสีเหลือง วงชั้นในเนื้อสีเหลืองออกสีกว่าเล็กน้อย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี

ลำต้นเหนือดินกลมแบนโคนขาว ประกอบด้วยกาบใบสีม่วงแดงไปจนถึงโคนใบตั้งตรง สูงประมาณ 80 ซม. ประกอบด้วยกาบใบสีม่วงแดงซ้อนทับกันเรียงสลับยาวขึ้นเป็น ลำดับแตกต่างกันไม่มากนัก เจริญเติบโตได้ดีในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง

ใบ : เป็นใบเดี่ยว สีเขียว โคนใบเป็นร่องสอบเรียวประมาณ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้ว ขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปไข่ปลายแหลม ถึงใบหอกแกมไข่ กว้าง 9 - 13.5 ซม. ยาว 35 - 50 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนา บริเวณเส้นกลางใบตั้งแต่กึ่งกลางแผ่นใบไปจนถึงเกือบสุด ปลายใบมีสีม่วง หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวหม่น มีใบประมาณ 10 ใบ/ต้น

ราก : รากส่วนใหญ่แตกบริเวณโคนต้นหรือเหง้า มีขนาดใหญ่ปลายเรียวแหลม ยาว 10 - 25 ซม. บางรากปลายจะขยายใหญ่เป็นหัวสะสมอาหารรูปกลมรีปลายแหลม กว้าง 2 ซม. ยาว 5 ซม. และรากหาอาหารที่มีลักษณะคล้ายเส้นด้ายมีน้อย

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง ทั้งในสภาพร่มเงาหรือกลางแจ้ง และที่โล่งแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.กาญจนบุรี ดาก เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป มีตา 2 - 3 ตา/ชิ้นพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงาหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 40x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่ แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อ ร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พมพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดม สมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก./ไร่ ให้ผลผลิตเหง้าที่ตัดรากแล้ว 2,000 และ 1,600 กก./ไร่ เมื่อปลูกใน สภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ โดยมีความชื้นในผลผลิต 79% อัตรา การทำแห้ง 4.75% กก.สด / 1 กก.แห้งเมื่อปลูกในร่มเงา และความชื้น 65% อัตรา การทำแห้ง 2.8 กก.สด/1 กก.แห้งเมื่อปลูกกลางแจ้ง น้ำมันหอมระเหยที่สกัดได้จาก ตัวอย่าง 1 และ 1.2% โดยน้ำหนัก มีสีเทาอ่อนออกใส เมื่อปล่อยทิ้งไว้จะเป็นสีเหลือง เข้ม (อรนุชและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : หัวหรือเหง้าแก่

ช่วงเวลาที่ใช้ยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า เป็นยาเข้าสู่สมุนไพร รักษาโรคเหน็บชาที่เกี่ยวกับเส้นเอ็นทั้งปวง แก้กโรคอัมพาต เส้น แข็ง เส้นขัดเคล็ด ข้ำวม แก้วปวดหลัง เจ็บเอว แก้กโรคเบาหวาน ไตพิการ (ธวัชชัยและ รัชชัย, 2544)

รศทางยา : รศขมฝาด กลิ่นหอมเย็น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ให้ใช้หัวว่านต้มกิน จะสามารถบำบัดอาการโรคเหน็บชา อัมพาต เส้นเลือดขัดยอก ปวดหลัง เจ็บเอว ซ้ำวมทั้งปวงได้ หากเป็นเบาหวาน ไตพิการ ให้ต้มหัวว่านนี้กินด่างน้ำ และตรวจระดับน้ำตาลในเลือด คูเรื่อยๆ จะเห็นว่าลดลงตามลำดับซึ่งก็ได้ผลกันมามาก แล้วและถ้าไม่แน่ใจก่อนการใช้ประโยชน์ควรปรึกษาแพทย์แผนไทยใกล้บ้านก่อนเป็นดีที่สุด
- ใช้เหง้าเอ็นเหลือง กระชายฝืด หรือหัวร้อยรู กระแตไต่ไม้ หญ้าหนวดแมว มาต้มเข้าด้วยกัน ดื่มด่างน้ำชาติดต่อกันเรื่อยๆ แก้อาการเบาหวาน อาการจะทุเลาขึ้น ว่านนี้หากใช้ประกอบกับสมุนไพรอื่น จำนวนต้องลดลงมาและควรใช้หม้อดินต้ม (เชษฐาและทิชัญญ, 2522. ; วัชชัยและรัชนี, 2544; สมานและทัศนยา, 2516)

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

4. สกุล *Boesenbergia*

4.1 กระชาย (Kra chai)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : กระชาย กระชายแกง

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : กระชาย กระชายเหลือง กระชายแกง (กลาง) กะแอน ระแอน (ภาคเหนือ) จิงทราย จิงแคง (มหาสารคาม) จี่ปู ชี่พู (เงี้ยว - แม่ฮ่องสอน) เปาะชอเจ้า เปาะสี่ (กะเหรี่ยง - แม่ฮ่องสอน) ว่านพระอาทิตย์ (กรุงเทพฯ)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Boesenbergia pandurata* Holtt.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : *Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf., *Kaempfeia pandurata* (Roxb.) *Gastrochilus panduratus* Ridl.

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เหง้าแก่ค่อนข้างกลมเรียงต่อกันออกซ้ายขวาและโค้งต่ำลง เมื่อแตกเหง้าใหม่สีเหลือง โดยเหง้าแรกที่อยู่กลางจะมีขนาดใหญ่กว่าแก่ที่อยู่ด้านซ้ายขวาเล็กน้อย เมื่อแก่ขึ้นมีสีน้ำตาลเนื้อในสีเหลือง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 ซม. ลำต้นเหนือดินกลมแบนโคนสีม่วงแดง ประกอบด้วยกาบเลี้ยง 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบ 6 กาบ ยาว 25 - 30 ซม. หุ้มซ้อนทับเรียงสลับกันขึ้นเป็นต้นสูงประมาณ 80 เซนติเมตร และสามารถแตกต้นใหม่ได้หลายต้นมีลักษณะเป็นกอ

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องตื้นสอบเรียว 1/3 - 1/5 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่
เฉียงเป็นรูปไข่ ถึงรูปขอบขนาน ปลายแหลม กว้าง 8 - 15 ซม. ยาว 19 - 64 ซม. มี
6 - 11 ใบ/ต้น

ดอก : ออกเป็นช่อแทรกอยู่ระหว่างกาบใบบนสุดกลางลำต้น ประกอบด้วยดอกประเภทกลีบ
ดอกอยู่เหนือรังไข่ เรียงสลับกัน แต่ละดอกมีกาบหุ้มดอกรูปหอกปลายแหลมสีขาวใส
กว้าง 0.5 ซม. ยาว 3.5 ซม. 2 กาบประกบกัน กลีบรองกลีบดอกสีขาวอมม่วงอ่อนเป็น
หลอดยาว 5.5 ซม. ปลายเปิดเป็น 3 กลีบรูปไข่แกมใบหอก โดยกลีบบนมีขนาดใหญ่
1 กลีบ ที่ปลายสีม่วงเข้ม 2 กลีบล่างเล็กรองรับกลีบดอก ภายในจะมีกลีบดอกสีม่วง
ความยาวใกล้เคียงกับกลีบรองดอก 3 กลีบปลายเปิดออกโดย 2 กลีบบนมีขนาดเล็กสี
ม่วงอ่อนระหว่างกลางเป็นอับเกสรเพศผู้สีเหลือง 2 อันประกบกันเป็นรูปไต ตรงกลาง
จะมียอดเกสรตัวเมียปลายบานสีเหลืองอ่อนยื่นออกมาเล็กน้อย กลีบล่างจะมีขนาดใหญ่
เป็นกระพุ้ง บริเวณกลางกลีบจะมีเส้นประสีม่วงแดง ที่ปลายเป็น 3 แฉกมีสีม่วงเข้ม
1 ช่อมีประมาณ 7 ดอก บานจากปลายช่อลงล่าง

ผล : เป็นแบบผลแห้ง เมื่อแก่แล้วไม่แตก

ราก : เกิดบริเวณโคนเหง้าแต่ละเหง้าจะมีรากอยู่ 3 ลักษณะคือรากขนาดใหญ่โคนเรียวปลาย
พองออกและแหลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม. ยาว 5 - 12 ซม. รากที่มีโคน
ใหญ่สีน้ำตาลปลายเรียวแหลมหรืออาจแตกแขนง ยาว 15 - 20 ซม. รากที่เกิดใหม่จะมี
สีขาว และรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่มากยาว 18 - 25 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ทั้งในสภาพกลางแจ้งและร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : จ.กาญจนบุรี นครปฐม ราชบุรี สระบุรี พิษณุโลก ตาก และปลูกอยู่ทั่วไป มีทั้งปลูกไว้
ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและปลูกเป็นการค้า

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีรากกระจายอยู่ 2 - 3 ราก/เหง้า

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรโดยมากจะเป็นการปลูกในที่ดอน หรือ
ปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงที่มีความชันสูง โดยไถพรวนและขุดหลุมปลูกเป็น
แถว ระยะระหว่างแถวและต้น 30 ซม. ส่วนการปลูกเป็นการค้าจะปลูกกลางแจ้งในเขต
ชลประทานหรือสามารถให้น้ำได้ ไถพรวนดินและยกร่องปลูกกว้าง 80 - 120 ซม. ใช้
ระยะปลูกระหว่างแถวและต้น 25 - 30 ซม. ขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปลูก
แล้วใช้ฟางคลุมรักษาความชื้นของดิน รดน้ำทุก 2 - 3 วัน/ครั้ง กำจัดวัชพืชให้แปลง
สะอาด และใส่ปุ๋ยเคมีสูตรเสมอ อัตรา 30 กก./ไร่ เมื่ออายุประมาณ 3 เดือนหลังปลูก
และเก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป ถ้าต้องการขยายช่วงเวลาเก็บเกี่ยวให้นานขึ้นหรือ
ไว้ทำพันธุ์จะต้องคลุมฟางและรดน้ำเป็นครั้งคราวเพื่อรักษาความชื้นของดินให้เหง้าและ
รากกระจายไม่ฝ่อในช่วงแล้ง

การเก็บเกี่ยว : จะขุดเก็บทั้งเหง้าและรากซึ่งจะมีทั้งรากที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวแหลม และรากที่มีโคนเล็กปลายขยายใหญ่พองออกที่เรียกว่ารากกระชาย ส่วนรากแบบเส้นด้ายจะแห้งไปและตัดแต่งทิ้งก่อนจะล้างผลผลิตนำส่งตลาด

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าและราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้าและราก ใช้เป็นยาแก้ท้องร่วง ท้องเดิน ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ปวดท้อง แก้บิด แก้โรคกระเพาะ แก้กษัยใหญ่อกเสบ ยาบำรุงหัวใจ แก้ใจสั่น บำรุงกำหนด ลดน้ำตาลในเลือด ขารักษาริดสีดวงทวาร ยาแก้ไอ แก้แผลในปาก (ปากเปื่อย ปากแตกเป็นแผล) ยาอายุวัฒนะ (นิจสิริและพยอม, 2534 ; วิทย์, 2521 ; วันดี, 2537 ; เลื่อน, 2522)

รสทางยา : รสเผ็ดร้อนขม กลิ่นหอมฉุนเฉพาะตัว (กลิ่นกระชาย)

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ใช้เหง้าแห้งประมาณครึ่งกำมือต้มเอาน้ำดื่ม แก้อาการจุกเสียด
- ใช้เหง้ากระชายกับรากขมิ้นหรือขมิ้นทั้งต้น โดยใช้อย่างละเท่าๆ กันเติมน้ำพอท่วมตัวยานำมาต้มและเคี่ยวต่อไปด้วยไฟอ่อนๆ จะงวดเหลือเพียง 1 ใน 3 โบราณว่าให้ต้มวันเสาร์ แล้วดื่มให้หมดในวันนั้น เป็นยาบำรุงร่างกายและบำรุงกำลัง จัดเป็นไวอะกร้าจากสมุนไพรไทย
- ใช้รากสดแง่น้ำก็อย่าไม่ต้องปอกเปลือก กินวันละ 3 มื้อก่อนอาหาร 15 นาที เป็นเวลา 3 วัน ถ้ากินได้ให้กินให้ครบ 2 อาทิตย์ ถ้าเผ็ดร้อนเกินไปหลังวันที่ 3 ให้กินขมิ้นสดปอกเปลือก ขนาดเท่ากับ 2 ข้อน้ำก็อย่าแทนจนครบ 2 อาทิตย์ แก้โรคกระเพาะได้เป็นอย่างดี
- ปั้นรากกระชายทั้งเปลือก 2 แ่งกับน้ำสะอาด 1 แก้ว เดิมเกลือ 1/2 ช้อนชา กรองด้วยผ้าขาวบาง ใช้กลั้วปากแก้แผลในปาก วันละ 3 ครั้งหรือจนแผลหาย ถ้าเผ็ดร้อนเกินไปให้เติมน้ำสุกได้ อีก ส่วนที่ยังไม่ได้แบ่งใช้เก็บในตู้เย็นได้ 1 วัน
- นำรากกระชายทั้งเปลือกมาล้างผึ่งให้แห้ง ผานเป็นแว่นแล้วบดให้เป็นผงหยาบเอาน้ำมันพืช (เช่นน้ำมันมะกอกหรือน้ำมันมะพร้าวมาอุ่นในหม้อใบเล็กๆ เดิมผงกระชายใช้น้ำมัน 3 เท่าของปริมาณกระชาย หุง (คนไปคนมาอย่าให้ไหม้) ไฟอ่อนๆ ประมาณ 15 - 20 นาที กรองกระชาย ออกเก็บน้ำมันไว้ในขวดสีชาใช้ทาปากกลืน ถ้าแก้คันศีรษะจากเชื้อราให้ใช้น้ำมันดังกล่าวไปเข้าสูตรทำแชมพูสระผมสูตรน้ำมันโดยใช้แทนน้ำมันมะพร้าวในสูตร หรือจะใช้น้ำมันกระชายโกรกผสมให้เพิ่มปริมาณน้ำมันพืช 1 เท่าตัว โกรกด้วยน้ำมันกระชายประมาณ 5 นาที นวดให้เข้าหนังศีรษะแล้วจึงสระล้างออก
- ใช้ผงกระชายบดแห้งปั้นกับน้ำผึ้งเป็นลูกกลอนกินวันละ 3 ลูก ก่อนเข้านอน เป็นยาอายุวัฒนะ และลดน้ำตาลในเลือด

- ใช้รากกระชายตากแห้งบดเป็นผงบรรจุแคปซูลขนาด 250 มก. กินวันละ 1 แคปซูล ก่อนอาหารเช้าในสัปดาห์แรก วันละ 2 แคปซูลในสัปดาห์ที่ 2 จะช่วยแก้โรคนกเขาไม่ขัน ถ้าไม่เห็นผลกินอีก 2 แคปซูลก่อนอาหารเย็น
- ใช้เหง้าและรากกระชายปอกเปลือกล้างน้ำให้สะอาดหั่นตากแห้งบดเป็นผง ใช้ผงแห้ง 1 ช้อนชาชงน้ำดื่ม 1/2 ถ้วยชาจะช่วยบำรุงหัวใจ
- เหง้าและรากกระชายใช้กินแก้อุจจาระร่วง มีโลหิตปนและปวดเบ่ง แก้ก้ำไส้อักเสบ
- ใช้ทั้งเหง้าปิ้งไฟให้สุกฝนกับน้ำปูนใส รับประทานครั้งละ 1 - 2 ช้อนแกง วันละ 4 ครั้ง แก้อบิดมูกเลือด แก้อท้องเดิน แก้อปวดมวนในท้องใช้เฉพาะเหง้า (ไม่รวมราก ตามตำราสมุนไพรเรียกว่ากระโปกกระชาย ต้มรวมกับรากขจัดมอยดื่มต่างน้ำชา เป็นยาบำรุง กำหนด แก้กามตายด้าน (วิทย์, 2531 ; นันทวันและคณะ, 2539 ; นิจสิริและพยอม, 2534 ; วันดี, 2537 ; เสงี่ยม, 2522 ; นิรนาม, 2549)

ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าและราก ใช้เป็นเครื่องเทศปรุงอาหาร ผลิตภัณฑ์เครื่องแกง เหง้าและต้นอ่อน ใช้เป็นผักต้มจิ้ม

รายงานการวิจัย

สารสำคัญ สารเคมีที่พบในกระชาย boesenbergin A, boesenbergin B, panduratin A, panduratin B1, panduratin B2, cardamonin, pinocembrin, pinostrobin alpinetin chromene comphene, pinene, cinneol, borneol chavicinic และยังมีน้ำมันหอมระเหย 0.08% (นันทวัน และคณะ, 2539 ; นิจสิริ และพยอม, 2534 ; วันดี, 2537.)

นอกจากนี้ยังมีคุณค่าทางโภชนาการ (หน่วย/100 กรัมส่วนที่กินได้ - ข้อมูลกองโภชนาการ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2535)) เช่น คาร์โบไฮเดรต 9.2 กรัม โปรตีน 1.3 กรัม ไขมัน 0.8 กรัม แคลเซียม 80 มก. ฟอสฟอรัส 2.3 มก. วิตามิน บี1 0.07 มก. บี2 0.3 มก. ซี 2 มก. ในอาซีน 3.5 มก. และพลังงาน 49 กิโลแคลอรี

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา ยับยั้งการหดเกร็งตัวของกล้ามเนื้อเรียบ คลายกล้ามเนื้อเรียบ ด้านเชื้อรา ด้านเชื้อแบคทีเรีย ยับยั้งเนื้องอก ก่อกลายพันธุ์ แก้อใช้ ลดการอักเสบ นำแมลง ละลายนิ้ว (นันทวัน และคณะ, 2539)

4.2 กระชายแดง (kra chai dang)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	: กระชายแดง
ชื่ออังกฤษ	: -
ชื่อท้องถิ่น	: กระชายแดง
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Boesenbergia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	: -
วงศ์	: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่เล็กกลมแบนส่วนล่างจะแตกรากแบบกระชายโคนเล็กปลายพองออกและแหลม เนื้อในเหง้าและรากมีสีเหลือง และมีไหลคล้ายรากเกิดเป็นเหง้าที่ต่อเนื่องกันห่างๆ ลำต้นเหนือดินกลมแบนกะเปาะโคนสีขาว ทั้งต้นมีสีแดงยกเว้นหน้าใบเนื้อใบมีสีเขียว มีกาบเลี้ยงหุ้มโคนต้น 3 กาบสีม่วงแดงตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบ มี 6 - 7 กาบ สูง 20 - 30 ซม. หุ้มซ้อนทับเรียงสลับกันขึ้นเป็นลำดับ ลำต้นสูงประมาณ 80 - 110 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องเล็กสอบเรียว 1/2 - 1 เท่าของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เยื้องเป็นรูปขอบขนานแกมใบหอก ปลายแหลม กว้าง 7 - 10 ซม ยาว 40 - 67 ซม. หน้าใบสีเขียวขอบใบสีม่วงแดง หลังใบสีม่วงแดง มี 6 - 7 ใบ/ต้น

ราก : เกิดบริเวณโคนเหง้าเป็นรากที่มีโคนใหญ่ 0.5 - 1.5 ซม. ปลายเรียวแหลม มีรากขนอ่อนแตกที่ปลายรากเล็กน้อย และมีไหลสั้น 1 - 2 ซม. แล้วแตกเป็นรากกระชายที่มีปลายพองใหญ่และแหลม 2 - 5 ราก ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2.5 ซม. ยาว 5 - 7 ซม. ซึ่งบางรากอาจจะขยายเป็นไหลไปสร้างเหง้าใหม่ และรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่มากยาว 8 - 15 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : เป็นพืชป่าในแถบชายแดนพม่าบริเวณ จ.ประจวบคีรีขันธ์ และพบเป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในทางสมุนไพร ที่ จ.กาญจนบุรี ตาก ปัจจุบันมีการนำพันธุ์มาจำหน่ายทำให้แพร่หลายมากขึ้น

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีรากกระชายอยู่ 2 - 3 ราก/เหง้า

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไร โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด โดยปลูกในช่วงต้นฤดูฝน

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าและราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า ใช้เป็นยาอายุวัฒนะเหมือนกระชาย ใช้รักษาโรคพยาธิทั้งปวง ขับผายลม เจริญอาหาร บำรุงร่างกาย เป็นยากระตุ้นประสาท ทำให้โลหิตหมุนเวียนดี บำรุงเลือด โรคลมทั้งหลาย โรคปวดท้อง โรคท้องเดิน โรคทางเดินอาหาร บิด ปวด แน่นหน้าอกเป็นประจำ

รสทางยา : รสฝาดร้อน กลิ่นหอมฉุนคล้ายกระชาย

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ปรุงเป็นยาอายุวัฒนะ รับประทานเป็นประจำโรคต่างๆ จะหายไป
- ใช้เหง้าและรากสดคองสุรากับน้ำผึ้งดื่มเป็นประจำ เช้า - เย็น
- เหง้าและรากหั่นตากแห้งบดเป็นผงผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนครั้งละ 3 - 4 เม็ด เช้า - เย็น
- เหง้าและรากหั่นตากแห้งบดเป็นผงชงน้ำร้อนดื่ม 2 - 3 ครั้งต่อวัน (ถ้าผสมน้ำผึ้งจะดีที่สุด)
- หัวว่านมาตากให้แห้งบดให้เป็นผงละลายน้ำผึ้งกิน เช้า - เย็น ก่อนอาหารทุกวัน (เลื่อน, 2523 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544 ; แสง, 2523)

ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าและรากสด ใช้เป็นส่วนประกอบในเครื่องปรุงอาหาร

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

4.3 กระชายป่า (Kra chai pa)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	กระชายป่า
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	กระชาย กระชายป่า
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Boesenbergia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ค่อนข้างกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 1.5 ซม. ส่วนล่างมีรากแบบรากกระชายอยู่ 3 - 4 ราก เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.3 - 0.6 ซม. ยาว 5 - 7 ซม. ที่โคนเหง้าจะมีไหลเชื่อมต่อไปสร้างเหง้าใหม่เพียงด้านใดด้านหนึ่งของเหง้าเดิมและจะสร้างรากกระชายขึ้นใหม่ต่อเนื่องไป ช่วงรอยต่อของไหลจะหักได้ง่าย เมื่ออ่อนมีสีเหลืองเนื้อในสีขาวเหลืองมีแกนกลางรากใส เมื่อแก่ทั้งรากและเหง้าจะเป็นสีเหลือง ลำต้นเหนือดินกลมโคนต้นและหน่ออ่อนมีสีน้ำตาลแดง เนื้อโคนขึ้นไปจะเป็นสีเขียวอมม่วง ประกอบด้วยกาบเลี้ยงสีน้ำตาล 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบ 6 กาบ ยาว 25 - 30 ซม. หุ้มซ้อนทับเรียงสลับกันขึ้นไปตามความสูงแต่จะห่างกันไม่มากนัก ต้นสูงประมาณ 80 เซนติเมตร
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องตื้นสอบเรียว 1/3 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เอียงเป็นรูปใบหอกถึงใบหอกแกมไข่ ปลายแหลม กว้าง 3.5 - 11.5 ซม ยาว 11 - 48 ซม. หน้าใบสีเขียวทึบ หลังใบสีม่วงจางๆ ถึงม่วงอมชมพู เนื้อใบค่อนข้างหนา ขอบใบสีเขียวอ่อน มี 6 ใบ/ต้น

ดอก : ออกเป็นช่อแทรกอยู่ระหว่างกาบใบบนสุดกลางลำต้น ประกอบด้วยดอกประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ เรียงสลับกัน แต่ละดอกมีกาบหุ้มดอกรูปหอกปลายแหลมสีขาวใส กว้าง 0.5 ซม. ยาว 3.5 ซม. 2 กาบประกบกัน กลีบรองกลีบดอกสีขาวอมม่วงอ่อนเป็นหลอดยาว 5.5 ซม. ปลายเปิดเป็น 3 กลีบรูปไข่แกมใบหอก โดยกลีบบนมีขนาดใหญ่ 1 กลีบ ที่ปลายสีม่วง 2 กลีบล่างเล็กรองรับกลีบดอก ภายในจะมีกลีบดอกสีม่วงความยาวใกล้เคียงกับกลีบรองดอก 3 กลีบปลายเปิดออกโดย 2 กลีบบนมีขนาดเล็กสีม่วงอ่อนระหว่างกลางเป็นอับเกสรเพศผู้สีเหลือง 2 อันประกบกันเป็นรูปไต ตรงกลางจะมียอดเกสรตัวเมียปลายบานสีเหลืองอ่อนยื่นออกมาเล็กน้อย กลีบล่างจะมีขนาดใหญ่เป็นกระพุ่ม บริเวณกลางกลีบจะมีสีม่วงแดง ที่ปลายเป็น 3 แฉกมีสีขาว 1 ช่อมีประมาณ 7 ดอก บานจากปลายช่อลงล่าง

ผล : เป็นแบบผลแห้ง เมื่อแก่แล้วไม่แตก

ราก : เกิดบริเวณโคนเหง้าแต่ละเหง้าจะมีรากอยู่ 2 ลักษณะคือรากสะสมอาหารขนาดใหญ่ โคนใหญ่ปลายแหลม เนื้อในสีเหลืองเข้ม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม. ยาว 5 - 12 ซม. บางรากปลายจะแตกรากแขนงอีก 2 - 3 ราก และรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่มากยาว 18 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : เป็นพืชป่าแถบชายแดน จ.ตาก และเป็นพืชปลูกเลี้ยงที่ จ.ตาก กาญจนบุรี ไร่ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีรากกระจายอยู่ 2 - 3 ราก/เหง้า

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไร โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้น ๆ กลบดินพอมิด โดยปลูกในช่วงต้นฤดูฝน

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าและราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้าและราก ใช้เป็นยาแก้ท้องร่วง ท้องเดิน ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ปวดท้อง แก้บิด ยาบำรุงหัวใจ ยารักษาโรคผิวหนัง ทวาร ยาแก้ไอ แก้แผลในปาก ยาอายุวัฒนะ

รสชาติทางยา : รสเผ็ดร้อนขม กลิ่นหอมฉุนเฉพาะตัว (กลิ่นกระชาย)

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ใช้เหง้าและรากแห้งประมาณครึ่งกำมือต้มเอาน้ำดื่ม แก้อาการจุกเสียด
- ใช้เหง้าและรากล้างน้ำให้สะอาดหั่นตากแห้งบดเป็นผง ใช้ผงแห้ง 1 ช้อนชาชงน้ำดื่ม 1/2 ถ้วยชา จะช่วยบำรุงหัวใจ

- ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าและรากใช้เป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหารคาว ลำต้นอ่อน (ตัดใบออก) ใช้เป็นผักต้มจิ้มน้ำพริก
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษชีววิทยา และทางการแพทย์

4.4 กระชายหอม (Kra chai hom)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : กระชายหอม กระชายไทย (ทั่วไป) จิงแดง (กาฬสินธุ์)
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : กระชายหอม
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Boesenbergia* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เหง้าแน่นค่อนข้างกลมเรียงต่อกันออกซ้ายขวาและโค้งต่ำลงเมื่อแตกเหง้าใหม่สีเหลือง โดยเหง้าแม่ที่อยู่กลางจะมีขนาดใหญ่กว่าที่อยู่ด้านซ้ายขวาเล็กน้อย เมื่อแก่ขึ้นมีสีน้ำตาลเนื้อในสีเหลือง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 ซม. ลำต้นเหนือดินกลมสีเขียวอมม่วงโคนขาว ประกอบด้วยกาบเลี้ยง 3 กาบ ตั้งแต่ กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบ 6 กาบ ยาว 25 - 30 ซม. หุ้มซ้อนทับเรียงสลับกันขึ้นไปตามความสูงแต่จะห่างกันไม่มากนัก ต้นสูง 60 - 90 เซนติเมตร มีการแตกหน่อใหม่ที่ชิดกันกับต้นแม่จึงทำให้เป็นกอที่แน่นและความสูงค่อนข้างสม่ำเสมอ
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องดินสอบเรียวยาวประมาณ 1/3 - 1/5 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปใบหอกถึงใบหอกแกมไข่ กว้าง 9 - 12 ซม. ยาว 24 - 52 ซม. หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวหม่น เส้นกลางใบเป็นสันนูนเรียวยาว ขอบใบเรียบ ปลายใบเรียวยาวแหลม มี 6 ใบ/ต้น
- ราก** : เกิดบริเวณโคนเหง้าแต่ละเหง้าจะมีรากอยู่ 2 ลักษณะคือรากสะสมอาหารขนาดใหญ่ยาวค่อนข้างสม่ำเสมอมีส่วนปลายแหลม เนื้อในสีเหลืองเข้ม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม. ยาว 5 - 12 ซม. บางรากปลายจะแตกรากแขนงอีก 2 - 3 ราก และรากแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่มากยาว 18 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : จ.นครปฐม เป็นกระชายพันธุ์ดั้งเดิมที่มีการปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีรากกระชายอยู่ 2 - 3 ราก/เหง้า

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไร โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้น ๆ กลบดินพอมิด โดยปลูกในช่วงต้นฤดูฝน

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าและราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้าและราก ใช้เป็นยาแก้ท้องร่วง ท้องเดิน ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้ปวดท้อง แก้บิด ยาบำรุงหัวใจ ยารักษาโรคเลือดจาง ท้องอืด แก้แผลในปาก ยาอายุวัฒนะ (แพทย์แผนโบราณ จ.นครปฐม)

รสทางยา : รสหวานจัด กลิ่นหอมฉุนกว่ากระชายแดง

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ใช้เหง้าและรากหั่นตากแห้งประมาณครึ่งกำมือต้มเอาน้ำดื่ม แก้อาการจุกเสียด
- ใช้รากสดแงะเท่านิ้วก้อยไม่ต้องปอกเปลือกกิน วันละ 3 มื้อก่อนอาหาร 15 นาที 3 วัน ถ้ากินได้ให้กินให้ครบ 2 อาทิตย์ ถ้าเผ็ดร้อนเกินไปหลังวันที่ 3 ให้กินขมิ้นสดปอกเปลือกขนาดเท่ากับ 2 ขอนิ้วก้อยจนครบ 2 อาทิตย์ แก้อาการระคายเคือง
- ใช้ผงกระชายบดแห้งปั้นกับน้ำผึ้งเป็นลูกกลอนกินวันละ 3 ลูก ก่อนเข้านอน เป็นยาอายุวัฒนะ และลดน้ำตาลในเลือด
- ใช้เหง้าและรากกระชายปอกเปลือกล้างน้ำให้สะอาดหั่นตากแห้งบดเป็นผง ใช้ผงแห้ง 1 ช้อนชาชงน้ำดื่ม 1/2 ถ้วยชาจะช่วยบำรุงหัวใจ

ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าและรากใช้เป็นส่วนประกอบในการปรุงอาหารคาว ดันอ่อน (ตัดใบทิ้ง) นำมาเป็นผักต้มจิ้มน้ำพริก

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

5. สฤา *Kaempferia*

5.1 กระแจะจันทน์ (Kra cha chan)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : กระแจะจันทน์

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : กระแจะจันทน์ ว่านกระแจะจันทน์ ว่านกระแจะจันทน์หงษ์ (แหล่งเดิมมาจาก หงสาวดี)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia* sp.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินแบบไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่กลมรูปไข่สีเหลืองอ่อนมีเยื่อบางๆ รูปสามเหลี่ยมหุ้มโคน แดงเหง้าใหม่ออกทางด้านใดด้านหนึ่งของเหง้าแม่เรียงติดต่อกัน กว้าง 1 - 2 ซม. ยาว 1.5 - 2.5 ซม. เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาล เนื้อในสีเหลืองอ่อนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามฤดู ลำต้นเหนือดินเกิดจากเหง้ามีโคนสีขาวประกอบด้วยกาบหุ้มโคน 2 กาบ และกาบใบ 2 ใบ มีลายเป็นเส้นตามความสูงของกาบสูงจากพื้นประมาณ 4 ซม. แผ่นใบจะแผ่ออกราบกับผิวดิน อาจจะมีถึง 12 ต้น/กอ
- ใบ** : มีกลิ่นหอม ใบอ่อนจะม้วนเป็นกระบอกออกมาแล้วแผ่ราบบนหน้าดิน ต้นหนึ่งมักมี 4 ใบใบรูปไข่ปลายแหลม กว้าง 3.5 - 7 ซม. ยาว 7 - 13 ซม. หน้าใบสีเขียวขอบใบสีขาว โสหลังใบสีเขียวออกขาวถึงเขียวหม่น
- ดอก** : เป็นช่ออยู่ในซอกกาบ มีก้านช่อสั้น กาบหุ้มช่อดอกด้านบนอกมีขนาดใหญ่ 2 กาบประกบเยื้องกัน ภายในจะมีกาบรอง 2 กาบ 2 ชั้น ช่อสั้นหว่างกัน เนื้อขึ้นไปจะเป็นดอกออกเรียงสลับเยื้องชิดกันขึ้นไปจนถึงปลายช่อดอก ซึ่งแต่ละดอกประกอบด้วยกลีบหุ้มกลีบดอกรูปขอบขนานปลายแหลม 2 อันประกบกัน ภายในจะเป็นดอกประเทงรังไข่อยู่ใต้กลีบดอกที่มีกลีบรองดอกเป็นท่อยาวเรียวปลายบานแยกเป็น 3 กลีบ มีลักษณะยาวแหลมทึบมุกกันประมาณ 120 องศา และโผล่ขึ้นมาสูงประมาณ 1 เท่า ของความยาวกาบหุ้มช่อดอก ระหว่างกลีบทั้ง 3 จะเป็นกลีบดอกสีม่วง 4 กลีบสีขาวบานเสมอกันขนาดเท่าๆ กว้าง 2.5 ซม. ยาว 2 ซม. กลีบล่างมี 2 กลีบ ส่วนกลีบบน 2 กลีบโคนติดกันตรงโคนสีม่วงเข้มปลายสีขาว และมีลักษณะเป็นปากกลมๆ สีขาวที่มีลึนเล็กๆ ยื่นออกมา ดอกจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 1 - 2 ดอก
- ราก** : รากใหญ่ปลายเรียวแหลม ยาวประมาณ 10 - 20 ซม. บางรากมีหัวสะสมอาหารรูปยาวเรียวปลายแหลมมีหางขนาดกว้างประมาณ 1 ซม. ยาว 2 - 2.5 ซม. และมีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายยาว 20 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ. พิชณุโลก ตาก และปลูกกระจายทั่วไป มีทั้งปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร และปลูกไว้เป็นอาหาร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

- การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีเหง้า 2 - 3 เหง้า / ก้อนพันธุ์
- การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 20 x 20 ซม. หรือปลูกในกระถาง แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า

- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ : ใช้แทนเปราะหอมและใช้ผสมทำเครื่องสำอาง (บุญคำ, 2537 ; แสง, 2523)
- รสทางยา : รสหวานเย็นฝาด กลิ่นหอมเย็นฉุน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าใช้สกัดทำเครื่องกระแจะอบร่ำประเทืองผิว
- ประโยชน์ทางอื่น :
- นำเหง้ามาบดละเอียด แล้วคลุกเข้ากับแป้งหอมหรือเครื่องหอมต่างๆ ที่มีส่วนประกอบคือ ไม้จันทน์ เนื้อไม้ ชะมดเชียง หญ้าฝรั่ง ว่านกระแจะจันทน์ จัดเป็นเครื่องหอม ชั้นหนึ่ง หรือเป็นเครื่องสำอางมาตั้งแต่สมัยโบราณ
 - ใช้เนื้อว่านผสมทำพระเครื่องประเภทเมตตามหานิยม
 - ใบใช้เป็นผักกินกับปลาร้า (บุญคำ, 2537 ; แสง, 2537 ; สมานและทัศน, 2516)
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการแพทย์

5.2 กระชายดำ (Kra chai dam)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : กระชายดำ
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : กระชายดำ (ทั่วไป) ว่านกระชายดำ กระชายม่วง ว่านเพชรดำ ชะลิดี ชะลิดีบ ชะลิฉี (ม้ง - พินญโลก) เขี้ยจี้ (จีน)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia parviflora* Wall. Ex Baker
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เหง้าแก่ค่อนข้างกลมเรียงต่อกันออกด้านใดด้านหนึ่งของเหง้าแม่ และอาจจะแตกซอกทับกัน ผิวค่อนข้างมันข้อกาบไม่ชัดเจน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 2 ซม. เนื้อในหัวสีม่วงดำ ลำต้นเหนือดินกลมแบนโคนสีขาวเหลืองอมม่วง มีกาบใบใหญ่สีเขียวอมม่วง 2 กาบใบประกบหุ้มเอียงกันเป็นลำต้นสูง 15 - 20 ซม. โดยส่วนโคนมีกาบหุ้มมีสีแดง 2 กาบโดยกาบบนเป็นกาบขนาดใหญ่ ต้นสูงประมาณ 53 ซม. และสามารถแตกต้นใหม่ได้หลายต้นหรือ 1 เหง้าต่อ 1 ต้นจึงมีลักษณะเป็นกอที่สูงใกล้เคียงกัน
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องต้นสอบเรียว 1/3 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เอียงเป็นรูปไข่ ปลายแหลม กว้าง ประมาณ 12 - 20 ซม ยาว 25 - 40 ซม. มี 2 ใบ/ต้น หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว ขอบใบสีม่วงแดงเรียบเป็นคลื่นเล็กน้อย

ดอก : ออกเป็นช่อแทรกอยู่ระหว่างกาบใบกลางลำต้น มีก้านยาว 13 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.3 - 0.4 ซม. โคนเล็กปลายขยายใหญ่รับช่อดอกที่มีใบประดับ 2 ใบ กาบนอกกว้าง 2 ซม. ยาว 3.5 ซม. กาบในกว้าง 1.7 ซม. ยาว 3.2 ซม. รูปขอบขนานปลายมนเว้าเยื้องซ้อนประกบกันตั้งตรงเป็นรูปทรงกระบอกปลายเปิด ภายในจะมีกาบบางๆ 2 กาบอยู่ระหว่างขอบใบประดับทั้ง 2 ข้าง ตรงกลางจะเป็นกระจุกช่อดอก 20 ดอก ที่มีฐานเสมอกัน และมีความสูงใกล้เคียงกันประมาณ 3 ซม. แต่ต่ำกว่าใบประดับเล็กน้อย ซึ่งแต่ละดอกเป็นประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ประกอบด้วยกลีบหุ้มดอกรูปไข่ปลายแหลมสีขาวปลายสีเขียวใส ม้วนเป็นหลอดที่ปลายหลอดจะมีกลีบรองกลีบดอกและกลีบดอกโผล่พ้นออกมาประมาณ 2.5 ซม. โดยกลีบรองกลีบดอกมีสีขาวใสโคนติดกันปลายแยกเป็น 3 กลีบรูปขอบขนานปลายแหลมเปิดเป็นปาก กลีบบนมีขนาดใหญ่ กลีบล่าง 2 กลีบมีขนาดเล็ก ภายในเป็นกลีบดอกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลีบรองกลีบดอกแต่ด้านบนมี 2 กลีบ สีขาว และด้านล่างเป็นกลีบขนาดใหญ่ตรงกลางเป็นสีม่วงแดงที่โคนกลีบจะมีลักษณะคล้ายเส้นสีขาวใส ดอกบานทีละ 1 - 2 ดอกโดยดอกที่อยู่รอบนอกจะบานก่อน

ผล : เป็นแบบผลแห้ง เมื่อแก่แล้วไม่แตก

ราก : เกิดบริเวณโคนเหง้าที่เกิดก่อนแต่ละเหง้ามีรากขนาดใหญ่โคนใหญ่ปลายเรียวแหลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม. ยาว 5 - 12 ซม. หรือยาวกว่านั้น ถ้าปลูกในดินอุดมสมบูรณ์ดี บางรากจะมีส่วนปลายรากขยายเป็นรูปกลมรีสีขาวมีเนื้อในละเอียดและอวบน้ำซึ่งเป็นส่วนสะสมอาหารเมื่อนำไปเลี้ยงหัวรากสะสมอาหารนี้ชาวบ้านจะเรียกว่า รากน้ำนม และรากหาอาหารแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่มากยาว 18 - 25 ซม. ซึ่งรากจะแห้งไปเมื่อต้นแก่

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง
แหล่งที่พบ : จ.เลย เพชรบูรณ์ พิชัยโลก ดาก และปลูกกระจายทั่วไป มีทั้งปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรและปลูกเป็นการค้า

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าแก่จัดที่มีอายุ 11 - 12 เดือน และต้องมีเหง้า 2 - 3 เหง้า /ท่อนพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงมีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x25 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด ใช้น้ำพันธุ์ 200 - 300 กก./ไร่ ให้ผลผลิต 1,000 - 2,000 กก./ไร่ จากการปลูกโดยยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดมสมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 อัตรา 30 กก. ให้ผลผลิตเหง้า 455 และ 481 กก./ไร่ ในสภาพร่มเงา 50% และปลูกกลางแจ้งตามลำดับ (อรนุชและคณะ, 2548)

การวัดคุณภาพของกระชายดำ :

วัดได้จากหัวที่มีข้อเกล็ดเป็นวงกลมขนาดใหญ่จำนวนมากรวมอยู่ในเหง้าเดียวกัน จะมีเกรดตึกว่า หัวที่มีข้อเกล็ดเป็นวงรีเล็กยารวมกัน เนื้อในหัวและสีจะต้องเป็นสีม่วงถึงม่วงเข้ม หรือม่วงดำเนื้อค่อนข้างละเอียด มีเส้นใยน้อย มีกลิ่นเฉพาะตัวและหัวสดจะมียางสีขาวขุ่นด้วย การปลูกในที่สูงแถบอ.ด่านซ้าย อ.นาแห้ว จ.เลย ให้ผลผลิตสูง 1,000 - 1,500 กก./ไร่

การเก็บเกี่ยว : เก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 8 - 9 เดือน

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า

แก้โรคอันเกิดจากพยาธิตัวจิ๊ด แก้โรคมดลูกพิการ มดลูกเคลื่อน มดลูกหย่อน ขับระดูขาว แก้โรคในท้อง เช่น ปวดท้อง จุกเสียด ปวดมวนในท้อง แก้บิดมูกเลือด รักษา ลำไส้ใหญ่อักเสบ แก้ป่วง แก้ลมทุกชนิด แก้โรคตา เช่นตาเจ็บ ตาแดง เกี่ยวกับตาทุกชนิด แก้โรคในปาก เช่น ปากเปื่อย ปากแตก แก้โรคชางในเด็ก เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง ช่วยให้โลหิตหมุนเวียนดี รักษาแผลสด แก้เบาหวาน แก้ไข้ แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย แก้ไข้ใน แก้ท้องเดิน (ในคนและสัตว์เลี้ยง) (ธวัชชัยและรัชชัย, 2544 ; มนตรี, 2546 ; นิรนาม, 2547)

รสทางยา : รสฝาดเย็น กลิ่นหอมฉุน

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ใช้เหง้า (หัว) สดกินเมื่อเกิดอาการท้องเสีย ท้องเดิน อุจจาระเป็นเลือด (มนตรี, 2546)
- ใช้เหง้า (หัว) สดตำผสมเหล้าขาวกินเอาน้ำกิน เอากากพอก แก้โรคตัวจิ๊ด
- ใช้หัวต้มกับน้ำ ต้มครั้งละครึ่งแก้ว 3 เวลา ก่อนอาหารแก้โรคมดลูกพิการ มดลูกเคลื่อน มดลูกหย่อน
- ใช้เหง้าสดโขลกให้ละเอียดกับน้ำหรือสุราใช้ดื่มแก้โรคในท้อง เช่น ปวดท้อง จุกเสียด โรคมืด แก้ป่วง แก้ลมทุกชนิด
- โดยใช้หัวล้างให้ สะอาดอย่างไฟพอเกรียมคองด้วยสุราขาว 28 ดีกรี สัก 7 - 8 หัว นำไปหมก ในถังข้าวเปลือก 3 วัน แล้วกรองเอาน้ำยาแทรกพิมเสน 2 - 3 เกร็ด ใช้หยอดตา แก้โรคตา เช่นตาเจ็บ ตาแดง เกี่ยวกับตาทุกชนิด
- ใช้หัวว่านฝนกับฝาละมีหม้อดิน หยอดสุราขาวพอน้ำกวาดคอเด็ก แก้โรคชางในเด็ก
- หั่นหัวตากแห้งบดผสมน้ำปั้นลูกกลอนเป็นเม็ดเท่านิ้วก้อย กินครั้งละ 1 - 2 เม็ด ก่อนอาหาร ทุกวันเช้าเย็น จะทำให้ผิวพรรณเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวล ระบบโลหิตไหลเวียนดี เป็นยาอายุวัฒนะ

- ใช้เหง้ากระชายดำมากวนกับไขไก่แล้วคั้นหรือนึ่งให้สุกกินเป็นประจำหรือดองกับเหล้าจะบรรเทาโรคเบาหวานได้ (มนตรี, 2546)

ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าใช้ทำไวน์

รายงานการวิจัย

ในเหง้ามีน้ำมันหอมระเหย ซึ่งมีฤทธิ์ในการขับลม และสารสำคัญได้แก่ borneol, sylvestrene ฤทธิ์ด้านจุลชีพ และสาร 5, 7 - dimethoxyflavone ฤทธิ์ด้านการอักเสบ และมีสารพวก flavonoids เช่นสาร 5, 7, 4 - trimethoxyflavone, 5, 7, 3, 4 - tetramethoxyflavone, 3, 5, 7, 4 - tetramethoxy flavone เป็นต้น (นิรนาม, 2547)

กระชายดำ มี 2 ชนิด สรรพคุณใกล้เคียงกัน คือ

- กระชายดำต้นแดง (กระชายดำ) กาบหุ้มโคนต้น 2 กาบสีแดง ต้นสีเขียวอมม่วง ขอบใบมีสีม่วง เนื้อเหง้าสีม่วงดำ

- กระชายดำต้นเขียว (กระชายม่วง) กาบหุ้มโคนต้น 2 กาบสีเขียวอมม่วงเข้ม ลำต้นสีเขียว ขอบใบสีเขียวขนาดของเหง้า ต้น ใบ ใหญ่กว่าต้นแดงเล็กน้อย เนื้อในเหง้าสีม่วง เนื้อแห้งจะเป็นสีน้ำตาลอ่อนๆ หรือชมพูอ่อนปนน้ำตาล

5.3 กระชายอีโก้ (Kra chai I ko)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	กระชายอีโก้
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	กระชายอีโก้
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Kaempferia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ค่อนข้างกลมยาวเรียงต่อกันออกด้านใดด้านหนึ่งของเหง้าแม่และอาจจะแตกซ้อนทับกัน เหง้าใหม่สีเหลือง เหง้าแก่สีน้ำตาล ผิวค่อนข้างมันซอกกาบไม้ชัดเจน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 3 ซม. ยาว 3 - 7 ซม. เนื้อในเหง้าเมื่ออ่อนสีเหลือง เมื่อแก่เนื้อจะแน่น ค่อนข้างหยาบแข็ง สีม่วงอ่อนหรือม่วงอมเหลืองวงนอกสีเหลือง ลำต้นเหนือดินกลมแบนโคนสีเขียวอมเหลือง มีกาบสีเขียวอมม่วง 1 กาบหุ้มโคนต้น สูง 5 - 9 ซม. และกาบใบสีเขียว 2 กาบประกบกันเป็นลำต้น ต้นสูง 35 - 50 ซม. และสามารถแตกต้นใหม่ได้หลายต้นหรือ 1 เหง้าและแก่ต่อ 1 ต้นจึงมีลักษณะเป็นกอที่สูงใกล้เคียงกัน

ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องคั่นสอบเรียว 1/3 ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เฉียงเป็นรูปไข่ ปลายแหลม กว้าง ประมาณ 5 - 17 ซม. ยาว 12 - 31 25 ซม. เส้นใบส่วนใหญ่จะแยกออกจากบริเวณโคนใบ มี 2 ใบ/ต้น หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว ขอบใบเรียบและเป็นคลื่นเล็กน้อย

ดอก : ออกเป็นช่อแทรกอยู่ระหว่างกาบใบกลางลำต้น มีก้านดอกสีเขียวยาว 12 - 25 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.3 - 0.4 ซม. โคนเล็กปลายขยายใหญ่รับช่อดอกที่เป็นกระจุกดอกซึ่งมีกาบหุ้มดอก 3 ชั้น ชั้นนอกเป็นกลีบเดี่ยวที่โคนช่อดอก 1 กลีบยาวประมาณ 5 ซม. กว้าง 1.5 - 2.5 ซม. กลีบชั้นกลางจะมีลักษณะเดียวกัน 3 กลีบ กว้างยาวใกล้เคียงกับชั้นนอกแต่จะชูสูงสุด กลีบชั้นในมีขนาดเล็กและสั้นกว่าเรียงซ้อนสลับกันกับชั้นกลางและสูงระดับปลายช่อดอกโดยดอกที่พบจะชูสูงขึ้นกว่าส่วนปลายที่อยู่เหนือสุด ในกระจุกดอกจะมีดอกย่อย 8 - 12 ดอกอยู่ตรงกลาง โดยดอกที่จะบานจะมีก้านสีขาวชูกลีบดอกสูงประมาณ 2.5 ซม. แต่ละดอกมี 4 กลีบด้านบนสีม่วงอมชมพูใต้กลีบสีขาวตรงกลางโคนกลีบทั้ง 4 บรรจบกันมีปุ่มกลม ๆ สีขาวเหมือนปากประกบกันอยู่

ผล : เป็นแบบผลแห้ง เมื่อแก่แล้วไม่แตก

ราก : เกิดบริเวณปลายเหง้าแต่ละเหง้ามีรากขนาดใหญ่โคนเรียวปลายแหลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม. ยาว 5 - 12 ซม. และรากหาอาหารแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่ยาว 18 - 25 ซม. ซึ่งรากจะแห้งไปเมื่อต้นแก่

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.เลย เพชรบูรณ์ พิษณุโลก ตาก มีทั้งปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีเหง้า 2 - 3 เหง้า /ท่อนพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x25 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้น ๆ กลบดินพอมิด

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่

ช่วงเวลาที่เหมาะสม : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้า แก่ปวดท้อง หรือเกี่ยวกับท้อง บำรุงโลหิต บำรุงกำลัง เป็นยาอายุวัฒนะ แก้โรคไต (ภูมิปัญญาพื้นบ้านกะเหรี่ยงแม่สอด จ.ตาก)

รสชาติ : รสเผ็ด ขม ช้ำ กลิ่นหอมเล็กน้อยคล้ายกลิ่นกระชาย

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- ใช้เหง้าสดโขลกให้ละเอียดผสมกับน้ำหรือสุราใช้ดื่มแก้โรคในท้อง เช่น ปวดท้อง จุกเสียด โรคบิด แก้ปวंग แก้ลมทุกชนิด

- หันหัวตากแห้งบดผสมน้ำผึ้งปั้นลูกกลอนเป็นเม็ดเท่านิ้วก้อย กินครั้งละ 1 - 2 เม็ด ก่อนอาหารทุกวันเช้าเย็น จะทำให้ผิวพรรณเปล่งปลั่งมีน้ำมีนวล ระบบโลหิตไหลเวียนดี เป็นยาอายุวัฒนะ

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

5.4 ว่านเต่าหนังแห้ง (Wan thoa nang haeng)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ว่านเต่าหนังแห้ง
 ชื่ออังกฤษ : -
 ชื่อท้องถิ่น : ว่านเต่าหนังแห้ง (ภาคกลาง)
 ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia angustifolia* Roscoe
 ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
 วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ค่อนข้างกลมเรียงต่อกัน ออกด้านใดด้านหนึ่งของเหง้าแม่และอาจจะแตกซอกทับกัน เหง้าใหม่สีเหลือง เหง้าแก่สีน้ำตาล ผิวค่อนข้างมันซอกกาบไม้ชัดเจน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 2 ซม. เนื้อในเหง้าสีขาวอมเหลืองถึงเหลืองอ่อน มีวงข้างในขนาดปานกลางสีเข้มกว่าเล็กน้อย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบนโคนสีขาว มีกาบหุ้มโคนสีขาวปลายสีเขียวอ่อน 2 กาบ ยาว 5 - 9 ซม. เนื้อขึ้นไปจะเป็นกาบใบสีเขียว 2 - 5 กาบ เรียงสลับประกบซ้อนกันขึ้น 2 ข้าง ต้นสูง 10 - 35 ซม. และมีไหลไปสร้างเหง้าใหม่เกิดเป็นต้นใหม่ได้หลายต้นหรือ 1 เหง้าต่อ 1 ต้นจึงมีลักษณะเป็นกอที่สูงใกล้เคียงกัน ลำต้นเหนือดินจะเจริญในฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูหนาว
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับกัน โคนใบเป็นร่องกว้างสอบเรียวขยายเป็นรูปใบหอกรูปไข่แกมใบหอกปลายแหลม กว้าง 5 - 10 ซม ยาว 10.5 - 30 ซม. ใบอบหนานุ่ม หน้าใบสีเขียวเป็นมันเส้นกลางใบเป็นร่องตื้นๆ หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาวเส้นกลางใบเป็นสันเรียวเล็ก ขอบใบเรียบโค้งถึงบิดงอเป็นคลื่นเล็กน้อย ปลายใบเรียวแหลม
- ดอก** : เป็นช่อฝักอยู่ในซอกกาบกลางต้น ก้านช่อสั้น มีกาบหุ้มช่อดอกใหญ่ 2 กาบประกบเยื้องกัน ภายในจะมีกาบรอง 2 กาบ ช่อเป็น 2 ชั้น สลับหว่างกัน เนื้อขึ้นไปจะเป็นดอกออกเรียงสลับเยื้องชิดกันขึ้นไปจนถึงปลายช่อดอก ซึ่งแต่ละดอกประกอบด้วยกาบหุ้มดอกรูปขอบขนานปลายแหลม 2 อันประกบกัน ภายในจะเป็นดอกประเทรังไข่อยู่ได้

กลีบดอก ที่มีกลีบรองกลีบดอกสีขาวเป็นท่อยาวปลายเปิดแยกเป็น 3 กลีบ ลักษณะยาวเรียวแหลมทำมุมกันประมาณ 120 องศา และโผล่ขึ้นมาสูงประมาณ 1 เท่าของความยาวกาบหุ้มช่อดอก หรือประมาณ 6 ซม. ระหว่างกลีบทั้ง 3 จะเป็นกลีบดอก 3 กลีบ โคนติดกันปลายเปิดเป็นปากยาวไม่เสมอกันแค่สั้นกว่ากลีบรองกลีบดอกเล็กน้อย โดยกลีบบนเล็ก กลีบล่างใหญ่ 2 กลีบ โคนติดกันเป็นร่องตรงบริเวณโคนสีขาวมีแถบสีม่วงขยายเป็นปื้นน้ำเงินเข้มมาถึงกึ่งกลางกลีบที่เป็นปาก ส่วนปลายสีม่วงหรือม่วงอ่อนขอบม่วงน้ำเงิน ที่โคนกลีบบนจะมีก้านเกสรตัวผู้สีขาวยื่นขึ้นมา ดอกจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 1 ดอก

ราก : เกิดบริเวณโคนเหง้า แต่ละเหง้าหรือแ่งจะมีรากอยู่ 3 ชนิด รากขนาดใหญ่ปลายเรียวแหลม มีรากขนอ่อนน้อย ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของส่วนโคน 0.5 - 1 ซม. ยาว 5 - 10 ซม. รากสั้นๆ ยาว 2 - 5 ซม. ส่วนปลายมีหัวสะสมอาหารรูปไข่ ปลายแหลมสีขาวกว้างประมาณ 1 ซม. ยาว 2 ซม. ซึ่งส่วนใหญ่เกิดหลังจากการพัฒนาเป็นเหง้าแ่งที่สมบูรณ์แล้ว และรากหาอาหารแบบเส้นด้ายที่มีรากขนอ่อนอยู่มากยาว 18 - 25 ซม. เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวจะพบรากสะสมอาหารจำนวนมากกระจุกอยู่ใต้เหง้าแ่ง ส่วนรากชนิดอื่นจะแห้งตายไปก่อน

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ. ดาก กาญจนบุรี เป็นพืชที่ปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีเหง้า 2 - 3 เหง้า /ท่อนพันธุ์ หรือ แยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียงมีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถวหรือยกร่องปลูก กว้าง 60 ซม. ระยะปลูก 30x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชิ้นๆ กลบดินพอมิด

การเก็บเกี่ยว : ขุดเก็บทั้งเหง้าแล้วตัดแต่งรากออกก่อนนำไปใช้ประโยชน์ ถ้าใช้ทำพันธุ์ต้องไม่ตัดรากสะสมอาหารออกจะช่วยให้การเจริญเติบโตได้เร็วขึ้น

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

- เหง้า รักษาโรคของสตรี เช่น ประจำเดือนไม่ปกติ เป็นมุกติกระดูขาว อยู่ไฟไม่ได้ ช่วยให้มีลูกเข้าอู่เร็ว ทำให้ผิวพรรณเปล่งปลั่ง สดสวย และใช้เป็นยาอายุวัฒนะ บำรุงกำลัง
- เพิ่มพลังทางเพศ (บัว, 2524 ; ธีรัชชัยและรัชชัย, 2544)

- รศทางยา : รสจืด ขมเผ็ดร้อนและซ่าเล็กน้อย กลิ่นออกเหม็นเขียว
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
 - โดยใช้หัวว่านสดๆ โขลกให้ละเอียดผสมสุราดื่ม 3 เวลาหลังอาหาร ครั้งละ 1 ช้อนโต๊ะ บำรุงกำลัง (ธวัชชัยและรัชชัย.2544.)
 - ใช้หัวว่านโขลกละเอียดผสมสุรา 40 ดีกรี กินแก้สตรีตกเลือด ถ้าสตรีอยู่ไฟใหม่ๆ จะทำให้หมดลูกเข้าอู่เร็ว (บัว.2524)
- ประโยชน์ทางอื่น : เหง้าอ่อนและใบรับประทานเป็นผักได้
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

5.5 ว่านทิพยเนตร (Wan thip pa ya nate)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านทิพยเนตร
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านทิพยเนตร
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น : เป็นไม้ล้มลุกมีลำลูกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ค่อนข้างกลมมีข้อ กาบถี่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 2.5 ซม. โดยแก่ที่แตกใหม่ แตกออกทางด้าน ใต้ด้านหนึ่งของเหง้าเดิมเรียงติดต่อกัน งอกเป็นต้นใหม่ได้หลายต้นจึงมีลักษณะเป็นกอ เหง้าอ่อนมีสีขาวอมเหลือง เหง้าแก่จัดมีสีน้ำตาลอ่อน มีรากสะสมอาหารติดอยู่เป็น กระจุก เนื้อในเหง้าแก่สีขาวอมเหลืองหรือเหลืองอ่อน มีวงในขนาดใหญ่ ลำต้นเหนือ ดินเกิดจากเหง้าและแก่มีโคนสีขาวเหลือง ประกอบด้วยกาบใบสีม่วง ขาวเรียงสลับกัน ขึ้นเป็นลำตบ ต้นสูง 40 - 55 ซม. เจริญในช่วงฤดูฝนและแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ : เป็นใบเดี่ยว โคนใบสอบเรียวแล้วขยายเป็นรูปไข่ รูปรี รูปไข่แกมใบหอก ถึงรูปหอก แกมไข่กลับ หรือรูปขอบขนานแกมไข่ ปลายแหลม กว้าง 5 - 11 ซม. ยาว 16 - 43 ซม. หน้าใบสีเขียวเห็นเส้นใบชัดเจน บริเวณเส้นกลางใบไปจนถึงกึ่งกลางของเส้นใบ ทุกเส้นจะมีสีเขียวเข้มมีลายหยักๆ ในลักษณะที่ตัดเฉียงเข้าหาเส้นกลางใบและเหนือ รอยหยักจะมีสีด่างขาวรูปร่างไม่แน่นอนคั่นกับสีใบที่อยู่เหนือขึ้นไปจนถึงขอบใบ ซึ่งจะมี สีเขียวทมน้ ขอบใบเรียบและเป็นคลื่นเล็กน้อย หลังใบมีสีม่วงหรือม่วงอมเขียว เห็น เส้นใบสีเขียวอ่อนชัดเจน มีใบ 8 - 9 ใบ/ต้น

ดอก : ออกในช่วงต้นฤดูฝนก่อนการออกของต้น เป็นช่อแบบช่อเชิงลด มีก้านช่อยาว 1 - 2 ซม. ตั้งตรงขึ้นมาจากเหง้า หรือหัวที่อยู่ในดิน โดยมีกาบเลี้ยงหุ้มโคนช่อรูปไข่ปลายแหลมสีขาวหรือสีขาวขอบและสันกาบสีม่วง 4 กาบ เรียงซ้อนสลับกันขึ้นมาจนหุ้มฐานช่อดอก ซึ่งภายในจะเป็นกาบรองช่อรูปไข่ปลายแหลมสีขาวอมชมพู 2 กาบ ฐานประกบเยื้องกัน หุ้มกระจุกดอกอยู่ 15 - 20 ดอก ที่มีฐานดอกประกบเยื้องสลับกันเล็กน้อย โดยแต่ละดอกประกอบด้วยกาบหุ้มรูปไข่ปลายแหลม 2 อัน ประกบกันหุ้มดอกอ่อน เมื่อดอกเจริญขึ้นปลายปลายเปิดออกส่งกลีบรองดอกสีขาวรูปขอบขนานยาวเรียวเป็นเส้นปลายแหลม 3 กลีบ ยาวประมาณ 6 ซม. เท่ากับหรือยาวกว่ากลีบดอกเล็กน้อย โดยแยกออกตรงโคนกลีบดอกรูปขอบขนานปลายแหลม 3 กลีบเปิดเป็นปาก โดย 2 กลีบเล็กอยู่ด้านบน มีสีขาว ขอบกลีบและเส้นจากโคนกลีบ 3 เส้นเป็นสีม่วงน้ำเงิน ส่วนกลีบล่างมีขนาดใหญ่กว่าเล็กน้อยขนานเป็นกระพุ้ง กึ่งกลางมีสีขาวขอบและปลายกลีบมีสีม่วงน้ำเงินเป็นปื้นใหญ่ ระหว่างโคนกลีบบนมีก้านเกสรตัวผู้กลมแบนปลายแยก 3 แฉก โดย 2 แฉกม้วนเข้าหากันเป็นรูปไตสีขาวประกบกัน ส่วนอีก 1 แฉกจะมีลักษณะคล้ายกลีบเล็กๆ สีขาวขอบและปลายกาบมีสีม่วงน้ำเงิน ระหว่างกลางเกสรตัวผู้รูปไต จะมีก้านเกสรตัวเมียปลายบานสีขาวใสโผล่พ้นออกมาเล็กน้อย

ราก : แดงจากบริเวณโคนของเหง้าและแง่ง มี 3 แบบ คือ รากใหญ่ปลายเรียวแหลม และรากหาอาหารแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมากยาว 15 - 20 ซม. ส่วนรากสะสมอาหารที่พบว่ามีเป็นจำนวนมากในช่วงแก่เก็บเกี่ยวนั้นส่วนใหญ่จะเกิดในช่วงหลังขณะที่มีการพัฒนาของเหง้าแง่งลักษณะเป็นรากสั้นๆ ยาว 3 - 9 ซม. ส่วนปลายขยายใหญ่เป็นรูปไข่ปลายแหลมสีขาวผิวแห้งเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล เนื้อในสีขาว ขนาดกว้าง 1.5 - 2 ซม. ยาว 1.5 - 3 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ตาก กาญจนบุรี เป็นพืชที่ปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าแง่งที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป ขนาดให้ใช้ 1 เหง้า ถ้าขนาดเล็ก และต้องมีเหง้า 2 - 3 คา/ท่อนพันธุ์ หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถวหรือยกร่องปลูก กว้าง 60 ซม. ระยะปลูก 30x30 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด

การเก็บเกี่ยว : ขุดเก็บทั้งเหง้าแล้วตัดแต่งรากออกก่อนนำไปใช้ประโยชน์ ถ้าใช้ทำพันธุ์ต้องไม่ตัดรากสะสมอาหารออกจะช่วยให้การเจริญเติบโตได้เร็วขึ้น

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่ง (คิดราคาสะสมอาหารด้วย)

- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ : เหง้าแห้ง ใช้รักษาโรคตาโดยเฉพาะ เช่น ตาแดง ตาต้อ ริดสีดวงตาทุกชนิด และโรคตาอื่นๆ
- รสทางยา : รสขม ชื่น
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : โดยล้างหัวว่านให้สะอาด ปอกเปลือกเอาแต่เนื้อไปย่างไฟให้เหลือง นุบพอกแตกแช่ในน้ำนมคนหรือเหล้าขาว 3 คืน แล้วบีบเอาแต่น้ำจากหัวว่านมาหยอดตา (เลื่อน, 2523 ; บัว, 2524 ; อุดมการและรัชชัย, 2547)
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกสัชวิทยา และทางการแพทย์

5.6 เปราะป่า (Pro pa)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : เปราะป่า
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : เปราะป่า (กลาง) เปราะเดือน (ชุมพร, ประจวบคีรีขันธ์)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia marginata* Carey
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : *K. pandurata* Roxb., *Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf.
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแงงกลมรูปไข่สีเหลืองอ่อนแตกเหง้าใหม่ออกทางด้านใดด้านหนึ่งของเหง้าแม่เรียงติดต่อกัน กว้าง 1.5 - 2 ซม. ยาว 2.5 ซม. เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาล ลำต้นเหนือดินเกิดจากเหง้ามีโคนสีเขียว ประกอบด้วยกาบหุ้มโคน 1 กาบสีเขียวปลายม่วง และกาบใบ 2 ใบ สูงจากพื้นประมาณ 5 ซม. แผ่นใบใหญ่แผ่ออกราบกับผิวดิน
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว ใบรูปค่อนข้างกลมยาวปลายมน กว้าง 10 - 12 ซม. ยาว 21 - 23 ซม. ใบอ่อนจะม้วนเป็นกระบอกออกมาแล้วแผ่ราบบนหน้าดิน ต้นหนึ่งมักมี 1 - 2 ใบ ก้านใบสูง 5 - 10 ซม. หน้าใบสีเขียวถึงเขียวเข้มเป็นมันขอบใบสีน้ำตาลออกขาว หลังใบสีเขียวออกขาวถึงเขียวหม่น เส้นใบเป็นสันแข็งออกจากโคนใบไปทางปลายใบ
- ดอก** : เป็นช่ออยู่ในซอกกาบใบใน มีก้านช่อสูงประมาณ 3 ซม. กาบหุ้มช่อดอกด้านนอกมีขนาดใหญ่รูปสามเหลี่ยมปลายขาวแหลมสีเขียวอมม่วง 3 กาบ สูงประมาณ 3 ซม. ประกบกัน อยู่ 2 ชั้น ภายในจะมีกาบหุ้มดอก 1 กาบ/1ดอก รูปสามเหลี่ยมยาวแหลมสีขาวใส 5 ชั้น ช้อนสืบหว่างกัน ภายในกาบแต่ละกาบจะเป็นดอกประเทร้งไข้อยู่ได้กลีบ

ดอก เวลาจะบานจะชูก้านดอกสูงกว่าก้านหุ้มช่อประมาณ 2 ซม. แต่ละดอกประกอบด้วยกลีบรองดอกสีขาว รูปใบหอก ยาว 1 ซม. 3 กลีบ และกลีบดอกสีม่วง 4 กลีบบานเสมอกัน ขนาดเท่าๆ กว้าง 2.5 ซม. ยาว 2 ซม. กลีบล่างมี 2 กลีบ ส่วนกลีบบน 2 กลีบโคนติดกันตรงโคนมีลักษณะเป็นปากกลมๆ สีขาวที่มีลึนเล็กๆ สีม่วงหรือขาวอมม่วงยื่นออกมา ดอกจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 1 - 2 ดอก

ราก : รากใหญ่คล้ายกระชายปลายเรียวแหลม ยาวประมาณ 10 - 20 ซม. 4 - 5 ราก/เหง้า และมีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายยาว 20 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ เก็บจากป่าธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีเหง้า 2 - 3 เหง้า /ท่อนพันธุ์

การเพาะปลูก : ส่วนใหญ่จะเก็บจากป่าธรรมชาตินำมาปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30 x 25 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า

ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้า ใช้แก้ไข้ ขับลมในลำไส้ และใช้เป็นยากระตุ้นพืชต่างๆ แก้กัวด (วุฒิ, 2540 ; เสงี่ยม, 2522.)

รสทางยา : รสขมจัด กลิ่นหอม

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้ผสมกับหัวหอมแล้วตำให้ละเอียดผสมหัวเด็กรักษาหวัด รักษากำเดา (เสงี่ยม, 2522.)

ประโยชน์ทางอื่น : มีรสขมจัด จึงไม่ใช่ปรุงอาหาร

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ เปราะป่ามีหลายชนิดรวมทั้งว่านหวานอน โดยทั่วไปแล้วเหง้าจะมีรสขมจัดจึงไม่ใช่ปรุงอาหาร แต่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรให้สรรพคุณใกล้เคียงกัน

5.7 เปราะหอม (Pro hom)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : เปราะหอม

ชื่ออังกฤษ : -

ชื่อท้องถิ่น : ว่านดินดิน ว่านแผ่นดินเย็น (เชียงใหม่) ว่านหอม (พิษณุโลก) กระชายหอม เสน่ห์จันทร์หอม (ตาก)

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia galanga* Linn.

ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -

วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่กลมรูปไข่สีเหลืองอ่อนมีเยื่อบางๆ รูปสามเหลี่ยมหุ้มโคน แดงแก่ใหม่ออกทางด้านใดด้านหนึ่งของเหง้าแม่เรียงติดต่อกัน กว้าง 1.5 - 2 ซม. ยาว 2.5 ซม. เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาล เนื้อในสีขาวถึงขาวเหลือง ลำต้นเหนือดินเกิดจากเหง้าแก่มีโคนสีขาว ประกอบด้วยกาบหุ้มโคน 2 กาบ และกาบใบ 2 ใบ สูงจากพื้นประมาณ 5 ซม. แผ่นใบแผ่ออกราบกับผิวดิน
- ใบ** : มีกลิ่นหอม ใบอ่อนจะม้วนเป็นกระบอกออกมาแล้วแผ่ราบบนหน้าดิน ต้นหนึ่งมักมี 1 - 2 ใบ ก้านใบสูง 4 ซม. ใบรูปค่อนข้างกลมหนาปลายแหลม กว้าง 4 - 10 ซม. ยาว 6 - 13 ซม. หน้าใบ สีเขียวเป็นมัน หลังใบสีเขียวออกขาวถึงเขียวหม่น
- ดอก** : เป็นช่ออยู่ในซอกกาบ มีก้านช่อสั้น กาบหุ้มช่อดอกด้านนอกมีขนาดใหญ่ 2 กาบประกบเยื้องกัน ภายในจะมีกาบรอง 2 กาบ 2 ชั้น ช่อสั้นหว่างกัน เนื้อชั้นไปจะเป็นดอกออกเรียงสลับเยื้องชิดกันขึ้นไปจนถึงปลายช่อดอก ซึ่งแต่ละดอกประกอบด้วยกลีบหุ้มกลีบดอกรูปขอบขนานปลายแหลม 2 อันประกบกัน ภายในจะเป็นดอกประภทรางไข่อยู่ใต้กลีบดอกที่มีกลีบรองดอกเป็นท่อยาวเรียวปลายบานแยกเป็น 3 กลีบ มีลักษณะยาวแหลมทำมุมกันประมาณ 120 องศา และโผล่ขึ้นมาสูงประมาณ 1 เท่า ของความยาวกาบหุ้มช่อดอก ระหว่างกลีบทั้ง 3 จะเป็นกลีบดอกสมมาตรสีม่วง 4 กลีบสีขาวบานเสมอกัน ขนาดเท่าๆ กัน กว้าง 2.5 ซม. ยาว 2 ซม. กลีบล่างมี 2 กลีบ ส่วนกลีบบน 2 กลีบโคนติดกันตรงโคนสีม่วงเข้มปลายม่วงอ่อน และมีลักษณะเป็นปากกลมๆ สีขาวที่มีลิ้นเล็กๆ ยื่นออกมา ดอกจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 1 - 2 ดอก
- ราก** : รากใหญ่คล้ายกระชายปลายเรียวแหลม ยาวประมาณ 10 - 20 ซม. 4 - 5 ราก/เหง้า และมีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายยาว 20 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : จ.เลย เพชรบูรณ์ พิชญ์โลก ดาก และปลูกกระจายทั่วไป มีทั้งปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรและปลูกเป็นการค้าเฉพาะเปราะหอมขาว นำมาจำหน่ายในชื่อกระชายหอมเสน่ห์จันทร์หอม

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

- การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีเหง้า 2 - 3 เหง้า /ท่อนพันธุ์
- การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x25 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่

แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด จากการปลูกโดยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อ
ร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ที่ อ.พบพระ จ.ตาก ในพื้นที่ดินร่วนสีน้ำตาลและอุดม
สมบูรณ์ปานกลาง โดยให้ปุ๋ยคอกอัตรา 1,000 กก./ไร่ และใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15
อัตรา 30 กก. เปราะหอมหลังใบขาวให้ผลผลิตเหง้า 455 และ 481 กก./ไร่ และเปราะ
หอมหลังใบแดงให้ผลผลิตเหง้า 304 และ 123กก./ไร่ในสภาพร่มเงา 50% และปลูก
กลางแจ้งตามลำดับ (อรนุชและคณะ, 2548)

- การเก็บเกี่ยว : เก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 8 - 9 เดือน
- ประโยชน์ทางยา
- ส่วนที่ใช้ : เหง้า ต้น ดอก ใบ
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ :
- เหง้า แก้กษัยคุดจุมุก แก้โลหิตซึ่งเจือด้วยลมพิษ ขับลมในลำไส้ แก้เสมหะ แก้ท้องเจริญ
ธาตุ ขับลมกระตุ้น บรรเทาอาการเจ็บคอ ป้องกันรังแค ขับเลือดและหนอง แก้ลมพิษ
แก้ผื่นคัน แก้ไอและแก้บาดแผลสด
- ต้น ขับเลือดเสียของสตรี แก้ท้องขึ้นหรือท้องเฟ้อ
- ดอก แก้เด็กนอนสะดุ้งผวา ร้องไห้ตาเหลือกและแก้โรคลา
- ใบ แก้กลากเกลื้อน แก้ฝี (เชษฐา และทิชัญญ์, 2522 ; อุดมการและรัชชัย, 2547)
- รสทางยา : เหง้า รสเผ็ดร้อน ช้ำ กลิ่นหอม
ต้น ใบ รสเผ็ดขม
ดอก รสหอมร้อน
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
- เหง้าใช้สมหั่วเด็กแก้หวัดคุดจุมุก
 - เหง้ารับประทานขับลมในลำไส้
 - โดยใช้รากหรือเหง้า ขับเลือดและหนอง (อุดมการและรัชชัย, 2547) นำคั้นจากใบและ
เหง้าใช้ป้ายคอเพื่อบรรเทาอาการเจ็บคอ ใช้ล้างศีรษะเพื่อป้องกันมิให้เกิดรังแค (นิจสิริ
และพยอม, 2534.)
- ประโยชน์ทางอื่น : หัวมีกลิ่นหอมใช้ปรุงแต่งอาหาร ภาคใต้นิยมใส่น้ำพริกเพื่อให้มีกลิ่นหอม ใบอ่อนใช้
จิ้มน้ำพริก
- รายงานการวิจัย : รากและลำต้นมีสารสำคัญ คือ มีน้ำมันหอมระเหย ที่ประกอบด้วย cinnamic acid,
borneol, camphor, cineol, camphene, anistic acid (นิจสิริและพยอม, 2534)

หมายเหตุ

1. เปราะหอม มี 2 ชนิดที่มีขนาดของเหง้าและสรรพคุณเหมือนกัน แต่มีชื่อแตกต่างกัน คือ

- เพราะหอมหลังใบขาว หลังใบมีสีเขียวออกขาว ใบจะประกบและยกขึ้นซ้อนกัน แฉกแฉงมาก เนื้อในสีขาว รสขมเผ็ดร้อน กลิ่นหอม ดอกสีขาวจะมีสีม่วงเฉพาะที่โคน กลีบล่างทั้ง 2 กลีบ

- เพราะหอมหลังใบแดง หน่ออ่อนสีเขียวปลายสีม่วงแดง เมื่อเจริญเป็นใบหลังใบและขอบใบจะมีสีม่วงแดงหรือเขียวอมม่วง ใบจะประกบกับพื้นแตกแฉงน้อย เนื้อในเหง้าสีขาวอมเหลืองโดยเฉพาะบริเวณโคนจะมีสีเหลือง รสขมเผ็ดร้อน กลิ่นหอมอ่อนๆ ดอกสีขาวแต่จะมีสีม่วงทั้งกลีบ เฉพาะที่กลีบล่างทั้ง 2 กลีบ

2. เพราะใหญ่ หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว ขอบใบสีน้ำตาลอมม่วงหรือน้ำตาล ใบมีขนาดใหญ่หนา 2 ใบ แผ่ราบกับพื้น เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 - 20 ซม. เหง้าหรือหัวมีขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 ซม. ผิวหัวสดสีเหลือง เนื้อในสีขาวเหลืองอมเขียว รสออกขมเล็กน้อย กลิ่นหอมอ่อนๆ ขึ้นได้ทั้งในกลางแจ้งและร่มเงารำไรของป่าในที่ราบที่มีดินร่วนทราย ในอดีตประมาณ 70 ปีมาแล้วร้านขายยาแผนโบราณแถบ จ.นครราชสีมา มีการรับซื้อจากชาวบ้านที่เก็บจากแหล่งธรรมชาติเพื่อส่งเข้าโรงผลิตยาแผนโบราณในกรุงเทพฯก็จะเรียกว่าเพราะหอมเช่นกันถึงแม้ว่าจะมีกลิ่นหอมอ่อนๆ เท่านั้น

5.8 มหาหิงคุ์ (Mahahing)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	มหาหิงคุ์
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	มหาหิงคุ์ วานมหาหิงคุ์ (อุบลราชธานี, ศรีสะเกษ)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Kaemferia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินแบบไรโซม เหง้าแก่ค่อนข้างกลมถึงกลมรี เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 3.5 ซม. โดยเหง้าใหม่จะแตกออกทางด้านข้างด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้งสองข้างของเหง้าแก่ข้างละ 1 - 2 แฉก แล้วแต่ละแฉกจะแตกแฉงย่อยในลักษณะเดียวกันซึ่งแต่ละเหง้าแก่จะแตกเป็นต้นอยู่ชิดกันจนมีลักษณะเป็นกอ เหง้าแก่จะมีสีเหลืองอ่อนและมีเนื้อในสีเดียวกัน สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินเหง้าและแฉงจะทยอยงอกเป็นต้น แต่ละต้นลักษณะค่อนข้างแบนประกอบด้วยกาบใบหนาแข็งซ้อนทับสลับกันหลวมๆ สูง 5 - 15 ซม. ส่วนปลาย และแผ่นใบจะแผ่กางออก 2 ข้างตรงข้ามกัน มีความสูงต้น 70 - 85 ซม.เจริญเติบโตในฤดูฝนและต้นโทรมแห้งตายในฤดูหนาว

ใบ : มีเส้นใบต่อกับกาบใบไม่ชัดเจน โคนใบเป็นร่องสอบเรียวยาวแล้วขยายเป็นรูปใบหอกยาว เส้นกลางใบเป็นร่องกว้างและดั้น หน้าใบสีเขียว บริเวณเส้นกลางใบออกไปถึงประมาณ

กึ่งกลางของเส้นใบทุกเส้นเป็นลายหยัก ๆ ในลักษณะตัดเฉียงเข้าหาเส้นกลางใบจะเป็นสีเขียวเข้มกว่าส่วนอื่น ๆ ในแผ่นใบ ด้านหลังใบเส้นกลางใบเป็นสันหนาและเรียว ผิวใบจะมีสีเขียวอ่อนออกขาวอมสีม่วงจาง ๆ เมื่อใบแก่สีม่วงจะมากขึ้นจนถึงเป็นสีม่วงทั้งใบ (ดินสมบูรณ์ ขนาด สีเขียวและม่วงจะเข้มขึ้น) เนื้อใบค่อนข้างหนา ขอบใบเรียบบิดงอ เป็นคลื่นเล็กน้อย กว้าง 6 - 9 ซม. ยาว 60 - 78 ซม. จะมีใบประมาณ 6 - 9 ใบ/ต้น

ราก : มี 3 ลักษณะ คือเป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากฝอยมาก ยาว 25 - 30 ซม. โคนเหง้ามาก ในช่วงการเจริญเติบโตของต้น และรากแบบรากกระชาย คือ โคนเล็กปลายขยายใหญ่ หรือเป็นกระเปาะรูปไข่แกมทรงกระบอก สีขาว เนื้อใบสีขาวใสตรงกลางสีเหลืองอ่อน มีความยาวราก 3 - 6 ซม. ส่วนที่ขยายใหญ่กว้าง 1.5 - 2 ซม. เกิดเป็นกระจุกอยู่โดยรอบของเหง้าแก่ จะเด่นชัดในช่วงที่รากชนิดที่ 1 แห่งตายไป หรือในช่วงที่ต้นแห่งตายพร้อมที่จะเก็บเกี่ยว ส่วนรากชนิดที่ 3 คือ รากที่มีโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนน้อย นั้นมีจำนวนน้อยมาก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ขึ้นได้ทั้งในที่ร่มเงารำไร และกลางแจ้งที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หมอบ้านบางแห่งใน จ.ศรีสะเกษ และอุบลราชธานีปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางยา ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ตอนล่าง) มีทั้งปลูกเลี้ยงและเก็บหาจากป่ามาใช้ประโยชน์

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าแก่ที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และมีรากกระชายติดอยู่ 2 - 3 ราก

การเพาะปลูก : ดินอุดมสมบูรณ์สูงระบายน้ำดี ขุดหลุมปลูกเป็นแถวระยะปลูก 40x30 ซม. หรือ ขก ร่องปลูกกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. หรือ ปลูกในกระถางเส้นผ่าศูนย์กลาง 11 - 14 นิ้ว จะให้ผลผลิตเหง้าพร้อมรากประมาณ 200 กรัม/ 1 ชิ้นพันธุ์ (อรนุชและคณะ, 2549)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่และราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้ปวดท้อง แก้จุกเสียดแน่นในท้อง (ภูมิปัญญาหมอบ้าน จ. ศรีสะเกษ)

รสทางยา : ทั้งเหง้าแก่และรากสด รสขมเผ็ดร้อนกลิ่นหอมเล็กน้อยคล้ายกลิ่นมหาหิงคุ์

ภูมิปัญญาหมอบ้าน : เคี้ยวกิน หรือตำคั้นเอาแต่น้ำดื่มจะช่วยแก้ปวดท้องแน่นจุกเสียดได้

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการเกษตร

5.9 ว่านดักแค้ (Wan dag dae)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านดักแค้
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านดักแค้ ว่านแตกแค้ ว่านตัวไหม
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Kaemferia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็ก สูง 15 - 38 ซม. มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแง่ง เหง้าแม่รูปคล้ายดักแค้ ปล้องกาบชัดเจนประมาณ 1 อัน ส่วนโคนและปลายเรียวกว้างเล็กน้อยขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม. ยาว 2 - 4.5 ซม. โดยแง่งจะแตกออกด้านข้างทั้ง 2 ด้านหรือด้านใดด้านหนึ่งเรียงติดต่อกันไป หรือ แตกซ้อนขึ้นบนและเจริญเป็นต้นใหม่จนมีลักษณะเป็นกอที่แน่น ลักษณะแง่งคล้ายเหง้าแม่แต่มีขนาดเล็กและสั้นกว่า มีปล้องกาบ 6 - 7 ปล้อง โดยจุดที่เชื่อมต่อระหว่างแง่งแม่หรือแง่งที่เกิดก่อนกับแง่งที่เกิดหลังมีขนาดเล็กมากจึงร่วงหลุดออกจากกันได้ง่าย เหง้าแง่งที่อ่อนนิ่มมีสีขาวอมเหลือง เมื่อแก่แห้งมีสีน้ำตาลแก่หลุดร่วงแยกกันลักษณะคล้ายดักแค้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี เนื้อในสีน้ำตาลอมม่วงมีวงชั้นในเข้มกว่าเล็กน้อย ลำต้นเหนือดินสีเขียวประกอบด้วยกาบใบเรียงซ้อนสลับกันกางแผ่ออกสูงจากระดับดินประมาณ 4 - 6 ซม. ที่ปลายมีลิ้นใบเล็กเชื่อมต่อกับใบที่มีลักษณะคล้ายใบขมิ้น
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ โคนใบเล็กสอบเรียวประมาณ 1/4 - 1/3 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เอียงเล็กน้อย เป็นรูปใบหอก กว้าง 1.5 - 3.5 ซม. ยาว 9 - 27 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนา หน้าใบสีเขียว หลังใบสีเขียวหม่น ขอบใบเรียบอาจบิดงอเล็กน้อย มีจำนวนใบ 2 - 7 ใบ/ต้น ขึ้นอยู่กับขนาดเหง้าแง่งและการเกิดก่อนหรือหลังโดยปกติจึงพบเห็นอยู่ 2 ใบ/ต้น
- ดอก** : เกิดที่กลางต้น ดอกคล้ายกระชายสีขาว
- ราก** : ส่วนใหญ่จะแตกออกที่ด้านล่างของเหง้าหรือแง่ง ยาว 7 - 25 ซม. มีอยู่ 3 ลักษณะ คือ รากแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมาก รากแบบโคนใหญ่ปลายเรียวแหลมมีรากขนอ่อนน้อย และรากแบบโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากขนอ่อนน้อยที่ปลายรากมีหัวสะสมอาหารทรงกลมรูปกระสวย เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 1.5 ซม. ยาว 1.2 - 3 ซม. สีขาว เมื่อแห้งสีน้ำตาล เนื้อในสีขาวตรงกลางสีขาวเหลือง ความยาวราก 7 - 22 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในที่ร่มเงารำไร หรือ กลางแจ้งในเขตที่มีความชื้นสูง

แหล่งที่พบ : พบเป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน หรือ ผู้นิยมเลี้ยงไว้ในจังหวัดมุกดาหาร ราชบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าหรือแง่ง

การเพาะปลูก : ปลูกในที่ดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไร หรือกลางแจ้ง ใช้พื้นที่ทำแปลงขนาดเล็ก โดยเตรียมดินแล้วโดยจิ้มเหง้าลงในดินพอมิด ปลูกเป็นแถวใช้ระยะปลูก 30x20 - 30 ซม. ขึ้นกับขนาดชิ้นพันธุ์ หรือปลูกในกระถางก็ได้ผลเช่นเดียวกัน แต่ขนาดเหง้าแง่ง และต้นจะเล็กกว่าปลูกในแปลง การปลูกกลางแจ้งในดินร่วนแดงอุดมสมบูรณ์ปานกลาง ที่ อ.พพระ จ.ตาก บนร่องกว้าง 60 ซม. ระยะระหว่างร่อง 40 ซม. ปลูก 2 แถวต่อร่อง ระยะปลูก 30x30 ซม. ใส่ปุ๋ยคอกรองพื้นแล้วใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 15 - 15 - 15 หลังปลูก 3 - 4 เดือน ให้ผลผลิตเฉพาะเหง้าแง่ง 800 - 900 กก./ไร่ (อรุณและคณะ, 2548)

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่งที่แก่จัด

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าอายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ :

- แก้กอหอยพอก แก้ไอ แก้เจ็บคอ (ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน จ.มุกดาหาร)

- ทำให้ชาตามผิวหนัง (ภูมิปัญญาหมอแผนโบราณดั้งเดิมในภาคกลาง)

รสทางยา : รสจืดขมเผ็ดเล็กน้อย กลิ่นหอมอ่อนๆ

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : กินหัวว่าน 2 - 3 หัว หลังจากนั้นประมาณ 5 - 10 นาที ผิวหนังจะชาชั่วคราว หยิกทุบตีไม่เจ็บแต่ถ้าปัสสาวะออกจะเกิดอาการเจ็บตามมาภายหลัง

ประโยชน์ทางอื่น : พกหัวว่าน (เหง้าแง่ง) ติดตัวเชื่อว่าจะอยู่คงกระพันชาตรี พกเขี้ยว เขา นอ งา สัตว์ที่จะมาทิ่มแทงไม่เป็นไร แต่เมื่อพกหัวว่านห้ามใช้พินกดเชือกเถาใด ๆ ให้ขาดจะทำให้เขี้ยวเขี้ยว เกิดความไม่คงกระพัน (เลื่อน, 2523)

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

หมายเหตุ ถ้าดินไม่ร่วนซุย รากเจริญไม่ดีต้นจะเตี้ยเหง้าแง่งกลมรี ไม่เป็นรูปตัวหนอนชัดเจน ลักษณะต้นใบของว่านดักแด้มีสีเขียวคล้ายกับว่านเพชรใหญ่ แต่เหง้าแง่งว่านเพชรใหญ่จะกลมรีเรียงซ้อนกัน ต้นในกอจึงซ้อนกันแน่น ไม่มีรากสะสมอาหาร และมีสีเนื้อในหัวสีเหลือง ซึ่งมีประโยชน์ทางคงกระพันชาตรีแล้วคลาดจากอันตรายเหมือนกัน แต่ไม่พบสรรพคุณทางสมุนไพร

5.10 ว่านถอนโมกษศักดิ์ (Wan toun moke ka suk)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านถอนโมกษศักดิ์
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านถอนโมกษศักดิ์
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Kaemferia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกที่มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดเล็ก มีเหง้าแมกลมยาวเรียวบิดงอกว้าง 1.5 - 2 ซม. ยาว 3 - 4.5 ซม. แง่งนิ้วแตกออก 2 ข้างๆ ละ 2 - 3 แง่ง เป็นข้อๆ ยาวเรียวคล้ายรากบิดเป็นเกลียวปลายงอนขึ้น อาจแตกเหง้าแก่ใหม่ซ้อนเกี่ยวกันขึ้นได้อีก เหง้าแก่อ่อนมีสีขาวปลายชมพูถึงม่วงแดง เนื้อในสีเหลืองอ่อนถึงเหลือง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี ลำต้นเหนือดินมีลักษณะค่อนข้างแบน ประกอบด้วยกาบหุ้มโคนที่หนา สีเขียวอมแดงเรื่อๆ 3 กาบ (ขณะเป็นหน่ออ่อนกาบหุ้มมีสีขาวปลายและขอบกาบมีสีแดงเข้ม) ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบจะมีสีเขียวยาวเรียงสลับซ้อนทับกันขึ้นสูง 15 - 30 ซม. ที่ปลายกาบมีลิ้นใบเล็กเชื่อมต่อกับใบ มีความสูงต้น 30 - 110 ซม
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยว โคนใบเป็นร่องคั่นและสอบเรียวคล้ายกันใบ 1/3 - 1/4 ของความยาวใบ จึงขยายใหญ่เป็นแผ่นใบรูปไข่ โคนแผ่นใบเป็นรูปหัวใจสอบเข้าหากัน ปลายใบแหลมถึงแหลมเป็นหางกว้าง 6 - 23 ซม. ยาว 15 - 80 ซม. ขอบใบเรียบถึงบิดเป็นคลื่นเล็กน้อย เนื้อใบค่อนข้างบาง หน้าใบเส้นกลางใบเป็นร่องคั่นสีเขียวอ่อน แต่ผิวใบสีเขียวเข้มเป็นมัน เส้นใบชัดเจน หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว เส้นกลางใบเป็นสันเรียว มีจำนวนประมาณ 7 ใบ/ต้น
- ดอก** : ออกเป็นช่อแบบช่อเชิงลดแทงออกมาจากเหง้าใต้ดินในช่วงต้นฤดูฝนที่มีการเจริญของต้นเหนือดินโดยมีกาบหุ้มช่อสีม่วงแดง ภายในประกอบด้วยดอกย่อยเป็นดอกเดี่ยวรูปเข็ม หลายดอกจะทยอยบานครั้งละ 1 ดอก สูงประมาณ 12 ซม. ส่วนปลายดอกที่เปิดเป็นปากงุ้มลงล่าง แต่ละดอกประกอบด้วยกาบเลี้ยงสีน้ำตาลแดงม้วนเป็นหลอดปลายเปิดแหลมยาวประมาณ 5 - 6 ซม. หุ้มโคนกลีบรองดอกและกลีบดอกที่เชื่อมติดกันสีขาวอมเหลืองเล็กน้อย ซึ่งจะบานเสมอกันและแยกเป็น 3 กลีบ โดยกลีบของกลีบรองดอกสีเหลืองอ่อน 3 กลีบรูปทรงยาวเรียวคล้ายกลีบบัวบานสมมาตรแบบสามเหลี่ยม ส่วนกลีบดอกที่งุ้มลงจะมี 2 กลีบเล็กสีเหลืองอ่อนยาว 1.5 ซม. กว้าง 0.5 ซม. อยู่ด้าน

บน ส่วนกลีบใหญ่ยาวประมาณ 2.5 ซม. กว้าง 1.5 ซม.อยู่ล่างเปิดเป็นกระพุ้งปากสีเหลืองกึ่งกลางกระพุ้งจะเป็นแกนสีน้ำตาลแดง ซึ่งจะขยายใหญ่ที่ปลายกลีบระหว่าง 2 กลีบเล็กที่อยู่ด้านบนจะมีก้านเกสรตัวผู้แบนสีขาวเหลือง ที่ปลายอ้อมประกบกันคล้ายเมล็ดถั่ว ระหว่างกลางอับเรณูจะมีก้านและยอดเกสรตัวเมียสีขาวใสโผล่ออกมาเล็กน้อย

ราก : มีทั้งรากแบบเส้นด้ายและรากโคนใหญ่ปลายเรียวยาวที่มีรากแขนงและรากฝอยมาก เกิดที่เหง้าแ่งบริเวณโคนต้นสอดคล้องกันค่อนข้างแน่น

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง และมีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : พบเป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางยาสมุนไพรในแถบ จ.กาญจนบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้าแ่ง หรือแยกหน่อปลูกในช่วงต้นฤดูฝนซึ่งเป็นวิธีที่นิยมใช้สำหรับพืชชนิดนี้

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนถึงร่วนทรายที่อุดมสมบูรณ์สูง พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อยและมีร่มเงารำไร หรือปลูกในกระถางใหญ่ที่ระบายน้ำได้ดี การปลูกในแปลงใช้ระยะปลูก 40x40 ซม. เมื่อแตกกอพูนโคนจะช่วยให้เจริญเติบโตได้ดี เป็นพืชที่หายากและการใช้ประโยชน์ยังไม่แพร่หลาย การปลูกจึงจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้นิยมว่านยาสมุนไพรเท่านั้น

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแ่ง

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเกี่ยวเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : รักษาฝีต่างๆ เช่น ฝีกำมะลอ ฝีประจำรอย ฝีมะม่วง แก้ก้อนพิษเบื่อเมาจากอาหารต่างๆ

รสทางยา : รสจืดออกเผ็ดร้อนเล็กน้อย

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าแ่งของว่านฝนกับสุราขาว (40 ดีกรี) แล้วทาบริเวณที่เป็นฝี

: ใช้กินเพื่อถอนพิษเบื่อเมาจากอาหารต่างๆ (บัว, 2524 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

ประโยชน์ทางอื่น

- ใช้ทดสอบความเป็นพิษของอาหาร หรือของเบื่อเมาที่เจือปนมาในอาหาร โดยเอาเหง้าหรือแ่งของว่านมาหยิกให้เป็นรอยเห็นเนื้อใน แล้วใส่ลงไปในอาหารนั้น ถ้าว่านหมุนแสดงว่าในอาหารนั้นมียาพิษ หรือสิ่งเป็นพิษเจือปน แต่ถ้าว่านไม่แสดงปฏิกิริยาแสดงว่าอาหารไม่มีพิษเบื่อเมาเจือปน ก่อนนำมาใช้ต้องเสกคาถา “นะโมพุทธายะ” 7 จบ (บัว, 2524 ; ธวัชชัยและรัชชัย, 2544)

- ปลูกเป็นไม้ประดับเพราะทรงต้นใบสวยงาม

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

5.11 ว่านปราบสมุทร (Wan phrap samut)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : ว่านปราบสมุทร

ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านปราบสมุทร ว่านเพชรคง (กลาง)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Kaemferia angustifolia</i> Roscoe
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ ทรงกลมปลายตัดขนาดเล็กมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 1.5 ซม. ส่วนโคนยาวเรียวประมาณ 2 ซม. และแตกแงกลักษณะคล้ายกันต่อเนื่องออกทางด้านข้างด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้ง 2 ด้าน ด้านละ 1 แ่ง และมีรากสะสมอาหารคล้ายกระชายสั้นๆ ดicotอยู่เป็นกระจุก เหง้าแก่อ่อนสีเขียวเหลือง เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลอ่อนออกขาว เนื้อในสีขาวอมเหลืองถึงเหลืองอ่อน มีวงชั้นในขนาดใหญ่ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน โคนสีขาว มีกาบหุ้มโคนสีขาวปลายสีเขียวอ่อน 2 กาบ ยาว 5 - 7 ซม. เหนือขึ้นไปจะเป็นกาบใบสีเขียวอ่อนออกขาว 2 - 5 กาบเรียงสลับประกบซ้อนกันขึ้น 2 ชั้น ที่ปลายกาบมีเส้นใบเป็นเยื่อบางๆ ต่อกับใบชัดเจน ความสูงต้นประมาณ 40 ซม. และมีไหลไปสร้างเหง้าแก่ใหม่เกิดต้นใหม่ได้หลายต้น หรือ เหง้าหรือแงต่อ 1 ต้น จึงมีลักษณะเป็นกอที่สูงใกล้เคียงกัน ลำต้นเหนือดินจะเจริญเติบโตในช่วงฤดูฝนและโทรมแห้งตายในฤดูแล้ง
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับแผ่ออกซ้อนกัน 2 ข้าง โดยใบเป็นร่องกว้างสอบเรียวขยายเป็นรูปใบหอก ถึงรูปขอบขนาน กว้าง 2.5 - 4.5 ซม. ยาว 10 - 30 ซม. ใบค่อนข้างบางอวบน้ำใบสีเขียว เส้นกลางใบเป็นร่องเล็กและตื้น หลังใบสีเขียวอ่อนออกขาว ขอบใบเรียบและบิดงอเป็นคลื่นโดยตลอด ปลายใบเรียวแหลม มีจำนวน 3 - 5 ใบ
- ดอก** : เป็นช่อฝักอยู่ในซอกกาบกลางต้น ก้านช่อสั้นมีกาบหุ้มช่อดอกใหญ่ 2 กาบ ประกบเยื้องกัน ภายในจะมีกาบรอง 2 กาบ ซ้อนเป็น 2 ชั้นสลับหว่างกัน เหนือขึ้นไปจะเป็นดอกออกเรียงสลับเยื้องชิดกันขึ้นไปถึงปลายช่อ ทวยอบาน ซึ่งแต่ละดอกประกอบด้วยกลีบหุ้มดอกรูปขอบขนานปลายแหลม 2 อันประกบกัน ภายในจะเป็นดอกประเภทครึ่งใจอยู่ใต้กลีบดอก ที่มีกลีบรองกลีบดอกเป็นช่อยาวเรียวปลายเปิดแยกเป็น 3 กลีบ ลักษณะยาวเรียวแหลมทำมุมกันประมาณ 120 องศา และโผล่ขึ้นมาสูงประมาณ 1 เท่าของความยาวกาบหุ้มช่อดอก ระหว่างกลีบทั้ง 3 จะเป็นกลีบดอก 3 กลีบโคนติดกันบานเปิดเป็นปากยาวไม่เสมอกัน และสั้นกว่ากลีบรองดอกเล็กน้อย โดยกลีบบนเล็กสีขาวปลายชมพู 1 กลีบ ส่วนกลีบล่างใหญ่ 2 กลีบ โคนติดกันเป็นร่อง ตรงบริเวณโคนสีขาวมีแถบสีชมพูอมแดงขยายเป็นเป็อนมาถึงกึ่งกลางกลีบที่เป็นปาก ส่วนปลายกลีบมีสีชมพู ที่

โคนกลีบบนจะมีก้านเกสรตัวผู้สีขาวยื่นขึ้นมาเล็กน้อย ดอกจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 1 ดอก

ราก : จะออกที่ส่วนล่างของโคนเหง้าแก่ เป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากฝอยมาก ยาว 7 - 15 ซม. รากแบบโคนใหญ่ปลายเรียวมีรากฝอยน้อย และรากที่มีโคนใหญ่ส่วนปลายขยายพองออกทรงรูปไข่ปลายแหลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม. ยาว 1 - 2 ซม. เป็นรากสะสมอาหารคล้ายรากกระชาย มีตั้งแต่รากสั้นๆ อยู่ชิดเหง้าแก่ไปจนถึงรากที่ยาว 3 - 5 ซม. ซึ่งจะเป็นรากที่พบเห็นติดอยู่กับเหง้าแก่ในช่วงเก็บเกี่ยว

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนถึงร่วนทรายที่อุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรหรือกลางแจ้งในแหล่งที่มีความชื้นค่อนข้างสูง

แหล่งที่พบ : เป็นพืชปลูกเลี้ยงโดยผู้นิยมว่านและแพทย์แผนไทยปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางยาในแถบจ.ลพบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ตาก

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์ด้วยเหง้า แก่ง หรือ แยกหน่อปลูก

การเพาะปลูก : ปลูกในกระถาง หรือปลูกในแปลงที่มีดินร่วนอุดมสมบูรณ์โดยขกร่องปลูกแบบแถวคู่ ใช้ระยะปลูก 30 x 30 ซม. ในสภาพกลางแจ้งหรือร่มเงารำไร ไม่ควรปลูกใกล้หรือปลูกปะปนกับเผ่าหนั่งแห้งและเปราะหอม เพราะช่วงเก็บเกี่ยวเหง้าหรือหัวอาจจะปะปนกันจนแยกไม่ออก ทำให้ได้ตัวยามีตรงตามสรรพคุณและคำหรับยา

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่พร้อมรากสะสมอาหาร

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เก็บเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : แก้ประจำเดือนมาไม่ปกติ แก้มุตกิตระดูขาว แก้อุจจาระไม่ปกติ ช่วยให้มีมดลูกเข้าอู่เร็ว บำรุงกำลังให้สุขภาพสมบูรณ์ ช่วยให้ผิวพรรณเปล่งปลั่งมีน้ำนวล

รสทางยา : รสขม กลิ่นหอมเย็น

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าแก่โขลกละเอียดผสมสุราขาว (40 ดีกรี) กิน 3 เวลาหลังอาหาร ครั้งละ 1 ช้อนโต๊ะ แก้อุจจาระไม่ปกติ แก้มุตกิตระดูขาว แก้อุจจาระไม่ปกติ ช่วยให้มีมดลูกเข้าอู่เร็ว บำรุงสุขภาพช่วยให้ผิวพรรณเปล่งปลั่งมีน้ำนวล (อุดมการและรัชชัย, 2547; บัว, 2524)

ประโยชน์ทางอื่น : ใช้ปลูกเป็นไม้ประดับ

: ใช้ในทางเมตตามหานิยมและคงกระพันชาตรี (เลื่อน, 2523; สมานและทัศนยา, 2516)

รายงานผลการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เภสัชวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ ว่านปราบสมุทรหรือเพชรคง นี้มีลักษณะต้น กลิ่น รสทางยาเหมือนว่านเผ่าหนั่งแห้งเกือบทุกประการที่ต่างกันคือขนาดต้นรวมทั้งเหง้าแก่เล็กกว่า ใบแคบยาวและขอบใบเป็นคลื่นมากกว่า

5.12 ว่านเพชรน้อย (Wan phet noi)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านเพชรน้อย
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านเพชรน้อย ว่านเพชรน้อยแดง
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Keamferia</i> sp.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ค่อนข้างกลมมีปลายแหลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 - 1.5 ซม. มีปล้องกาบไม้ชัดเจนประมาณ 5 ปล้อง แก่งจะแตกออกทั้ง 2 ข้าง ตรงข้ามกัน หรือข้างใดข้างหนึ่งของเหง้าแก่แล้วแตกแก่งย่อยเรียงซ้อนกันขึ้นบน โดยมีจุดเชื่อมเสถียรขึ้นแล้วจึงขยายใหญ่งอกเป็นต้นแล้วแต่ละแก่งจะแตกแก่งย่อย ๆ และต้นใหม่ ๆ อีกซ้อนกันขึ้นไปจึงมีลักษณะเป็นกอที่แน่นคล้ายกอข้าว เหง้าแก่อ่อนสีเหลืองอมชมพูหรือม่วงอ่อน เหง้าแก่สีน้ำตาล เนื้อในสีขาว นวลถึงขาวอมม่วงเล็กน้อย มีวงในใหญ่ ลำต้นเหนือดินลักษณะค่อนข้างกลม ประกอบด้วยกาบหุ้มโคน 2 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 3 - 6 เป็นกาบใบ ซึ่งมีโคนกาบสีขาวอมชมพู เนื้อขึ้นไปเป็นสีแดงหรือม่วงแดง สูง 15 - 20 ซม. มีรอยคอดกับใบที่ชัดเจนแตกต้นหลายต้นเป็นกอสูง 30 - 75 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับโคนใบเล็กสอบเรียวประมาณ 1/2 - 1/3 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปใบหอก กว้าง 2 - 5 ซม. ยาว 18 - 50 ซม. หน้าใบสีแดงถึงแดงอมเขียวหรือสีเขียว บริเวณร่องใบสีม่วงแดง หลังใบสีเขียวหม่นอมม่วงแดง เส้นกลางใบเป็นสันเรียวสีแดงหรือสีเขียวอมม่วง (สีแดงหรือม่วงแดงของต้น ใบ จะชัดเจนเมื่ออยู่กลางแจ้ง แต่ถ้าอยู่ในร่มเงาและดินสมบูรณ์มีธาตุไนโตรเจนสูงสีเขียวจะมากขึ้น)

ดอก : -

ราก : เกิดที่โคนเหง้าแก่ เป็นรากแบบเส้นด้ายที่มีรากแขนงและรากฝอยมาก มีความยาวราก 20 - 35 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงารำไร พบตามป่าดิบเขาทุกส่วนของประเทศ

แหล่งที่พบ : พบเป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรในจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี นครราชสีมา ปราจีนบุรี

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าแง (หัว) หรือแยกหน่อ
 การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในที่มีร่มเงาไรโร ใช้พื้นที่ทำแปลงขนาดเล็ก โดยเตรียมดิน คากดิน แล้วปลูกโดยจิ้มเหง้าลงในดินพอมิดเป็นแถว ใช้ระยะปลูก 30x20 ซม. หรือปลูกในกระถางก็ได้ผลเช่นกันแต่เหง้าแงจะเล็กกว่า

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง (หัว) ที่แก่จัด
 ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าที่มีอายุอย่างต่ำ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว
 สรรพคุณ : ทำให้ชาตามผิวหนัง ระวังอาการเจ็บปวดเมื่อยล้า แก้กษัย แก้กษัยกล่อน ขับระดูขาว แก้อาการกระตุกเนื่องจากประสาทพิการ ช่วยเจริญอาหาร เป็นยาอายุวัฒนะ
 รสทางยา : รสขมเผ็ดร้อนซ่า กลิ่นหอมอ่อน ๆ คล้ายกลิ่นกระชาย

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
 - ใช้เหง้าแง (หัว) กิน ทำให้เกิดการชาตามผิวหนัง ช่วยระงับความเจ็บปวดเมื่อยล้า แก้กษัย แก้กษัยกล่อน ปัสสาวะขุ่นเหลือง
 - ใช้เหง้าแงแห้งบดเป็นผงผสมกับผงกระชายแดง กระชายดำ และโพลดำ ในปริมาณเท่ากันแล้วจึงผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนขนาดเท่าเมล็ดถั่วพู กินวันละ 2 ครั้ง (เช้า - เย็น) ก่อนอาหาร จะเจริญอาหาร และเป็นยาอายุวัฒนะดีเยี่ยม ใช้เหง้าแงดองกับสุรา กินเป็นยาขับระดูขาว แก้อาการกระตุกเนื่องจากเส้นประสาทพิการ (เลื่อน, 2523 ; แสง, 2525 ; รัชชชัยและรัชชัย, 2544)

ประโยชน์ทางอื่น : ใช้เหง้าแงไหลกละเอียดเอาเช็ดหน้าใ้คนทำให้เหนียวทน
 รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยาและทางการแพทย์

5.13 ว่านทาวนอน (Wan haw non)

ข้อมูลทั่วไป
 ชื่อไทย : ว่านทาวนอน
 ชื่อภาษาอังกฤษ : -
 ชื่อท้องถิ่น : ว่านทาวนอน (ราชบุรี) ว่านดอกดิน ว่านเปราะป่า ว่านคูหมอบ (เลย, อีสาน) ว่านนอนหลับ (เชียงใหม่) เอื้องดิน (เหนือ) ว่านส้ม (ขอนแก่น)
 ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaempferia rotunda* L.
 ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
 วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์
 ต้น : เป็นไม้ล้มลุกมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเหง้าแงกลมรูปไข่ขนาดค่อนข้างเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. สีเหลืองอ่อน แดกเหง้าใหม่ออกจากเหง้าแม่

ทางด้านใดด้านหนึ่งเรียงติดต่อกันไป 2 - 3 เหง้า แล้วจะเป็นไหลทอดยาวไปสร้างเหง้า และต้นใหม่ เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลเป็นมัน ลำต้นเหนือดินมีโคนสีขาวเหลือง ประกอบด้วย กาบหุ้มโคนซึ่งเป็นกาบใบ 2 กาบ ประกบเฉียงซ้อนกัน สูงจากพื้นประมาณ 1.5 - 2.5 ซม. แผ่นใบแผ่ออกราบกับผิวดิน

ใบ : มีกลิ่นหอมเล็กน้อย ใบอ่อนจะม้วนเป็นกระบอกออกมาแล้วแผ่ราบบนหน้าดิน ต้นหนึ่ง มักมี 2 ใบ ใบรูปค่อนข้างกลมถึงรูปไข่ ปลายมนแหลม กว้าง 5.5 - 13 ซม. ยาว 6.5 - 18 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนา หน้าใบสีเขียวเป็นมัน หลังใบสีเขียวออกขาว ขอบใบและ ปลายใบด้านหลังอาจจะมีม่วง

ดอก : เป็นช่ออยู่ในซอกกาบ มีก้านช่อสั้น กาบหุ้มช่อดอกด้านนอกมีขนาดใหญ่ 2 กาบ ประกบเฉียงกัน ภายในจะมีกาบรอง 2 กาบ 3 ชั้น ยาวประมาณ 3 ซม. ช่อสั้นหว่าง กัน เนื้อขึ้นไปจะเป็นดอกออกเรียงสลับเยื้องชิดกันขึ้นไปจนถึงปลายช่อดอก ซึ่งแต่ละ ดอกประกอบด้วยกลีบหุ้มกลีบดอกรูปขอบขนานปลายแหลม 2 อันประกบกัน ภายใน จะเป็นดอกประเทร้งไข้อยู่ได้กลีบดอกที่มีกลีบรองดอกเป็นท่อยาวเรียวปลายบานแยก เป็น 3 กลีบ มีลักษณะยาวแหลมทำมุมกันประมาณ 120 องศา และโผล่ขึ้นมาสูง ประมาณ 1 เท่า ของความยาวกาบหุ้มช่อดอก ระหว่างกลีบทั้ง 3 จะเป็นกลีบดอก 4 กลีบสีขาวบานเสมอกัน ขนาดเท่าๆ กัน กว้าง 2.5 ซม. ยาว 2 ซม. กลีบล่างมี 2 กลีบ ส่วนกลีบบน 2 กลีบโคนติดกันสีม่วงปลายสีขาวตรงโคนมีลักษณะเป็นปากกลมๆ สีขาว ที่มีลันเล็ก ๆ ยื่นออกมา ดอกจะบานจากล่างขึ้นบนครั้งละ 1 - 2 ดอก

ราก : รากส่วนใหญ่จะเป็นรากโคนใหญ่ปลายเรียวแหลม อาจจะมีรากแขนงบริเวณปลายราก ยาวประมาณ 15 - 20 ซม. 3 - 5 ราก/เหง้า และมีรากหาอาหารแบบเส้นด้ายยาว 20 - 30 ซม.

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง ในสภาพร่มเงารำไรและกลางแจ้งที่มีความชื้น สูง ที่เป็นป่าโปร่งจนถึงริมทุ่งนา

แหล่งที่พบ : จ.ราชบุรี เลข อุบลราชธานี ขอนแก่น เชียงใหม่ และมีการปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทาง สมุนไพร หรือ เป็นพืชผัก แต่ส่วนใหญ่เก็บจากแหล่งธรรมชาติ

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้าที่มีอายุ 8 เดือนขึ้นไป และต้องมีเหง้า 2 - 3 เหง้า /ท่อนพันธุ์

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์สูง ที่มีร่มเงารำไรหรือปลูกกลางแจ้งในเขตพื้นที่ลาดเอียง มีฝนต่อเนื่อง โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะปลูก 30x25 ซม. แล้ววางเหง้าพันธุ์ที่ แบ่งเป็นชั้นๆ กลบดินพอมิด

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า ใบอ่อน

ช่วงเวลาเก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไปหรือช่วงแล้งที่มีลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

- สรรพคุณ :
- เหง้า แก้ไข้ ขับลมในลำไส้ แก้หวัดหายใจไม่ออกในเด็ก แก้เลือดกำเดาออก
- ใบอ่อน ใช้รักษาอาการท้องขึ้น ท้องเฟ้อ (วุดิ, 2540)
- รสรทางยา : เหง้ารสขมจัด ใบอ่อนรสฝาดขมเล็กน้อยกลิ่นหอมอ่อนๆ
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :
- ใช้เหง้า (หรือหัวว่าน)กินแก้ไข้ กระทบพิษไข้ต่างๆ ขับลมในลำไส้
 - ใช้เหง้าตำผสมกับหัวหอมให้ละเอียดสุมหั่วเด็กแก้อาการหวัด หายใจไม่ออก
 - ใบอ่อนรับประทานขับลมในลำไส้ (วุดิ.2540 ; ลำปาง.2548.)
- ประโยชน์ทางอื่น :
- เหง้าแห้งอ่อนใช้เป็นผักสด
 - ใบอ่อน ใช้เป็นผักลวกจิ้มน้ำพริก
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษชีววิทยา และทางการแพทย์

5.14 เสือสามทุ่ง (Seau sam thung)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : เสือสามทุ่ง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : เสือสามทุ่ง (ทั่วไป)
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Kaemferia* sp.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่กลมขนาดค่อนข้างเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. โดยเหง้าเดิมจะแตกต้นสร้างเหง้าใหม่ แล้วแตกหน่อเป็นต้นเหง้าใหม่ติดต่อกันไปจึงเป็นเหง้าแก่คล้ายกระซาย เหง้าแก่อ่อนมีสีขาวอมเขียว เหง้าแก่แก่มีสีน้ำตาล เนื้อในสีเหลืองอมเขียวเล็กน้อยถึงเหลืองเข้มอมเขียว เมื่อตัดจะมีสีเหลืองเข้มมัน กลิ่นหอมจุนเจพะาะตัว มีวงชั้นในที่มีเส้นค่อนข้างเหนียว ลำต้นเหนือดินมีกาบหุ้มโคนสั้นและหนาสีชมพูอมม่วง 2 กาบ เหนือขึ้นไปเป็นกาบใบสีเขียวอ่อน ออกยาวสูง 2 - 3 ซม. แผ่กางออกเป็น 2 ข้าง ที่ปลายกาบมีลิ้นใบเชื่อมต่อกับใบ มีความสูงต้นประมาณ 20 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับซ้อนกันออก 2 ข้าง โคนใบสีเขียวอ่อนออกขาวและเป็นร่องกว้าง สอบเรียวคล้ายก้านใบไป 1/3 - 1/4 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นรูปกลมหรือกลม

รีมีโคนแผ่นใบมนปลายใบมนแหลม เนื้อใบหนาแข็ง ขอบใบเรียบ หน้าใบสีเขียวเข้มอมดำ มีขนละเอียด บริเวณเส้นกลางใบเป็นร่องตื้นและเส้นใบย่อยที่เป็นสันนูนมีสีเขียวอ่อน ระหว่างเส้นกลางใบไปยังขอบใบจะมีลายกลมสีเขียวขนาดต่างๆ กันเรียงกันอยู่ 1 - 3 แถวและสามารถเห็นได้จากด้านหลังใบ หลังใบมีสีแดงส่วนโคนใบและเส้นใบมีสีเขียวอ่อนมีจำนวน 2 - 5 ใบ/ต้น

ดอก : เป็นดอกช่อฝักอยู่ในกาบกลางลำต้นแล้วจะทยอยบาน แต่ละดอกประกอบด้วยกาบหุ้มดอกสีขาวใสม้วนเป็นหลอดปลายเปิดแหลม มีกลีบรองดอกและกลีบดอกโคนติดกัน ส่วนปลายของกลีบรองดอกแยกเป็น 3 กลีบปลายแหลมและกลีบดอกสีม่วงขนาดค่อนข้างเล็ก 4 กลีบเป็นกลีบแบบสมมาตรบานเสมอกัน

ราก : เป็นรากแบบโคนใหญ่ปลายเรียว ออกตรงโคนต้นเหนือดิน มีจำนวนน้อย 2 - 4 ราก และค่อนข้างสั้น มีความยาว 5 - 10 ซม. และรากแบบเส้นด้ายบ้างเล็กน้อยเกิดบริเวณใกล้เคียงกับรากโคนใหญ่ปลายเล็ก

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นพืชล้มลุกประเภทเดียวกับเปราะที่เจริญเติบโตในเขตป่าดิบชื้นที่มีดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูงและมีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : เป็นพืชที่หายากและไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย มีการปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางสมุนไพรและว่านเสน่ห์สิริมงคลและคงกระพันชาตรีในกลุ่มผู้ซื้อขายว่านของกรุงเทพฯ

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : โดยใช้เหง้าแง่ง

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วนอุดมสมบูรณ์พื้นที่ลาดเอียงเล็กน้อย มีร่มเงารำไรหรือใต้ชายพรางแสง โดยปลูกเป็นแถวใช้ระยะปลูก 40x30 ซม. หรือยกร่องกว้าง 60 ซม. ปลูก 2 แถว/ร่อง ระยะ 30x30 ซม. วางชั้นพันธุ์แล้วกลบดินพอมิด เมื่อเริ่มแตกใบที่ 3 ทำการกำจัดวัชพืชทุนโคนบางๆ และดูแลใกล้ชิดจะแตกเหง้าแง่งได้มากขึ้น

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่ง

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือช่วงแล้งที่ลำต้นเหนือดินแห้งตายแล้ว

สรรพคุณ : เหง้าใช้แก้ถูกอสพิษทุกชนิดขบกัด อ้างตามเลื่อน (2523) เพราะมีรสทางยาเหมือนกัน แต่มีกลิ่นหอมกว่า

รสทางยา : รสจืดขมอมเผ็ดร้อนเล็กน้อย กลิ่นหอมฉุนเฉพาะตัว

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : -

ประโยชน์ทางอื่น : ปลูกเลี้ยงไว้เพื่อความเป็นสิริมงคลอยู่เย็นเป็นสุขและใช้ทางคงกระพันชาตรี (อ้างตามเลื่อน, 2523; สมานและทัศนาศนา, 2516)

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ

1. เสือสามทุ่ง ตามตำราของสมานและทัศน (2516) และของเลื่อน (2523) มีลักษณะที่เหมือนกัน คือ ต้น ใบ คล้ายว่านกลุ่มเอ็นแต่ต้นใบอวบน้ำกว่า หัวเป็นแงงสีเหลือง จากการศึกษานี้พบว่า ต้นมีความสูงประมาณ 30 ซม. เหง้าแงงค่อนข้างกลมเรียวยาว มีข้อกาบ 4 - 8 ข้อกาบ ลักษณะตั้งตรงต่อเนื่องกันคล้ายเหง้าแงงหรือหัว แงงอ่อนสีเหลืองออกเขียว เมื่อแก่สีเหลืองผิวเรียบเนียน เนื้อในสีเหลือง มีวงชั้นในสีเดียวกัน รสจืดขมอมเผ็ดเล็กน้อย กลิ่นอ่อนๆ ออกเหม็นเขียวเล็กน้อย ลำต้นเหนือดินประกอบด้วยกาบหุ้ม 3 กาบสลับกันและยาวขึ้นเป็นลำดับ สีขาวจนถึงขาวอมกระสีม่วง กาบที่ 4 และ 5 เป็นกาบใบ (ปกติจะมีใบ 2 ใบ/แงง) ที่ปลายกาบเป็นใบที่มีโคนสอบเรียวเป็นร่องขึ้นไปประมาณ 1/2 ของความยาวใบแล้วขยายใหญ่เป็นแผ่นใบลักษณะกลมเรียวยาว กว้างประมาณ 8 ซม. ยาว 16 - 17 ซม. ไม่รวมโคนใบ แผ่นใบ เส้นกลางใบเป็นร่องตื้นสีเขียวอ่อนทั้ง 2 ข้างของเส้นกลางใบไปถึงริมใบ จะมีแถบลายน้ำสีขาวสลับเขียวเข้มอยู่ข้างละ 3 แถบ ด้านหลังใบสีเขียวขม จะมียางสีม่วงแดงอยู่ตรงบริเวณที่เป็นลายสีเข้มอมดำ ด้านหน้าใบเกิดเฉพาะตรงแกนสีเขียวที่อยู่บริเวณกึ่งกลางแผ่นใบที่อยู่ระหว่างเส้นกลางใบกับริมใบเท่านั้น ดอก ออกต้นฤดูฝนที่ต้นแก่แห้งโถรมรองออกต้นใหม่ เป็นช่อเชิงลดออกจากเหง้าคล้ายช่อดอกว่านเด่าหนึ่งแห้ง มีกลีบดอกสีม่วงอ่อน รากเป็นรากชนิดโคนใหญ่ปลายเล็ก ยาวประมาณ 5 - 10 ซม. เกิดตรงโคนของแงงที่มีต้นอยู่แงงละ 2 รากเท่านั้น ส่วนรากแบบเส้นด้ายก็มีน้อยเช่นกันและเกิดบริเวณโคนรากใหญ่
2. เสือสามทุ่งตามเอกสารนี้ หมอพื้นบ้านแถบ จ.ราชบุรี ก็เรียกเสือสามทุ่งสรรพคุณใช้แก้แมลงสัตว์กัดต่อย และมีรสทางยาเหมือนกันแต่มีกลิ่นหอมฉุนกว่า จึงอนุมานว่าเสือสามทุ่งในทางสมุนไพร มี 2 ชนิด

6. สฤา *Amomum*

6.1 เร่วน้อย (Reo noi)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	: เร่วน้อย
ชื่ออังกฤษ	: -
ชื่อท้องถิ่น	: เร่ว เร่วน้อย ว่านเสน่หา (กลาง) เร่วแดง (ตราด)
ชื่อวิทยาศาสตร์	: <i>Amomum villosum</i> Lour.
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	: -
วงศ์	: ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแงงกลมยาวเป็นข้อปล้องกาบโดยเหง้าแงงจะเจริญจากต้นที่งอกจากชั้นหรือหน่อพันธุ์ แล้วแตกแงงนิ้วสั้นๆ ออกทางด้านใดด้านหนึ่งหรือทั้ง 2 ข้าง แล้วงอกต้นสร้างเหง้าและแงงใหม่งอกต้นต่อเนื่องกันคล้ายข่า เหง้าแงงที่ยังอ่อนมีสีขาวอมชมพูปลายมีสีม่วงแดง เหง้าแงงที่แก่สีน้ำตาลอ่อน ผิวเรียบมัน ข้อปล้องกาบชัดเจน เนื้อในมีสีขาวถึงขาวอมเหลืองและมีวงชั้นในสีใสมากว่า ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.2 - 1.5 ซม. สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ข้ามปี

หรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมเรียวยาวตั้งตรง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. ประกอบด้วยกาบหุ้มโคน 4 กาบที่มีโคนสีม่วงแดงปลายสีเขียวอมม่วงแดง หรือ เขียว ตั้งแต่กาบที่ 5 ขึ้นไปเป็นกาบใบสีเขียวยาวเรียงสลับซ้อนทับประกบกันแน่น ที่ปลายกาบเหนือจุดเชื่อมต่อกับใบจะมีลิ้นใบเป็นเอียงบางๆ ประกบแน่นติดลำต้นยาวประมาณ 1 - 3 ซม. มีความสูงต้นถึงปลายใบ 100 - 150 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ เกิดที่ปลายกาบเชื่อมต่อกันโดยไม่มีก้านใบ โคนใบสอบเรียวคล้าย ก้านแล้วขยายใหญ่เป็นรูปขอบขนาน ขนาดกว้างประมาณ 2 - 7.5 ซม. ยาว 10 - 55 ซม. เนื้อใบค่อนข้างหนาเรียบ หน้าใบสีเขียว เส้นกลางใบเขียวออกเหลือง ขอบใบเรียบ ปลายใบเรียวแหลม มีจำนวน 14 - 17 ใบ/ต้น จึงออกดอก

ดอก : ออกที่ปลายลำต้นเป็นช่อแบบช่อกระจุก ยาว 5 - 7 ซม. มีกาบใบที่ปลายสุดของต้น ขยายใหญ่ห่อหุ้มเมื่อดอกยังอ่อน ที่โคนช่อจะมีกาบหุ้มช่อขนาดใหญ่ 1 กาบ เปิดออกจะมีดอกแยกแขนงอยู่ 3 - 7 ดอกเป็นดอกชนิดกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ยาวประมาณ 3.5 ซม. ประกอบด้วยก้านดอกสั้นๆ ประมาณ 0.5 ซม. เนื้อชิ้นไปเป็นรังไข่สีเขียวอ่อน ออกเหลือง ยาว 0.4 - 0.6 ซม. ที่ปลายมีกาบหุ้มดอกรูปรังไข่สีขาวม้วนเป็นหลอดปลายเปิดยาว 1 ซม. หุ้มกลีบประดับสีขาวปลายเปิดเป็น 3 กลีบ โดยกลีบบนมีขนาดใหญ่ที่โคนกลีบเป็นก้านเกสรตัวผู้ปลายเป็นรูปเมลิ็ดถั่วสีขาวเหลือง 2 เมลิ็ดประกบกัน ระหว่างกลางมีปลายเกสรตัวเมียสีขาวใสยื่นออกมา ส่วน 2 กลีบล่างมีขนาดเล็กรองรับ กลีบดอกขนาดใหญ่ยาว 2.5 ซม. เปิดเป็นกระพุ่มปากสีน้ำตาลแดง บริเวณรอบกาบสีเหลือง เมื่อบานมีกลิ่นหอมเย็นอ่อนๆ

ผล : กลมเป็นลักษณะคล้ายพู่ 4 พู่ มีจุดที่ปลายผล เมื่ออ่อนสีเขียว ผลเริ่มสุกสีเหลืองส้ม สุกงอมมีสีน้ำตาลแดงขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 ซม. เนื้อชิ้นนอกติดกับผิวของผลสีแดง ชั้นในเป็นเยื่อหนาเหนียวสีขาวอมเหลือง หุ้มเมลิ็ดสีน้ำตาลดำรูปกลมมน และแบนคล้ายเต้าที่มีเยื่อรังไข่สีขาวห่อหุ้มติดกันเป็นพวง อยู่ประมาณ 5 - 7 เมลิ็ด ขนาดของผล 1.5 - 1.8 ซม.

ราก : จะเป็นรากโคนใหญ่ปลายเรียวที่มีรากแขนงและรากขนอ่อนมาก เกิดอยู่ที่บริเวณโคนเหง้า (ต้น) และบริเวณส่วนล่างของแง่งที่เป็นข้อกาบ มีความยาวราก 10 - 35 ซม. หรือมากกว่า

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เป็นไม้ที่เจริญเติบโตได้ดีในที่ในที่ดินร่วนถึงร่วนทรายอุดมสมบูรณ์สูงในเขตป่าดิบชื้น มีร่มเงารำไร

แหล่งที่พบ : ในป่าแถบ จ.จันทบุรี ตราด นครนายก อุทัยธานี และมีผู้นำมาปลูกไว้ตามบ้าน หรือ ในสวนเพื่อใช้ประโยชน์ทำยาสมุนไพร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์ด้วยเมลิ็ด และแยกหน่อซึ่งเป็นที่นิยมกันทั่วไป

การเพาะปลูก : ปลูกในดินร่วน หรือ ร่วนทรายอุดมสมบูรณ์สูง มีร่มเงาไว้ในช่วงกลางวันที่แดดร้อนจัด โดยขุดหลุมปลูกระยะ 50x50 ซม. ปลูกด้วยการแยกหน่อจะเจริญแตกหน่อแพร่พันธุ์ไปในพื้นที่ แต่การออกดอกติดผลอาจน้อยเพราะขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปริมาณความชื้นและแสงแดดมากพอควร หรือปลูกในกระถางขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 14 นิ้ว มีการเติมดินผสมและให้น้ำสม่ำเสมอก็สามารถเจริญเติบโตและออกดอกติดผลได้ดีเช่นกัน

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : ลำต้น ใบ ดอก ผล เมล็ด เหง้าและราก

ช่วงเวลาที่เก็บยา : ลำต้น ใบ ราก เก็บจากต้นกลางอ่อนกลางแก่ หรือตามความจำเป็น ดอก ผล เมล็ด เก็บตามฤดูกาล

สรรพคุณ

ต้น รักษาอาการไข้อันเกิดแต่ดี

ใบ ขับปัสสาวะ

ดอก แก้ไข้ที่เป็นเม็ด ผื่น ทั่วร่างกาย

ผล ชักโลหิตขึ้นเบื้องสูง แก้ไข้สันนิบาต แก้ริดสีดวง แก้ไอหืด ไอมีเสมหะ รักษาโรคอันเกิดจากระดูขาวให้โทษ รักษาไข้อันเกิดแต่ดี

เมล็ด แก้คลื่นเหียนอาเจียน ขับลมในลำไส้ แก้ท้องขึ้นอืดเฟ้อ แก้ริดสีดวง แก้ไอหืด กัดเสมหะ แก้ไข้สันนิบาต และเป็นยาขับน้ำนมสตรีได้ด้วย

เหง้าและราก ใช้รักษาโรคหืด (เสงี่ยม, 2522 ; วิทย์, 2531 ; วุฒิ, 2540)

รสทางยา : ต้น รสจืดปร่าร้อน

ใบ รสฝาดร้อน

ดอก รสจืดออกหวานร้อน

ผล รสเผ็ดปร่าร้อน

เมล็ด รสปร่าร้อนและเผ็ดเล็กน้อย

เหง้าและราก รสปร่าร้อน กลิ่นหอมเล็กน้อย รสของเหง้าจะอ่อนกว่าราก

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : -

ประโยชน์ทางอื่น : -

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

6.2 เร่วหอม (Reo hom)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย : เร่วหอม

ชื่ออังกฤษ : -

- ชื่อท้องถิ่น : เว้าหอม (จันทบุรี) พญาการะเวก
 ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Amomum araneosa* (Baker) R.M.Sm.
 ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง : *Amomum utrioulosum* (Ridl.) Holtt.
 วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอห่างๆ เหง้าลักษณะค่อนข้างกลมสีน้ำตาล เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 ซม. แตกเป็นไหลปลายมีลักษณะคล้ายเดือยแหลมทอดยาวขนานกันไปกับพื้นแล้วพองออกสร้างเป็นเหง้าและต้นใหม่ ขึ้นอยู่ค่อนข้างห่างจากต้นแม่ ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนต้นมีสีแดง มีกาบหุ้มโคนต้น 5 กาบ เรียงสลับกัน ตั้งแต่กาบที่ 6 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบสีเขียวขอบสีน้ำตาล ที่ปลายมีลิ้นใบแบนปลายกลมมนคล้ายเล็บสีน้ำตาลหุ้มแนบติดลำต้นกลมเรียวและตั้งตรงสูงประมาณ 120 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางของต้น 1 - 1.5 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบรูปขอบขนาน โคนใบสอบปลายใบเรียวแหลม กว้าง 5 - 8.5 ซม. ยาว 15 - 36 ซม. ใบขนาดใหญ่อยู่บริเวณช่วงกึ่งกลางก่อนไปทางปลายลำต้น ส่วนโคนและปลายต้นจะมีขนาดเล็กลง เนื้อใบหนา หน้าใบสีเขียวเป็นมัน หลังใบสีเขียวหม่น มี 11 - 18 ใบ/ต้น
- ดอก** : เกิดบริเวณกอระหว่างต้นต่อต้น ออกเป็นช่อ แต่ละดอกมีกลีบสีแดงมีกลิ่นหอมรุนแรง
- ราก** : มีรากขนาดใหญ่สีขาวทอดขนานไปกับพื้น ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 0.5 ซม. ยาว 30 - 50 ซม. และมีรากขนอ่อนเกิดที่เหง้าและตามข้อปล้องของรากขนาดใหญ่

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ชอบขึ้นในที่ร่มเงาไรที่มีดินร่วนและอุดมสมบูรณ์สูง

แหล่งที่พบ : จ.จันทบุรี เป็นพืชปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเหลือบริโภคนำมาขายเพื่อใช้ปรุงอาหาร

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

- การขยายพันธุ์** : ปลูกด้วยเหง้า หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน ปลูกได้ทุกฤดูกาลถ้าสามารถให้น้ำได้
- การเพาะปลูก** : โดยปลูกในดินที่สามารถระบายน้ำได้ดี ไม่อุ้มน้ำเพื่อป้องกันโรคเน่า ควรปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยหมักจะทำให้ดินร่วนซุย ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะระหว่างหลุมและแถว 80 ซม. เพื่อไว้ให้แตกกอ ก่อนปลูกรองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก ประมาณ 1/2 กก./หลุม กำจัดวัชพืชด้วยมือ และหลังปลูก 3 เดือนใส่ปุ๋ยเคมี 15 - 15 - 15 โดยโรยบางๆ รอบโคนต้น อายุประมาณ 6 เดือนสามารถขุดเก็บรากอ่อนใช้ได้ แต่ถ้าต้องการเหง้ารากที่แก่ต้องเลือกขุดเก็บในช่วงต้นเหนือดินแก่จัดเริ่มแห้งโทรม

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า รากอ่อน ใบ ผล

- ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าและรากแก่เก็บเมื่ออายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือเก็บจากต้นที่แก่โทรมในกอ
- ส่วนที่ใช้ : รากอ่อน ใบ และผลเก็บเมื่อต้องการใช้หรือตามฤดูกาล
- สรรพคุณ : ใบ ขับปัสสาวะ
ผล แก้ไข้ รักษาโรคผิวหนัง แก้ไอมีเสมหะ แก้หืด (เส่งี่ยม, 2522 ; นิรนาม, 2546)
- รสทางยา : เหง้า ราก มีรสจืดเย็น และทุกส่วนของต้นมีกลิ่นหอม
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ใช้เหง้าและรากแก้ดับกลิ่นคาว ใช้ผสมเครื่องเทศ ใช้เข้าสมุนไพรอบตัวและลูกประคบ
- ประโยชน์ทางอื่น : หน่ออ่อนและรากอ่อน รับประทานเป็นผักผล ใช้เป็นเครื่องเทศ
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ ชื่อพญาการเวก ปรากฏในหนังสือบิลว่าน 108 (สมานและทัศนาศ.2516) โดยระบุว่าต้นคล้ายชำแต่ อววกว่าสีเขียวเป็นมันทั้งต้นและใบ แต่ที่สำคัญส่งกลิ่นหอมแรง กลิ่นเดียวกันกับว่านสาวหลง แต่จากการศึกษา พบว่าต้นใบมีกลิ่นหอมน้อยกว่าว่านสาวหลง

6.3 ว่านสาวหลง (Wan sao long)

ข้อมูลทั่วไป

- ชื่อไทย : ว่านสาวหลง
- ชื่ออังกฤษ : -
- ชื่อท้องถิ่น : ว่านสาวหลง ว่านฤๅษีผสม ว่านฤๅษีสร้าง
- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Amomum biflorum* Jack.
- ชื่อวิทยาศาสตร์ที่ห้อง : -
- วงศ์ : ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุกอายุหลายปี มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตเป็นกอห่างๆ เหง้า แข็งลักษณะกลมเรียวยาวเล็กสีน้ำตาล เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 - 1.5 ซม. เนื้อในเหง้าสีขาวเหลือง มีไหลทอดยาวขนานกันไปกับพื้นแล้วพองออกสร้างเป็นเหง้าและต้นใหม่ ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนต้นมีสีน้ำตาลแดง มีกาบหุ้มบริเวณโคนต้น 2 กาบประกบโคนต้นเชื่อมกันปลายกาบกางออก กาบที่ 3 - 4 จะหุ้มแนวลำต้น กาบที่ 5 ขึ้นไปจะเป็น กาบใบที่มีลิ้นใบเล็กสีน้ำตาลแนบติดลำต้นที่กลมเรียวยาวแผ่เอนเล็กน้อย ลำต้นสูงประมาณ 40 - 170 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางของต้น 0.5 - 0.7 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบยาวประมาณ 2 ซม. ใบรูปใบหอกถึงขอบขนาน โคนใบ เล็กสอบเรียวยาวปลายใบแหลมเป็นหาง กว้าง 5 - 6 ซม. ยาว 30 - 40 ซม. ใบขนาดใหญ่

อยู่บริเวณช่วงกึ่งกลางก่อนไปทางปลายลำต้นบริเวณโคนและปลายต้นจะมีขนาดเล็กลง
เนื้อใบค่อนข้างหนา หน้าใบสีเขียวมีขนเล็กน้อย หลังใบสีเขียวหม่นมีขนละเอียดทั้งใบ
มี 11 - 18 ใบ/ต้น

ดอก : เกิดบริเวณกอรระหว่างต้นต่อต้น ออกเป็นช่อ แต่ละดอกมีกลีบสีเหลืองมีกลิ่นหอม
รุนแรง

ราก : มีรากแข็งยาวเรียวยาวไม่มีกาบหุ้ม ส่วนปลายมีรากฝอยมาก ยาวประมาณ 12 ซม. และมี
ไหลที่มีกาบหุ้มสลับกันยาวประมาณ 12 ซม. รากขนอ่อนเกิดที่เหง้าและตามข้อปล้อง
ของไหล

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ชอบขึ้นในที่ร่มเงาในที่ที่มีดินร่วนและอุดมสมบูรณ์สูง

แหล่งที่พบ : จ.ปราจีนบุรี จันทบุรี กาญจนบุรี พังงา และกระจายอยู่ทั่วไป เป็นพืชปลูกไว้ใช้
ประโยชน์ในทางสมุนไพร และให้กลิ่นหอม

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : ปลูกด้วยเหง้า หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน เหง้าแ่งที่แยกควรรีบชำขณะยังสดอยู่ ถ้า
ปลอ่ยไว้นานเกินกว่า 12 ชม. จะเริ่มแห้ง ชำแล้วจะฝ่อหรืองอกแล้วต้นแห้งตาย
ภายหลังปลูกได้ทุกฤดูกาลถ้าสามารถให้น้ำได้

การเพาะปลูก : โดยปลูกในดินที่สามารถระบายน้ำได้ดี ไม่อุ้มน้ำเพื่อป้องกันโรคเน่า ควรปรับปรุงดินด้วย
ปุ๋ยหมักจะทำให้ดินร่วนซุย ขุดหลุมปลูกเป็นแถว ระยะระหว่างหลุมและแถว 80 ซม.
เพื่อไว้ให้แตกกอ ก่อนปลูกรองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก ประมาณ 1/2 กก./หลุม กำจัด
วัชพืชด้วยมือ และหลังปลูก 3 เดือนใส่ปุ๋ยเคมี 15 - 15 - 15 โดยโรยบางๆ รอบโคน
ต้นอายุประมาณ 6 เดือนสามารถขุดเก็บรากได้

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เหง้าแก่เก็บจากต้นที่แก่โทรม

สรรพคุณ : เหง้า ขับลมในลำไส้ (นิรนาม, 2546)

รสทางยา : ทุกส่วนมีกลิ่นหอมแรง

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : ดมอาบและอบตัว บำรุงผิวพรรณ

ประโยชน์ทางอื่น :

- น้ำมันหอมระเหยเป็นส่วนผสมในเครื่องสำอาง ใช้อบสมุนไพร (นิรนาม, 2546) ปลูกเป็น
ไม้มงคลเสน่ห์เมตตามหานิยม (เลื่อน, 2523 ; บัว, 2524)
- เป็นว่านที่ใช้ผสมทำพระเครื่องให้มีกลิ่นหอม (บัว, 2524)

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษษวิทยา และทางการแพทย์

7. สกุล *Hedychium*

7.1 ว่านมหาหงส์ (Wan ma ha hong)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	มหาหงส์ หรือว่านมหาหงส์
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	มหาหงส์ ว่านมหาหงส์ ว่านมหาหงส์ขาว (ทั่วไป) ว่านนางพญาหงส์ทอง ว่านสะระเต (อีสาน) กระจายเหิน ทางหงส์ (กลาง) ดาห่าน เหินแก้ว เหิน คำ (แม่ฮ่องสอน) ซาละเต สะเรเต (เหนือ)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Hedychium coronarium</i> J.koning
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	-
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ต้น : เป็นไม้ล้มลุกหลายฤดูมีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม เจริญเติบโตแตกเป็นกอขยายเหง้ามีลักษณะค่อนข้างกลมเป็นปล้องกาบที่ขยายใหญ่ขึ้น 6 - 7 ปล้อง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 2.5 ซม. และมีส่วนคอดหรือคอดกึ่งแล้วขยายใหญ่ติดต่อกันเป็นแง่งเหง้าที่ขาวแตกขนานกันไปกับพื้น โดยส่วนที่ขยายใหญ่จะเป็นโคนต้นเหนือดินแต่ละต้นที่อาจจะแห้งตายแล้ว หรือมีชีวิตอยู่ ผิวของหัวสีขาวดาหน่อสีแดง เนื้อในหัวค่อนข้างแข็งสีเหลืองอ่อน ลำต้นเหนือดินบริเวณโคนสีขาวอมชมพูและกาบหุ้มสีแดงหรือม่วงแดง 3 กาบ ส่วนปลายกาบสีม่วงอมเขียวหรือเขียว ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปเป็นกาบใบที่มีลิ้นใบเป็นเยื่อบางๆ ยาว 0.8 - 3 ซม. หุ้มชิดลำต้นกลมเรียวยาว และตั้งตรง ต้นสูง 80 - 170 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางต้น 0.3 - 0.5 ซม.

ใบ : เป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ก้านใบสั้น ใบรูปใบหอกแกมไข่ โคนใบสอบเป็นรูปลิ้น ปลายใบเรียวแหลม เป็นหาง ขอบใบเรียบมีขนเล็กน้อย ใบกว้าง 5 - 9 ซม. ยาว 18 - 52 ซม. ใบขนาดใหญ่อยู่บริเวณช่วงกึ่งกลางก่อนไปทางปลายลำต้น บริเวณโคนและปลายต้นจะมีขนาดเล็กลง มีจำนวนประมาณ 8 - 16 ใบ โดยกาบใบที่อยู่ปลายสุดของต้นที่ออกดอกจะขยายใหญ่หุ้มช่อดอก หน้าใบสีเขียวเส้นกลางใบสีเขียวอ่อน หลังใบสีเขียวหม่น เนื้อใบค่อนข้างหนาเป็นมัน เส้นกลางใบแข็ง

ดอก : ดอกออกเป็นช่อมีกาบอยู่ที่ปลายยอด ยาว 10 - 13 ซม. มีกาบหุ้มดอก 7 - 9 กาบ แต่ละกาบจะมี 3 ดอก เป็นดอกประเภทกลีบดอกอยู่เหนือรังไข่ แต่ละดอกจะมีเยื่อหุ้มโคนคล้ายกาบหุ้มดอกสีเขียวอ่อน 1 กาบ และกาบหุ้มโคนดอกเป็นเยื่อบางๆ สีขาว 2 อันประกบกัน ภายในจะเป็นเยื่อหุ้มดอกรูปไข่สีเหลืองใสหุ้มแนบโคนกลีบรองดอกและกลีบดอกที่เป็นหลอดซึ่งจะขยายยาวขึ้นเมื่อดอกบาน โดยกลีบรองดอกมีปลายแยกเป็น 3

แฉกม้วนเป็นเส้นสีขาวทำมุมกันประมาณ 120 องศา กลีบดอกมีสีขาว 3 กลีบ โดย 2 กลีบหน้ารูปใบหอก กว้าง 2 ซม. ยาว 4.5 ซม. ระหว่างกลางมีก้านชูเกสรดอกเพศผู้สูง 3 ซม. ที่ปลายมีอับเกสรลักษณะคล้ายเมล็ดข้าวสีเหลืองด้านบนเปิดออก ภายในจะมีก้านสีเหลืองใสและเกสรเพศเมียสีเขียวอมเหลืองซึ่งจะอยู่ที่ส่วนปลายของอับเกสรเพศผู้ กลีบหลัง 1 กลีบมีขนาดใหญ่โคนกลีบติดอยู่ที่ปลายหลอดมีสีเหลืองอ่อนปลายแยกเป็น 2 ข้างเหมือนปีกผีเสื้อ ข้างหนึ่งใหญ่กว้าง 3 ซม. ข้างหนึ่งเล็กกว้าง 2 ซม. ยาวกว่ากลีบหน้าเล็กน้อยคือประมาณ 5 ซม. ดอกจะบานจากดอกที่อยู่ในกาบล่างขึ้นไปกาบบน และดอกในแต่ละกาบจะบานไม่พร้อมกัน ในช่ออาจจะบาน 1 - 4 ดอกในเวลาเดียวกัน ดอกบานมีกลิ่นหอมอ่อนๆ

ลักษณะทางนิเวศวิทยา : ขึ้นได้ในดินหลายลักษณะทั้งสภาพกลางแจ้งและร่มเงาทนต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม แต่จะเจริญได้ดีในดินร่วนอุดมสมบูรณ์สูง

แหล่งที่พบ : จ.กาญจนบุรี เชียงใหม่ ดาก เป็นพืชปลูกใช้ประโยชน์ทางสมุนไพร และไม้ดอก ไม้ประดับ

การขยายพันธุ์และการเพาะปลูก

การขยายพันธุ์ : เหง้า หรือแยกหน่อในช่วงต้นฤดูฝน ปลูกได้ทุกฤดูกาลถ้าสามารถให้น้ำได้

การเพาะปลูก : โดยขุดหลุมปลูกเป็นแถว กว้าง 30 ซม. ระยะระหว่างหลุมและแถว 50 ซม. เพื่อไว้ให้แตกกอ ปลูกง่ายไม่มีศัตรูรบกวน

ประโยชน์ทางยา

ส่วนที่ใช้ : เหง้า

ช่วงเวลาที่เก็บยา : เลือกเก็บจากเหง้าแก่ที่ต้นโทรมแล้ว

สรรพคุณ :

เหง้า ใช้แก้กระษัยต่างๆ แก้ไตพิการ บำรุงกำลังเป็นยาอายุวัฒนะ นอกจากนี้ยังเป็นยาบำรุงโลหิต แก้กลิ้นเหียนสำหรับสตรีมีครรภ์ (บัว.2524. : อุดมการและรัชชัย, 2547)

รสทางยา : รสจืดเผ็ดเล็กน้อย

ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน :

- เหง้านำมาคั้นใช้ดื่มเป็นยาแก้ปวดคอแก้ต่อมทอลซิลอักเสบ หรือคั้นเอาน้ำทาแก้แผลบวม (อุดมการและรัชชัย.2547.)
- เหง้าหั่นตากแห้ง ตำหรือบดเป็นผงคลุกเคล้ากับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอนขนาดเท่าเมล็ดพุทรารับประทานทุกวันจะเป็นยาอายุวัฒนะแก้ไตพิการ บำรุงโลหิต บำรุงกำลัง และยังเป็นยาแก้ลิ้นเหียนขนานเอกสำหรับสตรีมีครรภ์ (บัว.2524.)

ประโยชน์ทางอื่น : ปลูกเป็นไม้ดอกไม้ประดับ ดอกหอมใช้บูชาพระ (อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี)

รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษีวิทยาและทางการแพทย์

8. สกุล *Globba*

8.1 ว่านร้อนทอง (Wan ron thong)

ข้อมูลทั่วไป

ชื่อไทย	:	ว่านร้อนทอง
ชื่ออังกฤษ	:	-
ชื่อท้องถิ่น	:	ว่านร้อนทอง (ทั่วไป) ว่านขอทอง ว่านน้ำทอง (กลาง) ปุดชน ปุดหนู (ปัตตานี) ตะปุดกึ๊ (มาเลฯ - ปัตตานี)
ชื่อวิทยาศาสตร์	:	<i>Globba dicolor</i> A. Rich
ชื่อวิทยาศาสตร์ที่พ้อง	:	<i>Globba malaccensis</i> Ridl
วงศ์	:	ZINGIBERACEAE

ชีววิทยา - นิเวศวิทยา

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

- ต้น** : เป็นไม้ล้มลุก มีลำต้นใต้ดินประเภทไรโซม ลักษณะเป็นเหง้าแก่ขนาดเล็ก เหง้าแม่มีลักษณะกลมถึงกลมรี เป็นปล้องขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม. ยาว 1.5 - 2 ซม. มีตาหน่ออยู่ทั้ง 2 ข้างตรงข้ามกันข้างละ 3 - 4 ตา โดยจะงอกต้นใหม่จากตาที่อยู่บนสุด บริเวณปลายเหง้าด้านซ้ายหรือขวาเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ปกติจะเป็นด้านซ้าย จะเจริญเป็นต้นสร้างง่ามใหม่ข้างละ 1 หรือ 2 ง่ามขึ้นซ้อนและเกี่ยวพันกัน คล้ายไหล ขนาดใหญ่มีข้อปล้องกาบห่างๆ และมีแง่งย่อยเป็นเดือยคล้ายขาไก่ต่อเนื่องกันไป หรือคล้ายๆ ไหลหญ้าคา ยาวประมาณ 15 ซม. เส้นผ่าศูนย์กลางโดยรวมประมาณ 1 - 1.5 ซม. ซึ่งส่วนที่เป็นเดือยนี้อาจจะเจริญเป็นช่อดอก หรือสร้างต้นและง่ามใหม่ที่ต่อเนื่องกันได้ อีก เหง้าแก่อ่อนสีเหลืองส้มอมแดงปลายสีชมพูหรือแดงเรื่อๆ เมื่อแก่สีน้ำตาล เนื้อในสีเหลืองอ่อนถึงเหลืองส้มหรือส้ม สามารถดำรงชีวิตได้ข้ามปีหรือหลายปี ลำต้นเหนือดินกลมแบน ขนาดค่อนข้างเล็ก ประกอบด้วยกาบหุ้มโคนที่หนาและสั้นสีม่วงแดง 3 กาบ ตั้งแต่กาบที่ 4 ขึ้นไปจะเป็นกาบใบที่บางและมีสีเขียวที่ขอบและสันกาบอมสีม่วงแดง ยาวเรียงสลับซ้อนทับกันขึ้นสูง 20 - 25 ซม. ที่ปลายกาบมีเส้นใบต่อกับใบชัดเจน ลำต้นสูงถึงปลายใบ 50 - 80 ซม.
- ใบ** : เป็นใบเดี่ยวสีเขียวเรียงสลับ โคนใบเป็นร่องกว้างและลึกลึกสอบเรียว 1/6 - 1/5 (ใบที่โคน) และ 1/3 (ใบที่ปลาย) ของความยาวใบ แล้วขยายใหญ่เป็นรูปรีถึงรูปใบหอก โคนใบมน ปลายใบเป็นดิ่งแหลม ขอบใบเรียบขนาดใบกว้าง 10 - 15 ซม. ยาว 30 - 60 ซม. เส้นกลางใบด้านหน้าใบเป็นร่องตื้นสีเขียว หลังใบเป็นสันนูนเรียวยาวสีเขียวออกขาว
- ดอก** : ออกเป็นช่อแทงขึ้นมาจากเหง้า โดยมีกาบหุ้มช่อดอกสีม่วงแดงปลายอมเขียว 3 กาบ ยาวเรียงสลับกัน ที่ปลายกาบบนสุดจะมีดอกขึ้นยาวออกมายาว 6 - 7 ซม. มีส่วนโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสีขาว ปลายเปิดเป็นกลีบคล้ายกระพุ่มปากสีขาวเหลือง ด้านนอกของกระพุ่มเป็นสีม่วงแดงอมเหลือง

- ราก : ออกที่โคนและกระจายห่างๆ ตามข้อกาบที่แง่งเป็นราก โคนใหญ่ปลายเรียวมีรากฝอย
ค่อนข้างน้อย ความยาวรากประมาณ 25 ซม.
- ลักษณะทางนิเวศวิทยา : เจริญเติบโตในดินร่วนถึงร่วนปนทรายอุดมสมบูรณ์สูงชันเป็นกลุ่มในที่ร่มเงารำไร หรือ
กลางแจ้งที่มีความชื้นสูงของป่าดงดิบชื้นทั้งป่าพื้นราบและเชิงเขา
- แหล่งที่พบ : พบในป่าธรรมชาติแถบจังหวัดจันทบุรี กาญจนบุรี แต่ปัจจุบันหายาก ผู้นิยมนำและ
หมอสุมไพโรพื้นบ้านนำมาปลูกแถบจังหวัดราชบุรี และหลายจังหวัด มีการนำมา
จำหน่ายในตลาดว่านสมุนไพรและไม้ประดับที่กรุงเทพมหานครและการเพาะปลูก
- การขยายพันธุ์ : ขยายพันธุ์ด้วยเหง้าแง่งหรือแยกหน่อ
- การเพาะปลูก : เนื่องจากเป็นว่านที่มีเหง้าแง่ง หรือหัวขนาดเล็ก การปลูกต้องเลือกพื้นที่เล็กมีดินเหมาะ
สมหรือปลูกในกระถางใหญ่ เตรียมดินให้ร่วนซุย ปลูกห่างประมาณ 20 ซม. โดยฝังหัว
ลงดินให้ปลายไหลบ้างเล็กน้อย ก่อนรดน้ำให้ชุ่ม

ประโยชน์ทางยา

- ส่วนที่ใช้ : เหง้าแง่ง (หัว)
- ช่วงเวลาที่เก็บยา : อายุ 8 เดือนขึ้นไป หรือเมื่อต้นเหี่ยวดินแห้งตายแล้ว
- สรรพคุณ : แก้พิษทั้งปวง เช่นพิษฝี พิษงู พิษตะขาบ พิษแมลงป่อง พิษเบื่อเมาอาหาร แพทย์
ชนบทเป็นยาสมานคุณธาตุ แก้ท้องเสีย แก้อาการหอบ แก้พิษทราง (โรคลำไส้ในเด็ก)
แก้บิดมูกเลือด ถ้าใช้ร่วมกับว่านทึบแรดจะแก้บิด มูกเลือดได้ดีขึ้น (เชษฐาและทิษัญญ,
2522 ; เสงี่ยม, 2522. ; สมานและทัศนาศ, 2516; เลื่อน, 2523; บัว, 2524 ; บุญคำ,
2537)
- รสทางยา : รสจืดร้อนซ่าเล็กน้อย (จืดปร่า) กลิ่นหอมอ่อนๆ คล้ายกลิ่นมะตูม
- ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน : เหง้าแง่งฝนกับน้ำกินและทาแก้พิษสัตว์ต่างๆ พิษเบื่อเมาจากอาหาร
: เหง้าแง่งนำมาโขลกละเอียดผสมกับน้ำปูนใส หรือเหล้าขาว (40 ดีกรี) กินเป็นยาสมาน
ธาตุ บำรุงธาตุ แก้โรคท้องเสีย โรคลำไส้ และคุณธาตุท้องร่วงอย่างแรง (บัว, 2524 ;
บุญคำ, 2537) หากผสมกับว่านทึบแรดด้วยจะแก้บิดมูกเลือดได้ดียิ่งขึ้น (เชษฐาและ
ทิษัญญ, 2522)
- ประโยชน์ทางอื่น : -
- รายงานการวิจัย : ไม่มีรายงานการวิจัยทางพฤกษเคมี เกษัชวิทยา และทางการแพทย์

หมายเหตุ ว่านร้อนทอนนี้มี 3 ชนิด และสรรพคุณใกล้เคียงกัน โดยอีก 2 ชนิด ได้แก่ ว่านร้อนทอนที่มีลักษณะ
เป็นขม้นต้นเล็กเรียกว่าว่านร้อนทอนขม้น (เหนือ) ส่วนอีกชนิดหนึ่งจัดอยู่ในวงศ์กล้วยไม้ หรือวงศ์ ORCHIDACEAE
มีชื่อวิทยาศาสตร์ *Ludisia bicolor* (Ker Gawl) A. Rich. ชื่อท้องถิ่น ว่านร้อนทอน (สุราษฎร์ธานี) ว่านน้ำทอน
ผักเบี้ยวช้าง (ประจวบคีรีขันธ์) แต่โดยทั่วไปจะเรียกว่าว่านน้ำทอน

ศักยภาพในการผลิตและการใช้ประโยชน์ทางยา

จากการปลูกศึกษาเพื่อให้ทราบถึงควมมีศักยภาพในการผลิต การเปลี่ยนแปลงลักษณะทางสัณฐาน และ ประเมินศักยภาพในการใช้ประโยชน์ทางยาจากสรรพคุณตามภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย และงานวิจัยทางเภสัชกรรม และทางการแพทย์ที่รวบรวมจากเอกสารต่างๆ ของสมุนไพรวงศ์จิงทัง 92 ชนิดนี้ สามารถแบ่งเป็นกลุ่มตาม ศักยภาพได้ดังนี้

1. สกุล Zingiber

- 1.1 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตสูงและมีตลาดชัดเจน มีเหง้าแก่ขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 - 5 ซม. ขึ้นได้ดีกลางแจ้ง ใช้ประโยชน์ทั้งเป็นอาหารและทำผลิตภัณฑ์อาหาร ใช้ทำยาและผลิตภัณฑ์ยา ใช้สกัดน้ำมันหอมระเหย มี 1 ชนิด คือ จิง การใช้ประโยชน์ทางอาหารโดยมากจะเป็นจิงอ่อนอายุ 4 - 5 1/2 เดือน ส่วนการใช้ประโยชน์ทางยาจะเป็นจิงแก่อายุตั้งแต่ 8 เดือนขึ้นไป
- 1.2 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตค่อนข้างสูง แต่ตลาดไม่ชัดเจน โดยมากจะใช้ประโยชน์ทางยา เหง้าแก่ขนาดใหญ่มี 6 ชนิด ขึ้นได้ดีกลางแจ้ง คือ ไพลเหลือง ไพลดำ (ไพลม่วง) ไพลขาว ไพลชมพู ไพลปลูกเสก กะทือ แต่ปลูกเป็นการค้านำไปทำยาและสกัดน้ำมันมีเพียง 1 ชนิด ได้แก่ ไพลเหลือง (เหง้าแก่อายุ 2 - 3 ฤดู (ปี) ส่วนที่มีศักยภาพการผลิตค่อนข้างสูงแต่เหง้า (หัว) ขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2.5 ซม. ขึ้นได้ดีกลางแจ้ง ใช้ประโยชน์ได้ทั้งเป็นอาหารและยา แต่โดยมากจะนิยมใช้ทางยามี 2 ชนิด คือ จิงเล็ก และว่านเพชรกลับ
- 1.3 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตต่ำ มีเหง้าแก่ขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม. ขึ้นได้ดีในร่มเงา เจริญเติบโตช้า ใช้ประโยชน์ทางยาแต่ไม่แพร่หลายนัก ปกติจะเก็บมาจากป่า ปัจจุบันค่อนข้างหายาก มี 3 ชนิด คือ กะทือป่า (ดอกสีครีม) ตะไคร้พราน (ต้นเขียว) ตะไคร้พราน (ต้นแดง) และที่มีเหง้าแก่ค่อนข้างใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 3 ซม. มี 1 ชนิด คือ จิงแครง ซึ่งใช้ประโยชน์ทั้งด้านอาหารและยา

2. สกุล Alpinia

- 2.1 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตสูง และมีตลาดชัดเจน มีเหง้าแก่ขนาดปานกลางถึงขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 - 5 ซม. ขึ้นได้ดีกลางแจ้ง ที่ใช้ประโยชน์เป็นอาหาร (เหง้าชำสดอายุ 6 - 7 เดือน) ยา และสกัดน้ำมันหอมระเหย (เหง้าแก่อายุ 12 เดือน) มี 2 ชนิด คือ ข่าใหญ่ ข่าเหลือง ที่ใช้ได้ทั้งเป็นอาหารและยา มี 2 ชนิด คือ ข่า และข่าดาแดง ข่าทั้ง 4 ชนิดนี้ปกติมีการเพาะปลูกไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนทั่วไป โดย *ข่าใหญ่* จะปลูกมากในภาคเหนือและปลูกเป็นการค้าในรูปข่าสด และข่าสกัดน้ำมันอยู่ที่ จ.อุตรดิตถ์ พิษณุโลก *ข่าเหลือง* ปลูกเป็นการค้าที่ จ.ระนอง ราชบุรี

ข่า ปลูกเป็นการค้าใน จ.เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ กาญจนบุรี อ่างทอง สิงห์บุรี ข่าตาแดง ปลูกใช้ เหลือจึงนำมาขายและปลูกอยู่อย่างแพร่หลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- 2.2 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตต่ำ มีทั้งเหง้าแ่งขนาดค่อนข้างใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 - 4 ซม. ได้แก่ กากู๊ก ข่าคม ข่าน้ำ หรือขนาดกลางเส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2.5 ซม. ได้แก่ ข่าจืด ข่านพญา มือเหล็ก ข่าลิงจิงแห้ง และเหง้าแ่งที่มีขนาดเล็กเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1.2 ซม. ได้แก่ ข่าเล็ก ข่าลิง จิงแดง พืชเหล่านี้ขึ้นได้ดีในร่มเงารำไร บางชนิดการเจริญเติบโตค่อนข้างช้า มีนิเวศน์จำกัด เจริญได้ดีในธรรมชาติจึงต้องเก็บจากป่ามาใช้ประโยชน์ แต่โดยมากจะเป็นพืชที่ปลูกเลี้ยงไว้ใช้เหง้า แก่ทำยา ไม่นิยมใช้เป็นอาหารยกเว้น 3 ชนิด คือ ข่าเล็ก ข่าลิง ข่าลิงจิงแห้งที่ใช้เหง้าหน่อและช่อดอกอ่อนเป็นอาหาร โดยเฉพาะข่าเล็ก ข่าคม และข่าน้ำ จัดเป็นพืชที่หายาก

3. สฤ Curcuma

- 3.1 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตสูงพิเศษ เป็นกลุ่มของขมิ้นที่มีต้นขนาดใหญ่ สูง 120 - 140 ซม. มีแ่ง นี้ยาวใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางแ่ง 2.5 - 3 ซม.จนถึงใหญ่พิเศษเส้นผ่าศูนย์กลาง 3 - 4 ซม. เมื่อ ปลูกกลางแจ้งจะให้ผลผลิตตั้งแต่ 5,000 กก./ไร่ ขึ้นไป เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางยา แต่ปริมาณความต้องการใช้น้อยและไม่แน่นอน มี 8 ชนิด ได้แก่ ข่านชักมดลูกตัวเมีย ข่านสามพัน ดึง ข่านมรดกขาว ข่านมหาถ้ำล้าง ข่านม้าขาว ข่านม้าเหลือง ข่านหัวใหญ่ ข่านใจดำ แต่ที่พบเห็นอยู่ เสมอในตลาดยาสมุนไพร คือข่านชักมดลูกตัวเมีย ข่านสามพันดึง ข่านม้าขาว
- 3.2 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตสูง เป็นกลุ่มขมิ้นต้นใหญ่สูง 100 - 170 ซม.มีเหง้าและแ่งนี้ยวขนาด ค่อนข้างใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลาง 1.5 - 2.5 ซม.อยู่จำนวนมาก จนถึงมีเหง้าใหญ่และแ่งนี้ยวขนาด ใหญ่ 2.5 - 3 ซม.แต่จำนวนแ่งน้อย เมื่อปลูกกลางแจ้งจะให้ผลผลิตอยู่ระหว่าง 3,000 - 5,000 กก./ไร่ มี 10 ชนิด ได้แก่ ขมิ้นขาว ปลูกเป็นการค้าเพื่อผลิตเหง้าสดอายุ 5 - 6 เดือน ใช้เป็น อาหาร และใช้เหง้าแก่ทำยาแต่ปริมาณการใช้น้อยมาก ข่านชักมดลูกตัวผู้ ข่านมหาเมฆ ข่านปลา ไหลมวง ข่านม้าแดง ข่านม้าห่อ ข่านม้าห้อมัง ขมิ้นขาวปิดตลอด ข่านรางจืด ข่านกัจจกรพระอินทร์ จะปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางยา ทำผลิตภัณฑ์ยาสมุนไพร บางชนิดมีเหง้าแ่งขายในตลาดยาสมุนไพร ที่พบเห็นอยู่เสมอ คือข่านชักมดลูกตัวผู้ ข่านมหาเมฆ ขมิ้นขาว ขมิ้นขาวปิดตลอด
- 3.3 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตสูงปานกลาง เป็นกลุ่มขมิ้นที่มีแ่งนี้ยวขนาดกลาง เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม.อยู่จำนวนมากในแต่ละเหง้า และที่มีเหง้าแ่งขนาดใหญ่ หรือใหญ่พิเศษแต่มีจำนวนแ่ง ในแต่ละเหง้าน้อย เช่น ข่านพะตะบะ เมื่อปลูกกลางแจ้งจะให้ผลผลิตปานกลางอยู่ระหว่าง 1,500 - 3,000 กก./ไร่ มี 16 ชนิด ได้แก่ ขมิ้นชัน ขมิ้นด่าง ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน ข่านนางคำ ขมิ้นดำ ขมิ้นดำตาก ข่านชักมดลูกดำ ข่านปลาไหลมวง ข่านคันทามาลา ข่านเพชรม้า ข่านเอ็นเหลือง ข่าน พะตะบะ ข่านม้าขาวตาก ข่านแก้พิษงู ข่านห้าร้อยนาง โดย 2 ชนิดแรกปลูกเป็นการค้า แหล่งผลิต ที่สำคัญอยู่ทางภาคใต้ ผลผลิตส่วนใหญ่ประมาณ 95% (ผลผลิตรวมประมาณ 6,000 ตัน/ปี) ใช้ เป็นอาหาร ทำผลิตภัณฑ์เครื่องปรุงอาหาร ส่วนที่เหลือใช้ทำยา ทำผลิตภัณฑ์ยา เครื่องสำอาง

สำหรับชนิดอื่นปลูกไว้ใช้ประโยชน์ทางยา หรือทำผลิตภัณฑ์ยาและเครื่องสำอาง แต่ความต้องการของตลาดไม่ชัดเจนกลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตต่ำ เป็นขมิ้นที่มีเหง้าแ่งขนาดเล็ก มีแ่งนิ้วเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 - 1.5 ซม.และแ่งย่อยขนาดเล็กกว่าจำนวนมากจึงให้ผลผลิตต่ำ ปลูกกลางแจ้งให้ผลผลิต 500 - 1,500 กก./ไร่ มี 6 ชนิด ได้แก่ จ่าวัน พญาวัน วันนะหน้าทอง วันงูเห่า วันปลาไหลขาว วันปลาไหลสอด เป็นพืชปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางยา

- 3.4 กลุ่มที่มีศักยภาพการผลิตต่ำพิเศษ เป็นขมิ้นที่มีเหง้าแ่งเล็กมาก มีแ่งนิ้วเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.5 - 1 ซม.และแ่งย่อยมีขนาดประมาณ 0.5 ซม.ขึ้นได้ดีในสภาพร่มเงารำไรมากกว่ากลางแจ้ง มีการปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางยา เป็นพืชหายากและไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย มี 3 ชนิด ได้แก่ วันมหาปราบ วันร้อยหัว วันขอทองแก่

4. สกุล *Boesenbergia*

พืชสกุลกระชายที่ใช้เหง้าและรากเป็นอาหารและยามีอยู่ 4 ชนิด ที่มีศักยภาพการผลิตสูง คือ กระชายแฉง มีการเพาะปลูกเป็นการค้า ทั้งปลูกในสภาพกลางแจ้งในเขตชลประทานและในสภาพร่มเงารำไรในเขตที่ดอนอาศัยน้ำฝน มีการเจริญเติบโตแตกต้นใหม่ได้มาก มีลักษณะเป็นกอแบบต่างๆ ให้ผลผลิตประมาณ 1,000 - 2,000 กก./ไร่ ผลผลิตส่วนใหญ่ใช้เป็นอาหารและผลิตภัณฑ์อาหาร ส่วนกระชายแฉง กระชายหอม กระชายป่า ขึ้นได้ดีในร่มเงารำไร โดยทั่วไปเก็บจากแหล่งธรรมชาตินำมาใช้ประโยชน์เหมือนกระชายแฉง แต่ไม่มีเพาะปลูกเป็นการค้าโดยเฉพาะกระชายป่า ในปี 2541 - 2542 มีการเก็บจากป่าธรรมชาติในเขตอ.ท่าสองยาง จ.ตาก ส่งจำหน่ายต่างประเทศประมาณ 100 ตันรากกระชายสด (ปีแรกรับซื้อเฉพาะรากไม่เอาเหง้า ปีต่อมารับซื้อเหง้าด้วย) ทำให้ผลผลิตจากป่าในปี 2543 ลดลงอย่างมากจนไม่สามารถทำเป็นการค้าได้

5. สกุล *Kaemferia*

เป็นกลุ่มพืชที่มีเหง้าแ่งลักษณะเป็นหัวกลมติดต่อกันเป็นแ่ง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 2.5 ซม.เจริญเติบโตได้ดีกลางแจ้งที่มีศักยภาพการผลิตสูง จะให้ผลผลิตประมาณ 1,000 - 2,000 กก./ไร่ มี 2 ชนิด คือ กระชายดำ กระชายอีโก้ โดยเฉพาะกระชายดำ ปลูกเป็นการค้าอย่างแพร่หลายในช่วงปี 2543 - 2545 มีราคาต่อกิโลกรัมสูง 200 - 1,000 บาท เมื่อปลูกมากขึ้นความต้องการของตลาดลดลง เนื่องจากผลิตภัณฑ์เช่น ยา ไวน์ กระชายดำไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร ผลผลิตล้นตลาด ราคาตกลงมาอยู่ต่ำสุดราคาต่อกิโลกรัมละ 5 - 10 บาท ในปี 2548 ส่วนชนิดอื่นๆ คือ เปราะหอม กระแจะจันทร์ ทิพยเนตร เต่าหนังแห้ง วันปราบสมุทร วันถอนโมกษศักดิ์ เสือสามทุ่ง มหาหิงส์ วันดักแด้ วันเพชรน้อย วันหวานอน เปราะป่า มีศักยภาพในการผลิตทั้งในสภาพกลางแจ้งและร่มเงารำไร แต่จะให้ผลผลิตต่ำกว่า 1,000 กก./ไร่ ตลาดต้องการน้อยจึงไม่มีผลผลิตเป็นการค้า แต่จะปลูกเลี้ยงไว้ใช้ประโยชน์ทางยาและบางชนิดยังเป็นพืชป่าที่เก็บหามาใช้ประโยชน์ ได้แก่ วันหวานอน และเปราะป่าชนิดอื่นๆ

6. สกุล Amomum

มี 3 ชนิด คือ เร่วน้อย เร่วหอม และว่านสาวหลง สัทยภาพการผลิตต่ำเพราะเหง้าแง่มิขนาดเล็ก การเจริญเติบโตช้าและมีนิเวศน์จำกัด คือต้องปลูกในร่มเงารำไร ดินมีความร่วนซุยอุดมสมบูรณ์สูง เป็นพืชมีกลิ่นหอม การนำไปใช้ประโยชน์ยังอยู่ในวงจำกัดทั้งด้านอาหารและยา

7. สกุล Hedychium

พบ 1 ชนิด คือ มหาหงส์ มีสัทยภาพในการผลิตสูงพอควร เป็นพืชที่คงทนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมได้ดี นิยมปลูกเป็นไม้ประดับ ไม้มงคล ออกดอกสีขาวสวยงามมีกลิ่นหอมอ่อนๆ ใช้ถวายพระโดยทั่วไปแล้ว ผู้ปลูกไม่รู้ถึงสรรพคุณทางสมุนไพร

8. สกุล Globba

พบ 1 ชนิด คือ ว่านร้อนทอง มีสัทยภาพในการผลิตสูงพอควรแต่พันธุ์หายาก เป็นพืชที่มีนิเวศน์ค่อนข้างจำกัด ต้องปลูกในที่ร่มเงารำไร ดินมีความอุดมสมบูรณ์สูงและคุณค่าทางสมุนไพรยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

สัทยภาพที่จะนำไปพัฒนาใช้ประโยชน์ทางยา

จากการตรวจสอบเอกสารเกี่ยวกับสรรพคุณทางยาของพืชวงศ์ขิงทั้ง 92 ชนิด สามารถจะแบ่งกลุ่มตามสรรพคุณในการรักษาโรคต่างๆ ได้ 40 กลุ่มอาการของโรค คือ

<u>กลุ่มอาการโรค</u>	<u>จำนวนชนิด</u>	<u>ชื่อสมุนไพร</u>
1. แก้ก้องขึ้น อืดเฟ้อ ขับลม	41	กะทือ กะทือป่า ขิง ขิงแครง ขิงเล็ก ไพล เหลือง ว่านเพชรกลับ ตะไคร้พราน (ต้นเขียว) ตะไคร้พราน (ต้นแดง) กาฏึก ข่าข่าคม ข่าตาแดง ข่าลิงขิงแห้ง ข่าเล็ก ข่าเหลือง ข่าใหญ่ ขมิ้นชัน ขมิ้นด่างขมิ้นดำ ขมิ้นดำ ตาก ว่านคณขมาลา ว่านใจดำ ว่านนะหน้าทอง ว่านนางคำ ว่านปลาไหลขาว ว่านพะตะบะ ว่านมรกคขาว ว่านมหาเมฆ กระชายแกลง กระชายแดง กระชายป่า กระชายหอม กระแจะจันทน์ กระชายดำ กระชายอีโก้ เปราะป่า เปราะหอม มหาหิงค์ ว่านหวานอน ว่านสาวหลง
2. แก้กบิด ท้องร่วง ท้องเดิน	33	กะทือ กระทือป่า ขิง ขิงแครง ขิงเล็ก ไพล เหลือง ว่านเพชรกลับ ข่า ข่าคม ข่าตาแดง ขมิ้นขาว ขมิ้นขาวปัดตลอด ขมิ้นชัน ขมิ้นชัน

กลุ่มอาการโรค	จำนวนชนิด	ชื่อสมุนไพร
3. บำรุงกำลังเป็นยาอายุวัฒนะ	17	<p>ขมิ้นด่าง ขมิ้นทอง ขมิ้นอ้อย ว่านขอทองแก้ว ว่านคันทามาลา ว่านใจคำ ว่านนางคำ ว่านพะ ตะบะ ว่านมรกตขาว ว่านมหาเมฆ กระจาย แกง กระจายแดง กระจายป่า กระจายหอม กระจายจันทน์ กระจายคำ กระจายอีโก้ เปราะหอม ว่านร้อนทอง</p>
4. แก้ไอ ขับเสมหะ	17	<p>ไพลขาว ไพลดำ จิงแดง ขมิ้นขาว ขมิ้นขาว ปัดตลอด ว่านใจคำ ว่านเพชรมา ว่านมรกต ขาว กระจายแกง กระจายแดง กระจายป่า กระจายหอม กระจายคำ กระจายอีโก้ เฒ่า หนังแห้ง ว่านเพชรน้อย มหาหงส์</p>
5. รักษาโรคผิวหนัง	17	<p>กะทือ กะทือป่า จิง จิงแครง ข่าเล็ก ขมิ้น ชัน ขมิ้นด่าง ขมิ้นอ้อย ว่านนางคำ กระจาย แกง กระจายป่า กระจายหอม กระจายจันทน์ เปราะหอม ว่านดักแด้ เร่วน้อย เร่วหอม</p>
6. แก้โรคของสตรี	16	<p>กะทือ กะทือป่า ข่า ข่าคม ข่าจืด ข่าดาแดง ข่าลิง ข่าเหลือง ข่าใหญ่ขมิ้นชัน ขมิ้นชัน ขมิ้นด่าง ขมิ้นอ้อย ว่านนางคำ กระจาย จันทน์ เปราะหอม เร่วน้อย</p>
ก. ขับเลือดเสีย ขับระดู มดกกระดูขาว ข. โรคเกี่ยวกับมดลูก		<p>ก) กะทือ ไพล ข่า ขมิ้นดำตาก ขมิ้นอ้อย ว่านชักมดลูกดำ ว่านชักมดลูกตัวผู้ ว่านชัก มดลูกตัวเมีย กระจายคำ เปราะหอม เพชรน้อย ข) ขมิ้นดำ ว่านคันทามาลา ว่านชักมดลูกดำ ว่านชักมดลูกตัวผู้ ว่านชักมดลูกตัวเมีย ว่าน มหากำลัง ว่านมหาเมฆ กระจายคำ เฒ่าหนัง แห้ง</p>
7. รักษาโรคกระเพาะลำไส้	13	<p>ตะไคร้พราน (ต้นเขียว) ตะไคร้พราน (ต้นแดง) ไพลขาว ไพลดำ ข่า ขมิ้นชัน ขมิ้นด่าง ขมิ้น ดำ ขมิ้นดำตาก ขมิ้นอ้อย ว่านใจคำ ว่าน มหาเมฆ กระจายแกง</p>
8. แก้เคล็ดขัดยอก ปวดเมื่อยร่างกาย	13	<p>ไพลเหลือง ไพลชมพู กากู๊ก ข่าคม ว่านพญา มือเหล็ก ว่านมหาปราบ ว่านม้าขาว ว่านม้า</p>

<u>กลุ่มอาการโรค</u>	<u>จำนวนชนิด</u>	<u>ชื่อสมุนไพร</u>
9. แก้กษัยเค็ล็ดบวม	13	ข้าวตาก ว่านม้าแดง ว่านม้าห้อย ว่านม้าเหลือง ว่านเอ็นเหลือง กระชายดำ ไพลเหลือง ไพลขาว ไพลดำ ไพลปลุกเสก ข่า ข่าคาแดง ข่าเหลือง ข่าใหญ่ ขมิ้นอ้อย ว่านคันทมาลา ว่านนางคำ ว่านปลาไหลม่วง ว่านปลาไหลสอด
10. แก้กษัย	11	กะทือ กะทือป่า จิงเล็ก ไพลเหลือง ข่าเล็ก ขมิ้นอ้อย กระชายดำ เปราะป่า ว่านหวานอ่อน เร่วน้อย เร่วหอม
11. ยาดอนพิษเชื้อเมืออาหารต่างๆ	10	ข่าจืด ขมิ้นขาว ขมิ้นขาวปิดตลอด จำว่าน พญาว่าน ว่านขอทองแก้ว ว่านรางจืด ว่านห้าร้อยนาง ว่านดอนโมกษศักดิ์ ว่านร้อนทอง
12. แก้กษัยดวงทวาร	10	ว่านชักมดลูกดำ ว่านชักมดลูกตัวผู้ ว่านชักมดลูกตัวเมีย ว่านม้าขาว ว่านม้าขาวตาก ว่านม้าห้อย กระชายแคง กระชายป่า กระชายหอม เร่วหอม
13. สมานแผล	9	ไพลเหลือง ไพลขาว ไพลดำ ไพลปลุกเสก ขมิ้นชัน ขมิ้นคิ้ว ขมิ้นอ้อย ว่านนางคำ เปราะหอม
14. แก้กษัยไตพิการ	8	ว่านเพชรกลับ ข่า ว่านสามพันดิ่ง ว่านหัวใหญ่ ว่านเอ็นเหลือง กระชายอีโก้ ว่านเพชรน้อย มหาหงส์
15. แก้กษัยไส้อาเจียน	8	ไพลเหลือง ไพลขาว จิง จิงแครง จิงเล็ก จิงแดง ว่านขอทองแก้ว มหาหงส์
16. แก้อสรพิษ แมลงสัตว์กัดต่อย และผิวหนังถูกว่านพิษ	7	ขมิ้นทอง ขมิ้นอ้อย ว่านร้อยหัว ว่านแก้พิษงู ว่านงูเห่า เสือสามทุ่ง ว่านร้อนทอง
17. บำรุงโลหิต	6	ข่า ข่าใหญ่ ว่านเพชรม้า กระชายแคง กระชายอีโก้ มหาหงส์
18. รักษาเบาหวาน	6	ว่านชักมดลูกดำ ว่านชักมดลูกตัวผู้ ว่านชักมดลูกตัวเมีย ว่านม้าแดง ว่านเอ็นเหลือง กระชายดำ
19. แก้กษัยเบา	6	ข่า ว่านชักมดลูกดำ ว่านชักมดลูกตัวผู้ ว่าน

<u>กลุ่มอาการโรค</u>	<u>จำนวนชนิด</u>	<u>ชื่อสมุนไพร</u>
		ชัคมดลูกตัวเมีย ว่านม้าเหลือง ว่านเอ็นเหลือง
20. บำรุงผิวหนัง	6	ชิง ชิงแครง ไพลเหลือง ชิงแดง ว่านปราบสมุทร ว่านสาวหลง
21. แก้หืดหอบ	5	กะทือ กะทือป่า ไพลเหลือง เร่วน้อย เร่วหอม
22. แก้ลมพิษ	5	ชำ ชำตาแดง ชำเหลือง ชำใหญ่ เปราะหอม
23. แก้โรคเกาต์ (ปวดข้อปวดเข่า)	5	ว่านพญามือเหล็ก ว่านเพชรมา ว่านม้าขาว ว่านม้าขาวตาก ว่านม้าเหลือง
24. แก้ฝีหนอง	5	ชำลิง ขมิ้นทอง ว่านคณชามาลา ว่านถอนโมกษศักดิ์ ว่านร้อนทอง
25. ขับพยาธิ	5	ชำคม ชำลิง กระชายแดง กระชายดำ ขมิ้นดำ
26. แก้คลื่นเหียน อาเจียน	4	ชิงแดง ว่านขอทองแก้ว ว่านรางจืด เมารดเมารือ ว่านร้อนทอง
27. แก้อัมพฤกษ์ อัมพาต	4	ชำ ว่านพญามือเหล็ก ว่านม้าเหลือง ว่านเอ็นเหลือง
28. แก้แผลในปาก	4	กระชายแดง กระชายป่า กระชายหอม กระชายดำ
29. ยาบำรุงหัวใจ	4	กระชายแกง กระชายแดง กระชายป่า กระชายหอม
30. รักษาโรคตา	3	ว่านกงจักรพระอินทร์ กระชายดำ ว่านทิพย์เนตร
31. บำรุงกำหนัด	3	ว่านเพชรมา กระชายแดง เฒ่าหนังแห้ง
32. ทำให้ผิวหนังซา	3	ว่านมหาปราบ ว่านดักแด้ ว่านเพชรน้อย
33. ลดไขมันในเลือด	2	ชิง ชิงเล็ก
34. บำรุงน้ำนม	2	กะทือ กะทือป่า
35. รักษาแกมโรค	2	ชำลิง ว่านางคำ
36. แก้วิณโรค	2	ขมิ้นชัน ขมิ้นด่าง
37. แก้หวัด	4	กระแจะจันทร์ เปราะป่า เปราะหอม ว่านหาวนอน
38. แก้โรคฟัน	1	ว่านปลาไหลขาว
39. แก้กอหอยพอก	1	ว่านดักแด้
40. ขับปัสสาวะ	1	เร่วน้อย

พืชสมุนไพรหลายชนิดนอกจากมีสรรพคุณทางยาโรคต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ตำรายาบางเล่มและภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านยังกล่าวถึงสรรพคุณในการใช้ผสมในตำรับยาร่วมกับสมุนไพรอื่นๆ โรคต่างๆ ส่วนต่างๆ จากพืชสมุนไพรวงศ์ขิงทั้ง 92 ชนิด ที่นำไปใช้รักษาโรค เรียงลำดับจากส่วนที่ถูกนำไปใช้มากที่สุดไปหาน้อยที่สุด คือเหง้าแง (92/92) ; ราก (18/92) ; ลำต้น (7/92) ; ใบ (10/92) ; ดอก (7/92) ผล (2/92) และเมล็ด (1/92)

ศักยภาพในการใช้ประโยชน์บำบัดรักษาโรค

เนื่องจากสมุนไพรวงศ์ขิงทั้ง 92 ชนิด มีสรรพคุณในการรักษาอาการป่วยได้มากน้อยแตกต่างกัน และแต่ละชนิดก็ยังไม่มียังไม่มีข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์เข้ามาสนับสนุนวิเคราะห์และพิสูจน์ภูมิปัญญาองค์ความรู้ต่างๆ ในการใช้รักษาโรคให้ครบถ้วนชัดเจน จึงจำแนกศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาใช้ประโยชน์บำบัดรักษาโรคตามจำนวนสรรพคุณทางสมุนไพรที่มีอยู่เป็น 4 กลุ่มดังนี้ คือ กลุ่ม 1 มีศักยภาพพิเศษ กลุ่ม 2 มีศักยภาพสูง กลุ่ม 3 มีศักยภาพปานกลาง กลุ่ม 4 มีศักยภาพต่ำ

กลุ่ม	จำนวนสรรพคุณที่มีของสมุนไพรแต่ละชนิด	จำนวนชนิดของสมุนไพร	ชื่อสมุนไพร
1	> 10	17	กะทือ ขิง ขิงแครง ไพลเหลือง ข่า ข่าเล็ก ขมิ้นชัน ขมิ้นด่าง ขมิ้นอ้อย ว่านคันทมาลา ว่านชัคมดลูกตัวเมีย ว่านนางคำ กระจाय แกง กระจायแดง กระจायจันทร์ กระจायดำ เปราะหอม
2	7 - 9	17	กะทือป่า ขิงเล็ก ไพลดำ ไพลปลุกสกข์าคม ข่าลิง ข่าใหญ่ ขมิ้นทอง ว่านชัคมดลูกดำ ว่านชัคมดลูกตัวผู้ ว่านปลาไหลขาว ว่านมหาเมฆ ว่านม้าเหลือง กระจायป่า กระจायหอม ว่านเพชรน้อย ว่านมรกตขาว
3	4 - 6	28	ไพลขาว ว่านเพชรกลับ ข่าตาแดง ข่าเหลือง ขิงแดง ว่านพญามือเหล็ก ขมิ้นขาว ขมิ้นขาวปัดตลอด ขมิ้นดำ ขมิ้นดำตาก ว่านใจดำ ว่านพะคะบะ ว่านเพชรม้า ว่านมรกตขาว ว่านม้าขาว ว่านม้าขาวดาก ว่านม้าห้อมัง สามพันดิ่ง ว่านเอ็นเหลือง กระจाय อี้ก้อ เฒ่าหนั่งแห้ง เปราะป่า ว่านดักแด้ ว่านปราบสมุทร ว่านหวานอน เร่วน้อย เร่วหอม มหาหงส์

<u>กลุ่ม</u>	<u>จำนวนสรรพคุณที่มี ของสมุนไพรแต่ละชนิด</u>	<u>จำนวนชนิดของ สมุนไพร</u>	<u>ชื่อสมุนไพร</u>
4	1 - 3	30	ตะไคร้พราน (ต้นเขียว) ตะไคร้พราน (ต้นแดง) ไพลชมพู กากู๊ก ข่าจืด ข่าน้ำ ข่าลิง จิงแห้ง ขมิ้นชัน จำว่าน พญาว่าน ว่านกงจักรพระอินทร์ ว่านแก้พิษงู ว่านขอทองแก้ ว่านงูเห่า ว่านนะหน้าทอง ว่านปลาไหลม่วง ว่านปลาไหลสอด มหากำลัง ว่านมหาปราบ ว่านม้าแดง ว่านม้าห้อมมั่ง ว่านร้อยหัว ว่านรางจืด ว่านหัวใหญ่ ว่านหัวร้อยนาง ว่านทิพยเนตร มหาหิงคุ์ ว่านถอนโมกษศักดิ์ เสือสามทุ่ง ว่านสาวหลง

เอกสารอ้างอิง

- แก้ว กาญจนนา.2549.สมุนไพรเพื่อการบำบัดโรค สำนักพิมพ์ เค พี เอ็มมีเดีย กรุงเทพฯ 145 หน้า.ก่องกานดา
ชยามฤต.2541.คู่มือจำแนกพรรณไม้ ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.บริษัท
ไดมอนท์ พรินติ้ง จำกัด กรุงเทพฯ.235 หน้า.
- กองบรรณาธิการ. 2545.กระชายดำ ไวอากร้า และยาอายุวัฒนะของไทย สมุนไพรเพื่อสุขภาพ 2 (17)
หน้า 71.เชษฐา พยากรณ์ และทิชัญญ์ โกลิย์, 2522.อภินิหารว่านศักดิ์สิทธิ์ สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
วังบูรพา กรุงเทพมหานคร. 100 หน้า
- เต็ม สมิตินันท์.2544. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย หอพรรณไม้ กรมป่าไม้ กรุงเทพฯ.บริษัท ประชาชน จำกัด
810 หน้า.
- นันทวัน บุณยะประภัศร และคณะ.2539.สมุนไพรไม้พื้นบ้าน เล่ม 1 ศูนย์ข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล. 895 หน้า.
- นันทวัน บุณยะประภัศร และคณะ.2542.สมุนไพรไม้พื้นบ้าน เล่ม 3 ศูนย์ข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล. 823 หน้า.
- นันทวัน บุณยะประภัศร และคณะ.2543.สมุนไพรไม้พื้นบ้าน เล่ม 4 ศูนย์ข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล.740 หน้า
- นิจสิริ เรืองรังษี และพยอม ตันติวัฒน์.2534.พืชสมุนไพร สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ กรุงเทพฯ.243 หน้า.
นिरนาม.2543.ข่าวคม เคหะการเกษตร ปีที่ 24 ฉบับที่ 12 ธันวาคม 2543 หน้า 142.
- นिरนาม.2546.พืชสมุนไพรในสวนป่าสมุนไพรเขาหินซ้อน สวนพฤกษศาสตร์ภาคตะวันออกเขาหินซ้อน งานสวน
พฤกษศาสตร์ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 101 หน้า.
- นिरนาม.2547.กระชายดำ.เอกสารเผยแพร่ชุดพืชสมุนไพรไทยที่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนเพื่อเพิ่มมูลค่าทาง
เศรษฐกิจ กลุ่มงานพัฒนาวิชาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวง
สาธารณสุข.16 หน้า.
- นिरนาม.2548.งามอย่างเบญจกัลยาณี สมุนไพรสุขภาพ ปีที่ 5 ฉบับที่ 58 ประจำเดือนตุลาคม 2548 หน้า 19 -
21.
- นिरนาม.2549.สมุนไพรไทยก้าวไกลด้วยนาโนเทคโนโลยี โดยการเผยแพร่ความรู้และเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ
ผ่านสื่อมวลชน คณะอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นสพ.เดลินิวส์ ฉบับที่ 20705
ประจำวันที่ 21 มิถุนายน 2549
- นिरนาม.2549. กระชาย ขั้คมอญ ไวอะกร้า ไทยใกล้ตัว สมุนไพรเพื่อสุขภาพ โครงการสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง
มูลนิธิสุขภาพไทย มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1344 หน้า 92.
- ธวัชชัย อินทุโส และรัชชัย อินทุโส.2544. ว่านยา-เสน่ห์มหามงคล เล่ม 1 มติชน.กรุงเทพฯ. 229 หน้า.
- ธวัชชัย อินทุโส และรัชชัย อินทุโส.2544. ว่านยา-เสน่ห์มหามงคล เล่ม 2 มติชน.กรุงเทพฯ. 239 หน้า.
- ธวัชชัย อินทุโส และรัชชัย อินทุโส.2547. ว่านยา-เสน่ห์มหามงคล เล่ม 3 มติชน.กรุงเทพฯ. 226 หน้า.

- บุญคำ ไชยพรหมวงศา.2547.คู่มือเขียนวุ้น สำนักพิมพ์อินทรี กรุงเทพฯ.175 หน้า.
- บัว ปากช่อง.2524.ชุมนุมวุ้นยาไม้มงคล สำนักพิมพ์ หอสมุดกลาง 09 กรุงเทพฯ.263 หน้า.
- เพชร เหมือนวงษ์ญาติ.2529.วิทยาศาสตร์สมุนไพร สำนักพิมพ์ ศูนย์การพิมพ์พลชัย กรุงเทพ.140 หน้า.
- พันธิ์ มะลิสุวรรณ.2544.วุ้นสมุนไพรเพื่อสุขภาพ 1 (9) : 31 - 42.
- มนตรี ศรีชาติ.2546.กระดาษคำ สมุนไพรมหัศจรรย์จริงหรือ รายงานการสัมมนา จัดโดยชมรมส่งเสริมอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย และสำนักพิมพ์ เค พี เอ็มมีเดียสยาม ณ อาคาร 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ วันที่ 21 ธันวาคม 2545. 20 หน้า.
- ราชบัณฑิตยสถาน.2541.ศัพท์พฤกษศาสตร์ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2541.366 หน้า.
- รุ่งรัตน์ เหลืองนทีเทพ.2540.พืชเครื่องเทศและสมุนไพร สำนักพิมพ์ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์ กรุงเทพฯ.200 หน้า
- เลื่อน กัณหาณจนะ.2523.ตำรากุณลักษณะวุ้นและวิธีการปลูกวุ้น สำนักพิมพ์แพร่พิทยา กรุงเทพฯ. 489 หน้า.
- ลำปาง ปาชีโร.2548.เล่าขานตำนานวุ้น เทคโนโลยีชาวบ้าน ปีที่ 15 ฉบับที่ 296 หน้า 83.
- วันดี กฤษณพันธ์.2537.สมุนไพรน้ำรู้ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.257 หน้า.
- วิทย์ เทียงบุญธรรม.2531.พจนานุกรมสมุนไพรไทย สำนักพิมพ์ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์ กรุงเทพฯ 880 หน้า.
- วิชัย อภัยสุวรรณ.2524.ธรรมชาติศึกษา:ฉบับพืชที่เรียกว่าวุ้น สำนักงานธรรมชาติศึกษา กรุงเทพฯ.120 หน้า.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล อารีรัตน์ กิตติศิริ ธนรัช ไกล่กลาง วารี ยินดีชาติ และวัชรพร คงวิลาด. 2545.สมุนไพรที่ใช้ทำลูกแป็งเหล้าพื้นบ้าน วารสารเกษตรกรรมธรรมชาติ ฉบับที่ 8/2545 บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด กรุงเทพฯ.หน้า 20-25.
- วุฒิ วุฒิธรรมเวช.2540.สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย.สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ กรุงเทพฯ 616 หน้า.
- สมาน คัมภีร์ และทัศนีย์ ทศนมิตร. 2516. กบิลวุ้น 108 สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์ กรุงเทพฯ 113 หน้า.
- สมิง ศรีพลอย. 2536. สรรพคุณสมุนไพรไทย ชุดสารานุกรม สำนักพิมพ์ พี เอส กรุ๊ป ตูเป็ด. 229 ปกจ. รongเมือง กรุงเทพฯ 10300. 135 หน้า.
- สมภพ ประธานสุรารักษ์. 2539. อนุกรมวิธานพืชสมุนไพร สำนักพิมพ์ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์ กรุงเทพฯ 150 หน้า.
- สมพร กุติยานันต์. 2542. การตรวจเอกลักษณ์พืชสมุนไพร : ภาคพิเศษ โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก กรุงเทพฯ. 991 หน้า.
- สุธาทิพ ภมรประวีติ.2548.กระดาษ:ชะลอความแก่และบำรุงกำลัง หมอชาวบ้าน ปีที่27 ฉบับที่ 315 หน้า42-48.
- เสงี่ยม พงษ์บุญรอด.2522.ไม้เทศเมืองไทย เกษมบรรณกิจ 600 หน้า.
- แสง เพชรศิริ.2523. ตำราวุ้น 108 และสมุนไพร เล่ม 1 กรุงเทพฯ ประชุมช่าง 241 หน้า.
- แสง เพชรศิริ.2525. ตำราวุ้น 108 และสมุนไพร เล่ม 2 กรุงเทพฯ ประชุมช่าง 263 หน้า.
- หรรษา จักรพันธุ์ ณ อยุธยา อรณัฐ เกษประเสริฐ. 2532. พืชสมุนไพร - พืชหอม เล่มที่1 กองพฤกษศาสตร์และวัชพืช กรมวิชาการเกษตร 109 หน้า.
- อรณัฐ เกษประเสริฐ หรรษา จักรพันธุ์ ณ อยุธยา และวรภักดิ์ ห่องแสง. 2530. ศึกษาลักษณะทางสรีรวิทยาในการเจริญเติบโตของขมิ้น 4 ชนิด. รายงานผลการวิจัยกองพฤกษศาสตร์และวัชพืช. 12 หน้า.

อรนุช เกษประเสริฐ.2533.ขมิ้น. น.ส.พ.กสิกร กรมวิชาการเกษตร 63(5) 454-458.

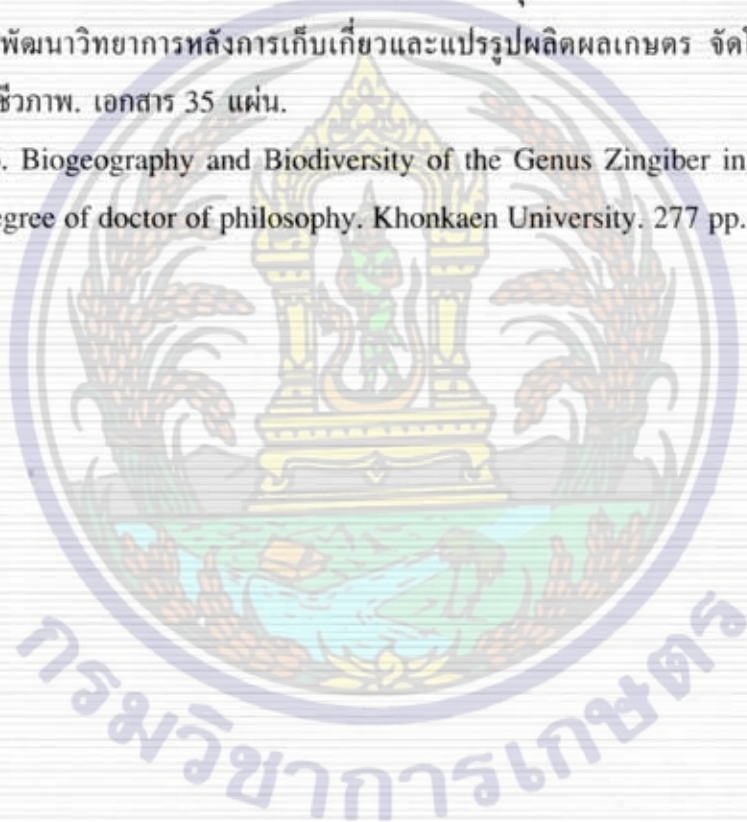
อรนุช เกษประเสริฐ มงคล เกษประเสริฐ และวรกิจ ห่องแขง . 2548. รวบรวม ศึกษาลักษณะทางการเกษตร สารพฤกษเคมี และอนุรักษพืชสมุนไพรวงศ์ขิง รายงานความก้าวหน้างานวิจัยและพัฒนาด้านพืชและเทคโนโลยีการเกษตร ปี2548 ไตรมาส 3 (เมษายน - มิถุนายน 2548) โครงการอนุรักษ์เชื้อพันธุกรรมพืชสมุนไพร พืชพื้นเมือง และพืชใกล้สูญพันธุ์ เพื่อใช้การประโยชน์ หน้า 506.

อุดมการ อินทุโส และรัชชัย อินทุโส .2547. ว่านยา - เสมห่มหามงคล เล่ม 3 มติชน. กรุงเทพฯ. 261 หน้า.

อังคณา.2549. ควบคุมศัตรูพืชด้วยสารสกัดจากพืช. จดหมายข่าวผลิใบปีที่ 9 ฉบับที่ 8 เดือนกันยายน 2549 หน้า 7-11.

Weerachai Nanakorn.2004. A Preliminary Study on the Forest Vegetation of Thailand. เอกสารประกอบการสัมมนา การกำหนดและจำแนกลักษณะพันธุ์พืช 24 สิงหาคม 2549 ณ ห้องประชุมสำนักวิจัยพัฒนาวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยวและแปรรูปผลิตผลเกษตร จัดโดยสำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ. เอกสาร 35 แผ่น.

Prmote Triboun.2006. Biogeography and Biodiversity of the Genus Zingiber in thailand. A thesis for the degree of doctor of philosophy. Khonkaen University. 277 pp.

ภาพที่ 1 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหน้า ราก หรือสภาพการปลูก พืชสมุนไพร สกุน Zingiber

ภาพที่ 1.1 กะทือ *Zingiber zerumbet* Smith.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ ดอก (ก) เหน้า (ข) เหน้าแห้ง (ค) ดอกที่บาน (ง) ของกะทือ

ภาพที่ 1.2 กะทือป่า (ดอกสีครีม) *Zingiber pyraglossum* sp.nov.

แสดงลักษณะ ต้นใบ (ก) ดอก (ข) ของกะทือป่าดอกสีครีม กะทือป่าดอกเหลือง (ค) กะทือป่าดอกขาว (ง)

ภาพที่ 1.3 ขิง *Zingiber officinale* Roscoe.

แสดงลักษณะ ต้น (ก) เหน้า แ่ง เมื่อเก็บเกี่ยวเป็นขิงอ่อน (ข) แปลงปลูกขิงในนา อ.แม่สรวย จ.เชียงราย (ค) ของขิง

ภาพที่ 1.4 ชิงแครง *Zingiber kerrii* Craib

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) เหง้า แง่ง ต้น ใบ (ข) เหง้า แง่ง ราก และการแตกหน่อใหม่ (ค) ของชิงแครง

ภาพที่ 1.5 ชิงเล็ก *Zingiber officinale* Roscoe.

แสดงลักษณะ ต้น (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง (ข) เหง้าแง่งเมื่อเก็บเกี่ยวชิงอ่อน (ค) ชิงแก่ (ง) ของชิงเล็ก

ภาพที่ 1.6 ตะไคร้พรวนต้นเขียว *Zingiber* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้นและดอก (ข) การเกิดเหง้า แง่ง ราก (ค) เหง้าแง่งและรากแก่ (ง) ของตะไคร้พรวนต้นเขียว

ภาพที่ 1.7 ตะไคร้พรวนดินแดง *Zingiber sp.*

แสดงลักษณะ การเกิดต้น ดอก เหง้า ราก (ก) ของตะไคร้พรวนดินแดง

ภาพที่ 1.8 ไพล หรือ ไพลเหลือง *Zingiber cassumunar* Roxb.

แสดงลักษณะต้น ใบ (ก) ดอก (ข) เหง้าแง้สีเนื้อสดเมื่อเก็บเกี่ยว (ค) การแตกหน่อใหม่ (ง) ของไพลหรือไพลเหลือง

ภาพที่ 1.9 ไพลขาว *Zingiber sp.*

แสดงลักษณะต้น ใบ (ก) ดอก (ข) เหง้าแง้และราก (ค) สีเนื้อสดเมื่อเก็บเกี่ยว (ง) ของไพลขาว

ภาพที่ 1.10 ไพลชมพู *Zingiber sp.*

แสดงลักษณะต้น ใบ (ก) ดอก (ข) เหง้าแงงและราก เมื่อเก็บเกี่ยว (ค) สีน้ือสด (ง) ของไพลชมพู

ภาพที่ 1.11 ไพลดำ หรือ ไพลม่วง *Zingiber officinale* Valetou

แสดงลักษณะต้น ใบ (ก) ดอก (ข) การแตกหน่อใหม่ (ค) เหง้าแงงและรากเมื่อเก็บเกี่ยว (ง) สีมงแห้งและสีน้ือสด (จ) ของไพลม่วง

ภาพที่ 1.12 ไพลปลุกเสก *Zingiber sp.*

แสดงลักษณะต้น ใบ (ก) เหง้าแงงและราก (ข) เหง้าแงง (ค) ของไพลปลุกเสก

ภาพที่ 1.13 ว่านเพชรกลับ *Zingiber sp.*

ว่านเพชรกลับ ค

ว่านเพชรกลับ

แสดงลักษณะต้น ใบ ดอก (ก) ต้น ใบ และราก (ข) เหง้าแห้งเมื่อเก็บเกี่ยว (ค) สีม่วงของเหง้าแห้ง และสีเนื้อสดเมื่อเก็บเกี่ยว (ง) ของว่านเพชรกลับ

ภาพที่ 2 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกของพืชสมุนไพร สฤา *Alpinia*

ภาพที่ 2.1 กาฏึก *Alpinia blepharocalyx* K. Schum

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก, ข) เหง้า แง่ รากและดอก (ค) ของกาฏึก

ภาพที่ 2.2 ข่า *Alpinia galanga* (Linn.) Sw.

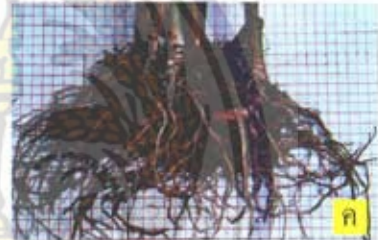
แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) เหง้า แง่ และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) เหง้าสดและยอดอ่อน (ค) ของข่า

ภาพที่ 2.3 ข่าคม *Alpinia zerumbet* (Pers.) Burt & R.M.Sm

แสดงลักษณะ แดกกอ ต้น ใบ (ก) โคนต้น (ข) ผล (ค) ของข่าคม

ภาพที่ 2.4 ข่าจืดหรือข่าดำง *Alpinia* sp.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ช่อดอก (ข) เหง้าและราก (ค) ของข่าจืดหรือข่าดำง

ภาพที่ 2.5 ข่าตาแดง *Alpinia nigra* (Gaertn.) B.L. Burt

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) ช่อดอก (ค) ของข่าตาแดง

ภาพที่ 2.6 ข่าน้ำ *Alpinia allughas* Roscoe

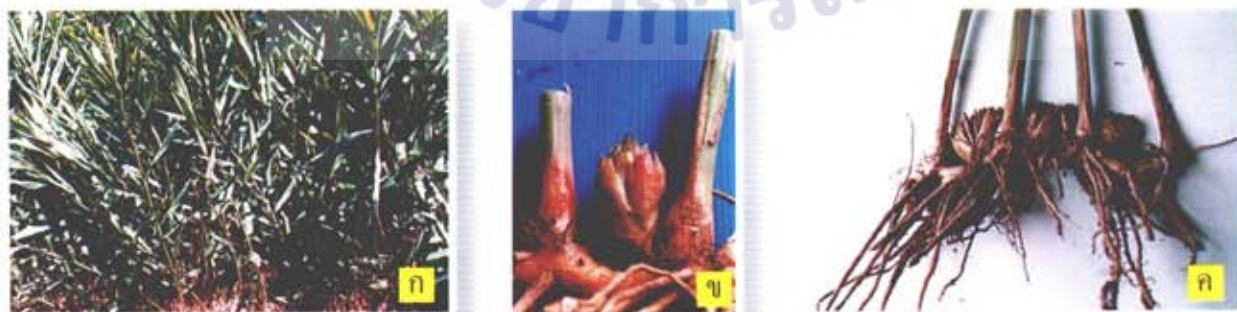
แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ช่อดอก (ข) ของข่าน้ำ

ภาพที่ 2.7 ข่าลิง (ข่าป่า) *Alpinia* sp.

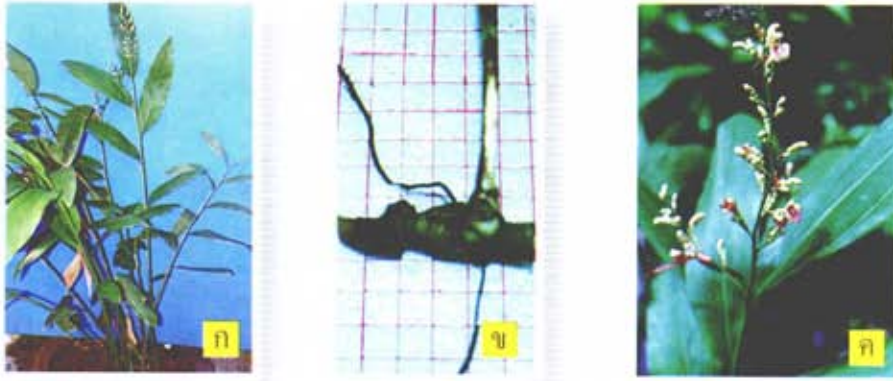
แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) ช่อดอก (ค) ของข่าลิง

ภาพที่ 2.8 ข่าลิงขิงแห้ง *Alpinia ligidaum* Roxb.

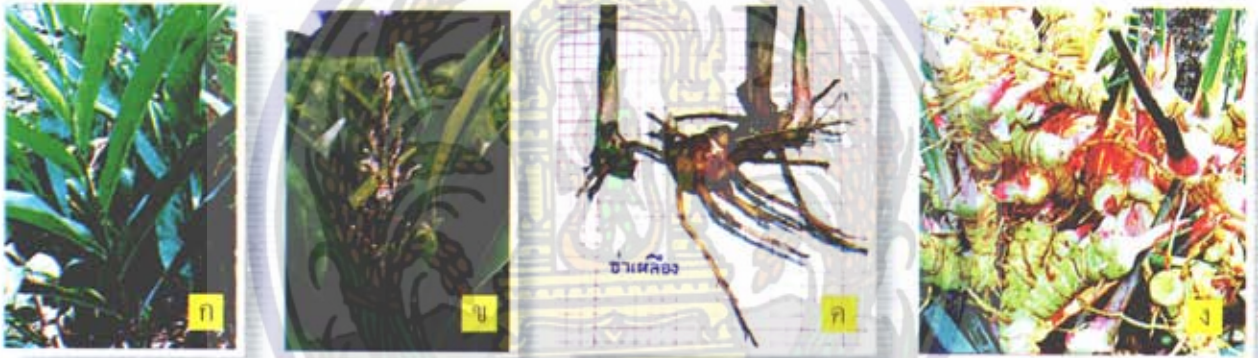
แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ดอก (ข) เหง้าและดอก (ค) ของข่าลิงขิงแห้ง

ภาพที่ 2.9 ข่าเล็ก *Alpinia officinarum* Hance

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) ช่อดอก (ค) ของข่าเล็ก

ภาพที่ 2.10 ข่าเหลือง *Alpinia* sp.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ช่อดอก (ข) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ค) เหง้าที่วางขาย (ง) ของข่าเหลือง

ภาพที่ 2.11 ข่าใหญ่ *Alpinia siamensis* K.Schum.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) การแตกหน่อใหม่ (ค) ช่อดอก (ง) ของข่าใหญ่

ภาพที่ 2.12 ขิงแดง *Alpinia purpurata* (Vieill) Schum.

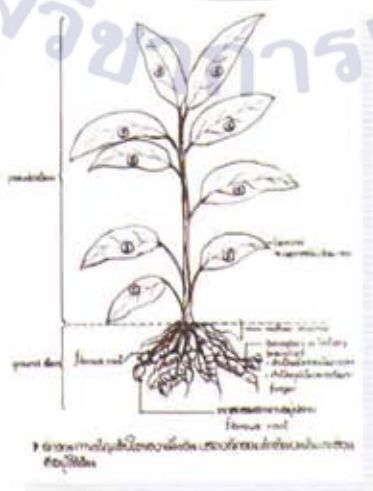
แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) ของขิงแดง

ภาพที่ 2.13 ว่านพญามือเหล็ก *Alpinia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก, ข) เหง้าและราก (ค) ของว่านพญามือเหล็ก

ภาพที่ 3 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกของพืชสมุนไพรสกุล *Curcuma*

แสดงลักษณะ การแตกเหง้า แง่ง ราก ต้น ลำต้นการแตกใบ ของพืชสกุล *Curcuma* sp.

ภาพที่ 3.1 ขมิ้นขาว *Curcuma parviflora* Wall.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า แฉก และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) เหง้า แฉก ราก ที่เก็บเกี่ยว (ค) สีเนื้อสดในเหง้า (ง) ของขมิ้นขาว

ภาพที่ 3.2 ขมิ้นขาวปีดตลอด *Curcuma roscoeana* Wall.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) การแตกกอ เหง้า แฉก (ข) ราก ที่เก็บเกี่ยว (ค) ของขมิ้นขาวปีดตลอด

ภาพที่ 3.3 ขมิ้นชัน *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ช่อดอก (ข) เหง้าแม่ที่เกิดโคนต้น (ค) เหง้าแม่ที่โผล่พ้นดิน (ง) เหง้าแม่ แฉก ราก (จ) ของขมิ้นชัน

ภาพที่ 3.4 ขมิ้นชัน *Curcuma longa* Linn

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) การแตกเหง้าแง่ง (ค) เหง้า แ่ง และรากที่เก็บเกี่ยว (ง) ช่อดอก (จ) สีเนื้อสดของเหง้าและแง่ง (ฉ) สีผงแห้ง (ซ) ของขมิ้นชัน

ภาพที่ 3.5 ขมิ้นด่าง *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) การแตกเหง้าและแง่ง (ข) เหง้าแง่งและสีเนื้อสด (ค) ของขมิ้นด่าง

ภาพที่ 3.6 ขมิ้นดำ *Curcuma amrissima* Roscoe

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) เหง้า แ่ง ราก และหัวสะสมอาหาร (ค) สีเนื้อสดของเหง้า แ่ง (ง) ของขมิ้นดำ

ภาพที่ 3.7 ขมิ้นดำตาก *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ ราก (ข) ช่อดอก (ค) เหง้า แฉ่ง สีเนื้อสด และรากสะสมอาหาร (ง) ของขมิ้นดำตาก

ภาพที่ 3.8 ขมิ้นทอง *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) โคนต้น เหง้า แฉ่ง และราก ที่เก็บเกี่ยว (ข) เหง้า สีเนื้อ (ค) ของขมิ้นทอง

ภาพที่ 3.9 ขมิ้นอ้อย *Curcuma zedoaria* Rose

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แฉ่ง (ข) เหง้า แฉ่ง และราก (ค) เหง้า แฉ่ง ราก สะสมอาหาร (ง) ผงแห้งและ สีเนื้อสดของเหง้า แฉ่ง (จ) ของขมิ้นอ้อย

ภาพที่ 3.10 จ่าว่าน *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) การแตกของเหง้า แง่ง (ข) เหง้า แง่ง และหัวที่สะสมอาหารที่เก็บเกี่ยว (ค) สีม่วงแห้งและสีเนื้อสดของเหง้า แง่ง (ง) ของจ่าว่าน

ภาพที่ 3.11 พญาวาน *Curcuma* sp.

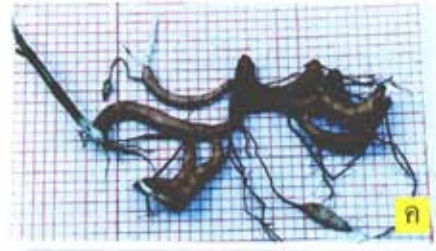
แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง (ข) โคนต้น เหง้า แง่ง และราก ที่เก็บเกี่ยว (ค) เหง้าและสีเนื้อสดของเหง้า แง่ง (ง) สีม่วงแห้งและสีเนื้อสด (จ) ของพญาวาน

ภาพที่ 3.12 ว่านกงจักรพระอินทร์ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ต้น ใบ (ก) ช่อดอก (ข) เหง้า แง่ง ราก และหัวสะสมอาหาร ที่เก็บเกี่ยว (ค) สีเนื้อสดของเหง้า แง่ง (ง) ของกงจักรพระอินทร์

ภาพที่ 3.13 ว่านแก้พิษงู *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ ดอก (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ (ข) เหง้า แง่ ราก และรากสะสมอาหาร (ค) ของว่านแก้พิษงู

ภาพที่ 3.14 ว่านขอทองแก้ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ (ข) เหง้า แง่ ราก (ค) ของว่านขอทองแก้

ภาพที่ 3.15 ว่านคันทามาลา *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) เหง้า แง่ และราก (ข) เหง้า แง่ และการแตกหน่อใหม่ ที่เก็บเกี่ยว (ค) สีสันของเหง้า แง่ (ง) ของว่านคันทามาลา

ภาพที่ 3.16 ว่านงูเห่า *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง (ข) เหง้า แง่ง และรากที่เก็บเกี่ยว (ค)
เหง้าแง่งและหัวสะสมอาหาร (ง) ผงแห้งและสีเนื้อสด (จ) ของว่านงูเห่า

ภาพที่ 3.17 ว่านใจดำ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ช่อดอก (ข) เหง้า แง่ง และหัวสะสมอาหาร (ค)
สีเนื้อสด (ง) ของว่านใจดำ

ภาพที่ 3.18 ว่านชักมดลูกดำ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง และราก (ข) ราก (ค)
ดอก (ง) เหง้า แง่ง หัวสะสมอาหาร (จ) ของว่านชักมดลูกดำ

ภาพที่ 3.19 ว่านชักมดลูกตัวผู้ *Curcuma xanthorrhiza* Roxb.

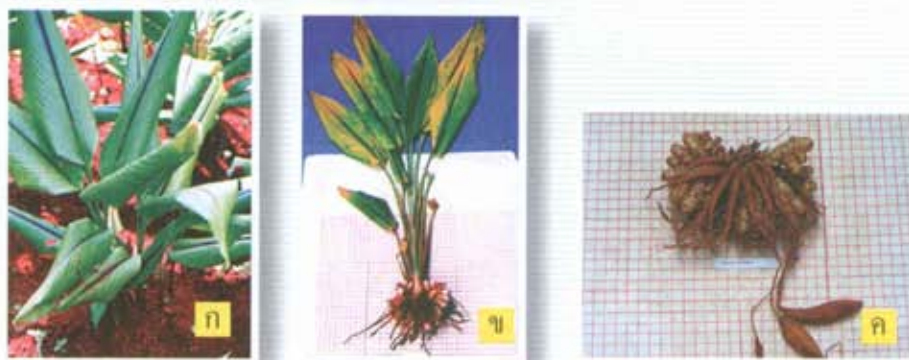
แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แฉง และรากสะสมอาหาร (ข) เหง้า แฉง และรากสะสมอาหาร (ค) ผงจากเหง้า แฉงและสีเนื้อ (ง) ของว่านชักมดลูกตัวผู้

ภาพที่ 3.20 ว่านชักมดลูกตัวเมีย *Curcuma comosa* Roxb.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แฉง และรากสะสมอาหาร (ข) เหง้า แฉง และรากสะสมอาหาร (ค) ของว่านชักมดลูกตัวเมีย

ภาพที่ 3.21 ว่านหน้าทอง *Curcuma* sp.

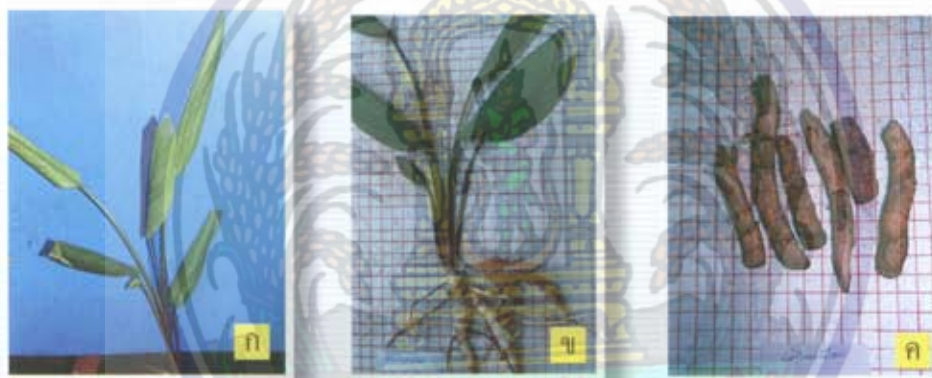
แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) เหง้า แฉง ราก (ข) เหง้า แฉงและหัวสะสมอาหาร (ค) ของว่านหน้าทอง

ภาพที่ 3.22 ว่านนางคำ *Curcuma aromatica* Salisb.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง และราก (ข) การแตกเหง้า แง่ง (ค) เหง้า แง่งและหัวสะสมอาหาร (ง) สีเนื้อสด (จ) ของว่านนางคำ

ภาพที่ 3.23 ว่านปลาไหลเผือก (ขาว) *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง และราก (ข) เหง้า แง่งที่เก็บเกี่ยว (ค) ของว่านปลาไหลเผือก

ภาพที่ 3.24 ว่านปลาไหลม่วง *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง และราก (ข) เหง้า แง่ง ราก และการแตกหน่อใหม่ (ค) เหง้า แง่ง และหัวสะสมอาหาร (ง) ผงแห้งและสีเนื้อสด (จ) ของว่านปลาไหลม่วง

ภาพที่ 3.25 ว่านปลาไหลสอด *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง และราก (ข) เหง้า แง่งที่เก็บเกี่ยว (ค)
ของว่านปลาไหลสอด

ภาพที่ 3.26 ว่านพระตะบะ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) การแตกเหง้า แง่ง และราก (ข) เหง้า แง่งและสีเนื้อที่เก็บเกี่ยว (ค)
ของว่านพระตะบะ

ภาพที่ 3.27 ว่านเพชรมา *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ การแตกเหง้า แง่ง และราก (ก) การแตกเหง้าแ่ง (ข)
เหง้า แง่ง และหัวสะสมอาหาร (ค) สีผงแห้ง และสีเนื้อสดของเหง้า (ง) ของว่านเพชรมา

ภาพที่ 3.28 ว่านมรกตขาว *Curcuma sp.*

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง (ข) ช่อดอก (ค) การแตกเหง้าแก่ง (ง) เหง้า แก่ง และหัวสะสมอาหาร (จ) สีผงแห้ง และสีเนื้อสดของเหง้า (จ) ของว่านมรกตขาว

ภาพที่ 3.29 ว่านมหากำลั่ง *Curcuma sp.*

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แก่ง (ข) การแตกเหง้าแก่ง (ค) เหง้า แก่ง และหัวสะสมอาหาร (ง) สีผงแห้ง และสีเนื้อสดของเหง้า (จ) ของว่านมหากำลั่ง

ภาพที่ 3.30 ว่านมหาปราบ *Curcuma sp.*

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) เหง้า แก่ง จากการเก็บเกี่ยว (ค) ของว่านมหาปราบ

ภาพที่ 3.31 ว่านมหาเมฆ *Curcuma aeruginosa* Roxb.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) การแตกของเหง้า แง่ง และราก (ค,ง) สีเนื้อสด (จ) ของว่านมหาเมฆ

ภาพที่ 3.32 ว่านม้าขาว *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) กาบใบสีแดงเล็กน้อย (ข) ต้น ใบ เหง้า ราก (ค) การแตกเหง้า แง่ง และราก (ง) เหง้า แง่งและรากสะสมอาหาร (จ) ผงแห้งและสีเนื้อสด (ฉ) ของว่านม้าขาว

ภาพที่ 3.33 ว่านม้าขาวตาก *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) กาบใบสีแดงเข้ม (ข) การแตกของเหง้า แง่ง และรากสะสมอาหาร (ค) ของว่านม้าขาวตาก

ภาพที่ 3.34 ว่านมหัศจรรย์ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) การแตกของเหง้า แฉก และราก (ค) เหง้าแฉกและรากเมื่อเก็บเกี่ยว (ง) ผงแห้งและสีเนื้อสด (จ) ของว่านมหัศจรรย์

ภาพที่ 3.35 ว่านมหัศจรรย์ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) การแตกของเหง้า แฉก และราก (ค) เหง้า แฉกและรากเมื่อเก็บเกี่ยว (ง) ผงแห้งและสีเนื้อสด (จ) ของว่านมหัศจรรย์

ภาพที่ 3.36 ว่านมหัศจรรย์ *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) เหง้า แฉกและรากสะสมอาหาร (ข) ของว่านมหัศจรรย์

ภาพที่ 3.37 ว่านม้าเหลือง *Curcuma* sp.

ลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) ช่อดอก (ค) เหง้า แฉงเมื่อเก็บเกี่ยว (ง)
 เหง้า แฉงและหัวสะสมอาหาร (จ) ผงแห้งและสีเนื้อสด (ฉ) ของว่านม้าเหลือง

ภาพที่ 3.38 ว่านร้อยหัว *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ เหง้า (ก) การแตกของเหง้า แฉง (ข)
 ผงแห้งและสีเนื้อสด (ค) ของว่านร้อยหัว

ภาพที่ 3.39 ว่านรางจืด *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ เหง้า (ก) การแตกของเหง้า แฉง (ข) ดอก (ค) เหง้า แฉง และราก (ง)
 ผงแห้งและสีเนื้อสด (จ) ของว่านรางจืด

ภาพที่ 3.40 ว่านสามพันดิ่ง *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ช่อดอก (ข) เหง้า แฉ่ง และราก และสีเนื้อสด (ค) ของว่านสามพันดิ่ง

ภาพที่ 3.41 ว่านหัวใหญ่ *Curcuma* sp.

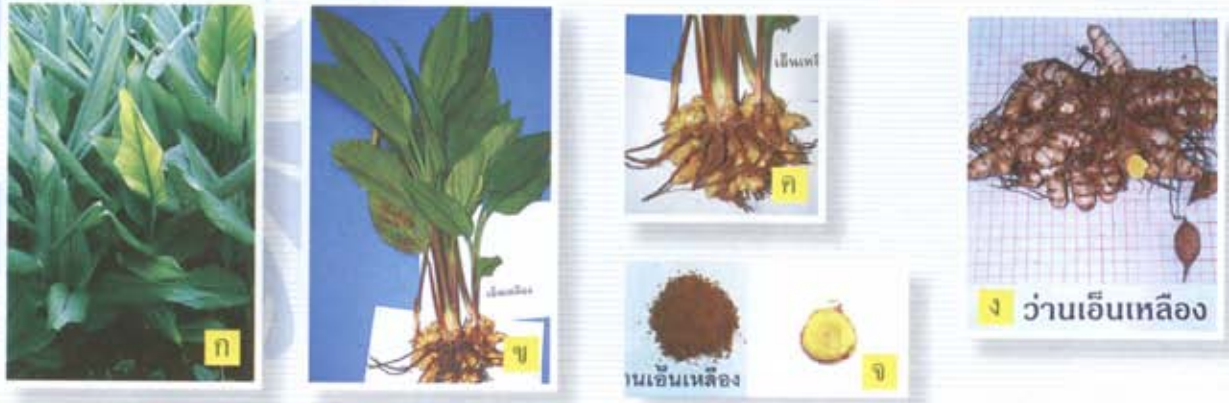
แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แฉ่งและราก (ข) เหง้า แฉ่ง และรากสะสมอาหาร (ค,ง) ผงแห้ง และสีเนื้อสด (จ) ของว่านหัวใหญ่

ภาพที่ 3.42 ว่านห้าร้อยนาง *Curcuma* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ ราก (ก) ช่อดอก (ข) เหง้า แฉ่ง ราก และการแตกหน่อใหม่ (ค) ของว่านห้าร้อยนาง

ภาพที่ 3.43 ว่านเอ็นเหลือง *Curcuma sp.*

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า แง่ง ราก (ข) เหง้า แง่ง และราก (ค) เหง้า แง่ง และรากสะสมอาหาร (ง) ผงแห้งและสีเนื้อสด (จ) ของว่านเอ็นเหลือง

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกของพืชสมุนไพรสกุล *Boesenbergia*

ภาพที่ 4.1 กระชายแกง-เหลือง : *Boesenbergia pandurata* Holtt.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ การแตกกอ (ก) ต้น ใบ ราก (ข) โคนต้น ดอก ราก (ค) รากที่ใช้ (ง) ของกระชายแกง

ภาพที่ 4.2 กระชายแดง *Boesenbergia sp.*

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ ราก (ข) โคนต้น ราก และรากสะสมอาหาร (ค) ของกระชายแดง

ภาพที่ 4.3 กระจ่างป่า *Boesenbergia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ การแตกกอ (ก) ต้น ใบ ราก (ข) โคนต้น ดอก (ค) ของกระจ่างป่า

ภาพที่ 4.4 กระจ่างหอม *Boesenbergia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ ราก (ข) สีแดงประที่ก้านใบ (ค) รากที่แตกใหม่ (ง) รากที่ขยายใหญ่ (จ) ของกระจ่างหอม

ภาพที่ 5 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกของพืชสมุนไพรสกุล *Kaempferia*

ภาพที่ 5.1 กระจ่างจันทร์ *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะต้น ใบ ดอก (ก) ต้น ราก (ข) เหง้า และรากสะสมอาหาร (ค) มงแห้ง และเนื้อสด (ง) ของกระจ่างจันทร์

ภาพที่ 5.2.1 กระชายดำต้นแดง *Kaempferia parviflora* Wall. Ex Baker

แสดงลักษณะต้น ใบ (ก) โคนต้นสีแดง (ข) การแตกกอและราก (ค) ดอก (ง)
เหง้า สีเนื้อ (จ) ของกระชายดำต้นแดง

ภาพที่ 5.2.2 กระชายดำต้นเขียว *Kaempferia parviflora* Wall. Ex Baker

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) โคนต้นสีเขียว (ข) เหง้า ราก สีเนื้อ (ค) ของกระชายดำต้นเขียว

ภาพที่ 5.3 กระชายอีโก้ *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ดอก (ข) เหง้า ราก (ค) ของกระชายอีโก้

ภาพที่ 5.4 เฒ่าหนั่งแห้ง *Kaempferia angustifolia* Roseoe

แสดงลักษณะ ต้น ใบ เหง้า ราก (ก) ดอก (ข) เหง้า รากสะสมอาหารและสีเนื้อสด (ค)
ของว่านเฒ่าหนั่งแห้ง

ภาพที่ 5.5 ทิพยเนตร *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) ดอก (ค)
เหง้า และรากสะสมอาหาร (ง) ของทิพยเนตร

ภาพที่ 5.6.1 เปราะป่า *Kaempferia marginata* Carey

แสดงลักษณะ ต้น ใบ เหง้า ราก (ก) โคนต้น ราก ดอก (ข) ของเปราะป่า

ภาพที่ 5.6.2 เปราะป่าใบม่วง *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะ ใบ ดอก (ก) ดอก (ข) ของเปราะป่าใบม่วง

ภาพที่ 5.7.1 เปราะหอมหลังใบเขียว *Kaempferia galanga* Linn.

แสดงลักษณะ การแตกกอ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) ดอก (ค) ผงแห้ง สีเนื้อสด (ง) ของเปราะหอมหลังใบเขียว

ภาพที่ 5.7.2 เปราะหอมหลังใบแดง *Kaempferia galanga* Linn.

แสดงลักษณะ การแตกกอ ใบ ดอก (ก) หลังใบ เหง้า ราก (ข) ผงแห้ง สีเนื้อสด (ค) ของเปราะหอมหลังใบแดง

ภาพที่ 5.8 มหาหิงคุ์ *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) เหง้า รากสะสมอาหาร (ข) ของมหาหิงคุ์

ภาพที่ 5.9 ว่านดักแด่ *Kaempferia* sp.

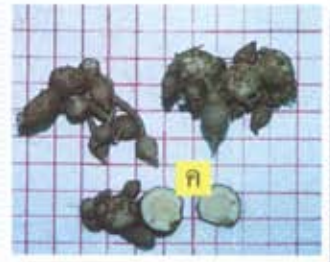
แสดงลักษณะ ต้น ใบ เหง้า ราก (ก) ต้นและดอก (ข) ดอก (ค) เหง้า รากสะสมอาหารสีเนื้อหัวสด (ง) ของว่านดักแด่

ภาพที่ 5.10 ว่านออนโมกษศักดิ์ *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น เหง้า ราก (ข) ดอก (ค) ของว่านออนโมกษศักดิ์

ภาพที่ 5.11 ว่านปราบสมุทร *Kaempferia angustifolia* Roseoe.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) เหง้า รากสะสมอาหาร สีเนื้อสด (ค)
ของว่านปราบสมุทร

ภาพที่ 5.12 ว่านเพชรน้อย *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) ต้น ใบ เหง้า ราก (ข) เหง้า ราก (ค) ของว่านเพชรน้อย

ภาพที่ 5.13 ว่านหาวนอน *Kaempferia rotunda* L.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ เหง้า ราก (ก) ต้น ใบ ดอก (ข) ของว่านหาวนอน

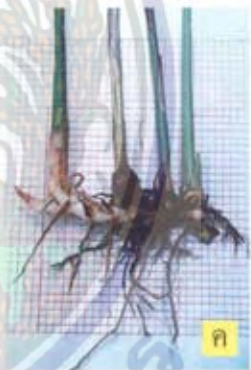
ภาพที่ 5.14 เสือสามทุ่ง มี 2 ชนิด *Kaempferia* sp.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ ของเสืสามทุ่งใบลาย (ก) ต้น ใบ ของเสืสามทุ่งใบกลม (ข)

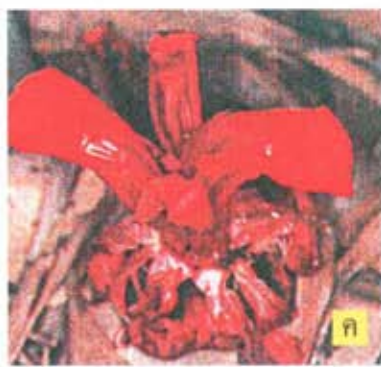
ภาพที่ 6 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกของพืชสมุนไพรสกุล *Amomum*

ภาพที่ 6.1 เร่วน้อย *Amomum villosum* Lour.

แสดงลักษณะ โคนต้น ใบ (ก) ดอก ผล (ข) เหง้า การแตกเหง้าใหม่ ราก (ค) ของเร่วน้อย

ภาพที่ 6.2 เร่วหอม *Amomum araneosa* (Baker) R.M.Sm.

แสดงลักษณะ ต้น ใบ (ก) การแตกต้นใหม่ และราก (ข) ดอก (ค) ของเร่วหอม

ภาพที่ 6.3 ว่านสาวหลง *Amomum biflorum* Jack.

แสดงลักษณะ การเจริญเติบโต ขยายพันธุ์ ต้น ใบ (ก) การแตกต้นใหม่ และราก (ข) ดอก (ค) ของสาวหลง

ภาพที่ 7 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกของพืชสมุนไพรสกุล *Hedychium*

ภาพที่ 7.1 ว่านมหาหงส์ *Hedychium coronarium* J.koning

แสดงลักษณะต้น ใบ (ก) การแตกเหง้าใหม่ (ข) ช่อดอก (ค) ดอกบาน (ง) ของว่านมหาหงส์

ภาพที่ 8 แสดงลักษณะของ ต้น ใบ ดอก เหง้า ราก หรือสภาพการปลูกของพืชสมุนไพรสกุล *Globba*

ภาพที่ 8.1 ว่านร้อนทอง *Globba bicolor* A. Rich

ลักษณะต้น ใบ (ก) ต้น ใบ การแตกเหง้าใหม่ ราก (ข) ลักษณะเหง้า (ค) ของว่านร้อนทอง

ภาคผนวก

พืชวงศ์ ZINGIBERACEAE / 15 สกุล จากหนังสือ ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย ฉบับปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2544 โดยสวนพฤกษศาสตร์ป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ จากฉบับเดิม ซึ่งเรียบเรียงโดย ศาสตราจารย์ ดร.เต็ม สมิตินันท์ เมื่อ พ.ศ.2523

1. สกุล *Alpinia*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Alpinia allughas</i> Roscoe = <i>A. nigra</i> (Gaertn.) Burtt.		
<i>A. blepharocalyx</i> K. Schum. <i>bracteata</i> Roxb. = <i>A. blepharocalyx</i> K. Schum.	กากู๊ก (เชียงใหม่)	
<i>A. conchigera</i> Griff.	ข่าลิง (นครราชสีมา, ใต้)	กุวะกือดิง (มาเล-นราธิวาส)
<i>A. galanga</i> (L.) Willd.	ข่า (ทั่วไป)	กุฎกโรหิณี (กลาง) ข่าหยวก ข่าหลวง (เหนือ) เสะเออเคย สะเอเซย (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)
<i>A. javanica</i> Blume.	ปุดหนู (ใต้)	
<i>A. malaccensis</i> (Burm.) Roscoe	ข่าป่า (อีสาน)	
<i>A. mutica</i> Roxb.	ข่าน้ำ (ใต้) ข่าน้ำ	แจแน (มาเล-นราธิวาส) ปุด (ทั่วไป) กะลา (ทั่วไป)
<i>A. nigra</i> (Gaertn.) Burtt.		เร่ว (กรุงเทพ) เร่วน้อย (ยะลา)
<i>A. officinarum</i> Hance	ข่าเล็ก (ทั่วไป)	
<i>A. oxymitra</i> K. Schum.	หลาว (กลาง)	กระวาน (ใต้) เจี้ยะ (ชุมพร) ปุดใหญ่ (สงขลา) กล้วยหมูสัง (นราธิวาส) เรียว (จันทบุรี)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>A. rafflesiana</i> Wall. Ex Baker. <i>A. siamense</i> K. Schum.	ปุดชน (ใต้) กุกกกรโหหนี่	ข่า, ข่าใหญ่, ข่าบ้าน (กลาง) ข่าหลวง (อีสาน)
<i>A. zerumbet</i> (Pers.) Burt & R.M.Sm.	ข่าคม (พินธุโลก)	

2. สกุล *Amomum*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Amomum dealbatum</i> Roxb. <i>krervanh</i> Pierre ex Gagnep = <i>A. testaceum</i> Ridl.	ก้า (เหนือ)	
<i>A. ovoideum</i> Pierre ex Gagnep. <i>A. testaceum</i> Ridl.	เร่วแดง (ตราด) กระวาน (จันทบุรี, ปัตตานี)	กระวานขาว, กระวานโพธิสัตว์ (กลาง) ปล้าก้อ (ปัตตานี) Camphor seed, Siam cardamom
<i>A. uliginosum</i> K.D. Koenig.	กระวานป่า (ปัตตานี)	เร่ว (ตะวันออกเฉียงใต้)
<i>A. villosum</i> Lour. var. <i>villosum</i> var <i>xanthioides</i> (Wall. ex Baker) T.L.Wu&S.Chen.	เร่วดง (ตราด) เร่ว (กลาง)	ผาลา (เงี้ยว-เชียงใหม่) มะหมากอ๊, มะอ๊, หมากอ๊ (เชียงใหม่) หมากเน็ง (อีสาน) หมากเน้ง (สระบุรี) Bastard cardamom, Tavoy cardamom
<i>xanthioides</i> Wall. ex Baker = <i>A. villosum</i> Lour. var. <i>xanthioides</i> (Wall. ex Baker) T.L.Wu&S.Chen. Amoora = <i>Aglaiia</i>		

3. สกุล *Boesenbergia*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Boesenbergia longiflora</i> (Wall.) Kuntze.	ว่านเปรี้ยว (กาญจนบุรี)	กระชายใบกลม (ยะลา) หัวละแอนส้ม (เชียงใหม่)
<i>pandurata</i> (Roxb.) Schltr. = <i>B. rotunda</i> (L.) Mansf.		
<i>B. parvula</i> (Wall. ex. Baker) Kuntze.	กะทือลิง (ตราด)	เอื้องดิน (เหนือ)
<i>B. petiolata</i> Sirirugsa	เข้าพัน (สระบุรี)	
<i>B. prainiana</i> (Baker) Schltr.	กะทือแดง (ชุมพร)	
<i>B. pulcherrima</i> (Wall.) Kuntze	บุษนง	ปุด (นครศรีธรรมราช) Camphor tree
<i>B. rotunda</i> (L.) Mansf.	กระชาย (ทั่วไป)	กระชายดำ , กะแอน จิงทราย (มหาสารคาม) จี่ปู ซี่พู (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) เปาะชอเราะ, เปาะสี (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) , ละแอน (เหนือ) ว่านพระอาทิตย์ (กรุงเทพฯ)

4. สกุล *Caulokaempferia*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Caulokaempferia alba</i> K. Larsen & R.M. Sm.	เปราะภูเมียง (เลย, พิษณุโลก)	
<i>C. kuapii</i> K. Larsen		
<i>C. saksuwaniae</i> K. Larsen	เปราะเขากวบ (จันทบุรี)	
<i>C. saxicola</i> K. Larsen	ศักดิ์สุวรรณ (ระนอง)	
<i>C. secunda</i> Wall.	เปราะหิน (นครราชสีมา)	หญ้าดอกขอ (เลย)
<i>C. thailandica</i> K. Larsen	ว่านดอกขาว (ทั่วไป) เปราะภูกระดิ่ง (เลย)	

5. สกลขมิ้น *Curcuma*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Curcuma aeruginosa</i> Roxb.	ว่านมหาเมฆ (กลาง)	ขมิ้นดำ (เชียงใหม่)
<i>C. alismatifolia</i> Gagnep.	ขมิ้นโลก (เลย)	กระเจียวบัว (กลาง)
<i>C. amarissima</i> Roscoe	ขมิ้นขม (เหนือ)	
<i>C. aromatica</i> Salisb.	ว่านนางคำ (กลาง)	
<i>C. comosa</i> Roxb.	ว่านชักมดลูก (กลาง)	
<i>domestica</i> Valetton = <i>C. longa</i> L.		
<i>C. longa</i> L.	ขมิ้น (ทั่วไป)	ขมิ้นแกง ขมิ้นหยอก ขมิ้นหัว (เชียงใหม่) ขมิ้นชัน (กลาง, ใต้) ขมิ้น, หมิ้น (ใต้) ดาขย (กะเหรี่ยง-กำแพงเพชร) สะขย (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) Turmeric
<i>C. mangga</i> Valetton & Zijp	ขมิ้นขาว (กลาง)	
<i>C. parviflora</i> Wall.	กระเจียวขาว (นครราชสีมา)	กระเจียวโลก กระชายคง (ร้อยเอ็ด) อาวขาว (เชียงใหม่)
<i>C. roscoeana</i> Wall.	ขมิ้นแดง (แม่ฮ่องสอน)	บัวสวรรค์ (กลาง)
<i>C. sessilis</i> Gage	อาวแดง (เหนือ)	กระเจียว (กลาง) กาเดี้ยว (เลย) จวด (ชุมพร, สงขลา)
<i>C. sparganifolia</i> Gagnep.	กระเจียวบัว (กลาง)	
<i>C. xanthorrhiza</i> Roxb.	ว่านชักมดลูก (กลาง)	
<i>C. zedoaria</i> (Berg) Roscoe	ขมิ้นชัน (เหนือ) แฮ้วดำ (เชียงใหม่)	ขมิ้นอ้อย (กลาง) ละเมียด (เขมร)
<i>C. zerumbet</i> (Berg) Roxb. = <i>C. zedoaria</i> (Berg) Roscoe		

6. สกุล *Elettaria*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Elettaria cardamomum</i> (L.) Maton	กระวานเทศ	ลูกเอ็น (กลาง) Cardamom

7. สกุล *Elettariopsis*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Elettariopsis curtisii</i> Baker	ปุดสิงห์ (ยะลา)	
<i>E. smithiae</i> Y.K.Kam	ปุดกระวาน (ทั่วไป)	
<i>E. triloba</i> (Gagnep.) Loes.	ปุดหนู (ยะลา)	คือปุดี้กู่ (มาเล-ยะลา)

8. สกุล *Etilingera*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Etilingera araneosa</i> (Bak.) R.M.Sm.	ปุดเมืองกาน (ทั่วไป)	
<i>E. coneri</i> J.Mood & H.Ibrahim	กาหลอ (นราธิวาส)	Rose of Siam
<i>E. elatior</i> (Jack) R.M.Sm.	กะลา (นครศรีธรรมราช)	กาหลา,ดาหลา (กรุงเทพ) Torch ginger
<i>E. fulgens</i> Schum.	กาหลาหอม (กรุงเทพ,ตรัง)	
<i>E. maingayi</i> (Baker) R.M.Sm.	กะลาขี้แมว (ตรัง)	กาดังอาบี (มาเล-ปัตตานี) กาลา (พังงา) ปุด (นราธิวาส)
<i>E. metriocheilos</i> (Griff.) R.M.Sm.	ปุดใบลาย (นราธิวาส)	
<i>E. punicea</i> (Roxb.)R.M.Sm.	ปุดแดงใบใหญ่	ปุดดินใบใหญ่ (นราธิวาส)
<i>E. triorgyalis</i> (Bak.) R.M.Sm.	ปุดชมพู (นราธิวาส)	
<i>E. venusta</i> (Ridl.) R.M.Sm.	กาหลาด้วย (นราธิวาส)	

9. สกุล *Geostachys*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Geostachys decurvata</i> (Baker) Ridl.	ปุดก้านยาว (ยะลา)	
<i>G. smitinandii</i> K. Larsen	ปุดเต็ม (นครราชสีมา)	

10. สกุล *Globba*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Globba cernua</i> Baker	ปูดหิน (ยะลา)	ขม้นมะพี (เชียงใหม่)
<i>G. clarkei</i> Baker.	หงษ์เงิน (ตาก)	
<i>G. colpicola</i> K. Schum.	เทียนพรรษา (สระบุรี)	
<i>G. fasciata</i> Ridl.	ปูดใบเงิน (ยะลา)	
<i>G. garrettii</i> Kerr	กล้วยคอดำ (เชียงใหม่)	
<i>G. laeta</i> K. Larsen	กระชายขาว (สระบุรี)	
<i>G. leucantha</i> Miq	ปูดหม้อ (ยะลา)	
<i>G. malaccensis</i> Ridl.	ปูดขน	
<i>G. nisbetiana</i> Craib	ชิงป่า	
<i>G. obscura</i> K. Larsen	ข่าลิง (นครราชสีมา)	
		ปูดหนู (ปัตตานี)
		หัวละแอน (เหนือ)
		กล้วยเครือดำ (เหนือ)
		ว่านขม้น (เลย)
		ว่านน้ำ (อีสาน)
<i>G. patens</i> Miq.	ปูดสี (ยะลา)	
<i>G. pendula</i> Roxb.	ปูดนกยูง (ยะลา)	
<i>G. purpurascens</i> Craib	กล้วยจัน (เชียงใหม่)	
<i>G. reflexa</i> Craib	กล้วยเครือดำ (เชียงใหม่)	ก้ามปู (พิษณุโลก)
<i>G. schomburgkii</i> Hook.f.	กระทือลิง (กลาง)	กล้วยผี กระชายผี กระชายลิง
		ขม้นผี (สระบุรี)
<i>G. villosula</i> Gagnep.	ว่านดอกเหลือง (เลย)	ว่านขม้น
<i>G. winitii</i> C.H. Wright	กล้วยจะง่าหลวง (ลำพูน)	กลางคาน ว่านสาวหลง (กลาง)

11. สกุล *Hedychium*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Hedychium bousigonianum</i> Pierre	สะเหิน	สะเหินภู (เลย)
<i>H. coccineum</i> Buch-Ham ex Sm.	ข่าดง (เหนือ)	

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>H. coronarium</i> J.Konig	มหาหงษ์ (กลาง)	กระต่ายเหิน ทางหงส์ (กลาง) ดาห่าน เหินแก้ว เหินคำ (แม่ฮ่องสอน) Butterfly lily Garland flower Ginger lily, White ginger
<i>H. ellipticum</i> Buch-Ham ex Sm.	ดาเหินไหว (เชียงใหม่)	สะเหิน สะเหินตัวผู้ (เลย)
<i>H. flavum</i> Roxb.	ดาเหินเหลือง (เหนือ)	
<i>H. longicornutum</i> Griff ex Baker	ปุดเดือน (ปัตตานี)	ตะปู้จะจิง (มาเล-ปัตตานี) ว่านไส้เดือน (นราธิวาส)
<i>H. samuiense</i> Sirirugsa & K. Larsen	ดาเหินสมุย (สุราษฎร์ธานี)	
<i>H. stenopetalum</i> Lodd.	ดาเหินหลวง (เหนือ)	
<i>H. tomentosum</i> Sirirugsa & K. Larsen	ดาเหินเชิงดาว (เชียงใหม่)	
<i>H. villosum</i> Wall.	ดาเหิน (เชียงใหม่)	

12. สกุล *Hornstedtia*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Hornstedtia leonurus</i> (J. Konig.) Retz.	ปุดเข่งเล็ก (นราธิวาส)	ปุดเข่ง (นราธิวาส)
<i>H. seyphifera</i> (J. Konig) Steud.	ปุดเข่ง (นราธิวาส)	

13. สกุล *Kaempferia*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Kaempferia angustifolia</i> Roscoe	ปราบสมุทร (กลาง)	เด่าหนั่งแห้ง
<i>K. candida</i> Wall.	ดอกดิน (ตะวันตกเฉียงใต้)	
<i>K. elegans</i> (Wall.) Baker	เปราะใหญ่ (ทั่วไป)	

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>K. fallax</i> Gagnep	เปราะलग (ทั่วไป)	
<i>K. faotica</i> Gagnep	ว่านลาวัลย์ (กลาง)	
<i>K. filifolia</i> K. Larsen	เปราะใบแคบ (กลาง)	
<i>K. galanga</i> L.	เปราะหอม	หอมเปราะ (กลาง) ว่านตีนดิน ว่านแผ่นดินเย็น ว่านหอม (เหนือ)
<i>K. glauca</i> Ridl.	เปราะนวล (กลาง)	
<i>K. larsenii</i> Sirirugsa	เปราะราสี (กลาง)	
<i>K. marginata</i> Carey	เปราะป่า (กลาง)	เปราะเดือน
<i>pandurata</i> Roxb. =		(ชุมพร, ประจวบคีรีขันธ์)
<i>Boesenbergia rotunda</i> (L.) Mansf.		
<i>K. parviflora</i> Wall.ex Baker	กระชายดำ (ทั่วไป)	
<i>K. pulchra</i> Ridl.	เปราะป่า (ใต้)	
<i>K. roscoeana</i> Wall.	เปราะป่า (ทั่วไป)	
<i>K. rotunda</i> L.	ว่านหวานอน (ราชบุรี)	ว่านดอกดิน ว่านดูหมุย (เลย) ว่านนอนหลับ (เชียงใหม่) ว่านส้ม (ขอนแก่น) เอื้องดิน (เหนือ)
<i>K. siamensis</i> Sirirugsa	กระชายไทย (ทั่วไป)	
<i>K. speciosa</i> Baker	ว่านหางนกยูง (กรุงเทพ)	
<i>K. spoliata</i> Sirirugsa	ว่านสมประสงค์ (ทั่วไป)	

14. สกุล *Scaphochlamys*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Scaphochlamys klossii</i> (Ridl)	ชมพูกาหลง (ยะลา)	
Holttum		
<i>S. obcordata</i> Sirirugsa & K. Larsen	ขาวกาหลง (ยะลา)	

15. สกุล *Zingiber*

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อหลักที่ใช้เรียก	ชื่อพื้นเมือง
<i>Zingiber amaricans</i> Blume = <i>Z. zerumbet</i> (L.) Sm. <i>Z. cassumunar</i> Roxb. = <i>Z. montanum</i> (Koenig) Link ex Dietr. <i>Z. gracile</i> Jack. <i>Z. kerrii</i> Craib. <i>Z. kunstleri</i> King ex Ridl. <i>Z. montanum</i> (Koenig) Link ex Dietr.	จิงดาขาว (เชียงใหม่) จิงดา จิงเหลือง (ยะลา) ไพล (ยะลา)	อิมัน (เพชรบุรี) จิงแมงดา (เหนือ) กัญชาแกก (มาเล-ยะลา) ปูลอย ปุเลย (เหนือ) ว่านไฟ (กลาง) มันสะล่าง (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน)
<i>Z. officinale</i> Roscoe	จิง	จิงแกกจิง (จันทบุรี) จิงเผือก (เชียงใหม่) สะเอ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) Ginger
<i>Z. ottensii</i> Valetton	ไพลดำ ไพลม่วง (กรุงเทพ)	ปุลยดำ (เหนือ)
<i>Z. purpureum</i> Roscoe = <i>Z. montanum</i> (Koenig) link ex Dietr. <i>Z. rubbens</i> Roxb. <i>Z. spectabile</i> Griff	หมายี่ (เชียงใหม่) กระทือช้าง	จะเงาะ (มาเล-ปัตตานี) ตากเงาะ (ปัตตานี) กระทือแดง กระทือป่า (ยะลา)
<i>Z. wrayi</i> Ridl <i>Z. zerumbet</i> (L.) Sm.	ปุดหวาน (ยะลา) กระทือ (กลาง)	กระทือป่า กะแวน กะแอน แสดำ เปลฟ้อ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) เฮียวซ่า (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) เฮียวแดง (แม่ฮ่องสอน) เฮียวดำ (แม่ฮ่องสอน)

กรมวิชาการเกษตร
Department of Agriculture
แหล่งความรู้ แหล่งพัฒนา แหล่งก้าวหน้า

